

GLASNIK ZEMALJSKOG MUZEJA U BOSNI I HERCEGOVINI.

ГЛАСНИК ЗЕМАЉСКОГ МУЗЕЈА У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ.

UREDNIK:

KOSTA HÖRMANN

VLADIN SAVJETNIK.

УРЕДНИК:

КОСТА ХЕРМАН

ВЛАДИН САВЈЕТНИК.

V.

1893.

4.

Uredništvo:
Sarajevo, zgrada zemaljske vlade.

Administracija:
Sarajevo, zemaljski ekonomat.

Godišnja cijena Glasnika sa poštarinom 2 for. a. vr.
Pojedine knjige stoje sa poštarinom 80 nč.

Уредништво:
Сарајево, зграда земаљске владе.

Администрација:
Сарајево, земаљски економат.

Годишња цијена Гласника са поштарином 2 фор. а. вр.
Поједине књиге стоје са поштарином 80 нч.

SARAJEVO — САРАЈЕВО

ZEMALJSKA ŠTAMPARIJA — ЗЕМАЉСКА ШТАМПАРИЈА

1893.

Двије босанске краљице.

Приопћио

архимандрит **Иларион Руварац.**

(Крај. [1])

Мара, пошљедња босанска краљица.

У повијести Босне, коју је В. Клаић написао „по првих изворих" и издао у Загребу 1882., и која је послије на њемачки језик преведена и издана у Лајпцигу год. 1885., каже се, да је краљ босански Тома имао одрасла сина Стјепана још неожењена, а српски деспот Лазар да је од своје жене Јелене Палеологовке имао јединицу кћер Јелену (Јелачу), и да је још за жива Лазара († 20. јануара 1458.) уговорена женидба босанскога краљевића са деспотовом кћери Јеленом, те је краљевића Стјепана имала по смрти Лазаревој запасти не само источна Босна, него и деспотска власт у Србији (стр. 314). Даље каже се у истој повијести на стр. 315, да се год. 1459. дне 1. априла оженио краљевић босански и уједно деспот српски Стјепан Томашевић својом заручницом Јеленом, и напокон вели се на стр. 325, да је исти Стјепан првих дана мјесеца новембра 1461. год. овјенчан (крунисан) за краља босанскога круном, коју му је папа Пије II. са својим посланицима био послао — и да у исто вријеме или нешто касније прими краљица Јелена име Марија.

С Клаићем у Загребу слаже се у главном и Стојан Новаковић у Београду (в. у Љетопису матице српске за год. 1886., књ. 146., расправу: „Последњи Бранковићи", стр. 18—42), који и у најновијој расправи својој, отштампаној из 174. књиге „Љетописа матице српске", пише на стр. 18, да деспотица Јелена с Лазарем није имала мушке дјеце, него само једну кћер — и да је она удесила, да се њена јединица кћи уда за Стјепана Томашевића, сина краља босанског Стјепана Томаша.

Истина, да већ Бонфиније, који је писао повијест Угарске пошљедњих година краља Матије († 1490.) и првих година краља Владислава II.

[1]) Види Гласник земаљског музеја за Босну и Херцеговину. 1893. (V.) 3.

пише, да: Lazarus (најмлађи син Ђурђа деспота), qui regno successit unam tantum filiam genuit, quam Stephanus Bossoniensium rex uxorem duxit (Dec. III., lib. X., p. 534); али из других и бољих повјесничких извора зна се, да су иза Лазара деспота остале три кћери, које је удовица његова а мати њихова, деспотица Јелена, разудала, и то најстарију за поменутог босанског краљевића, а двије млађе за друге, о којима другим кћерима не може овдје бити говора.

Истина је и то, да у љетописима српским пише: Године 1459. удаде деспотица Јелена кћер своју Јелену за кнеза Стјепана, сина Томаша, краља босанскога, и даље под год. 1463.: „којева цар Мехмед през (преко) Дрину на Босну и ухвати краља Стјепана, зета деспота Лазара“ — а госпођа његова „и та зовима деспотица Іелача дьшти Лазарева себѣ бегствоу вьдасть на оугрѣ сь ризницею своею“, али је очевидно, да су ту љетописци српски погријешили, називајући кћер Лазареву, удату за краљевића и од године 1461. краља босанског Стјепана, Јелена (Јелача), помијешавши кћер с матером, која се звала Јелена и називала се године 1463. деспотица. Но из других и бољих извора зна се, да се најстарија кћи деспота Лазара, потоња и пошљедња краљица босанска од крштења свога звала Мара (Марија), и да није тек послије, пошто јој се муж Стјепан вјенчао на краљество, примила име Марија.

Године 1891. издана је у Темишвару књига: „A közép kori Délszláv Uralkodók genealogiai története“, коју је написао др. Вертнер Мóр. И што је Угрин тај у тој родословној књизи написао о Бранковићима на стр. 107—125 на мађарском, то је он годину дана прије тога приопћио на њемачком језику у „Ungarische Revue“, 1890., стр. 426—443, под насловом: „Die fürstlichen Brankovics“. Па читао ти ту родословну расправу тога Угрина на мађарском или на њемачком језику, свакако ћеш дознати из ње, да је пошљедњи српски деспот Лазар имао не једну кћер илити јединицу, као што Клаић и Новаковић тврде, или три кћери, као што други мисле, већ баш четири кћери, и то:

а) Јелену (Јелачу), вјенчану 1. априла 1459. за краљевића босанскога Стјепана, која је у новембру 1461. примила име Марија, а умрла послије 1466. у Угарској;

б) Јерину (Ирену), удату за Јована, сина Ђурђа Кастриота (Скендербега);

в) Милицу, удату за Леонарда III., деспота, сина грофа Карла II., господара зантског из куће Токо;

г) Маргиту (Margaretha). „Diese hätten wir — примјећује Мóриц Вертнер — als erste in die Reihe ihrer Schwestern aufnehmen sollen. Sie wird in der uns schon bekannten Urkunde ddo. 7. August 1451 Szendrő ausdrücklich als Margaretha, Tochter Lazars, Enkelin des Fürsten Georg genannt. Sie ist wahrscheinlich damals das älteste Kind Lazars gewesen und dürfte sie, da wir keine ferneren Nachrichten von ihr haben, frühzeitig und unvermählt gestorben sein.“ Но није тако, како мисли и као што се домишља Мóриц Вертнер, већ мало друкчије. Поменуту листину, издану у Смедереву дне 7. августа 1451. можеш читати у грофа Телекија: „Hunyadiak kora Magyarországon“, Tom. X., p. 308. Уговором тим, склопљеним између деспота Ђурђа и његове куће и између Јанка Хуњадског, тада губернатора краљества угарскога и његове куће посредовањем угарске господе, обвезује се деспот Ђурађ „personaliter per se ac pro inclitis et generosis dominabus Katherina, consorte illustris principis domini Ulrici Cilie, Orthemburge et Zagorie comitis, ac Margaretha vocatis filiabus suis, nec non puellis Elizabet filie ejusdem comitis Ulrici et Margaretha appellata filia illustris Lazari, filii sui, neptibus scilicet suis, — onera eorundem ac aliorum quorumlibet, quos presens negotium et ea que subnotantur quomodolibet concerneret — recipiendo, coram nobis constitutus, presentibus etiam et audientibus generosa domina ferina (Jerina) vocata consorte nec non illustribus dominis Gregorio, Stephano et prefato Lazaro, filiis ejusdem domini Georgii dezpoti.“ — Деспот српски Ђурађ уговара с угарском господом, дошавшом у Смедерево, да измире деспота с Јанком Хуњадским, губернатором угарског краљества у присутности и уз саизвољење супруге своје Јерине и својих синова Гргура, Стефана и Лазара, — а уједно деспот Ђурађ као глава породици заступа одсутне и оне чланове своје породице, који сами себе не могу заступати и то обе кћери своје: Катарину, жену Улриха, грофа цељског, и Мару бившу султаницу, која се у листу том погрјешно назива Маргита (Margaretha) и унуке своје: Јелисавету, кћер поменуте Катарине, грофице цељске и Мару (Марију), која је такође погрјешно записана „Маргита“, кћер свога сина Лазара, која је тада, кад је уговор тај склапан, једина била у животу, а остале кћери Лазареве тек се послије год. 1451. родиле. И та Мара, или као што се погрјешно у листини тој назива „Маргита“ кћи Лазарева — та је и постала позније босанска краљица.

А да се име Мара замијењивало именом „Маргита“, види се из VI. књиге „Starinâ“, у којој је г. Рачки приопћио дубровачке споменике о односу дубровачке опћине напрама Босни и Турској године распа босанске краљевине, гдје се на стр. 9 чита: „дне 9. јула 1463. закључено је: de dando libertatem d. Rectori et suo minori consilio respondendi regine Mare scribendo sibi, quod possit venire ad aliquam

ex insulis nostris“, и на стр. 15: „Marra, regina di Bosna, moglie di Stefano si ridusse a Ragusa“, — дочим се на стр. 13 пише: „Margarita, regina di Bosna perso il regno e il morito“.

Мара се дакле звала и називала још од крштења свога пошљедња босанска краљица и она није прекрштавана и преименована, кад је постала краљица босанска.

А које се године она родила?

И наши љетописци и сувременик Францес сугласно пишу, да је Јелена, кћи деспота Томе Палеолога доведена из Морије (Мореје) у српску земљу на крају год. 1446. и вјенчана с Лазарем, најмлађим сином деспота Ђурђа дне 27. децембра. Као прво дијете Лазарево, могла се Мара родити у мјесецу октобру 1447. год., и по томе је дне 1. априла 1459. год., кад је вјенчана у Смедереву за босанскога краљевића и по милости угарскога краља Матије деспота српскога Стјепана Томашевића, била у 12. години од рођења, а год. 1463., кад је изгубила мужа и краљевину, није јој било ни пуних шестнаест година.

На стр. 339 босанске повијести пише г. Клаић: „Шестдесет годишњи муфтија извади на то сам мач и одруби главу краљу босанском. Овако погибе последњи краљ босански. Његова жена Марија бјеше још у први час турске погибељи побјегла у Хрватску, гдје ју пороби бан Павао Сперанчић, познати противник њезина мужа. Из Хрватске склони се касније у мљетачки тада Спљет и пребиваше овде још просинца у самостану св. Стјепана близу градских зидина. — Касније остави краљица Спљет и оде у Угарску, гдје ју снађе смрт“. По Клаићу пише тако и поменути Угрин Вертнер Mór. Но још прије Клаића многи и сви они, који су писали повијест босанску по Орбину (в. стр. 376 Орбинове историје) тврдише то исто, т. ј. да се Марија, избавивши се ропства поменутог бана хрватскога, на пошљетку склонила у Угарску и тамо умрла; а Славољуб Бошњак, иначе фра Иван Јукић, који је издао у Загребу год. 1851. „Земљопис и повјесницу Босне“ зна још и то, у ком мјесту и које године и којег дана у години и ода шта је преминула пошљедња босанска краљица, те пише на стр. 129: „Марија утече из тамнице и оде к матери својој у Угарску, гдје у Пожуну године 1466., 20. липња од туге и жалости умре“.

Но откуд зна то фра Јукић? Сам није казао, откуд он то зна, а ја не могу никако да се досјетим извору тога његова знања. Но дознао он то откуд му драго: не стоји и није истина, да се Мара краљица на пошљетку склонила и умрла у Угарској, већ је проживјела пошљедње дане и преставила се на другој страни.

У љетопису, што га је г. Јагић издао у: „Ein Beitrag zur serb. Annalistik“, пише на стр. 98 под 6984 = 1476. „и краљица, Лазарева кћи, опаде госпођу Кантакузину у цара и одузе ю цар и моучи ю“, што је неко овако превео: — Et regina, despotae Lazari filia, accusavit dominam Cantacuzenam czaro, et czarus eam tonsit (Ark. III., 23). Краљица, која је опала Кантакузину у цара, то је бивша босанска краљица Мара, а Кантакузина, коју је она опала, то је тетка њена (сестра оца јој Лазара), Катарина, бивша грофица цељска, а цар, у кога је опаднута она, то је турски цар Мехмед II. А како је опаднуту од краљице Маре Кантакузину казнио цар, и да ли је заповједио, да се постриже или је мучио њу — није у љетопису јасно казано. У „Tratto della casa d' Ottomano e come passo in Europa, e della ruina dell imperio de Constantinopoli etc., per Theodoro Spandolitio, gentilhuomo greco, e la dono a me Don Constantino Mo achi, nel 1535.“, који је трактат издао Карло Хопф у „Chroniques Greco-Romanes“, Berlin 1873., каже се на стр. 333: „il re Stefano de Bosna haveva per moglie una figliola de Lazaro de Servia, nominata Maria, . . . ma sopravenendo Mahumet (Мехмед цар) li fece (краљу Стјепану) tagliar la testa, non servandoli quello ch' l' avea promesso il suo Belerbei (беглербег Махмуд Анђеловић) e fece pigliare la Regina e la donola al suo cortegiano, lo quale la tolse per moglie“.

Енгел („Geschichte von Serwien u. Bossnien“, стр. 424) помиње из рукописа царске дворске библиотеке у Бечу под насловом: „Elisabethae reginae Institutio pueri sui“ од Калимаха ову анекдоту о Марији босанској краљици: „Maria Bossinae regina, quae nunc Constantinopoli apud Turcarum regem degit, interrogata quid est, quod rusticorum infantes etc. etc.“.

У политичкој историји Цариграда од год. 1391.—1578., коју је с грчког на латински превео Мартин Крузије, тибиншки професор и издао у Turcograeciae libri VIII. и која је увраштена и у бонско издање писаца византијске повијести (Bonnae 1849.) помиње на стр. 33 овог пошљедњег издања: да се Тома Палеолог, деспот морејски, прогнан из своје деспотовине склонио у Рим и тамо умро год. 1465., оставивши након себе осим два сина и двије кћери, од којих је једна била удата за српског господара (деспотица Јелена), а друга је послије његове смрти удата за великога кнеза московског, па се даље каже: „habuit (Thomas) et neptem (унуку), quam Mechemet, Bosnae regno et omni circumjacente regione potitus, accepit, occiso ipso etiam rege. Hanc vero reginam (τὴν δὲ κραλίτζαν) Constantinopolim deportavit, eique victum quotidianum praebendum ad omnes dies vitae ipsius curavit. Cum autem

eadem domina (κραλιτζα) amitam ibi haberet, Mariam nomine (у грчком тексту стоји, да је та госпођа Мара [кира Марија] била сестра оцу краљичином, то јест тетка), quae sultani Murati uxor fuerat et sultani Mechmet noverca erat, assignavit hic ei multa loca, juxta Serras, unde alimenta haberet nempe Ezobam (то је Јежево [српских споменика] код Сереза) et finitimum agrum omnem. Ita vixit cum potestate haec regina usque ad finem vitae suae".

За тим се помиње млађи син деспота Томе, по имену Манојло, како је побјегао из Рима и дошао цару на порту, гдје је и како је из цареве милости живовао и гдје се преставио и гдје је сарањен, па се на крају додаје о краљици Мари ово: „pari modo etiam ipsius ex sorore neptis (т. ј. Манојлова сестрична или нећака) illa, quam diximus regina (ἡ κραλιτζα) haud multo post fato functa est" (види о том Хопфа у енциклопедији Грубера и Ерша, св. 86., стр. 132). На казивање поменутог Тодора Спандуњина и писца политичке историје Цариграда примјетићу само то, да цар Мехмед није год. 1463. ухватио краљицу Мару и одвео са собом у Цариград, нити ју је преудао за свога дворанина, већ је она сама послије год. 1466. отишла са запада под окриље турског цара Мехмеда II. и живила у Јежеву код Сереза са својим теткама: с царицом Маром и Кантакузином до своје смрти, која се догодила послије год. 1476.

О живовању царице Маре у Јежеву баш је сада написао г. Стојан Новаковић расправу: „Царица Мара, историјска црта из XV. вијека", која ће изићи у 174. књизи „Летописа матице српске". И у тој расправи помиње Новаковић и сестру Марину, Катарину (Кантакузину) негда грофицу цељску, а њихне братићке, краљице босанске Маре не помиње г. Стојан у тој расправи ваљда за то, што је она опала год. 1476. Кантакузину у цара.

Царица Мара преставила се 14. септембра 1487. год. у Јежеву и би сахрањена у манастиру богородичину Косиници код Кавале; а Кантакузина сахрањена је у Кончи више Струмице. А које се године преставила босанска краљица Мара и гдје је она сахрањена — ја не знам.

Но с исповјешћу свога незнања не ћу да завршим ову расправу о краљици босанској Мари, већ ћу да забашурим своје незнање у погледу године, које се преставила, и мјеста, гдје је сахрањена та краљица, неким напоменама и исправцима.

Као што сам већ у почетку напоменуо, професор Клаић вели, да је још за жива деспота Лазара († 20. јануара 1458.) уговорена женидба босанскога краљевића Стјепана са деспотовом кћерју Јеленом.

Правога доказа за то нема, а ја би из писма краља Томаша, писанога 1. маја 1459., а управљенога миланском херцегу Фрањи Сфорци (Mon. Hung. historica: Mátyás Király Korabol, I., 49), а наиме из оног мјеста, гдје краљ Томаш помиње херцегу „qualiter usque adventum ipsius nostri Oratoris ex Italia quendam tractatum matrimonialem cum heredibus Illustris Principis quondam Lazari Despoti Rascie inceperamus" извео, да су преговори о удадби кћери деспота Лазара за босанског краљевића отпочети тек по смрти истога деспота са његовом удовицом и деспотом Стефаном, братом Лазаревим.

У поменутој већ расправи, штампаној у Љетопису, књизи 146., помиње г. С. Новаковић на стр. 16 љетописачке биљешке: „год. 1455. погибе Петар Ковачевић под Сребрницом у Босни од Дмитра Радојевића, маја 5. (или 6.) — год. 1456. војева Воукосав Говједининђ јуна 21., — год. 1457. јануара 8. војева Дмитар Радојевић" па онда изводећи из тих љетописачких биљежака изводе вели: „Из ових последњих бележака види се, како су при последњим недаћама, при заробљењу од Мих. Силађија (Свилојевића) и боловању деспота Ђурђа учестали покушаји босански, да поврате Сребрницу и остало, што су деспоти српски у Босни држали. У лето пред смрт деспота Ђурђа поновљене су те борбе. Ове су обележиле и прве дане владе деспота Лазара, јер војевање Дмитра Радојевића 8. јануара 1457. год. две недеље после смрти деспота Ђурђа, тиче се опет овога". Не зна се како је свршен тај рат, али по једном писму од 22. фебруара 1458., које је сачувано у архиву миланском, види се, да су Бошњаци Сребрницу и остале градове тога предјела узели тек год. 1458., послије смрти деспота Лазара, дакле међу 20. јануаром и 22. фебруаром год. 1458. То значи, да их је тада у почетку 1457. Дмитар Радојевић одржао и да су они све до смрти Лазара деспота, одржали се у рукама српским.

„Спрам те светлости — тако продужује г. Стојан — ваља схватити оно, што о тим догађајима пише најновији историк Босне г. В. Клајић," (ту помиње Новаковић оно мјесто на стр. 313, које сам и ја у почетку поменуо) па онда надовезује: „По томе дакле, из војевања Дмитра Радојевића, којему је по пређашњем задатак био, да брани Сребрницу, изашли су преговори о женидби и удадби. Ови преговори водили су за собом посљедицу, да се управо искључе из насљедства Гргур и Стефан, и да деспотски престо Бранковићев, без сумње са великим дијелом имања Бранковићева, пређе из Бранковићеве у сасвим другу породицу само за то, што у тадашњег деспота

Лазара није било мушке дјеце. И пошто је ово преговарање морало настати одмах првих месеца 1457. године, итд. итд.“

Шта на све то да кажем, да примјетим мом поштованом пријатељу С. Новаковићу, и како да му кажем оно, што мислим о свему, што он ту изводи и разлаже, а наиме да ли да кажем, да то и такво његово извођење и излагање, не подаје баш никакве свјетлости, већ је само дим, јер се све то оснива на погрјешном читању љетописачких биљежака.

У сеченичком љетопису (у Шаф. паматкама на ст. 79) не пише: „**вь лѣто 1456. коева Воукосав Говѣдиникь јуниа 21.**“ већ пише, да се скончао војевода Вукосав Говјединић јуна 21., и даље не пише: „**по том (6965—1457) гюнвара 8. коева Дмитар Радоѣвић**“, већ пише, да се год. 1456. децембра 24. скончао господин деспот Ђурађ — по том јануара 8. (скonча се) војевода Дмитар Радојевић, а о војевању или ратовању каквом Срба с Бошњацима године 1456.—1457. нема у љетописима нашим ни помена.

Ја знам, шта је навело г. Стојана, и ко је управо крив, што је г. Стојан на оба поменута мјеста читао војева мјесто војевода, али овдје не ћу да кажем правог кривца, но кажем само то, да сада и сам Љубомир Стојановић у свом издању сеченичког љетописа има на оба поменута мјеста војевода мјесто војева (в. Спом. III. српске краљевске академије, стр. 134). И онда: какво би то војевање било, које се свршује за један дан? „Године 1456. 21. јуна војева Вукосав Говјединић!“ И ко је био тај Вукосав Говјединић и против кога је војевао он? Из таких биљежака не може се извести ништа, а најмање може се извести оно, што је г. Стојан извео, као да је деспот Лазар већ год. 1457. мислио, сновао и преговарао, како да деспотства пријесто пријеђе на сасвим другу породицу само за то, што он — деспот Лазар — год. 1457. није имао мушкога дјетета. И зар се деспот Лазар године 1457. није могао надати, да ће му жена родити сина, кад његовој жени Јелени тада није било више од 24 године од рођења.

Ја сам дакле тога мишљења, да деспот Лазар није с босанским краљевским двором никаквих преговора о удадби своје кћери Маре за босанског краљевића водио, но да је те преговоре отпочела удовица његова, властољубива Гркиња Јелена Палеологина, мислећи удадбом том задржати у својим рукама власт у српској земљи, колико је још било неподјармљене. Луда женска глава!

И та деспотица Јелена збиља је удала своју Мару за краљевића Стјепана и младенци су били вјенчани на Томину недјељу дне

1. априла 1459., а уједно је босански краљевић, — кога је угарски краљ Матија одредио и поставио био за српског деспота, и који је примио начелство српско дне 21. марта (на велику сриједу) — исте године проглашен за српског деспота у Смедереву.

Па колико је времена држао тај босански краљевић, а српски деспот и зет деспотице Јелене град смедеревски, и оно, што је још заостало под Смедеревом? Ни пуна три мјесеца!

Сеченички љетописац пише: „Године 1463. војева цар Мехмед на Босну и ухвати краља Стјепана, зета деспота Лазара, **и дасть цароу Смедерево**“, а то ће рећи: цар Мехмед ухватио је босанскога краља Стјепана, који је имао за жену кћер деспота Лазара, и који је (иже и) дао илити предао цару Смедерево; а цар је по истом љетопису примио Смедерево јуна 20. год. 1459.

У кратком хрватском љетопису од фра Ивана Томашића, изданом у IX. књизи Аркива за повјесницу југославенску, пише на стр. 17: „Anno Domini 1459. rex Thomas Bosnae obtinuit castrum Zmiderewo a Thurcis in pasce et ibidem dedit Turcis“. Или је текст испорчен, или Томашић није разумио оно, што је у старијем рукопису нашао забиљежено, јер год. 1459. није краљ Томаш од Турака примио град Смедерево, већ син његов Стјепан, и не од Турака већ од Угара, односно од угарске посаде. А шта значи оно „in pasce“. Ако није хтио рећи in pace, може бити да је фра Иван мислио на пасху (ускрс), јер и краљ Томаш, јављајући миланском херцегу под 1. маја 1459., да му се син Стјепан оженио кћерју негда Лазара и примио српско господство, вели: „Stephanus filius noster carissimus in octava Pasche Domini accepit in uxorem filiam prefati quondam Despoti Lazari et totum ejus dominium in Hungaria et Rascia, quod Turci nondum occupaverant, obtinuit, Despotus que factus est per Ser. Principem Dominum regem Hungariae, concordi voluntate omnium Rascianorum etc“. Но главно је то, да и хрватски љетописац каже, да је босански краљ Смедерево „dedit Turcis“.

У кратким турским љетописима, које је Ханс Левенклав у њемачком и латинском пријеводу са својим коментарима истих љетописа издао год. 1595., пише на стр. 26.: „Nach dem ist er (Sultan Muchemet) vor Semendre gezogen. Der König aus Bossna hat ime Semendre willig auffgegeben (sponte sua Semendriae deditionem fecit) im Jar 863. (Ch. 1459.).

Дакле и по српском и хрватском и по турском љетопису предао је Смедерево цару турском Мехмед-хану потоњи босански краљ а тада деспот српски по милости краља Матије, год. 1459.

Али не само хришћански и турски љетописци већ и други савременици кажу то исто и још нешто горе. Папа Пије, одговарајући

посланику свом, кардиналу Sancti Angeli под 30. јуна 1459. године, вели: „de amissione Szenderő (Смедерево) et perfidia Regis Bosne, atque de progressu Turcorum summam moestitiam cepimus“. А како је тек краљ Матија морао усламтити њевом на краљевића и краља босанскога, кад му је стигао глас, да је краљевић, ком је краљ Матија предао град Смедеревски, да га чува и брани од Турака, Турцима град издајнички предао?

Nekropola na Jezerinama u Pritoci kod Bišća.

Priopćio

rudarski satnik **V. Radimský.**

(Kraj. [1])

Različiti nahogjaji.

Osim prije navedenih priloga u grobovima nagjeni su u Jezerinama još i drugi predmeti.

Naišlo se na njih koje za prekopavanja prosto u zemlji, koje opet tako, što se je prigodom velike kiše djelomice odronila strana po kojeg groba, pa ih je kiša splavila iz grobova, a ne može se stalno reći, kome grobu koji od tih predmeta pripada, najposlije nagjeni su nekoji i pri naknadnom preiskavanju u prekopanoj već zemlji.

U tom pogledu valja prije svega navesti tri lijepe rimske ilovaste posude, koje su se mogle rekonštruirati od hrbina, razasutih prosto po zemlji i to:

a) Pehar — *tabla XLVII., slika 6.* — otvoreno-žut, gragjen na točilo i nasagjen na člankovit stalak, kome je dno udubljeno. Tik ispod okrajka nasagjene su dvije horizontalne, daleko pružene ručice sploštenog okruglastog presjeka. Ispod ručica optočen je pehar na dônjem kraju trbušine uskim, a na najširem obimu trbušine širim trakom, od kojih je svaki ogragjen dvjema paralelnim crtama. Sva je trbušina izmegju tih trakova vertikalno narebrena.

Temelj stalka, trbušine i okrajci, ručice i sva iznutrašnja strana crno je oličena. Pri okrajku optočen je pehar iznad ručica i ispod njih po jednom crvenom crtom, a isto je tako osrednji širi trak našaran crnim pjegama na crvenom temelju. Dimenzije:

$V = 16{\cdot}5$, $Pr = 11$, $zj = 11$, $d = 6$, $v\ pr = 16{\cdot}5$, $v\ s = 3$.

b) Vaza, otvoreno-žuta, gragjena na točilo, a nasagjena na člankovit stalak s udubljenim dnom — *tabla XLVII., slika 5.* — Grlo je

[1]) Vidi: Glasnik zemaljskog muzeja za Bosnu i Hercegovinu. 1893. (V.) 1., 2. i 3.

jasno odvojeno od trbušine, okrajak je izvinut, od gornjeg dijela trbušine pa do okrajka, s kojim su negda valjda bile spojene, dosižu dvije po dužini člankovite ručice. Sva je trbušina vertikalno narebrena, a na najširem mjestu trbušine prekinut je taj narebreni prostor glatkim, pravokutnim, sa dvije horizontalne crte omegjenim poljem. Ispod okrajka optočena je vaza sa dvije paralelne crte. Vaza je od stalka do vrha i iznutra crno oličena. Dimenzije:

$V = 22$, $Pr = 16$, $zj = 17{\cdot}6$, $g = 13$, $d = 6{\cdot}6$, $v\,pr = 12$, $v\,s = 4$.

c) Vaza — *tabla XLVII., slika 1.* — otvoreno-žuta, s glatkim, niskim stalkom, gragjena na točilo, kojoj okrajak sastoji od previjenog svitka. Ispod okrajka nasagjene su horizontalno dvije, ponešto uzvinute, široke ručice okruglog presjeka. Iznad stalka optočena je vaza crnom crtom, a počevši od nje sva je trbušina, grlo i okrajak, kao i iznutrica crno oličena. Dimenzije:

$V = 23{\cdot}5$, $Pr = 22$, $zj = 22{\cdot}5$, $d = 11{\cdot}2$, $v\,s = 1{\cdot}7$.

Nadalje nagjena su prosto u zemlji tri utarka malešne ilovaste žàre s jednom ručicom, od kojih se je mogla cijela posuda rekonštruirati. Ta je žàra mrka, grlo joj je od trbušine posve slabo odvojeno, okrajak je usko prevrnut, vertikalna ručica plosnatog, okruglog presjeka nasagjena je izmegju grla i trbušine. Dimenzije:

$V = 12{\cdot}5$, $Pr = 13$, $zj = 8{\cdot}3$, $g = 7{\cdot}3$, $d = 6{\cdot}5$, $v\,pr = 4{\cdot}5$.

Od ostalih nagjenih predmeta valja navesti:

a) Duguljast fragmenat željeza s uzvrnutom glavicom i pravokutnog presjeka, valjda klinac. — *Tabla II., slika 7.*

b) Jednoreza oštrica od noža s jednim dijelom drška. Oštrica je bez otkrnutog rta 123 *mm* duga, a u sredini 26 *mm* široka.

c) Željezni šiljak od noža sa četiri željezna fragmenta, od kojih bi dva mogla pripadati stremenci jedne fibule.

d) Masivna, otvorena i nenašarana broncana narukvica — *tabla XVII., slika 13.* — eliptičkog oblika. $Pr = 70$ *mm* i 57 *mm*.

e) Otvorena eliptička broncana grivna, slična onim, što su prikazane na *tabli XVI., slici 5.* — $Pr = 36$ *mm* i 26 *mm*.

f) Mala špiralna narukvica od uskog broncanog tenećeta sa 4 zavojka i usukana kraja. $Pr = 41$ *mm*, pa je po tome mogla pristati samo na dječiju ruku.

g) Špiralna broncana cijevčica.

h) Različiti broncani fragmenti, megju njima ulomci jedne fibule.

i) Okrugla, na odskok iskovana srebrna plojka — *tabla XXIV., slika 12.* — s privješenom karičicom. $Pr = 15$ *mm*.

k) Narebreno, na odskok iskovano zrno od srebrnog tenećeta s jasnim tragovima nekadašnje pozlate. — *Tabla XXV., slika 7.* — $Pr = 21$ *mm*, $D = 27$ *mm*.

l) Narebreno jantarevo zrno — *tabla XXV., slika 19.* — $Pr = 23$ *mm*.

m) Dva cijela, plosnata jantareva zrna, od kojih je jedno prikazano na *tabli XXVII., slici 5.* — onda ulomci od više jantarevih zrna i od jedne jantareve plojke.

n) Cijela, prešana staklena narukvica — *tabla XXXI., slika 1.* — Ona je od stakla jasno-žute vinske boje, a iznutra ima užignut tamno-žut uložak. Iznutrašnja veća širina iznosi 77 *mm*, manja 21 *mm*.

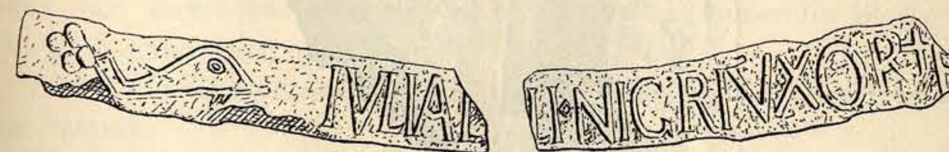
Na spoljašnjem obimu ima po strani dva manja i u sredini jedan veći svitak, tako da staklo u sredini dostiže debljinu od 11 *mm* [1]).

o) Jedna veća i manja modra gmiza i dva fragmenta od gmize.

Vrijedno će biti napomenuti, da su iz opisanih gore skeletnih grobova, i to iz grobova br. 38., 69., 101., 114., 414., 431., 434., 447. i 457., izvagjene dosta dobro očuvane lubanje, koje se mogu reštaurirati, pa mi je gospodin okružni liječnik dr. Leopold Glück s najvećom pripravnošću obećao, da će ih izmjeriti i opisati.

Najposlije još ću da navedem dva kamena s natpisima, iskopana god. 1890., koje su gospoda Mirković i Kovačević [2]) već objelodanili, ali ih nijesu dobro pročitali i pridajem im ovdje faksimile, za tim jedan škulpirani nadgrobni pokrov, takogjer iz godine 1890.

a) Na okrajku okrugle, laporaste ploče od 171 *cm* premjera i 12 *cm* debljine, *slika 53.*, koja je prelomljena na dva komada, ima delfin i na njemu ovaj natpis:

1/10

Slika 53.

IVLIA*(e)*... *(Iu)*LI·NIGRI·VXOR*(i)*.

[1]) Isporedi: Alterth. h. V., knj. II., sv. IX., tab. 3., sl. 3.
[2]) Glasnik zem. muz., 1890., str. 333.

b) Na pročelju druge jedne, pravokutne, ali ne cijele ploče, koja je u sredini deblja, a s krajeva tanja, *slika 54.*, ima megju dvije rozete ovaj natpis:

VS · DEN
XC · H · E · S ·

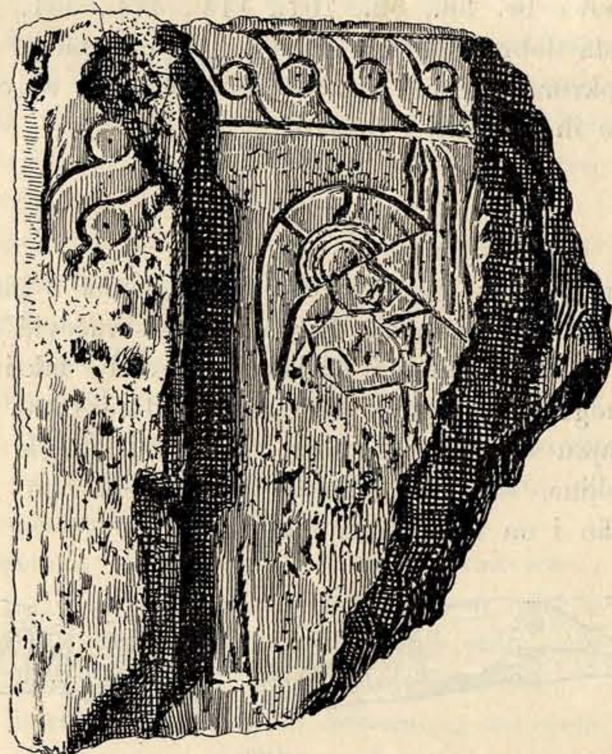
1/10 Slika 54.

koji je gospodin profesor pl. Domaszewski ovako pročitao:

. . . . . us . den . . .
[vix · ann] · xc · h*(ic)* · e*(st)* · s*(itus)*,

pa je to po tome nadgrobna ploča jednog muškarca, koji je 40 godina živio[1]).

c) Od nadgrobne pokrovne ploče, *slika 55.*, očuvan je samo jedan fragmenat, kome je okrajak nariješen ornamentalnim trakom. U

1/5 Slika 55.

polju, okvirenom trakom, ima izvajana podoba jednog vojnika, koji u desnoj ruci drži koplje, a na glavi šljem sa veoma velikim povorom.

[1]) Gospodin dr. Karlo Patsch objelodanio je oba ta kamena u Arch. epigr. Mitth. 1893., str. 85 i d., ali im je nahodištem pogriješno naznačio Gatu kod Bišća.

Način sahranjivanja.

Kako u mnogim drugim prehistoričkim grobištima, tako su po onome, što je gore rečeno, i na Jezerinama usporedo bila običajna dva načina sahranjivanja, i to sahranjivanje paljevine i sahranjivanje lešine.

A. Sahranjivanje paljevine.

Pri sahranjivanju paljevine obično bi mrtvačko tijelo spalili na jednome garištu, kakih je nagjeno pet u tačkama br. 163., 181., 224., 512. i 522. Vidi nacrt nekropole na *tabli I.*

Samo na tri mjesta, i to u grobovima br. 20., 26. i 39. konštatovano je, da je lešina spaljena na mjestu samog groba.

Pošto bi lešinu spalili, sabrali bi kalcinirane ostanke od kosti, pomno bi ih razlučili od preostalih komadića uglja, te bi ih većinom pomiješane sa nešto pepela različitim načinom sahranili u iskopanoj jami od 30 *cm* do 150 *cm*, a samo jedan put od 200 *cm* dubljine (v. grob br. X.).

Ili bi ostanke mrtvačke paljevine prosto na zemlju položili i onda vazda preklopili pločom ili od tvrdog vapnenca, ili češće od mekog tercijarnog lapora. Kamenite su ploče većinom nepravilne, kadšto i otesane, pa onda ili su okrugle s premjerom od 50 *cm* do 171 *cm* ili pravokutne, dimenzijama do 150 *cm* dužine i 90 *cm* širine (grob br. 80.).

U mlagjim su grobovima te pravokutne kamenite ploče često tako otesane, da je okrajak dužih strana tanji, a sredina deblja, te ploče imaju oblik niskog šljemena, slično kao rimski sarkofagi. Kraće strane onda tvore čela, od kojih na jednome kadšto ima latinski natpis (grobovi br. 65., 68., 73. i 119.) ili prosto zaparanu crtariju (grob br. 80.).

Obično su ploče položene neposredno na mrtvačku paljevinu, ali kadšto na kamenje, kojim je mrtvačka paljevina ogragjena (grobovi br. 13., 21., 98. i 144.). U tri prigode (grobovi br. 321., 325. i 342.) sastavljen je sanduk oko mrtvačke paljevine od četiri do šest kamenitih ploča, te je preklopljen kamenitom pločom.

Drugi je način sahranjivanja mrtvačke paljevine u ilovastim ili kamenitim žarama.

Ilovaste žare većinom bi postavljali na golo tle, pa bi često ostale i nepoklopljene. U pojedinim prilikama (grob br. 18.) postavljena je žara na kamenitu ploču, nasuprot veoma je često poklopljena nepravilnom, rijetko kad otesanom kamenitom pločom. U grobovima br. 26. i 60. ležale su na ilovastoj žari dvije kamenite ploče jedna nad drugom.

U drugim grobovima stajala je ilovasta žara u podmetnutoj ilovastoj zdjeli (br. 24., 290. i XII.), ili je bila poklopljena ilovastom zdjelom —

tabla XLII., slika 3. — br. 12., 49., 62., 348., 389. i 493. Na ilovastoj žàri groba br. 359. nagjene su dvije ilovaste zdjele jedna nad drugom, a u grobu br. 361. nad zdjelom, koja služi za poklop, još jedna nepravilna kamenita ploča.

U grobovima br. 277., 341. i 488. stajala je žàra u ilovastoj zdjeli i bila je poklopljena drugom ilovastom zdjelom — *tabla XLII., slika 1.* — Zdjele, kojima su žàre poklopljene, obično su unaokolo ilovačom slijepljene s okrajkom žàre.

U grobovima br. 376. i 393. bila je ilovasta žàra ogragjena sandukom od kamenitih ploča, a taj je sanduk poklopljen kamenitom pločom.

Osim ilovastih žàra bilo je i manjih kamenitih žàra, koje istina, sve pripadaju kasnijem vremenu, dok je postajala naša nekropola. One su u grobovima br. 240., 370. i 400., imaju okrugao cilindričan oblik, visoke su 35 *cm* do 62 *cm*, a 50 *cm* do 62 *cm* široke i imaju okrugao kamenit poklopac.

U jednom slučaju, grob br. 332. bila je kamenita žàra pravokutna i imala je oblik kamenitog sanduka. Mrtvačka paljevina ili je bila pohranjena u samoj kamenitoj žàri, ili je u kamenitu žàru bila postavljena ilovasta žàra, pa je onda u ovoj bila paljevina. Grob br. 240. — *tabla XLII., slika 2.*

Ilovaste žàre u grobovima s paljevinom obično imaju znatne dimenzije, a najviša visoka je 66 *cm* (grob br. 169.). Nego je ipak iznimice bivalo i posve malih žàra s mrtvačkom paljevinom, tako je u grobu br. 35. jedna visoka 17 *cm*, a u grobu 152. jedna samo 15 *cm* visoka.

U jednom slučaju (grob br. 59.) stajale su tik do velike žàre dvije male žàre s ručicama, i sve su tri posude bile napunjene paljevinom.

Na paljevinu, pribranu u žàri, polagali bi, ako je uopće priloga bilo, male ilovaste posudice i druge priloge, koje smo megjutim prigodom raskopavanja grobova većinom našli megju paljevinom, nego se to lako može rastumačiti kao pošljedica pritiska materijala, kojim su pokrivane žàre, kao i toga, što su mnoge žàre bile zdrobljene.

Priložene posudice (obredne posude), male žàre s jednom ili sa dvije ručice, lončići, zdjelice, pehari i kupice bile su, u koliko se je to u pojedinim prilikama još moglo utvrditi, vazda prazne, a drugi prilozi bili su položeni kraj njih. Osim žàre br. 190., u kojoj su bile dvije male ilovaste žàre, bila je inače u svakoj žàri samo po jedna priložena posuda.

Željeznih priloga bilo je više puta izvan žàre. Tako je n. pr. u grobu br. 237. slomljeni željezni mač bio položen s polja oko ilovaste žàre; u grobovima br. 50. i 62. ležao je po jedan željezni nož na zdjeli, kojom je bila poklopljena žàra; u grobu br. 400. jedan željezni mač, jedan sjekač i osim toga na kamenitom poklopcu kamenite žàre i u grobu br. 348. jedan željezni nož i jedna la-tenska fibula na zdjeli, kojom je bila poklopljena ilovasta žàra.

U grobu br. 394. bio je i nakit od bronca i jantara izvan žàre položen na ploči, kojom je bila poklopljena.

Najposlije valja napomenuti, da je u dvije prigode (grobovi br. 193. i 316.) u dotičnim ilovastim žàrama na kalciniranim ostancima mrtvačke paljevine nagjena po jedna nespaljena lubanja, pa je dakle i u Jezerinama, makar i rijetko kada, bivalo i djelomičnog spaljivanja.

B. Sahranjivanje lešina.

Kada bi se sahranjivala lešina, onda bi se mrtvac vazda bez podloge polagao u iskopanu jamu od 30 *cm* do 160 *cm* dubljine, pri čemu ipak valja primijetiti, da je na prvom mjestu navedena neznatna dubljina za vremena sahranjivanja valjda veća bila. Samo kod tri kostura (grobovi br. 118., 127. *a.* i 127. *b.* ležale su ukraj lubanje male kamenite ploče, za koje se može misliti, da su nekoć lešinama bile uzglavljem.

Kosturi su i po stranama bili prosti i nepokriveni, izuzevši jedini grob br. 385., gdje je kostur bio ogragjen pravokutnim sandukom od kamenitih ploča i preklopljen ovećom kamenitom pločom.

Vazda pruženi kosturi bili su obično položeni nalegjice, i u koliko se to može prosuditi po posve trošnom stanju u većini kostura, bile su im ruke s obje strane pružene kraj tijela.

U pet grobova, br. 76., 77., 89,, 114. i 116., nagjeni su kosturi položeni potrbuške, te su dva od njih bila položena glavom na sjevernoj, dva na zapadnoj, a jedan na istočnoj strani.

Samo jedan od njih bio je bez priloga, a uz sve ostale bili su broncani prilozi, u dvaju bio je i nakit od stakla i jantara.

Ne može se dakle tvrditi, da su ovi bili oskudnije snabdjeveni, nego ostali, i isto tako ne može se po prilozima zaključiti, da su ovi kosturi po svom abnormalnom položaju pripadali ovome ili onome spolu.

Kosturi su bili položeni u različitom pravcu, i to:

160	ili	75·1%	glavom	na	sjevernoj strani,
26	„	12·2%	„	„	istočnoj strani,
15	„	7·0%	„	„	južnoj strani,
7	„	3·3%	„	„	zapadnoj strani,
3	„	1·4%	„	„	sjeverozapadnoj strani,
1	„	0·5%	„	„	jugozapadnoj strani,
1	„	0·5%	„	„	jugoistočnoj strani,

a za 12 kostura nije se položaj mogao odrediti.

Ukupno 225 kostura.

Ta nepravilnost u položaju kostura čini se, da je u halštatsko doba bila veća, nego u kasnije la-tensko doba. Jer od kostura, uz koje su nagjeni tipični prilozi halštatske perijode bilo je položenih:

7 ili 43·7% glavom na sjevernoj strani,
3 „ 18·8% „ „ istočnoj strani,
3 „ 18·8% „ „ zapadnoj strani,
2 „ 12·5% „ „ južnoj strani,
i 1 „ 6·2% „ „ jugoistočnoj strani.

Uopće bio je sjeverojužni pravac s glavom na sjevernoj strani, pravilom. Ali se drugi kosturi, koji svojim položajem odstupaju od toga pravila, po svojim prilozima ne razlikuju od ostalih. Oni niti su u tome bogatiji niti oskudniji, pa kod njih ima takih priloga, po kojima se može reći, da su to muški, i opet takih, po kojima izlazi, da su ženski grobovi.

Čini se dakle, da niti je viši ili niži stalež, niti spol odlučivao u pogledu pravca kostura. Samo od 15 kostura glavom na južnoj strani nije ni jedan bio bez priloga, a u 11 od njih nagjeno je i broncanih lančića, nakita od stakla i jantara, a dva su pače (grobovi br. 118. i 434.) bila vrlo bogato snabdjevena. Ako to nije bilo slučajno, onda se može zaključiti, da je sahranjivanje u sjeverojužnom pravcu, glavom na južnoj strani, bilo običajno za bogatije ženske.

Uvrh glave češće, ukraj glave rjegje, bila je priložena posuda od ilovače ili bronca, koje su megjutim vazda nagjene prazne. Ilovaste posude bile su male žàre s jednom ili s dvije ručice, lončići, pehari i zdjelice, a broncane posude bile su mali lončići sa dvije ručice. — *Tabla XXIII., slike 37. i 38.*

Obično je bila samo po jedna priložena posuda, položena prosto na zemlju. Samo u grobu br. 174. bila je jedna mala žàra i jedan pehar s ručicom, onda u grobu br. 205. dvije male žàre. U grobu br. 38. stajala je mala žàra na jednoj kamenitoj ploči i bila je poklopljena jednakom kamenitom pločom.

Gdje je bilo metalnih, jantarevih, staklenih ili koštanih priloga, ležali su većinom ukraj glave kosturove. Samo fibulama slični nakit, o kome će kasnije biti govor, kao i sitni broncani lančići i zrna nagjena su često o samom vratu, a grivne i špiralne narukvice na kostima ruke, isto tako nožne grivne vazda na nogama.

U grobu br. 100 nagjen je takav, fibuli sličan broncani nakit pri nogama kosturovim, što se je u ostalom takogjer moglo dogoditi samo po slučaju.

Kosturi su obično ležali inokosni i samo u grobovima br. 111., 121. i 431. ležala su po dva kostura tik jedan do drugog; u pošljednjem grobu mali kraj velikog. Pošto su u pošljednjeg bila dva naušnjaka i više jantarevih zrna, to će ovo onda biti grob majke s njenim djetetom. U grobu br. 477. *b.* bila su pače tri kostura bez priloga pod jednim grobom s paljevinom, jedan do drugog, a u grobu br. 127. dva kostura jedan nad drugim, takogjer bez priloga. Pogledaš li na kartu nekropole u Jezerinama, onda vidiš, da su grobovi razbacani bez ikakog reda, pa su na nekom mjestu više, na nekom manje na gusto zgrnuti. Isto tako izmiješani su grobovi s paljevinom s grobovima, u kojim su čitavi mrtvaci sahranjeni, pa nam njihova horizontalna razredba neda nikakih znakova za to, koji je način sahranjivanja bio stariji, a koji noviji. To nam pitanje isto tako ne razjašnjava njihov megjusobni vertikalni položaj.

Eno u grobovima br. 34., 60., 118., 136., 195., 199., 214., 259., 393. i 477. leže kosturi pod grobovima sa žàrama, a u grobovima br. 108., 302., 476. i 521. sahranjeni su nad grobovima sa žàrama.

Po nagjenim predmetima svakako je ta nekropola upotrebljavana kroz više stoljeća, pa ako u obzir uzmemo fibule kao takve priloge, koji su najpouzdaniji znak za odregjivanje vremena, onda ćemo dobiti ovu tabelu:

Perijoda	Pojedince				Na okupu			
	grobovi s paljevinom		grobovi s kosturima		grobovi s paljevinom		grobovi s kosturima	
	broj	%	broj	%	broj	%	broj	%
Fibule srednjeg halštatskog doba .	2	18·2	9	81·8	—	—	—	—
„ kasnijeg halštatskog doba .	3	13·0	20	87·0	5	14·7	29	85·3
„ ranijeg la-tenskog doba . .	6	33·3	12	66·6	—	—	—	—
„ srednjeg „ „ . .	29	69·0	13	31·0	—	—	—	—
„ kasnijeg „ „ . .	5	83·3	1	16·7	—	—	—	—
La-tenske fibule sa dvije špirale .	17	58·6	12	41·4	57	60·0	38	40·0
Provincijalne fibule iz ranijeg rimskog doba	22	95·7	1	4·3	—	—	—	—
Rimske fibule	4	80·0	1	20·0	26	92·9	2	7·1

Ta tabela pokazuje, da je sahranjivanje mrtvaca u najstarije vrijeme, kako postoji nepokrola, sa 85·3% daleko prevlagjivalo nad spaljivanjem, u la-tensko doba da je već rjegje bivalo za 40% nego spaljivanje, a u vrijeme rimskog gospodstva samo ga ima iznimice i čini 7·1%.

Kad se onda još u račun uzmu grobovi s predmetima, koji pouzdano potječu iz rimskog doba, kao n. pr. grob s paljevinom br. 339., gdje je bio vrč s ručicom, gragjen na točilo — *tabla XLVII., slika 4.* — grob s paljevinom br. X. i u njemu pehar s natpisom — *tabla XLVII., slika 3.* — grobovi s paljevinom br. 370. i 502. s rimskim brnjicama, i grobovi s paljevinom br. 65., 68., 73. i 119. s latinskim natpisima, onda se može tvrditi, da se je sahranjivanje mrtvaca u rimsko doba gotovo sasvim izgubilo.

Uopće mogu se po tome grobovi na Jezerinama, u kojim su sahranjeni kosturi, smatrati starijim, a grobovi s paljevinom novijim.

Kako je već spomenuto, raskopano je na Jezerinama 328 grobova s paljevinom i 225 grobova s kosturima. Ako sad ilovaste posude sasvim pustimo iz vida, onda u pogledu dotiranja grobova prilozima izlazi ova tabela:

Način sahranjivanja	Grobovi			
	s prilozima		bez priloga	
	broj	%	broj	%
Grobovi s paljevinom	193	58·8	135	41·2
„ s kosturima	202	89·8	23	10·2
Ukupno . . .	395	71·4	158	28·6

Razmjerno je dakle uz skeletne grobove bilo puno više priloga, nego u grobovima s paljevinom, nasuprot ne smije se to previdjeti, da su najbogatiji grobovi, n. pr. br. 278. i 393. bili grobovi s paljevinom i da su za ono doba bez sumnje dragocjeni srebrni prilozi nagjeni gotovo jedino u grobovima s paljevinom. Čini se po tome, da socijalni stepen ili bogatstvo nijesu utjecali na način sahranjivanja.

S pogledom na vrstu prilogâ valja navesti, da su željezni mačevi nagjeni jedino u grobovima s paljevinom, željezne mamuze nasuprot većinom u skeletnim grobovima, a željezni sjekači (kratki mačevi) pojednako uz oba načina sahranjivanja.

Nadalje nagjeni su većinom u grobovima s paljevinom šivaće igle, bočke i gmize, nasuprot većinom u skeletnim grobovima naušnjaci, narukvice i broncani lančići, koji su se nosili o vratu, a nakiti od jantara uz oba načina sahranjivanja gotovo pojednako.

Uopće nije dakle ni spol odlučivao za jedan ili drugi način sahranjivanja.

Nahogjaji.

Prije nego što progovorim o samim grobnim prilozima u vidu oružja, predmeta za kućnu potrebu i nakita, još ću da nešto napomenem o ilovastom materijalu, koga je na Jezerinama pribrana velika množina.

Prije svega valja nam razlikovati dvije vrste ilovastih posuda, i to one, koje su gragjene rukom, i koje na Jezerinama čine veliku masu, onda posude, gragjene na brzokretno točilo, koje su samo rijetko nagjene, te su djelomice valjda bile importirana rimska roba.

Megju posudama, gragjenim prostom rukom, ima velikih i malih žàra, zdjela, zdjelica, pehara, kupica i lončića, pri čemu primjećujem, da žàre više od 20 *cm* računam u velike, a niže od ovih u male. Velike žàre bile su samo rijetko kad sasvim očuvane, a i male nagjene su većinom zdrobljene. Nego je ipak pošlo za rukom, množinu ih reštaurirati, tako da do sada u posuda rukom gragjenih, koje cijelih, a koje rekonštruiranih ima:

velikih žàra	82	komada,
malih „	77	„
zdjela	9	„
zdjelica	17	„
pehara	6	„
lončića	1	„
kupica	2	„
ukupno . .	194	komada.

Materijal prostom rukom gragjenih posuda krupna je, nesplavljena, često pjeskovita i vapnenastim zrnjem ili listićima tinjca pomiješana ilovača. Pri tome su slabo pečene i često se na prelomu vide s obje spoljašne strane bolje pečene, crvene partije, dok se u sredini vidi sivi trak još prijesne zemlje.

To je i uzrokom, što su te posude tako lako zdrobljene i mnogim prigodama veoma rastrošene, zbog čega ih je veoma mučno, a kadšto i posve nemoguće reštaurirati.

1. **Velike žàre,** u kojim se je isključivo sahranjivala mrtvačka paljevina najrazličitijeg su oblika i dimenzija, tako da se u većem broju reštauriranih ne mogu naći dva komada, koji bi posve bili nalik jedan na drugi.

Može se megju njima razlikovati više tipova i to:

a) Trbušaste žàre široko izvrnutog okrajka. Najveća megju njima, i uopće najveća na Jezerinama nagjena ilovasta posuda — *tabla XXXIII., slika 4.* — visoka je 66 *cm* i ima premjer do 55 *cm.* Dno je toj žàri relativno maleno — *tabla XXXV., slika 5.* — vazda ravno,

te se iz njega s oštrim okrajkom razvija široka trbušina. Samo katkada ima izmegju dna i trbušine posve nizak stalak — *tabla XXXIV., slike 1.* i *3.* — Grlo od trbušine ili nije nikako — *tabla XXXIII., slika 4.* i *tabla XXXIV., slika 2.* — ili je samo plitkom brazdom odvojeno. Samo rijetko kad opasana je žàra izmegju trbušine i grla oštrim, glatkim svitkom — *tabla XXXVI., slika 3.* — Najobičniji ukras te vrste žàra, ako ga uopće ima, sastoji u horizontalnim dršcima, koji su po dva diametralno nasagjeni megju grlom i trbušinom. Ti dršci ili su glatki — *tabla XXXIV., slika 1.* — ili na oba kraja imaju po jedan roščić — *tabla XXXIII., slika 4.* i *tabla XLVIII., slika 7.* — Rijetko kad na dršcima još i u sredini ima po jedan treći roščić — *tabla XXXV., slika 5.* i *tabla XLVIII., slika 8.* — Samo u jednom jedinom slučaju postavljena su prema ovim horizontalnim dršcima unakrst dva polukružna drška, s lukom dolje obrnutim — *tabla XLIII., slika 7.* — U drugom jednom slučaju hvataju dônje površine horizontalnih glatkih držaka po tri lučasta, na desno obrnuta rebra — *tabla XXXV., slika 6.*

U jedne žàre najposlije — *tabla XXXVI., slika 4.* — bila su pri najširem obimu trbušine dva krstolika drška.

Ručicâ ima o trbušastim žàrama veoma rijetko, te su onda nasagjene po dvije ili horizontalno — *tabla XXXVI., slika 2.* — ili vertikalno — *tabla XXXV., slika 4.*

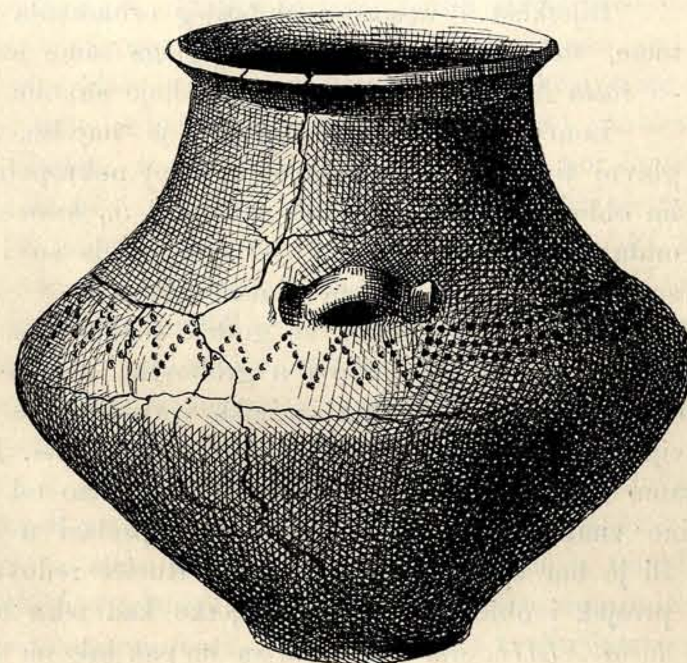
Inače na toj vrsti žàra nema nikakog ukrasa, izuzevši žàru na *slici 56.*, koja je ukrašena sa dvije horizontalne ručice i megju ovima na jednoj polovici optočena trakom od punktiranih trokutova, a na drugoj sa tri usporedne crte od tačaka (vidi grob br. 40.). To je uopće jedina ilovasta posuda, na kojoj je bio punktiran ornamenat.

Nekoje od tih žàra — *tabla XXXIV., slike 1.* do *3.* — najposlije posve su oličene crnom, sjajnom, firnisovom bojom. Druge, kao žàre u grobovima br. 173. i 177., još jasnije pokazuju tragove takoj boji, kojom su bile oličene.

U oči udara, što je većina trbušastih žàra bila bez priloga, ili su u njima bili samo neznatni i ni po čem karakteristični prilozi. Samo u žàri groba br. 44. bio je fibuli sličan nakit, koji će valjda pripadati svršetku halštatskog i početku la-tenskog doba. U žàrama grobova br. 275. i 352. nagjene su broncane fibule srednjeg la-tenskog doba, u žàri groba br. 348. jedna željezna fibula, a u žàri groba br. 57. provincijalna fibula iz ranog rimskog doba.

Čini se dakle, da se je ta vrsta žàra upotrebljavala za sve vrijeme, dok se je sahranjivalo u grobištu na Jezerinama.

b) Balonu slične žàre — *tabla XXXVII., slike 4* do *6.* — tankog grla i usko prevrnutog okrajka. Od tog oblika mogla su se samo četiri komada reštaurirati. Tri od njih imaju po jedan vertikalni držak, jedna — *tabla XXXVII., slika 6.* — nikako nije ukrašena, a ostale tri na gornjem dijelu trbušine imaju zaparane trokutove, kojim je površina ispunjena zaparanim kosim crtama. Ni u kojoj

Slika 56.

od njih nije bilo priloga, te po tome nemamo podataka, da im i približno odredimo doba, ali ipak mislim, da se samo mogu smatrati nekom odlikom trbušastih žàra.

c) Loncu slične žàre, koje su oblikom mnogo različitije, nego one, o kojima gore bijaše riječ, kadšto se više približuju obliku današnjega lonca — *tabla XXXVIII., slike 5.* i *7.* — kadšto opet više obliku trbušastih žàra — *tabla XXXVIII., slika 2., tabla XXXIX., slika 4.* i *tabla XLI., slika 2.* — samo što u ovih pošljednjih nikad nema dugog grla i široko prevrnutog okrajka. Izmegju ovih ima najrazličitijih oblika, koji naginju sad više ovoj, sad onoj strani, naročito u pogledu širine zjala i trbušine.

Ornamenta često nema nikakog, ali gdje ga ima, sastoji od horizontalnih držaka, sad glatkih, sad s roščićima — *tabla XXXIX., slike 7.* i *4.* — kojih se kadšto hvataju lučasta rebarca — *tabla XXXIX., slika 2.*, onda *tabla XLIX., slike 1., 2.* i *3.* — za tim od okruglih guka — *tabla XXXVII., slike 1.* i *3.*, onda *tabla XL., slika 3.* — ili su optočene plitkim brazdama — *tabla XXXIX., slika 2.* — ili imaju glatke ili narovašene, jednostavne ili dvostruke svitke — *tabla XL., slika 5.*, onda *tabla XLI., slike 3., 4.* i *1.*

Rijetkost i nestašica obilatijeg ornamenta pokazuje se i u tome, što nema ručica, pa je nagjena samo jedna žàra te vrste — *tabla XXXVIII., slika 5.* — u koje su bile dvije ručice.

Loncu sličnih žàra nagjeno je najviše, te po tome čine glavni tip žàra s paljevinom u našoj nekropoli. Najjednostavniji im oblici — *tabla XXXIX., slike 1.* i *5.*, *tabla XL., slike 2.* i *6.*, onda *tabla XLII., slika 3.* — čini se, da su i najmlagji, pošto su u njima često nagjene rimske fibule.

2. **Male žàre** upotrebljavane su gotovo jedino kao priložene posude, kako u skeletnim grobovima, tako i u grobovima s paljevinom. Na svima imadu po jedna ili po dvije bez iznimke vertikalne ručice, nego ih ima više sa dvije ručice. Visina im je od 9·5 *cm* do 20 *cm*. Dno im je uvijek ravno i samo rijetko kad niskim stalkom rastavljeno od trbušine. Grlo je od trbušine znatno odvojeno, ili po malo prelazi u nju, a okrajak je prevrnut, ili je bar zjalo veoma prošireno. Ručice redovno imaju sploštèn okruglast presjek i obično su glatke. Rijetko kad teku brazde duž sredine ručica — *tabla XLIII., slika 4.* — ili su im pak bilo na tjemenu, bilo niže njega nasagjeni gukasti nastavci — *tabla XLIV., slika 5.*, *tabla XLV., slika 10.*, onda *tabla XLVI., slike 17.* i *18.*

Kao dalji ukras ima na gornjem dijelu trbušine u žàrama — *tabla XLVI., slika 19.*, onda *tabla XLV., slike 2., 3.* i *6.* — po jedan red zaparanih trokutova, onda češće oličen okrajak, grlo i trbušina crnim ili bar zagasitim linijama. Take oličene žàre — *tabla XLIV., slika 10.*, onda *tabla XLV., slike 1., 4., 5.* i *7.* do *10.* — imaju žuto-smegju ili žuto-crvenu mast, a oblik linearnog ukrasa vidi se na slikama, tako da mi ne treba opširnijeg opisivanja.

3. **Zdjele.** Ove su upotrijebljene ili za poklapanje ili za podlogu velikim žàrama s paljevinom, te su vazda tamno-sive, mrke ili čagjaste masti. Premjer im varira izmegju 21 *cm* do 35 *cm*, visoke su 6·7 *cm* do 13·5 *cm*.

Dno ili je ravno ili slabo konkavno, trbušni bokovi se uzdižu ili uspravno ili u zavoju i obično od okrajka nijesu rastavljeni. Samo poklopna

zdjela — *tabla XXXVI., slika 1.* — ima odijeljen okrajak. Kadšto zdjele imaju nizak stalak — *tabla XXXV., slika 3.* — okrajak je široko izvrnut — *tabla XXXVI., slika 1.*, — stoji usprav — *tabla XXXV., slika 1.* — ili je stisnut — *tabla XLII., slika 3.* — pa se onda češće završuje udebljanim svitkom — *tabla XXXV., slika 3.*

Osim jedne zdjele, koja ima vertikalnu ručicu — *tabla XXXV., slika 1.* — i naprama ovoj guku na oblik papaka, nemaju te posude ručica. Obično te zdjele nemaju ukrasa i samo u jedne — *tabla XXXVI., slika 1. b* — ima na nutarnjoj površini dna plitka rupica i oko nje tri plitke, koncentričke brazde, u druge pri okrajku malešan, guki sličan nastavak.

4. **Pehari** su opetovano nagjeni kao priložene posude, pa ili su bez ručica, ili imaju po jednu ručicu različitog oblika, koja često nadvisuje okrajak. Te su posude priprosto gragjene i rijetko kad ukrašene. Svuda je ukras samo oskudan, te jedino što ima nasagjen horizontalan držak — *tabla XLVI., slika 1.* — ili samo okruglu guku na trbušini — *tabla XLVI., slike 3.* i *12.* — ili priprosto narebren okrajak — *tabla XLVI., slika 3.* — ili najposlije nastavke na oblik roščića na ručici — *tabla XLVI., slike 1.* i *3.*

5. **Zdjelice, kupice i lončići** — *tabla XLVI., slike 2., 4.* do *7., 10., 11., 13.* i *14.* — stranom su bez ručice, stranom imaju po jednu ili po dvije ručice, većinom su prosto izragjene i vazda bez ukrasa. Upotrebljavane su takogjer kao prilozi.

Ostaje samo još, da napomenemo nekoje ornamentirane ilovaste hrbine od posuda, gragjenih prostom rukom, stranom od posuda, koje se nijesu mogle raštaurirati, a stranom su opet nagjene rasute u zemlji. Na *tabli XLVIII.*, prikazuje *slika 1.* trbušnu hrbinu loncu slične žàre, našaranu krstolikim ornamentom od rebaraca na obluk, *slika 2.* hrbinu s nastavljenom špiralnom plojkom, *slika 3.* hrbinu s nareskanom crnom linijom, *slika 4.* okrajak loncu slične žàre, kojoj je grlo ponešto s rastegnutim okrajkom od trbušine rastavljeno plitkom brazdom. Od te brazde izlaze tri lučasta tanka rebarca prema dônjem kraju. *Slika 5.* prikazuje okrajak s probušenim žljebićem [1]), *slika 6.* hrbinu priprosto narovašenog okrajka, *slika 7.* horizontalan držak od žàre sa dva, i *slika 8.* takav sa tri roščića. Na *tabli L.* prikazana je nadalje u *slici 1.* trbušna hrbina žàre za paljevinu iz groba br. 93., s obilatijim ornamentom od trokuta, u *slici 2.* okrugao, gukast nastavak, a u *slici 3.* ornamenat od četiri rebarca na obluk ispod odlomljene ručice.

Različite oblike nagjenih ručica pokazuje najposlije *tabla XLIX., slike 4* do *11.*, od kojih prva pripada žàri groba br. 309., koja na tjemenu ima konkavnu plohu, a ispod toga je naličena crnim crtama. To je bila

---

[1]) Isporedi: Makljenovac, Glasnik 1891., str. 258, slika 21.

jedina oveća žàra za paljevinu, na kojoj se vide tragovi crta, kojim je nekoć bila našarana.

Kada sve to prisaberemo, što smo rekli o posudama sa Jezerina, gragjenim prostom rukom, onda nam je priznati, da je keramika u la-tenskoj periodi, u koju nam valja računati veliku većinu tih posuda, spram ilovastim radnjama u starije halštatsko doba nazadovala, što je opaženo i u drugim grobovima iz la-tenskog doba.

Taj se nazadak odnosi kako na oblike, tako i na izradbu i ukras ilovastih posuda. Jer ako materijal ilovastih posuda sa Jezerina isporedimo s onim iz halštatskih grobova od Wiesa i Marije-Rasta u Štajerskoj[1]), to nam tuj prije svega nema lijepih, dugovratih žàra s njihovim narebrenim trbušinama i raznolikom šarom, obilato našarane i kadšto lijepo ulaštene zdjelice na visoku stalku, ili s ornamentiranim, visoko uzdignutim, trakolikim ručicama i najposlije sjajno grafitiranje i živa rumena boja tih posuda.

Ornamentacija ilovastih posuda sa Jezerina nasuprot je vrlo trijezna. Gdje je ima, ograničava se na pojedine guke ili drške, proste ručice, plitke brazdice, glatke ili narovašene svitke na okrajku, práva ili lučasta rebarca ili na zaparane i samo u jednom slučaju punktirane redove trokuta. Nikad u tih posuda nema ulaštene površine ili sjajnog grafitiranja, a samo četiri veće žàre bile su sjajnom firnisnom bojom naličene. Nasuprot naše ilovaste posude u pogledu tome, kako su našarane crnim linijama, imaju jednu svoju osebnost.

Veoma se mora požaliti, što je od ilovastih posuda iz nedalekog Prozora blizu Otočca u Hrvatskoj, gdje je nekropola prilično slična onoj na Jezerinama, pribrano ili barem publicirano tako malo materijala od ilovastih posuda[2]), jer bi pobliže isporegjivanje oblika od posuda iz jedne i druge nekropole za cijelo bilo osobito zanimljivo.

Na brzokretno točilo gragjene ilovaste posude bile su dosta rijetke na Jezerinama i posvema pripadaju krugu oblika rimskih posuda, tako da se po tome može zaključiti, da su stanovnici onoga kraja u la-tensko doba samo prostom rukom gradili posude, pa su istom u Rimljana vidjeli gragjenje posuda na točilo.

U svemu nagjeno je od posuda gragjenih na točilo koje cijelih, a koje poslije reštauriranih:

velike žàre	2 komada,
vrč	1 „
pehar	1 „
vaze	2 „
ukupno . .	6 komada.

[1]) Mitth. d. Anthrop. Ges. 1885., sv. XV., slika 117. i d. i table VIII. do XII. — Atlas, tabla XL.
[2]) Isporedi: Prozor: Popis ark., tabla XXX., slika 232. do 237.

Osim loncu slične i nenariješene sive žàre — *tabla XLIII., slika 2.* — sve su te posude od čiste, utaložene žute ili crvene ilovače. Najveća od njih, žàra šiljastog stalka — *tabla XLIII., slika 1.* — visoka je 63 *cm*[1]).

Druga, takogjer sa šiljastim stalkom, ali mnogo niža, koja se oblikom približava drugoj jednoj, takogjer u Prozoru nagjenoj[2]), očuvana je samo nepotpuno u hrbinama, i debele su joj strane do 28 *mm*. Obje su posude otvoreno-žućkaste i prikazuje *tabla L.* nekoje hrbine drugih, koje žućkastih, koje crvenkastih rimskih ilovastih posuda. *Slike 4., 5., 7.* i *8.* na toj tabli prikazuju dna s tipskim rimskim okrajcem, gledajući ih s dônje strane; *slike 9., 12.* i *14.* prikazuju okrajke takih posuda, koji se većinom svitkom svršavaju.

Ako se i može uzeti, da su najposlije napomenute ilovaste posude rimskog oblika na samu mjestu gragjene, ipak će nam valjati fine ilovaste posude, prikazane na *tabli XLVII., slike 1.* do *6.*, izuzevši vrč s ručicama, *slika 4.*, smatrati samo importiranom pravom rimskom robom. O njima je na dotičnim mjestima već pobliže bila riječ, tako da bi bila besposlica, još jednoć im ponavljati opis. Obje hrbine od okrajaka — *tabla L., slike 10.* i *11.* — kao i konkavno dno stalka od pehara — *tabla L., slika 6.* — pripadaju sličnim posudama.

P r i l o z i, koji su osim opisanih ovdje ilovastih posuda nagjeni u grobovima na Jezerinama, gragjeni su od željeza, bronca, srebra, nekog krtog bijelog kova, koji ja smatram kositerom, jantara, stakla, kosti, paste, kamena i ilovače.

Ako amo uračunam i nagjene fragmente, onda je nagjeno:

željeza	u	66	grobova,
bronca	u	331	grobu,
srebra	u	9	grobova,
kositera	u	3	groba,
jantara	u	109	grobova,
stakla	u	71	grobu,
koštanih stvari	u	17	grobova.
paste	u	3	groba,
kamenitih stvari	u	2	groba,
ilovastih stvari (pršljena) . . .	u	2	groba.

[1]) Isporedi: Prozor: Popis ark., tabla XXIX., slika 230.
[2]) Isporedi: Prozor: Popis ark., tabla XXIX., slika 231.

S obzirom na množinu priloga izlazi ova tabela:

Predmet	U grobovima s paljevinom	U skeletnim grobovima	Razni nahogjaji	Ukupno
	broj			
Željeza.				
Mačeva	3	—	—	3
Sjekača (kratkih mačeva)	1	1	—	2
Noževa	11	6	1	18
Mamuza	1	2	—	3
Fibula	2	2	—	4
Fibuli sličnog nakita		1	—	1
Narukvica	2	1	—	3
Raznih halka	1	1	1	3
Čavala	1	—	—	1
Bronca.				
Šivaćih igala	8	2	—	10
Pinceta	19	2	—	21
Halštatskih fibula	2	9	—	11
Halštatskih fibula kasnijeg doba	3	20	—	23
La-tenskih fibula ranijeg doba	6	12	—	18
La-tenskih fibula srednjeg doba	29	13	—	42
La-tenskih fibula kasnijeg doba	5	1	—	6
Fibula sa dvije špirale	17	12	—	29
Provincijalnih fibula iz ranijeg rimskog doba	22	1	—	23
Rimskih fibula	4	1	—	5
Nakita sličnog fibulama	1	53	—	54
Lančića i privjesaka od žice	2	29	—	31
Bočaka	15	6	—	21
Špiralnih dvotoka	2	6	—	8
Halka za vrat	1	—	—	1
Lančića za vrat	—	1	—	1
Naušnjaka	1	11	—	12
Narukvica	14	8	1	23
Špiralnih narukvica	4	12	1	17
Prstenova	5	4	—	9
Grivnâ za noge	—	6	—	6
Različitih halka	68	50	1	119
Kolutastih halka	10	4	—	14
Tokâ	2	4	—	6
Tenećeta sa zaponcima	8	5	—	13

Predmet	U grobovima s paljevinom	U skeletnim grobovima	Razni nahogjaji	Ukupno
	broj			
Zaponaca	21	2	—	23
Okovicâ	111	4	—	115
Okruglih dugmeta	8	11	—	19
Krstolikih dugmeta	59	21	—	80
Zrna	3	1	—	4
Privjesaka	11	64	—	75
Raznih uresnih i drugih stvari	4	1	—	5
Špiralnih cjevčica	5	16	1	22
Brnjica	2	—	—	2
Lončića	—	4	—	4
Srebra.				
La-tenskih fibula	3	—	—	3
Različitih lančića	8	1	—	9
Narukvica	1	—	—	1
Prstenova	2	—	—	2
Raznih karičica	3	—	—	3
Tokâ i paftâ	3	2	1	6
Dugmeta okruglih	—	1	—	1
Zrna i koričica	3	—	1	4
Privjesaka	9	—	—	9
Kositera (?).				
Tokâ	2	—	—	2
Privjesaka	—	1	—	1
Jantara.				
Tokâ	1	6	—	7
Zrna	661	617	3	1281
Stakla.				
Narukvicâ	1	—	1	2
Emaljiranih gmiza	20	39	—	59
Modrih gmiza	1247	242	2	1491
Žutih gmiza	141	128	—	269
Bijelih gmiza	370	3	—	373
Zelenih gmiza	12	11	—	23

Predmet	U grobovima s paljevinom	U skeletnim grobovima	Razni nahogjaji	Ukupno
	broj			
Kosti.				
Zrna i plojkâ	12	2	—	14
Valjaka šupljih	1	—	—	1
Držaka od roga	—	1	—	1
Okovica sa držaka	3	—	—	3
Zubî	5	4	—	9
Paste.				
Crvenih zrna i plojka	22	—	—	22
Kamenitih stvari.				
Paftâ	1	—	—	1
Fragmenata	1	—	—	1
Ilovastih stvari.				
Pršljenova	2	—	—	2

Željeznih rukotvorina relativno je slabo prema tomu nagjeno i to u 66 grobova, dakle samo u 11·9% od sva 553 raskopana groba. Kako željezo slabo odolijeva oksidaciji, održane su takove rukotvorine većinom samo u fragmentima i sastoje od oružja, pribora za kućnu potrebu i nakita.

Željezno su oružje tri mača — *tabla II., slike 1. i 2.* i *slika* u tekstu *49.*; — nagjeni su u grobovima s paljevinom, a imaju jednak i već opisan oblik. Duljina im je neznatna, jer najveća oštrica dostiže samo 41 *cm*. Balčaci i tokovi bili su valjda od drveta, odnosno od kože, pošto im se našlo traga. Vrlo su slični onim savinutim mačevima iz Halštata u Gornjoj Austriji i Sv. Mihajla u Kranjskoj, koje je opisao i u slikama prikazao dr. M. Hoernes[1]). Čini se, da se je na Jezerinama taj oblik mačeva dugo održao, jer je u grobu br. 237. jedan nagjen zajedno s broncanom fibulom iz kasnijeg la-tenskog doba, a jedan u grobu br. 400., kome je paljevina bila pribrana u kamenitoj žàri. A da kamenite žàre pripadaju kasnijem vremenu nekropole na Jezerinama, već smo napomenuli.

[1]) Mitth. d. anthrop. Ges. 1888., sv. XVIII, slika 230. i d.; onda slika u tekstu 51. i tabla IV., slika 4.

Sjekači (kratki mačevi) — *tabla II., slike 3.* i *4.* — od kojih je jedan nagjen u grobu s kamenitom žàrom br. 400., a drugi u jednom skeletnom grobu, razlikuju se od mačeva bitno samo kratkoćom oštrice, koja jedva da je 22 *cm* duga. Što je dakle rečeno za mačeve, to s toga valja i za te sjekače; oba se oblika za Jezerine mogu računati od prilike u kasnije la-tensko doba.

Drugog željeznog oružja, naročito šiljaka od kopalja nije nagjeno na Jezerinama.

Od pribora za kućnu potrebu najviše je nagjeno željeznih oštrica od noževa — *tabla II., slike 5.* i *6.*, onda *8.* do *13.* — Svi su jednorezi i imaju pravu ili savijenu oštricu, a veličina im je veoma različita. Po gornjoj tabeli više ih je nagjeno u grobovima s paljevinom, nego u skeletnim grobovima.

Željezne mamuze — *tabla III., slike 2.* i *3.* — nagjene su kao prilozi, bez sumnje muških grobova, uz obje vrste sahranjivanja, ali uvijek samo pojedince. Ni u kojoj prigodi nije uz njih bilo karakterističnih priloga, po kojim bi se moglo suditi, iz kog su doba, nego biće da pripadaju kasnijem vremenu Jezerina.

Od željeznog nakita zanimljiv je prije svega fibuli slični nakit — *tabla III., slika 10.* — pa ću se na nj još osvrnuti, kad budem govorio o sličnom broncanom nakitu. Inače nagjeno je još stremenkâ od željeznih fibula iz la-tenskog doba — *tabla III., slike 6., 8., 9.* i *13.* — narukvica od željezne žice — *tabla III., slike 5., 15.* i *16.* — koje valjda već padaju u rimsko doba, zatvorene željezne halke — *tabla III., slika 4.* — i različiti fragmenti, koji se ne mogu pouzdano odrediti.

S obzirom na oba čelika za kresivo, koji nijesu spomenuti megju nagjenim stvarima, *slike* u tekstu *45.* i *51.*, primjećujem, da je Lindenschmitt[1]) dva posve slična čelika prikazao iz merovinških grobova u Njemačkoj. U najnovije vrijeme nagjen je megjutim posve sličan čelik uz mnoštvo tipičnih rimskih rukotvorina u razvalini rimske zgrade na Ilidžama kod Sarajeva, pa je po tome vjerojatno, da i naša dva komada potječu iz rimskog doba.

Nego su daleko mnogobrojniji, bolje očuvani, pa za to za nas i znamenitiji broncani prilozi, koji sastoje od nešto kućnog pribora, nekoliko malih lončića s ručicama i od množine nakita.

Od pribora nagjeno je šivaćih igala — *tabla III., slike 17.* do *20.* — kao atribute ženskih grobova, većinom uz paljevinu. To valja i za pincete — *tabla III., slike 21.* do *26.* i *tabla IV., slike 1.* do *5.* — Take

[1]) Alterth. h. V., sv. IV., tabla 40., slika 7. i 8.

su pincete nagjene u grobovima br. 286. i 393. *a.* zajedno sa šivaćim iglama, u grobovima br. 171., 195. *a.*, 211. i 244. zajedno s bočkama, nasuprot u grobu br. 306. zajedno s jednom željeznom mamuzom. Priliči dakle, da su ih upotrebljavali i muški i ženske.

Od n a k i t a najviše za nas vrijede fibule, jer njihovi tipični oblici najbolje nam podatke pružaju za odregjivanje vremena i trajanja naše nekropole.

U svemu nagjeno je 157, većinom čitavih broncanih fibula, od kojih 34 pripadaju halštatskoj perijodi, 95 njih la-tenskoj, a 28 rimskoj.

Starog halštatskog oblika, naočaraste ili tako zvane halštatske fibule, nema na Jezerinama, makar da je u Prozoru nagjen[1]), isto tako nema fibule na obluk sa dvije petlje.

Najjednostavnija, pa po tome i najstarija je od halštatskih fibula na Jezerinama fibula na obluk — *tabla IV., slike 6.* i *7.* — U nje ima relativno ravna stremenka od žice s nataknutim jantarevim zrnom, jednostrana špirala i žljebić za jezičac, koji sastoji jedino od kukasto zavrnutog kraja žice na noški.

Fibula na obluk — *tabla IV., slika 8.* — ima kratku, trouglastu nošku i dvostruku špiralu, koja sastoji od 4 zavojka sa strane i jednog u sredini, a tetiva joj obuhvata stremenku. U fibule na obluk — *tabla V., slika 4.* — noška je takogjer trouglasta, te špirala sastoji samo od jedne petlje s jednim zavojkom, dok je nasuprot noška u fibule — *tabla V., slika 3.* — opružena, a jednostrana špirala ima tri zavojka. Isto je tako opružena noška u lijepe fibule s ravnom stremenkom — *tabla V., slika 5.* — kojoj stremenka sastoji od uvijene žice, a jednostrana špirala od četiri zavojka. Stremenke od uvijene žice vidimo i u fibula — *tabla IV., slike 9.* do *11.* — Divotan nam komad megju fibulama srednjeg halštatskog doba najposlije prikazuje teška, pobliže već opisana fibula — *tabla V., slike 1. a, b* i *c,* kojoj se stremenka na jednome kraju završuje ovnujskom, a na drugome bikovom glavom.

Prijelaz fibulama kasnije halštatske perijode čini fibula — *tabla V., slika 2.* — koja na noški ima uspravan trn, po mome sudu preteču jabučice, što je na noškama imaju certoške fibule.

Kasniju halštatsku perijodu zastupa 20 certoških fibula — *tabla VI., slike 1.* do *8.* — koje su na dotičnu mjestu već pobliže opisane.

Još novijeg doba od certoških fibula te po tome iz najkasnijeg vremena halštatske perijode biće da je fibula — *tabla VI., slika 9.* — kojoj usukanu nošku valja smatrati derivatom jabučice na noški certoške fibule. Nagjene su tri fibule te vrste.

---

[1]) Popis ark., tabla XVIII., slika 43 *a* i *b.*

Megju broncanim fibulama iz la-tenskog doba nalazimo zastupana sva tri odjela te perijode, najstarije, srednje i kasnije la-tensko doba.

Od la-tenskih fibula najstarijeg doba — *tabla VI., slike 10.* do *13.*, onda *tabla VII., slike 1* do *9.* i *tabla VIII., slika 17.* — nagjeno je 18 komada prilično različitog oblika. Pojedine od njih imaju široku, tanku stremenku i jednostranu špiralu s nekoliko zavojaka — *tabla VI., slika 11.*, i *tabla VII., slika 5.* — druge opet imaju više udebljanu, često okruglastu stremenku s dvostrukim špiralama, od kojih svaka ima po 3 do 6 zavojaka na svakoj strani, kojim tetiva špiralu obuhvata s polja — *tabla V., slika 13.* — ili s dola — *tabla VII., slika 2.* — ili je njome obavijen dônji dio stremenke — *tabla VII., slika 8.* — Stremenka je u tih fibula obično podjednake debljine, ali je kadšto i proširena u sredini — *tabla VII., slika 6.* — ili ondje ima probijenu plojku — *tabla VII., slika 5.*

Uspravljena noška u tih je fibula s dvostrukim špiralama nariješena ili ornamentiranom plojkom — *tabla VII., slika 7.* — ili jabučicama razne veličine — *tabla VI., slika 10.* i *tabla VII., slike 1.* do *3.*

Naročitu pažnju megju la-tenskim fibulama starijeg doba zaslužuju na svaki način na *tabli VIII., slici 17.* prikazane, ne samo zbog širine njihove dvostruke špirale, koja sa svake strane ima po 14 zavojaka, i zbog obilatog svog ornamenta, nego osobito i za to, jer zvjezdoliko poredane brazdice plojke na njihovoj stremenci pokazuju jasne tragove krvavog emalja, kojim su nekoć bile ispunjene.

Prijelaz od starijih la-tenskih fibula srednjim čini najposlije fibula — *tabla VII., slika 9.* — kojoj uzvrnuta noška doduše nije posve prislonjena na stremenku, ali je prostom broncanom karičicom spojena s njome.

La-tenskih fibula srednjeg doba nagjene su 42 — *tabla VII., slike 10.* do *17.*, *tabla VIII., slike 1.* do *16.* i *tabla IX., slike 1.* do *12.* — te su i oblikom i ukrasom veoma raznolike.

Stremenka ili noška nariješene su po jednom ili dvjema broncanim jabučicama — *tabla VII., slike 10.* i *12.* — po jednom ili dvjema jabučicama od jantara — *tabla VII., slika 13.* i *tabla VIII., slika 6.* — ili im na noški ima plojka s brazdom pri okrajku, koja je napunjena bijelom pastom — *tabla VIII., slike 12.* i *13.* — Plojka noške na fibuli — *tabla VIII., slika 9.* — imala je na *tabli XXXI., slici 13.* prikazanu plojku od crvene paste, koja joj je priudešena istom onda, pošto su nagjene stvari već bile naslikane. Isto tako napunjen je izdubljeni krstoliki ornamenat fibule — *tabla VIII., slika 10.* — na ispupčenoj strani noške bijelom pastom.

Fibule iz srednjeg la-tenskog doba vazda imaju po dvije špirale, samo je širina špiralâ veoma različita, pa na svakoj strani imaju po 2 do 14 zavojaka — *tabla IX., slika 7.* i *tabla VIII. slike 15.* i *17.* — Tetiva

ili s polja — *tabla VIII., slika 1.* — ili s dola — *tabla VIII., slika 2.* — obilazi oko špirale, ili pako s polja čini uspravljen lûk — *tabla IX., slika 11.* — ili obuhvata stremenku — *tabla IX., slika 2.* — ili se ovija oko nje — *tabla IX., slika 3.*

Na jednoj takoj fibuli jasno se vide tragovi nekadašnje pozlate, grob br. 325. — *tabla VIII., slika 6.*

Od fibula iz kasnijeg la-tenskog doba nagjeno je samo šest komada, i čini se, da je kasniju la-tensku kulturu na Jezerinama ubrzo potisla rimska kultura. U fibula iz tog vremena ima više ravna, široka — *tabla XII., slika 8.* — ili okruglasta — *tabla XII., slika 7.* — ili kadšto od noške okomito uzdignuta stremenka — *tabla XII., slika 5.* — Tetiva kratke dvostruke špirale, koja ima samo po dva zavojka na svakoj strani, obuhvata stremenku. Više manje pružena noška ima punu, katkad probušenu plojku, na koju se prislanja jezičac, a na kraju ima malu jabučicu — *tabla XI., slika 9.* i *tabla XII., slike 5., 7.* i *8.*

U druge jedne fibule iz kasnijeg la-tenskog doba probijena je plojka za pričvršćivanje jezičca — *tabla XII., slika 6.* — stremenka i noška okruglasta je i uzvrnuta noška nariješena oštrobridom plojkom. Na žalost se je ta fibula održala samo u jednome fragmentu, kome nema ni špirale ni jezičca.

Megju te fibule ubrojio sam i onu, što je prikazana na *tabli XII., slici 10.* — makar da je nagjena bez daljih priloga i nije čitava, tako da joj se doba pouzdano odrediti ne može. Ja naročito naglašujem, da u te fibule nije bilo šarnijera, a korice su od glavice tako tijesne, da se je najviše mogla provući tetiva jedne špirale.

Najposlije valja da se na ovome mjestu napomene i barokna la-tenska fibula — *tabla XII., slike a* i *b* — kojoj je stremenka ljevena, dok su ostali dijelovi prikovani. Jednaki je oblik nagjen i u Prozoru[1]).

U fibule la-tenske perijode valja nam računati još i jedan zasebni oblik fibula, od kojih je na Jezerinama nagjeno 29 komada, i koji je oblik takogjer nagjen u Prozoru[2]). Karakteristično je u tih fibula, što su tako udešene, da kako na kraju glavice, tako i na kraju noške imaju po jednu špiralu, pa sam je za to nazvao fibulom sa dvije špirale.

Kad je prva takva fibula — *tabla X., slika 9.* — godine 1890. prispjela u Sarajevo, smatrao sam je baroknim halštatskim oblikom, ali sam se sada, pošto je pretražena sva nekropola na Jezerinama, uvjerio, da ona jedino la-tenskoj perijodi može pripadati, jer ni u kojoj prigodi nije ona nagjena zajedno s kojom halštatskom fibulom u jednome grobu.

[1]) Popis ark., tabla XIX., slika 77.
[2]) Isporedi: Ibidem, tabla XX., slike 82. i 83.

Nasuprot nagjena je u grobovima br. 359. i 434., svagdje s jednom fibulom iz ranijeg la-tenskog doba, u grobu br. 393. *a.* s dvije fibule iz starijeg i s tri iz srednjeg la-tenskog doba, u grobovima br. 325. i 403. s dvije, odnosno s jednom la-tenskom iz srednjeg doba, a u grobu br. 278. sa tri fibule iz srednjeg i s jednom iz kasnijeg la-tenskog doba i s jednom rimskom provincijalnom fibulom. U jedne fibule toga tipa — *tabla XII., slika 3.* — ima na stremenci nataknute modre i bijelim pjegama emaljirane gmize. A modre i bijelo emaljirane gmize pripadaju po dru. Tischleru[1]) la-tenskom vremenu i vremenu rimskih careva. Take su se gmize dakle upotrebljavale za sve la-tensko vrijeme i čini se, da su se održale do u rimsko doba.

Stremenka im je vazda veoma niska i sastoji od broncane žice, na kojoj su nataknuta 1 do 8 različitih zrna od jantara različite veličine — *tabla IX., slike 14.* do *16., tabla X., slike 1* do *9., tabla XI., slike 1.* do *5.* i *tabla XII., slike 1., 2.* i *4.* — ili emaljirane gmize — *tabla XII., slika 3.* — Samo u jedne take fibule — *tabla IX., slika 13.* — sastoji stremenka od više na oblik brojke 8 savinutih petlja od žice. Iz krajeva stremenke od žice razvijaju se na obje strane špirale. One su ili jednostrane na jednom kraju na desno, na drugom na lijevo savijene špirale — *tabla X., slike 1., 4.* i *5.* — ili na kraju glavice ima poduža dvostruka špirala, a na kraju noške kratka jednostruka špirala — *tabla XI., slika 1.* — U jednog komada — *tabla IX., slika 15.* — nasuprot vidimo na kraju glavice dvostruku špiralu, a na kraju noške dva puta na oblik brojke 8 savijenu žicu, koja na dônjem kraju hvata jezičac.

Ali obično na svakom kraju ima po jedna dvostruka špirala, koja je kadšto pri kraju noške nešto kraća — *tabla IX., slika 13.* i *tabla XII., slika 1.* — Tetiva na kraju glavice obično ovu obuhvata s polja — *tabla IX., slika 14.* — rjegje s gornje strane — *tabla XII., slika 1.* — dok tetiva pri noški ili gore — *tabla IX., slika 14.* — ili iznutra — *tabla XI., slika 2.* — obuhvata špiralu.

Zbog nizine stremenke i veličine nataknutih na njoj zrna često je jezičac spram dônje strane u lûk savijen — *tabla XII., slika 1.* — ili pak žljebić za prihvatanje jezičca ima osobitu dužinu — *tabla X., slika 1.*

Karakteristični su za ovu formu fibule često na jezičac nataknuti veliki privjesci od finih broncanih lančića, koji na kraju imaju plojku, obično uriješenu po jednom konjskom glavom na svakoj strani — *tabla X., slike 1.* i *10.*, onda *tabla XI., slike 2., 6.* i *7.* — a rjegje imaju ornamentiran kolut — *tabla XII., slika 1.* — O broncanom lančiću vise onda ili

[1]) Gurina, str. 77.

privjesci — *tabla X., slika 1., tabla XI., slika 7.* i *tabla XII., slika 1.* — ili male karičice — *tabla XI., slika 2.*

Od rimskih fibula u svemu je nagjeno 28 komada, od kojih većina od 23 komada pripada tipu rimskih provincijalnih fibula ranijeg doba, a samo 5 komada krugu pravih rimskih fibula.

Provincijalne fibule na Jezerinama — *tabla XIV., slike 4.* do *13.*, onda *tabla XV., slike 2., 4.* i *5.* — uopće su manje i ukusnije, nego inače slična norička provincijalna forma, na kakvu se u Štajerskoj tako često nailazi[1]).

Stremenka je u tih fibula jaka, okomito se uspinje od dvostruke špirale srednje širine i na temelju ili biva ravna — *tabla XIV., slika 11.* — ili prelazi u više manje oštrom lûku — *tabla XV., slika 5.* — na kraj noške. Iznad špirale ima lisnate nastavke — *tabla XIV., slika 12.* — a kadšto se razvije u široku plojku, koja pokriva špiralu. Na vrhu ima stremenka po jednu — *tabla XV., slika 2.* — ili po dvije jabučice — *tabla XV., slika 4.* Plojka za prihvatanje jezičca ili je čitava — *tabla XV., slika 5.* — ili je više puta probušena — *tabla XV., slika 2.* — ili je najposlije probijena — *tabla XV., slika 4.* — i vazda se svršava malom jabučicom — *tabla XIV., slika 4.* — Malih kukastih nastavaka, kako se često vigjaju na stremenci takih fibula iz ranijeg rimskog doba, n. pr. u Wiesu u Štajerskoj[2]) ili u Gurini[3]) nema u fibula na Jezerinama nikako.

Od ovih pet pravih rimskih fibula dvije su — *tabla XV., slike 3.* i *6.* — za to zanimljive, što je stremenka u prve ukrašena perastim ornamentom od kositrenih ili srebrnih listića, te je u obiju špirala zataknuta u zatvorene koričice.

Fibula sa šarnijerima — *tabla XV., slike 7. a, b* — sa svojom tankom, ali širokom, s gora kad je gledaš, trouglastom stremenkom i s upravnom karičicom na kraju noške[4]) starija je forma pravih rimskih fibula, koje su se nosile za vremena rogjenja Isusovog i poslije toga po svoj rimskoj državi.

Rimska fibula — *tabla XV., slika 1.* — najposlije biće da je najmlagja megju svim u Jezerinama nagjenim fibulama i valjda pripada II. vijeku po I.

Iza fibula dolazi oblikom neobični nakit, od koga su u svemu nagjena 54 komada različite veličine — *tabla XIII., slike 1.* do *10.* i *tabla XIV., slike 1.* do *3.* — Taj je nakit bez sumnje nastao od gusjeničaste halštatske fibule na obluk, zašto ga i nazivam **fibuli sličnim nakitom**, a razlikuje se od fibula samo time, što na onoj strani, gdje je glavica, nema špirale, već se svršava jednostavnom karičicom, koja je za stremenku

[1]) Isporedi: Mitth. d. anthrop. Ges. 1888., sv. XVIII., str. 79, slika 4. i str. 95, slika 34.
[2]) Isporedi: Mitth. d. anthrop. Ges. 1888., sv. XVIII., str. 95, slika 34.
[3]) Isporedi: Gurina, tabla VI., slika 6.
[4]) Isporedi: Gurina, tabla VI., slika 14.

pričvršćena i svršava se u njezinoj ôsi. Drugi kraj izlazi u uzak žljebić. Ovaj je na jednoj strani kadšto ornamentiran krstolikim crtama, koje ili su paralelne, ili jedne koso prema drugim postavljene — *tabla XIII., slike 2.* i *7.*, onda *tabla XIV., slike 2.* i *3.*

Stremenka je obično masivna, visoka i krupno narebrena — *tabla XIII., slike 1.* do *6.* — rjegje tanja i slabije narebrena — *tabla XIII., slika 8.* i *tabla XIV., slika 1.* — Samo jedan jedincati taki nakit — *tabla XIII., slika 9.* — ima posve glatku stremenku.

O karici na kraju često vise jednostavne špiralne karičice — *tabla XIII., slike 1.* do *3.* i *6.* — ili kolutići — *tabla XIII., slika 10.* — onda u jedne špiralna dvotoka — *tabla XIII., slika 7.* — i opet u druge jedne karičica s nataknutim broncanim lančićem — *tabla XIII., slika 5.*

Isprva sam po tome, što je stremenka istrošena blizu petlje, kako se to u nekojih komada jasno može razabrati, mislio, da mi ih valja smatrati pravim fibulama, kojim su se u petlje zatjecali posebni jezičci. Nego se je tome mnijenju to protivilo, što u toga često nagjenog nakita nikad nije nagjen ni trag takome jezičcu, dok je otkinutih jezičaca drugih makar i posve malešnih fibula nagjena množina.

Nadalje su ti nakiti do jednog komada, koji je nagjen pri nogama jednog skeleta (grob br. 100.), svi nagjeni ukraj glave mrtvačeve. To samo po sebi doduše ne bi ništa osobita značilo, pošto su i drugi prilozi, kao n. pr. oštrice od noževa, fibule, pincete, dugmeta, različite halke, okovice od zaponaca i sl. redovno vazda nagjeni ukraj glave kosturove. Nego se je u pogledu fibulama sličnog nakita često opazilo, da je ležao tik do vrata ili u okolini vrata kosturova, tako n. pr. u grobovima br. 64., 72., 81., 101., 129., 140., 146., 160., 162. i 179. Često je to bio jedini prilog kosturov, ali u jednom slučaju nagjen je taj nakit zajedno s jednim finim broncanim lančićem, u šest slučajeva s broncanim lančićima, jantarevim zrnima i gmizama, a u 7 slučajeva s jantarevim zrnima i gmizama, koji su predmeti nesumnjivo ostanci nakita, koji se je nosio o vratu. U jednog komada — *tabla XIII., slika 5.* — pače su fini broncani lančići karikama još pričvršćeni za takav, fibuli sličan nakit.

Nasuprot Ljubić iz Prozora[1]) prikazuje tri fibule na obluk, koje se sasvim onako, kao i taj naš nakit na kraju glavice svršavaju po jednom karikom, a u tim karikama još vise jezičci. Nema dakle sumnje, da je taj nakit i poput fibule upotrebljavan.

Ja po tome nagagjam, da se je taj fibuli slični nakit isprva upotrebljavao kao prave fibule, a poslije da je služio kao zaponac na lancu, koji

[1]) Isporedi: Popis ark., tabla XIX., slika 52. do 54.

se je nosio o vratu, pri čemu je s jedne strane petlja čvrsto bila spojena s broncanim lancem ili gjerdanom, dok je drugi kraj lanca ili gjerdana bio utaknut i privit u žljebić nakita, pa se tako pričvršćen nosio na vratu. Ondje, gdje čini jedini prilog, biće da je taj nakit bio na kakoj ogrlici od kože, lika ili platna.

S obzirom na odregjenje vremena, iz koga taj nakit potječe, navodim, da ga je nagjeno u grobovima 38., 82. i 134. uz fibule iz kasnijeg halštatskog doba; a u grobu br. 416. zajedno s čunjastom i narebrenom glavicom jedne bočke, koji oblik po mome sudu pada u la-tensko doba, pa da je takav nakit, koji se pouzdano može odrediti — *tabla III., slika 10.* — nagjen i od željeza. Po tome ja mislim, da mi valja upotrebljavanje toga neobičnog nakita računati pod kraj halštatske i na početak la-tenske perijode.

Samo bi još to jedno valjalo istaknuti, da je od 54 komada toga nakita samo jedan jedincati nagjen u grobu s paljevinom, a sva ostala 53 komada uz kosture.

Većih i manjih komada finih broncanih lančića kao ostanaka nakita, koji se je nosio o vratu — *tabla XVI., slike 6.* i *7.* — nagjeno je u 31. grobu; od ovih je bilo 29 skeletnih grobova i samo dva s paljevinom.

S tim lančićima često su zajedno nagjena i jantareva zrna i gmize, a često su modre i žute gmize bile upletene megju karike takih lančića — *tabla XXIX., slike 3.* i *4.*

Od bočaka nagjen je u svemu 21 komad, većinom u grobovima s paljevinom — *tabla XV., slike 8.* do *20.*

Malo je koja pràva — *tabla XV., slike 10.* do *12.* — većina ih je na zaseban način pregnuta — *tabla XV., slike 13.* do *16.* — Jedna je od tih bočaka dvostruka bočka — *tabla XV., slika 20.* — kako smo ih posve jednakog oblika već upoznali iz Rakitnog u Hercegovini i iz Glasinca u Bosni, pa su se i u Prozoru nalazile[1]).

Nagjena je u grobu br. 451. kao jedini prilog, pa se može isto računati u halštatsko, kao i u la-tensko doba. Nasuprot pokazuje pràva bočka — *tabla XV., slika 12.* — nesumnjiv halštatski tip, te je i nagjena zajedno s jednom halštatskom fibulom. Isto tako pripada valjda i velika pregnuta bočka — *tabla XV., slika 8.* — kasnijem halštatskom vremenu, pošto još široka, plosnata glavica upućuje na starije, a to, što je pregnuta, na novije doba. S njom je zajedno bila samo jedna zatvorena broncana halka, kao što su u opće bočke, naročito one iz grobova s paljevinom, većinom nagjene same ili samo s neznatnim drugim prilozima.

---

[1]) Glasnik zem. muz. 1891., str. 420, slika 12.; Mitth. d. anthrop. Ges. 1889., sv. XIX., str. 145, slika 202. i 203. — Wissensch. Mitth. aus B. u. H. 1893., sv. I., str. 95, slika 35.; str. 96, slike 137., 139. i 140.; str. 123, slika 27.; str. 145, slika 44. i str. 177, slika 12.; onda Prozor: Popis ark., tabla XVII., slika 24.

U većine nagjenih bočaka imaju glavice, prema gornjem kraju čunjasto-zašiljene, koje se završuju malom plojkom — *tabla XV., slike 13., 15.* i *17.* — ili pak imaju manje više ispupčen kraj — *tabla XV., slike 14., 16.* i *18.* — One su gotovo bez izuzetka pregnute, pa i ako bih te bočke po obliku htio pribrojiti kasnijem halštatskom dobu, opet se po tome, koliko ih je nagjeno, čini, da su se održale kroz cijelo la-tensko vrijeme.

Drugi oblik prikazuje kratke, jednostavne bočke uzvrnute glave — *tabla XV., slike 9., 10.* i *19.* — kako su nagjene i u Sv. Mihajlu i Prozoru[1]). Biće, da su taki jednostavni oblici nastali već u veoma staro doba, ali da su se i dugo održali, jer je takva jedna mala bočka — *tabla XXXI., slika 9.* — na kojoj je bilo nataknuto koštano zrno, nagjena u grobu br. 279, sa dvije fibule iz srednjeg la-tenskog doba i s dvije rimske fibule.

Od špiralnih dvotoka nagjeno je u svemu samo 8 komada i to većinom u skeletnim grobovima.

Od ovih je 5 naočarastih špiralnih dvotoka — *tabla XVI., slika 3.* i *tabla XVII., slika 1.* — dok ostale tri, nagjene u skeletnim grobovima — *tabla XVI., slike 1.* i *2.* — sastoje svaka od dvije špiralne toke, spojene žicom, savijenom na oblik broja 8, koje su bile podstavljene duguljastim, na oba kraja uzvijenim tenećetom. Naočaraste špiralne dvotoke manje su, te su bile kao nakit privješene na oblučastoj sponi, kako se to jasno može razabrati na istrošenom dijelu onoga komada, što je prikazan na *tabli XVII., slici 1.* — Maleni eksemplar — *tabla XVI., slika 3.* — nagjen je zajedno s fibulom iz ranijeg la-tenskog doba, a drugi, ovome posve jednak, s dvije fibule iz srednjeg la-tenskog doba.

Velike špiralne dvotoke, koje nipošto nijesu fibule, upotrebljavane su valjda kao nakit na prsima[2]), te je veći komad — *tabla XVI., slika 1.* — nagjen u društvu jedne fibule iz srednjeg, a manji eksemplar — *tabla XVI., slika 2.* — zajedno s jednom fibulom iz ranijeg la-tenskog doba.

Kako naočaraste, tako i plohaste špiralne dvotoke upotrebljavale su se po nahogjajima sa Jezerina u ranije a i u kasnije la-tensko doba, a za oba tipa znamo i iz Prozora[3]).

Od ogrlica nagjen je samo jedan komad pri jednom skeletu — *tabla XVI., slika 4.* — Ta je ogrlica kao obično usukana poput uzice, a oba su kraja uzvrnuta. Nagjena je zajedno s naočarastim špiralnim dvotokama, prikazanim na *tabli XVII., slici 1.* — u grobu br. 5.[4]).

---

[1]) Isporedi: Mitth. der anthrop. Ges. 1888., sv. XVIII., tabla VI., slika 24.; onda Prozor: Popis ark., tabla XVII., slika 22.

[2]) Isporedi: Popis ark., tabla XV.

[3]) Popis ark., tabla XVIII., slike 49. i 44.

[4]) Isporedi: Prozor: Popis ark., tabla XVII., slika 40.

I od krupnijih lanaca, što su se nosili oko vrata, takogjer je nagjen samo jedan komad o vratu jednog kostura, i to kao jedini prilog u grobu br. 27. Sastoji od 10 otvorenih, masivno-eliptičkih karika, koje su izmegju sebe spojene sitnim broncanim lančićem, i od kojih četiri komada prikazuje *tabla XVI., slika 5. a* do *d.*

Broncanih naušnjaka — *tabla XVII., slike 2.* do *8.* — nagjeno je u svemu 12 komada, i to, izuzevši jedan jedini komad, samo uz kosture. U pet slučajeva ležali su na par, a u dva slučaja pojedince u jednome grobu. Često su oni jedini prilog, i samo onaj, što je prikazan na *tabli XVII., slici 5.* nagjen je zajedno s drugim jednakim tome komadom uz karakterističnu fibulu iz srednjeg la-tenskog doba.

Prilično su veliki i variira im veličina izmegju 37 *mm* do 72 *mm*, pri čemu je presjek vazda okrugao. Zatvaraju se, i to stariji tipi, malom kukom, koja zahvata u drugi uzvrnuti kraj — *tabla XVII., slika 5.* — ili je jedan kraj oštro zašiljen, te je ukraj drugog uzvrnutog kraja zataknut u pomicavu špiralnu cjevčicu — *tabla XVII., slike 2.* i *6.*

Ovaj potonji oblik biće svakojako da je noviji i da pripada kasnijem la-tenskom vremenu, valjda već rimskom dobu. Često o tim naušnjacima za ukras vise jantareva zrna.

Broncane narukvice — *tabla XVII., slike 9.* do *15.* i *tabla XVIII., slike 1.* do *4.* — češće su nagjene, i to prostih grivna 18 komada, pa ako se još priračunaju narukvice obješene za rimske fibule — *tabla XIV., slike 8.* i *10.*, onda *tabla XV., slika 1.* — onda su nagjena u svemu 23 komada u 18 grobova.

Češće su nagjene uz kosture nego u grobovima s paljevinom i to redovno pojedince. U dvoje nagjene su samo u skeletnim grobovima br. 8., 15. i 28., a u troje u grobu s paljevinom br. 5.

Sve su te grivne otvorene, te ili su od bronca ljevene, ili od napola šupljeg, kovanog tenećeta, ili od okruglog rombičkog, a i od usukane na oblik uzice broncane žice.

Od ljevenih nagjen je jedan komad, kome stanjeni krajevi tek ponešto zahvataju jedan preko drugog — *tabla XVIII., slika 4.* — zajedno sa dvije certoške fibule. Tip im je halštatski, te će biti da tome vremenu isto tako pripada kao i narukvica — *tabla XVII., slika 13.*

Halštatski tip pokazuju i nekoje ljevene narukvice, kojim krajevi jače zahvataju jedan preko drugog. Nego pošto je jedna od njih — *tabla XVII., slika 14.* — nagjena zajedno sa 2 fibule iz ranijeg, i sa 3 fibule iz srednjeg la-tenskog doba, a druga jedna — *tabla XVIII., slika 2.* — s dvjema fibulama iz srednjeg la-tenskog doba, biće da se je taj oblik upotrebljavao i u la-tensko doba.

Dvije usukane narukvice — *tabla XVII., slike 9.* i *12.* — ležahu ukraj kostura zajedno s broncanom ogrlicom, takogjer usukanom — *tabla XVI., slika 5.* — te mogu pripadati kako halštatskoj, tako i la-tenskoj perijodi.

Isto valja i glede napola šupljih kovanih narukvica — *tabla XVII., slika 10.* — od kojih su uz dva skeleta nagjene po dvije kao jedini prilog.

Svakako ali ima se računati u la-tensko ili već u rimsko doba lijepa šuplja narukvica sa zaponcem — *tabla XVIII., slika 3.* — s kojom su zajedno nagjene 4 fibule iz srednjeg, 1 iz kasnijeg la-tenskog doba i 2 sa dvije špirale, i uz to jedna rimska provincijalna fibula.

Narukvice od žice — *tabla XIV., slike 8.* i *10.*, onda *tabla XVII., slika 11.* — ležahu u grobovima s paljevinom zajedno s rimskim provincijalnim fibulama, te po svojim pomicavim cjevčicama za sapinjanje pripadaju krugu rimskih oblika[1]).

To isto vrijedi o ljevenim narukvicama — *tabla XV., slika 1.* i *tabla XVII., slika 15.* — od kojih je prva bila nataknuta na jednoj rimskoj fibuli, a druga zajedno s jednom rimskom brnjicom.

Rjegje nego ove narukvice nagjene su špiralne narukvice od bronca u 17 eksemplara, većinom uz skelete i to uvijek samo pojedince — *tabla XVIII., slike 5.* do *12.* i *tabla XIX., slike 1.* do *3.*[2]).

One su načinjene od broncanog tenećeta različite širine — *tabla XVIII., slike 9.* i *5.* — ili od žice — *tabla XVIII., slika 11.* — a u potonjem slučaju kadšto su usukane na oblik uzice — *tabla XIX., slika 2.* — Oba su kraja samo zaokružena — *tabla XIX., slika 3.* — ili natrag zavinuta — *tabla XVIII., slika 9.* — ili su najposlije sitnim karičicama spojene s najbližim zavojcima narukvice — *tabla XVIII., slika 7.* — Oblik im je ili cilindričan — *tabla XIX., slika 3.* — ili čunjast — *tabla XVIII., slika 12.* — a broj njihovih zavojaka variira izmegju tri i dvadeset — *tabla XVIII., slika 7.*

Oblici su im premalo karakteristični, nego da bi im se moglo razabrati i razlikovati doba, te ja samo navodim, da su one često jedini prilog u grobovima, a u drugim prigodama nagjene su zajedno s fibulama iz ranijeg la-tenskog doba (grob br. 257.), iz srednjeg la-tenskog doba (grob br. 275. i 278.), iz kasnijeg la-tenskog doba i s rimskim provincijalnim fibulama (grob br. 278.), nadalje sa srebrnim i broncanim lančićima s jantarevim i staklenim nakitom, kao i sa šivaćim iglama i naušnjacima (grobovi br. 77., 144., 278. i 343.). Čini se dakle, da su pripadale cijelom la-tenskom vremenu i da su naročito služile kao ženski nakit.

Još rjegje nagjeno je broncano prstenje — u svemu 9 komada, i uvijek samo pojedince. Prilično je podjednako bilo porazdijeljeno na grobove

[1]) Isporedi: Alterth. h. V., knj. II., sv. V., tabla III., slike 6. i 8.
[2]) Isporedi: Prozor: Popis ark., tabla XXVI., slike 171. do 173.

s paljevinom i na skeletne grobove; sastoji od broncanog tenećeta ili je ljeveno, u prvom je slučaju vazda otvoreno. Ti prstenovi od tenećeta — *tabla XIX., slike 4.* do *8.* — koji su ponovno nagjeni zajedno s la-tenskim fibulama i obilatim jantarevim ili staklenim nakitom, jednostavni su obručevi ili čine špirale od najviše tri zavojka. Ljeveni prstenovi — *tabla XIX., slike 9.* do *11.* — nasuprot su zatvoreni i pripadaju barem dva pošljednja, od kojih je na jednom još ostala lijepo rezana plojka od stakla ili paste — *tabla XIX., slika 11. b* — bez sumnje krugu rimske kulture. I ti su prsteni nagjeni zajedno s mnogim broncanim, staklenim ili jantarevim nakitom — *tabla XIX., slike 9.* i *10.* — a i sa šivaćim iglama, pa se s toga čini, da su prstenje, i ako ne isključivo, a ono barem većinom nosile ženske.

Broncane grivne za noge — *tabla XIX., slika 21.* — nagjene su samo u tri skeletna groba, ali vazda po dvije, i nikad uz njih nijesu bili karakteristični prilozi. Otvorene su, imaju širok eliptičan oblik i sastoje od masivnog ljevenog bronca[1]).

Osamljenih broncanih kolutića — *tabla XIX., slike 12.* do *20.* i *tabla XX., slike 1.* do *5.* — nagjeno je pri raskopavanju u ovećem broju od 119 komada, kako u grobovima s paljevinom, tako i u skeletnim grobovima, i to od 1 do 11 komada u pojedinom grobu. Oni su redovno okrugli poput kolobara, zatvoreni, ili pak eliptični i tada otvoreni.

Okrugli imaju premjer od 23 *mm* do 70 *mm*, različite su širine, a u presjeku su s jedne strane ravni, a s druge ispupčeni s oštrim rebarcem po sredini — *tabla XIX., slika 20.* — ili s obje strane okruglasto ispupčeni — *tabla XIX., slika 13.* i *tabla XX., slika 3.* — ili rombički — *tabla XIX., slika 17.*

Ornamentacija sastoji stranom od kosih crta — *tabla XIX., slike 14., 16., 17.* i *20.* — ili od nasagjenih na periferiji zrnaca — *tabla XIX., slike 12., 13.* i *15.*

Eliptički broncani kolutići — *tabla XX., slika 5.* — nagjeni su rjegje, i izuzevši grob br. 27., gdje su nagjeni kao članci jednog lančića — *tabla XVI., slika 5.* — i već opisani, vazda samo pojedince.

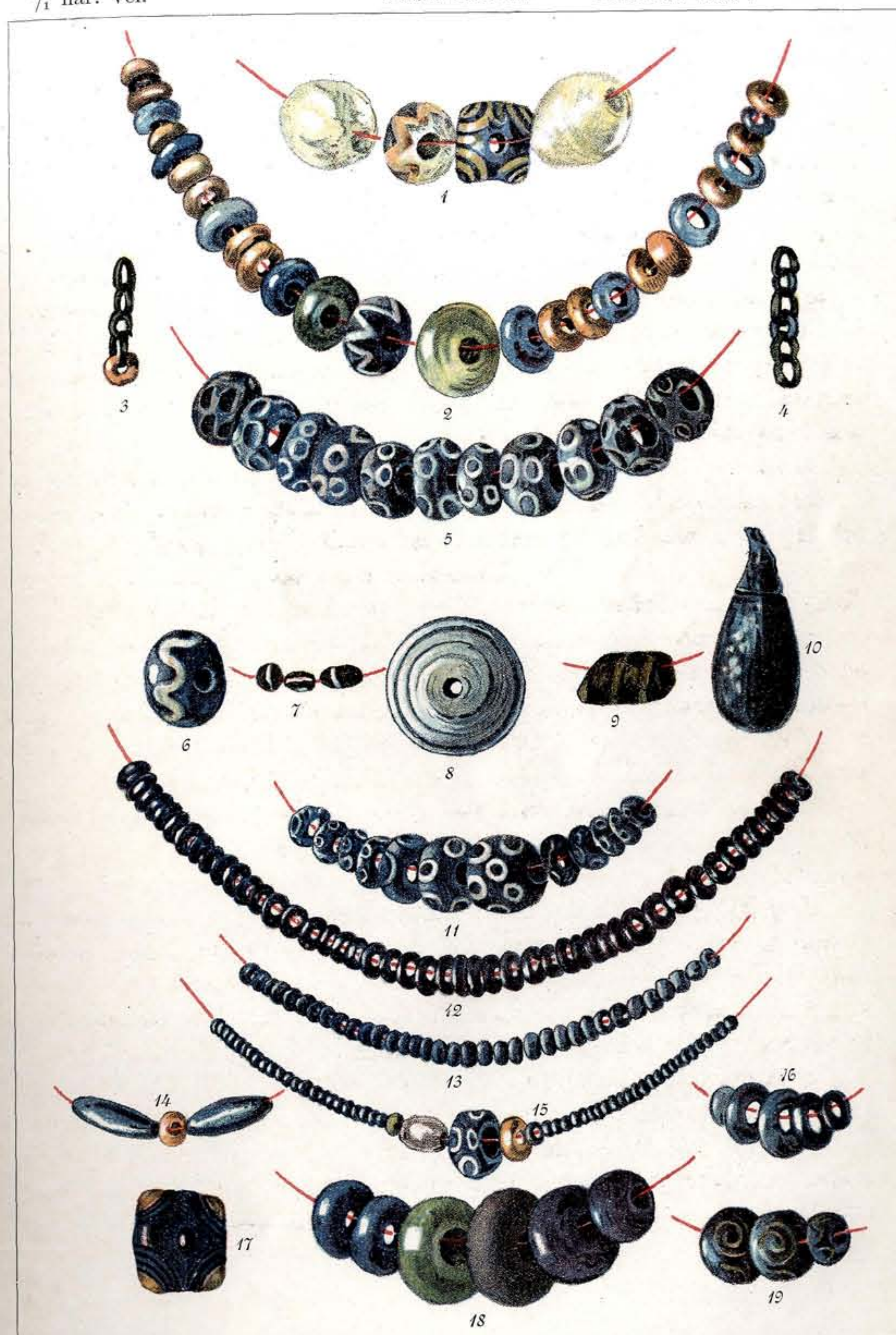
Njihov splošteni okrugli presjek znatno je stânjen spram krajeva, koji se hvataju jedan drugog, te su ti kolutići vazda bez ukrasa.

Plojkastih kolutića — pafta — *tabla XX., slike 7.* do *18.* — nagjen je mali broj od 14 komada i to uz obje vrste sahranjivanja. One imaju premjer od 29 *mm* do 66 *mm*, te ili su glatke ili jednostrano ornamentirane. Ornamentacija sastoji ili od usavaćenih kockastih pjega — *tabla XX., slike 12.* i *13.* — ili od nareckanog ornamenta, kome su prâve crte u pregibu

[1]) Isporedi: Hallstatt, str. 72 i d.

Glasnik zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini. 1893. V. 4.

$^1/_1$ nar. vel. **Tabla XXIX.** Uz članak „Nekropola na Jezerinama u Pritoci kod Bišća“.

spojene lukovima — *tabla XX., slika 9.* — ili imaju po jedan odskočen svitak na oba okrajka — *tabla XX., slike 15.* i *18.* — kadšto je spoljašnji okrajak nariješen sa četiri pravokutna nastavka — *tabla XX., slika 7.* — ili nasagjenim zrncima, koja pošljednja ili obuhvataju cijelu periferiju — *tabla XX., slika 16.* — ili ih ima samo na pojedinim partijama periferije — *tabla XX., slike 14.* i *17.* — Nekoji su od njih probušeni — *tabla XX., slike 15., 17.* i *18.* — i biće da su isprva bili nataknuti na jezičcima od fibula.

Tòka nagjeno je u svemu samo 6 komada, i to uz oba načina sahranjivanja. Premjer im variira od 20 *mm* do 52 *mm*, te ili su glatke ili na odskok ispisane — *tabla XX., slike 19.* i *20.* — U sredini su te tòke vazda probušene, te su se valjda najviše o pojasu nosile kao nakit.

Tenećeta od zaponaca — *tabla XX., slike 21.* do *23.* i *tabla XXI., slike 1.* do *10.* — takogjer su nagjena kako u grobovima s paljevinom, tako i u skeletnim grobovima, ukupno 13 komada.

Ona su pravokutnog oblika — *tabla XX., slika 21.* — te se jedan kraj često svršava na dva lûka — *tabla XXI., slika 10.* — Ako su ornamentirani, to im ornamenat sastoji u tome, što su duž okrajaka narovašena — *tabla XX., slika 22.* — u usavaćenim pràvim — *tabla XXI., slika 1.* — ili u nareckanim linijama — *tabla XXI., slika 4.* — ili su našarana linijama, ispisanim na odskok — *tabla XXI., slika 3.*

Dva su eksemplara i probijena, pa jedan — *tabla XX., slika 23.* — na jednom kraju pokazuje dvije konjske glave, a ispod njih junaka pod šljemom s mačem u desnici. Drugi — *tabla XXI., slika 9.* — ima vijugav oblik, a u sredini megju četiri probijene luknje, krstolik ornamenat.

Od zaponaca — *tabla XXI., slike 11.* do *17.* — nagjena su 23 komada, većinom u grobovima s paljevinom[1]). Oni su okovani pravokutnim tenećetom, koje je bilo sa 2 do 5 zglavaka pričvršćeno za pojas, a o kukastim mu krajevima visi po jedna ili po dvije karike različite veličine. I kolut — *tabla XX., slika 6.* — sa svojim, okruglo probijenim nastavkom biće da je pripadao jednome zaponcu. Trouglastu kuku s jednog zaponca prikazuje najposlije *tabla XXIII., slika 24.*[2]).

Mnogo je više nagjeno okovica od tenećeta — *tabla XXII., slike 1.* do *20.* — u 115 komada, većinom u grobovima s paljevinom i od 1 do 38 komada u jednom grobu zajedno. Oblika su ili pravokutnog ili okruglog. U pravokutnih dva su do tri zglavka, te su uriješene ili rebarcem duž dužih okrajaka — *tabla XXII., slike 2.* i *4.* — ili su

---

[1]) Isporedi: Prozor: Popis ark., tabla XXVI., slike 164. do 166.

[2]) Isporedi: Hallstatt, tabla XI., slika 11. i Prozor: Popis ark., tabla XXV., slika 10.

raznoliko probijene — *tabla XXII., slike 7.* do *12.* — Okrugle su i pričvršćene s jednim ili s tri zglavka, te su uriješene ili narovašenom brazdom duž okrajaka — *tabla XXII., slika 19.* — ili sa dvije do tri koncentrične linije — *tabla XX., slike 13.* i *18.* — ili kolobarima od kockastih pjega.

B r o n c a n a su d u g m e t a nagjena kako u grobovima s paljevinom, tako i u skeletnim grobovima, te su okrugla ili krstolika.

Od okruglih dugmeta — *tabla XXII., slike 21.* i *22.*, onda *tabla XXIII. slike 3.* do *10.* — nagjeno je samo 19 komada. Ona su više manje, ispupčena i glatka — *tabla XXII., slike 21.* i *22.* — ili u sredini imaju šilj — *tabla XXIII., slika 3.* — Drugi im oblik ima oštar svitak na okrajku i u sredini je udubljen — *tabla XXIII., slika 7.* — ili i ispupčen — *tabla XXIII., slika 10.*

Od krstolikih dugmeta — *tabla XXII., slika 23.* do *25.* i *tabla XXIII., slike 1.* i *2.* — nagjeno je nasuprot 80 komada, od ovih u grobu br. 476. *b.* tri dvostruka dugmeta — *tabla XXIII., slika 2. a* i *b.* — Broj im je u pojedinim grobovima variirao od jednog do petnaest komada, te Ljubić[1]) prikazuje posve slična dugmeta iz Prozora. Na Jezerinama nagjena su ovakva krstolika dugmeta u grobovima br. 208. i 247. zajedno s fibulama iz srednjeg la-tenskog doba.

Od rasutih b r o n c a n i h z r n a — *tabla XXV., slike 13.* do *15.* — nagjena su samo 4 komada u premjeru od 11 *mm* do 13 *mm.*

Mnogo su češće nagjeni b r o n c a n i p r i v j e s c i — *tabla XXIII., slike 11.* do *23.*, *25.*, *26.*, *28.* i *29.* — u 75 komada i većinom u skeletnim grobovima. Najčešći su šuplji, bulasti privjesci — *tabla XXIII., slika 18.* — od 12 *mm* do 20 *mm* premjera, kojih je bilo do 21 komad u pojedinom grobu, te su valjda upotrebljavani kao nakit o vratu. Svaki taki privjesak sastoji od dvije napola šuplje iskovane broncane plojke, koje su u sredini sastavljene zglavkom, te imaju peteljku od tankog broncanog tenećeta za vješanje. Drugi privjesci najrazličitijeg su oblika, većinom duguljasti valjci s nasagjenim zrnjem ili raznoliko raščlanjeni, *slike 11.* do *13.*, *21.*, *22.*, *25.* i *28.*, nadalje kotarice, *slike 14.* i *15.*, zvonoliki, *slika 16.*, krugljice s nasagjenim nastavcima, *slika 17.*, burenca, *slika 26.*, i više sl. Da li je privjesak, *slika 20.*, i možda i onaj, *slika 23.*, služio za češanje po glavi[2]) ne mogu da odlučim.

Još valja napomenuti, da su megju privjescima u grobu br. 281. nagjena i tri kalufićem iskucana privjeska od tenećeta, *slika 9.*[3]).

---

[1]) Prozor: Popis ark., tabla XXII., slika 142.

[2]) Isporedi: Mitth. d. anthrop. Ges. 1889., knj. XIX., str. (9), slike 1. do 4. i str. (10), slike 5. i 6.

[3]) Isporedi: Prozor: Popis ark., tabla XVII., slike 33. i 34., onda tabla XXII., slike 122. do 130., 144. do 148.

Kao n a k i t e, kojim ne znam upotrebe, navodim ljeveni i probijeni nakit — *tabla XXIII., slika 30.* — kome su okvirasti okrajci spojeni sa četiri upoprečena traka, i drugi od broncanog tenećeta — *tabla XXIII., slika 27.* — kome tanka srednja poluga na svakom kraju ima okruglu, špiralno graviranu plojku.

Broncane š p i r a l n e c j e v č i c e — *tabla XXIII., slike 31.* do *34.* — nijesu rijetko nagjene u grobovima obiju vrsta i ne vidi se na njima ništa karakteristična.

Nasuprot pripadaju dvije b r o n c a n e b r n j i c e — *tabla XXIII., slike 35.* i *36.* — bez sumnje oblicima rimske kulturne perijode, te je samo jedna slična već u Rakitnom u Hercegovini nagjena[1]).

Megju broncanim rukotvorinama nagjena su samo još 4 l o n č i ć a — *tabla XXIII., slike 27.* i *28.* — koji su isključivo i vazda samo pojedince nagjeni uz kosture. Visoki su 32 *mm* do 38 *mm,* dno im je debelo i ispupčeno, imaju ovalno zjalo izvrnutog okrajka i po dvije ručice. Tri od njih nagjena su zajedno s jednom certoškom fibulom, s jednom fibulom iz srednjeg la-tenskog doba i s jednom la-tenskom fibulom sa dvije špirale.

Vrijedno je na koncu još napomenuti, da su bronci sa Jezerina, naročito pincete, fibule i fibuli slični nakiti kadšto bili oličeni zelenim, smegjim ili crnim lakom.

Dočim z l a t a u nekropoli na Jezerinama osim nekoliko rijetkih tragova pozlate nikako nije bilo, nagjeno je s r e b r n i h rukotvorina — *tabla XXIV., slike 1.* do *17.* i *tabla XXV., slike 1.* do *9.* — ako i ne često, a ono ipak u znatnom broju, i to s obzirom na količinu mnogo više u grobovima s paljevinom. U svemu nagjeno je srebrnih predmeta u 5 grobova s paljevinom i u 4 skeletna groba, a osobito ih je bilo u grobu s paljevinom br. 278.

Od s r e b r n i h f i b u l a nagjena je čitava jedna iz ranijeg la-tenskog doba i čitave dvije iz srednjeg la-tenskog doba (pošljednja *tabla XXV., slike 1.* i *2.),* onda ostanci od takih fibula — *tabla XXV., slike 3., 4.* i *8.*

S r e b r n i h l a n č i ć a, spletenih od fine srebrne žice, po dva i po tri obješena za karičice, dok opet sami nose srebrne karičice s nataknutim srebrnim zrnima, gmizama i jantarevim zrnima, ili i privjeske od srebra — *tabla XXIV., slike 4., 5., 8.,* i *9.* — nagjeno je 9 komada. Biće da su, barem većinom, ostanci od naušnjaka[2]).

S r e b r n a n a r u k v i c a — *tabla XXIV., slika 1.* — nagjena je samo jedna u jednom grobu s paljevinom. Ona sastoji od žice, na oba kraja zavrnute u kuku.

---

[1]) Isporedi: Glasnik zem. muz. 1891., str. 417, slika 5.; nadalje R. G. C. Mus., tabla XXI., slike 1. i 16.

[2]) Isporedi: Prozor: Popis. ark., tabla XVII., slike 30. i 31.

Srebrni prstenovi — *tabla XXIV., slike 3.* i *6.* — nagjeni su u dva groba s paljevinom, svagdje po jedan komad. Oni su otvoreni i prosti obručići od tenećeta, od kojih je jedan posve gladak, dok je drugi fino narovašen.

Od srebrnih karičica, naznačenih na tabeli pod oznakom „razlićite srebrne karičice", koje potječu iz tri groba, vrijedi samo jedna oveća — *tabla XXV., slika 9.* — da se zabilježi, o kojoj visi manja karičica s nataknutim na njoj valjčićem od crvene paste.

Pet nagjenih srebrnih toka, koje su ležale stranom u grobovima s paljevinom, stranom u skeletnim grobovima, sve su na odskok iskovane, te dvije od njih — *tabla XXIV., slike 10.* i *16.* — prikazuju po jedno čovječije lice, jedna — *tabla XXIV., slika 11.* — ljudsku podobu, jedna s karičicom — *tabla XXIV., slika 12.* — ornamenat na oblik rozete, a pošljednja — *tabla XXIV., slika 17.* — koja je održana samo u fragmentima, samo punciran ornamenat. Biće da sve pripadaju rimskom vremenu.

Srebrno dugme — *tabla XXIV., slika 2.* — nagjeno je samo jedno u jednom skeletnom grobu; ono je pupčasto i nema nikakog ornamenta.

Srebrnih zrna — *tabla XXV., slika 5.* do *7.* — nagjena su prigodom prekopavanja u grobovima s paljevinom 4 komada. Ona su od srebrnog tenećeta i šuplja, različite veličine te ili imaju oblik narebrene kruglje, *slike 6.* i *7.*, ili pak oblik karičica s brazdicama, *slika 5.* Jedno od njih, *slika 7.*, pokazuje jasne tragove nekadašnje pozlate.

Srebrnih privjesaka — *tabla XXIV., slike 7.* i *13.* do *15.* — nagjeno je jedino u grobovima s paljevinom, i to 9 komada, a svi su ragjeni od tenećeta ispisanog na odskok. Najveći od njih, *slika 7.*, ima oblik žira, i vide se na njemu tragovi nekadašnje pozlate, te je valjda ostanak kakog rimskog naušnjaka[1]). Druga, trouglasta forma, ali načinjena od bronca, nagjena je ponovno na Jezerinama kao privjesak o lančićima, a i u sv. Mihajlu u Kranjskoj[2]).

Sve te nahogjaje valja nam, u koliko ne pripadaju krugu rimskih oblika, ubrojiti la-tenskoj perijodi, na što nas upućuju i s njima zajedno nagjeni karakteristični prilozi.

Mnogo su rjegji od srebrnih rukotvorina prilozi od nekog bijelog, krtog kova, koji ja smatram kositerom, u svemu tri komada. To je fragmenat jedne karike — *tabla XXV., slika 10.* — sploštenog okruglog presjeka, kojoj su na periferiji nasagjena četiri zrnasta nastavka, onda probijena pafta — *tabla XXV., slika 11.* — i privjesak na oblik ljudske noge — *tabla XXV., slika 12.*

---

[1]) Isporedi: R. G. C. Mus., tabla XVIII., slike 1. i 2.

[2]) Isporedi: Mitth. d. anthrop. Ges. 1888., sv. XVIII., str. (229) i tabla VI., sl. 8.

Nasuprot nagjeno je kako u grobovima s paljevinom, tako i u skeletnim grobovima veliko obilje priloga od jantara, koji je materijal bio zastupan u 112 od nagjenih grobova.

Izmegju toga bilo je 7 toka — *tabla XXV., slike 16.* do *18.* — od kojih više njih pokazuju obilat usavaćen ornamenat. Ornamentacija sastoji od lukova složenih unakrst, koji zapremaju sredinu toka, *slike 17.* i *18.*, od kolobara od kockastih pjega, koje su sastavljene tangentama od poredanih trokutova, kao i od okruga i trokuta išaranih na oblik rešetke.

Nego velika masa nagjenog jantara sastoji samo od zrnaca različite veličine i oblika, od kojih je nagjen 1281 komad uz više fragmenata — *tabla XXV., slike 19.* do *22.*, onda *tabla XXVI., slike 1.* do *17.*, nadalje *tabla XXVII., slike 1.* do *20.* i *tabla XXVIII., slike 1.* do *4.* — Nagjena su do 102 komada u jednom jedincatom grobu (br. 278.) i variira im veličina od 4 *mm* do 60 *mm* u presjeku odnosno u dužini.

Po obliku mogu se više manje jasno razlikovati krugljasta, cilindrična, plojkasta, okrugla ili eliptična, valjkasta i trouglasta (bradvasta) zrna[1]).

Od krugljastih zrna — *tabla XXVI., slika 3.* — pojedina su rebričava — *tabla XXV., slike 19.* i *21.* — cilindrična nasuprot, koja se u opće rjegje nalaze — *tabla XXVI., slika 12.* — vazda su glatka.

Okrugla i plojkasta zrna na periferiji su ili bridasta, široka — *tabla XVII., slike 4.* i *5.* — ili su zaobljena — *tabla XXVI., slika 10.* — i vazda su u sredini, a na gornjem dijelu samo kadšto u pravcu pobočnih površina probušena — *tabla XXVIII., slika 1.* — Jedan je komad ove pošljednje vrste zrnaca ornamentiran sa tri usavaćene pjege — *tabla XXV., slika 22.* — Na drugom obliku okruglih, plojkastih zrnaca vidi se s obje strane koritasta udubina u sredini plojke, i onda većinom oštra spoljašnja periferija — *tabla XXVII., slike 16.* i *17.*, za tim *tabla XXVI., slike 2.* i *4.*

Eliptično plojkasta jantareva zrna — *tabla XXVI., slika 9.* — probušena su na gornjem užem dijelu paralelno sa širokim plohama.

Valjkasta zrnca ili su okruglasta i glatka — *tabla XXVII., slike 11.* do *13.* i *15.* — ili na oba kraja čunjasta i po dužini probušena — *tabla XXVII., slike 9.* i *14.* — Jedno jedincato zrno te ruke u sredini je narovašenim poprečnim povorom nariješeno — *tabla XXV., slika 20.*

Nalazi se u ostalom i valjkastih zrna, koja su na tanjem gornjem kraju poprijeko probušena — *tabla XXVI., slika 13.* i *tabla XXVII., slika 10.*

Kao zadnju vrstu jantarevih zrna valja navesti trouglasti ili bradvasti oblik — *tabla XXVI., slike 14.* do *17.* — Taka su zrna vazda na gornjem, tanjem kraju poprijeko probušena i više puta imaju duž sredine povor

---

[1]) Isporedi: Prozor: Popis ark., tabla XXIII.

— *tabla XXVI., slika 14.* — ili su i u sredini, i to samo za ukras, probušena — *tabla XXVI., slika 15.*

Megju staklenim rukotvorinama najznamenitije su bez sumnje staklene narukvice, od kojih je nagjen jedan čitav eksemplar i jedan fragmenat.

Cijela narukvica — *tabla XXXI., slika 1.* — sastoji od stakla, otvorene, kao vino žute boje, te je na spoljašnjoj strani ornamentirana zaobljenim, povišim povorom po sredini i sa dva povora po stranama[1]. Nutarnja je strana pokrivena žutim, užignutim uloškom. Narukvica je veoma velika, jer joj nutarnji premjer iznosi 77 *mm*, a širina 21 *mm*.

Ulomak druge jedne narukvice — *tabla XXXI., slika 2.* — pripada mnogo manjoj, modroj staklenoj narukvici, koja na spoljašnjoj strani takogjer ima jedan povor po sredini, a dva uz okrajke, a iznutra nema uloška i široka je samo 8 *mm*. Nijedna od tih narukvica nije nagjena zajedno s karakterističnim kakim prilozima, no ja ipak mislim, da pripadaju la-tenskoj periodi.

Nego masa na Jezerinama nagjene staklenine sastoji od gmiza — *tabla XXIX., slike 1.* do *19.*, onda *tabla XXX., slike 1.* do *12.* i *tabla XXXI., slike 4.* do *7.* — od kojih je u svemu nagjeno 2215 komada i uz to dosta ulomaka u 66 grobova i to kako u grobovima s paljevinom, tako i u skeletnim grobovima. Uz mrtvačku paljevinu jedinoga groba br. 278. bila su pače rasuta 1063 komada gmiza, dakle gotovo polovica svih, što su nagjene na Jezerinama.

Oblik je i veličina u gmiza veoma različit. Veličina variira od 2 *mm* — *tabla XXIX., slika 15.* — do 23 *mm* — *tabla XXX., slika 2.*

S obzirom na oblik daleko prevlagjuje obični oblik zrnaca s više manje okruglastim presjekom — *tabla XXIX., slika 2.* — i samo rijetko kad imaju ta zrna oštar povor po sredini — *tabla XXX., slika 12.* — Ukraj njih nalaze se i valjkaste — *tabla XXIX., slike 7., 9.* i *14.*, onda *tabla XXX., slika 11.* — i cilindraste — *tabla XXX., slika 3.* — gmize na sredini probušene. Po sredini je probušena i s jedne strane ravna, a s druge polukrugla gmiza — *tabla XXIX., slika 8.* — Osim toga nagjene su kapljicama slične okrugle ili šiljaste — *tabla XXIX., slika 10.* i *tabla XXX., slika 4.* — trouglaste — *tabla XXX., slika 5.* — ili plosnate četverouglaste gmize — *tabla XXX., slika 6.* — Posve neobičan, donekle cipeli sličan oblik prikazuju najposlije gmize — *tabla XXXI., slika 4.* — Gmize su više ili manje intenzivno kobaltsko-modre, hromo-žute, vinasto-žute, žuto-smegje, bijele, rjegje zelene, a samo jedna lugaste masti. Bijele su često iznutra posrebrene ili pozlaćene — *tabla XXX., slike 7.* i *9.*

[1] Isporedi: Alterth. d. h. V., knj. II., sv. IX., tabla 3., slika 3.

Od nagjenih gmiza 59 ih je, većinom modrih, emaljirano, i to većina bijelim, rjegje žutim pjegama, nareckanim linijama, koncentričnim kolobarima, špiralama, dugačkim i poprečnim crtama ili bradavicama — *tabla XXIX., slike 5., 11., 15., 2., 6., 1., 9., 19., 7.* i *17.* — Dvije takve gmize — *tabla XXIX., slike 1.* i *17.* — na koje su nasagjene po četiri bradavice, dobile su time gotovo oblik kocke[1].

Osim gmiza nagjeno je u 8 grobova i hrbina od šupljih staklenih posuda i to modre — *tabla XXXI., slika 3.* — ljubičaste, zelene, žuto-smegje, vinasto-žute i bijele masti.

Nasuprot nagjeno je koštanih rukotvorina relativno vrlo malo, pošto ih je bilo samo u 19 grobova i svagda u malom broju, ponajviše pojedince.

Ima megju njima 12 zrna okruglastog — *tabla XXXI., slika 8.* — ili plohastog, cilindričnog i valjkastog oblika — *tabla XXXI., slika 12.*

Nadalje nagjen je malen kolutić od kosti, koji ima 34 *mm Pr* i 5 *mm* široku probušenu jamu, onda koštana plojka, s jedne strane ravna, s druge ispupčena — *tabla XXXI., slika 10.*

Nadalje valja navesti držalicu nekog orugja od jelenjeg roga — *tabla XXXII., slika 1.* — koštane korice od noževa — *tabla XXXII., slika 14.* — koje su nagjene u tri groba i šupalj cilindar od kosti — *tabla XXXII., slika 2.* — kome se svrha neda razabrati.

Najposlije valja koštanim nahogjajima još pribrojiti 9 životinjskih zuba, od kojih je 6 bilo probušenih i 3 bijahu neprobušena. Megju probušenim bila su tri svinjska zuba — *tabla XXXII., slike 3., 5.* i *6.* — jedan medvegji zub — *tabla XXXII., slika 4.* — jedan vučji zub — *tabla XXXII., slika 7.* — i jedan lisičji zub — *tabla XXXII., slika 9.* — Ona tri neprobušena — *tabla XXXII., slika 8.* — konjski su zubi.

U tri su groba nagjena i 23 zrna od neke crvene mase, valjda neke paste, oblika stranom okruglog, stranom valjkastog — *tabla XXXI., slike 11., 14.* i *15.*

Od jednake mase načinjena je i plojka s jedne strane ravna, ali hrapava, s druge pak ispupčena i po sredini probušena — *tabla XXXI., slika 13.* — ali se je poslije istaklo, da je to uložak iz nožice jedne fibule srednjeg la-tenskog doba (grob br. 279.).

Od kamenitih rukotvorina nagjena je samo dvostruko probušena plojka od mekog tercijarnog lapora, koja je s obje strane ornamentirana kolobarima i lukovima, koji se potonji radijalno razilaze — *tabla XXXII., slika 13.* — za tim ponešto čunjast fragmenat od tvrdog vapnenca na dva mjesta zasječen — *tabla XXXII., slika 10.* — valjda od nekog kamenitog čekića.

[1] Isporedi: Prozor: Popis ark., tabla XXIV. i Gurina, tabla XII., sl. 17.

Od ilovastih predmeta najposlije nagjena su osim gore već opisanih posuda samo dva crvenkasta pršljena — *tabla XXXII., slike 11. i 12.*

Zaglavno razmatranje.

Ako pregledamo rezultat pretraživanja na Jezerinama, vidjećemo, da velika masa nagjenih predmeta pripada svim trim stepenima la-tenske perijode, dok ih manji dio u jednu ruku zasiže natrag u halštatsku perijodu, a drugi pripada krugu oblika kasnijeg doba rimskog gospodstva.

S obzirom na prostorni rasporegjaj grobova s nahogjajima iz te tri različite kulturne perijode valja napomenuti, da su grobovi s predmetima iz halštatskog doba sporadično razdijeljeni po svoj srednjoj površini nekropole. Grobovi s la-tenskim nahogjajima ispunjuju prostor oko i izmegju rečenih grobova, i to kadšto veoma na gusto, dok najmlagji grobovi s rimskim nahogjajima, izuzevši neke pojedine, pri kraju sastavljaju kolo oko starijih grobova. Ovi su rimski grobovi osobito gusto nagomilani u južnom dijelu nekropole, pa pošto je baš u tome dijelu prije više puta prekopavano, mora se misliti, da ih je prije svakako više bilo, nego što je utvrgjeno zadnjim sistematičkim prekopavanjem.

Jedva je proteklo deset godina, što u opće znamo za grobišta i naseobine la-tenske perijode u istočnim Alpama, te se je još godine 1883. mislilo, da je halštatsku kulturu u istočnim Alpama tek rimska kultura zamijenila, pa da keltska kultura la-tenske perijode u tome području nikako nije gospodovala[1]).

Taj je nazor obretenim od onda u istočnim Alpama različitim nahodištima iz la-tenske perijode sasvim oprovrgnut, te hoću da poznata mi dotična mjesta ovdje u kratko navedem, polazeći od zapada k istoku.

a) **Tirolska.** Meklo u Valu di Non, jugozapadno od Bocena. Ovdje nagjoše velik obzidan grob, u kome je bilo isprebacanih rukotvorina iz halštatske i la-tenske perijode, a naročito iz rimskog doba. Megju fibulama, koje nas u prvom redu zanimaju bilo ih je, kako iz ranijeg, tako i iz srednjeg la-tenskog doba. Nasuprot nikako nije bilo oružja ni plemenitog kova, a ni jantar se megju nahogjajima ne navodi.

Kao način sahranjivanja utvrgjeno je i sažiganje i ukopavanje mrtvaca[2]).

---

[1]) Ferd. pl. Hochstetter: Die neuesten Gräberfunde von Watsch und Margarethen in Krain. Denkschriften der math.-naturwissenschaftl. Classe der kais. Akademie der Wissenschaften. (Najnoviji nahogjaji u grobovima kod Vača i Margaretena u Kranjskoj. Spomen-spisi matem.-prirodoznanstv. razreda carske akademije znanosti.) Beč 1883., sv. XLVII., str. 202.

[2]) Mitth. d. anthrop. Ges. 1885., sv. XV., str. (100 i d.).

b) **Tirolska.** Moricing kod Bocena, gdje su nagjeni na podnožju brda Čegla pod velikim kamenom mnogi fragmenti na odskok načinjene, sa slikama bogato ukrašene ciste od bronca i isto takove situle, jedan željezni šljem i tri pràva mača iz la-tenskog doba[1]).

c) **Koruška.** Gurina kod Delaha u gornjem dolu Zilje, oveća naseobina, koja je po nagjenim predmetima u Alpama postojala od halštatskog doba kroz la-tensku perijodu sve do svršetka rimskog gospodstva. Glavna je masa nahogjaja rimska, te je ondje obragjen jantar nagjen samo u nekoliko rastrošenih ulomaka. Fibula iz ranijeg la-tenskog doba nikako nije bilo[2]).

d) **Primorje.** Idrija pri Bače nedaleko od poznate nekropole iz halštatskog doba u sv. Luciji na Soči, gdje je kustos I. Szombáthy 1886. uz Idriju raskopao 23 ravna groba s paljevinom iz la-tenske perijode. U njima je bio obilat inventar broncanih posuda, fibula, oružja i svakojakog kućnog pribora od željeza, koji predmeti pokazuju stranom la-tenski, ali stranom već i rimski tip. Fibule iz ranijeg la-tenskog doba nijesu ovdje nagjene, a ne spominje se ni da je nagjen jantar[3]).

e) **Kranjska.** Gradac u Bohinjcu. Od ostataka ovdje nagjene keltske talionice željeza posjeduje dvorski muzej u Beču jednu fibulu od gvoždja iz srednjeg i jednu iz kasnijeg la-tenskog doba uz razne ine željezne pribore[4]).

f) **Kranjska.** Sv. Mihajlo kod Postojne, nasuta gradina s dva grobišta, jednim starijim halštatskim i mlagjim, u kom je potonjem uz predmete iz kasnijeg halštatskog doba nagjeno i takvih iz la-tenskog; nahogjaji iz ovog pošljednjeg doba nas ovdje naročito zanimaju.

Ova mlagja nekropola u ritovima „Za Plošno“ i „Pod Mačkovcam“ pobliže je pretražena godine 1885. i 1886. po bečkom antropološkom društvu, te je u svemu ondje raskopano 145 ravnih grobova s paljevinom.

Grobovi su sastajali od nepravilnih cilindričnih jama, 20 *cm* do 60 *cm* dubokih, a 40 *cm* do 70 *cm* širokih, koje su bile napunjene pepelom, drvenim ugljem i kalciniranim kostima, te ili ničim nijesu iznutra bile obložene, ili su na dnu bile popogjene kamenjem kao šaka velikim.

Nagjeni su u njima dugi, pràvi, dvorezi i kratki, savijeni, jednorezi mačevi, šiljci od kopalja i sulica, bojne sjekire od željeza, broncane certoške fibule, fibule iz srednjeg la-tenskog doba od bronca i željeza, ogrlice od bronca i željeza, množina gmiza, a samo jedno jedincato jantarevo zrno.

---

[1]) Atlas, tabla LXVIII. i Mitth. der anthrop. Ges. 1891., sv. XXI, str. (84).

[2]) Gurina: Mitth. d. anthrop. Ges. 1885., sv. XV., str. (102).

[3]) Mitth. d. anthrop. Ges. 1887., sv. XVII., str. (10); 1888., sv. XVIII., str. (93) i 1892., sv. XXII., str. (10).

[4]) Mitth. d. anthrop. Ges. 1888., sv. XVIII., str. (87).

Mlagja nekropola kod Sv. Mihajla pripada po tome prelaznom stepenu, u kome se tipi halštatske perijode nalaze zajedno s onakima iz la-tenskog doba[1].

g) **Kranjska.** Kod Wallitschendorfa u seisenberškom kotaru otkopano je god. 1885. tik do tamošnjih rimskih grobova jedno grobište iz la-tenske perijode, gdje megju nahogjajima naročito valja istaknuti pràve, duge, galske mačeve, šiljke od kopalja, gorostasne noževe i sjekire s horizontalnom ušicom. Jantara ovdje nikako nije bilo. Ta nekropola po tome ima svoj početak u la-tenskoj perijodi i zasiže u rimsko doba[2].

h) **Kranjska.** Nassenfuss. Ovdje megju selima Slepšekom, Heiligenkreuzom i Ostrošnikom ima više nekropola halštatskog doba, a blizu njih na povoru nekog brda grobište iz la-tenske perijode, u kome su isključivo grobovi s paljevinom bez žàra, koje je grobište obreteno god. 1885. Oko 20 grobova, koji su ondje raskopani, sastojali su od cilindričkih u dolomitu usječenih jama od prilike 50 *cm* dubokih sa 25 *cm* premjera. Ti su grobovi onuda bili nepravilno razmješteni, na dnu napunjeni kalciniranim kostima, koje su, kako se čini, naročitò prisabrane iz paljevine, te su bez primiješanog drvenog ugljena bile zasute dolomitnim pijeskom.

Od priloga nagjeno je u tim grobovima dvostruko svinutih, dugih i pràvih mačeva, šiljaka od kopalja, velikih noževa, sjekira s horizontalnim ušicama, člankovitih broncanih narukvica, željeznih i broncanih fibula iz srednjeg la-tenskog doba, čitava modra staklena narukvica i više fragmenata takih narukvica.

Fibula iz ranog la-tenskog doba i jantara nije bilo nikako[3].

Ta nekropola po tome pripada kasnijoj la-tenskoj perijodi.

i) **Kranjska.** Bijela Crkva. Pod jednom oborenom voćkom nagjen je lijepi galski šljem od bronca i jedna broncana fibula iz srednjeg la-tenskog doba[4].

Drugi red bogatih nalazišta iz la-tenskog doba proteže se nešto sjevernije, i to:

k) **Solnogradska.** Iz Velikog Arla u sudbenom kotaru Sv. Johan posjeduje dvorski muzej u Beču la-tenske željezne fibule, fragmente željeznih noževa i jedne željezne nožice za striženje ovaca, koje valjda potječu iz skeletnog groba[5].

l) **Gornja Austrija.** Halštat. Jedan grob te čuvene nekropole tog mjesta sadržavao je jedan pràvi željezni mač u ornamentiranoj i bogato

[1]) M. Hoernes: Mitth. d. anthrop. Ges. 1888., sv. XVIII., str. 217 i d.
[2]) Mitth. d. anthrop. Ges. 1885., sv. XV., str. (72).
[3]) Mitth. d. anthrop. Ges., sv. XV., str. (71). — Ibid. 1888., sv. XVIII., str. (92 i d.)
[4]) Mitth. d. anthrop. Ges. 1883., sv. XIII., str. 210 i d.
[5]) Mitth. d. anthrop. Ges. 1888., sv. XVIII., str. (86).

slikanoj korici iz bronca, jedan željezni šljem iz la-tenskog doba, jedan sjekač (mač) i dva željezna šiljka od koplja kao i jedno cijedilo iz bronca[1].

m) **Dônja Austrija.** U Kufarnu kod Mauterna nagjena je u skeletnom grobu jedna na odskok načinjena situla iz bronca, bogato sa slikama uriješena, jedna žlica iz bronca, jedan šiljak od koplja sa širokim rtom i jedan željezni nož[2].

n) **Dônja Austrija.** Limberg kod Egenburga, gdje je kod Hajdenštata nagjena samo jedna mala broncana fibula iz la-tenskog doba[3].

o) **Dônja Austrija.** Špilern kod Štokerave, gdje je nagjena polovica broncane la-tenske fibule[4].

p) **Dônja Austrija.** Nusdorf kod Beča. Iz jednog skeletnog groba posjeduje bečki dvorski muzej dvije broncane, narebrene narukvice iz la-tenskog doba[5].

q) **Dônja Austrija.** Gajnfarn kod Feslave, gdje su nagjene u skeletnim grobovima odlomak fibule la-tenskog doba, dvije narukvice i jedna glatka ogrlica iz bronca kao i jedna željezna narukvica[6].

r) **Ugarska.** Kišeg (Güns). Iz naseobine Sv. Vita posjeduje dvorski muzej u Beču jedan mač iz ranog la-tenskog doba uz fragmente njegove željezne korice[7].

Ali i u jugoistočnim zemljama austro-ugarske države i u zauzetom području otkrita su u novije vrijeme nalazišta iz la-tenskog doba u većem broju, i to:

s) **Hrvatska.** Megju hrvatskim nahodištima iz la-tenske perijode valja na prvom mjestu spomenuti prostranu i bogatu nekropolu na brdu Vitalu kod Prozora, od prilike 8 *km* istočno od Otočca. Ona je obretena već u oktobru 1880., i od tog je doba svake godine pretraživa narodni muzej u Zagrebu. O broju do sada raskopanih grobova nemam podataka, nego mora da ih po množini povagjenih iz nje predmeta ima velika množina i veoma se mora žaliti, što tako znamenito i zanimljivo nahodište, valjda zbog nestašice troška, nije sistematički pretraživano.

Prozorski su grobovi koje grobovi s paljevinom, koje skeletni grobovi, i dosižu nagjeni u njima predmeti od halštatske perijode kroz ranu i kasnu la-tensku perijodu do u rimsko doba. Jer po Ljubiću u slici prikazani

[1]) Atlas, tabla LXX. i LXXI.
[2]) Mitth. d. anthrop. Ges. 1891., sv. XXI., str. (68 i d.), str. (78 i d.) i str. (81 i d.).
[3]) Mitth. d. anthrop. Ges. 1889., sv. XIX., str. 68.
[4]) Ibidem
[5]) Ibidem.
[6]) Mitth. d. anthrop. Ges. 1889., sv. XIX., str. 66 i d.
[7]) Mitth. d. anthrop. Ges. 1890., sv. XX., str. (12 i d.).

željezni ključ isto tako potječe iz rimskog vremena, kao i obje po njemu naslikane šiljaste ilovaste posude[1]).

Da li u ostalom i nekoliko naslikanih fibula ne potječu iz rimskog doba, kao n. pr. ondje na tabli XXI., slika 102. prikazana, koja je, kako se čini, imala i šarnijer, ne usugjujem se odlučiti, jer su prikazane samo s jedne strane.

Toliko u ostalom stoji, da prozorska nekropola mnogo koješta ima zajedničko s onom na Jezerinama, što sam već više puta imao prilike istaknuti; da nadalje obje nekropole potječu po prilici iz istog vremena i da valjda pripadaju jednom te istom narodnom plemenu. Imaću poslije prilike, da se na ovo još jednoć vratim.

t) **Hrvatska.** Grobnik jugoistočno od Rijeke, gdje je Ljubić u klancu nekog brijega iskopao ispremiješane rukotvorine bez ikakog osobitog obilježja, iz kasnije halštatske i iz la-tenske perijode, kao i iz rimskog doba[2]). Ima ondje fibula certoških, iz srednjeg la-tenskog doba, megju ovima jedna s lijepim velikim privjeskom, kakih je i na Jezerinama bilo[3]), rimskih fibula, ovećih broncanih posuda na oblik lonaca i tave, staklenih posuda, kao boca, pehara, zdjelica, šalica, suznih bočica debela dna, šivaćih igala, bočkâ, prstena, narukvica, ogrlica, privjesaka, špirala i 6 komada jantarevih zrna.

Po tim nahogjajima čini se, da je na Grobniku bila naseobina, koja je postala pri svršetku halštatske perijode, te se održala do u rimsko doba. Jer da je ovdje nagjena nekropola, to bi Ljubić bez sumnje napomenuo, pa i ako tako zvane suzne bočice upućuju na grobišta, to su takve bočice mogle služiti u jednu ruku n. pr. za spremanje drage masti za kućnu potrebu ili su možda blizu mjesta nagjeni pojedini rimski grobovi, koji su od prije već postojali.

u) **Hrvatska.** Molunj kod Jaske, jugozapadno od Zagreba uz željeznicu, što vodi u Karlovac, iz koga mjesta Ljubić[4]) opisuje željezne i broncane fibule iz ranijeg i srednjeg la-tenskog doba. Te fibule, veli, da potječu slično kao i one dvije fibule iz srednjeg la-tenskog doba kod Šlajnice blizu Šmarjete u Kranjskoj, koje su u jednoj gromili nagjene zajedno s velikom kvrgastom halštatskom fibulom[5]) iz gromila, pa u koliko je Ljubić istinito obaviješten, bile bi to, koliko ja znam, prve gromile s la-tenskim nahogjajima u Hrvatskoj, koje su do sada poznate.

---

[1]) Prozor: Popis ark., tabla XXIX., slike 228., 230. i 231.
[2]) Popis ark., str. 152 i d.
[3]) Popis ark., tabla XXXIII., slika 246.
[4]) Popis ark., str. 179 i tabla XXXIV., slika 316.
[5]) Mitth. d. anthrop. Ges. 1884., sv. XIV., str. 49 i d., slike 1. i 2.

v) **Hrvatska.** Kula u općini osičkoj, kotara gospićkog. Iz toga mjesta opisuje Ljubić lijepo ornamentiranu la-tensku fibulu iz ranijeg doba, na oblik lûka sa strijelom[1]), bez pobliže oznake prilika, u kakim je nagjena, te je odmah vrsta megju nahogjaje iz broncane perijode.

w) **Slavonija.** U Mitrovici nagjene su pri kopanju temelja za zgradu jedan pràvi mač iz la-tenskog doba i dva željezna šiljka od koplja[2]).

x) **Dalmacija.** Ljubić[3]) opisuje iz te zemlje dvije la-tenske fibule iz srednjeg doba, ali ne naznačivši na žalost, gdje su nagjene.

y) **Bosna.** Jezerine kod Bišća, bogata nekropola, koju smo eto baš opisali.

z) **Bosna.** Majdan kod Varcar-Vakufa. Ovdje se na osamljenu brdu Gradini nalaze ostanci prehistoričke naseobine s tragovima kasnije naseobe po Rimljanima. Osim mnoštva ilovastih hrbina nagjena je ondje 1891. jedna vrlo lijepo patinirana fibula iz ranijeg la-tenskog doba[4]), te se čini, da je ta nekadašnja naseobina bila obrtno mjesto, gdje se je primitivnim načinom kopalo željezo.

α) **Bosna.** Blizu sredovjeke gradine kod Prozora iskopao je kotarski predstojnik Branković, valjda iz ravnih grobova, uz druge bronce i jednu lijepu broncanu fibulu iz kasnijeg la-tenskog doba[5]).

β) **Bosna.** Iz jedne gomile kod Orašja blizu Tolise kraj Save prikazuje Ljubić u slici jednu broncanu fibulu iz ranijeg la-tenskog doba, ali je broji u nahogjaje broncane perijode[6]).

γ) **Bosna.** U prehistoričkoj naseobini Debelo Brdo, nedaleko od stare naseobine Sobunara na sjeverozapadnom obronku Trebevića kod Sarajeva, iskopao je Fiala 1893. osim različitih nahogjaja iz starijeg i novijeg doba i 7 komada fibula iz srednjeg i kasnijeg la-tenskog doba od srebra, bronca i željeza.

δ) **Hercegovina.** Zagradina na Rakitnom polju, u kotaru ljubuškom, gdje su u polju južno ispod razvalina rimske utvrde Gradine god. 1889. nagjeni ravni grobovi s broncanim predmetima iz halštatske perijode i broncanim fibulama iz srednjeg i kasnijeg la-tenskog doba[7]).

ε) **Hercegovina.** Gorica u ljubuškom kotaru, otkud je zemaljski muzej ove godine dobio lijepu fibulu iz srednjeg la-tenskog doba, bez

---

[1]) Popis ark., str. 65 i tabla IX., slika 19.
[2]) Mitth. d. anthrop. Ges. 1890., sv. XX., str. (10 i d.).
[3]) Popis ark., str. 164 i tabla XXI., slika 104.
[4]) Glasnik zem. muz. 1892., str. 231 i d., slika 2.
[5]) Glasnik zem. muz. 1893, str. 311 i d., slika 3.
[6]) Popis ark., str. 97 i tabla XIV., slika 91.
[7]) Glasnik zem. muz. 1891., str. 413 i d., slike 16. do 22.

pobliže naznake prilika, u kojim je nagjena. Ona je oličena sjajnom crnom bojom.

η) U rimskoj razvalini Gradini kod Graca u Posušju, kotara ljubuškog, iskopao je najposlije 1893. Fiala osim rimskih fibula i broncanih fibula iz ranijeg i srednjeg la-tenskog doba.

Broj od godine 1880. obretenih štacija i nekropola iz la-tenske perijode u gore navedenim zemljama, po tome je dakle već znatan i na daleko rasprostranjen. Jer one opisuju, kako smo vidjeli, opsežan lûk od južnog Tirola preko Koruške, Primorja, Kranjske, Solnogradske, Gornje i Dônje Austrije, Ugarske i Hrvatske do u Bosnu i Hercegovinu, gdje nekropole na Jezerinama i u Zagradini, kao i pojedini nahogjaji na Gradini kod Majdana, kod Prozora, na Debelom Brdu kod Sarajeva i nahogjaj u grobu kod Orašja za sada čine najistočnije članke u dugom lancu la-tenskih nahodišta, pa za to zavregjuju osobitu pažnju.

Nekropola na Zagradini i naseobina kod Majdana nijesu do sada pobliže pretražene, pa se za to pri isporegjivanju nahogjaja sa Jezerina s obzirom na druga bliža nahodišta iz la-tenske perijode većinom moram stegnuti na više pretraženu prozorsku nekropolu.

S obzirom na način sahranjivanja nalazimo na Jezerinama samo ravne grobove, ali kako sažiganje, tako i ukopavanje mrtvaca, jedno uz drugo.

Pri sažiganju pomno bi od drvenog uglja očišćene kosti ili prostrli na prosto po tlu, ili bi ih pohranili u žàri.

Ravni su grobovi isto tako isključivo nagjeni u Meklu, u Idriji pri Bače, u Sv. Mihajlu, u Wallitschendorfu, u Nassenfussu i u Prozoru, dok se za nahogjaje iz hrvatskog Molunja i iz bosanskog Orašja kaže, da tamošnji la-tenski nahogjaji potječu iz gromila.

Sažiganje i ukopavanje mrtvaca nagjeno je jedno uz drugo u Meklu i u Prozoru, dok je nasuprot u Idriji pri Bače, u Sv. Mihajlu, u Wallitschendorfu i u Nassenfussu jedino nagjena sahranjena paljevina. U Meklu, gdje je sve bilo ispremiješano, te se vide jasni tragovi nekadašnjeg razora, ništa pouzdano ne znamo o prilikama ukopavanja sažeženih mrtvaca. U Sv. Mihajlu bila je mrtvačka paljevina ukopana u plitkim jamama bez žàra i pomiješana s pepelom i ugljevljem, u Wallitschendorfu i Nassenfussu bila je takogjer bez žàra pohranjena u jamama, nego se je naročito u pošljednjem mjestu opazilo, da su kalcinirane kosti pomno prisabrane iz paljevine i da nijesu bile pomiješane s drvenim ugljem.

O Prozoru nije mi u tom pogledu ništa pobliže poznato, nego su i tamo velike žàre i male priložene posude sa dvije ručice nagjene[1]), pa

[1]) Popis ark., 148 i d. i tabla XXIX., slike 230. i 231., tabla XXX., slike 332. i 333.

po drugim mnogim sličnostima tih blizih nekropola možemo zaključiti, da se je sahranjivanje saženih mrtvaca sasvim isto tako vršilo, kao i na Jezerinama.

Dubljina skeletnih grobova u Prozoru različita je od 25 *cm* do 200 *cm*, u Jezerinama od 30 *cm* do 160 *cm*, pa u tom pogledu izmegju oba grobišta nema nikake osobite razlike.

U jednom dijelu prozorske nekropole, koji Ljubić opisuje i u slici prikazuje[1]) ležalo je 55 kostura: s glavom na sjevernoj strani 21, s glavom na sjeveroistočnoj strani 27, s glavom na zapadnoj strani 5 i s glavom na istočnoj strani 2.

I ovdje je dakle, kao i na Jezerinama, sahranjivanje lešina s glavom na sjevernoj ili bar na sjeveroistočnoj strani bilo pravilom, a drugi se položaji nalaze samo kao iznimka.

Po spomenutom već planu jednog dijela prozorske nekropole ležali su ondje kosturi općenito nalegjice, ali pošto je ondje u slici prikazan samo jedan mali dio grobišta, moguće je, da su pojedine lešine, kao i na Jezerinama, sahranjene potrbuške.

Prozorski su kosturi ležali stranom prosto u zemlji, stranom su bili prekriveni slojem kamenja, debelim do 50 *cm*, koji je s dola sastojao od sitnijih kamečaka, a gore od krupnijeg kamenja. Nešto se je slično opazilo i na Jezerinama nasuprot naišlo se je u oba mjesta na male kamenite ploče, koje su bile blizu lubanje, te su mrtvacu vazda služile za uzglavje.

O megjusobnom brojnom razmjeru izmegju grobova s paljevinom i izmegju skeletnih grobova u Prozoru nije mi ništa poznato, pošto mi kao vrela za tu nekropolu na raspolaganje stoje samo češće spominjani „Popis ark. odjela nar. zem. muzeja I.“ od Ljubića i nekoliko sitnijih bilježaka u „Mitth. der anthropologischen Gesellschaft in Wien“[2]), ali se ova vrela većinom odnose samo na nahogjaje. Iz malog broja po Ljubiću u slici prikazanih ilovastih posuda iz Prozora ne može se zaključiti, da su ondje grobovi s paljevinom rjegji bili, jer je u jednu ruku mnogo grobova s paljevinom moglo biti bez žàra, a pri onakom nesistematičkom prekopavanju, kao na Prozoru, običaju se pohranjivati samo onake ilovaste posude, koje se cijele nagju, što rijetko biva, dok se na zdrobljene ne gleda. Toliko u ostalom stoji, da su se u Prozoru upotrebljavale velike žàre za paljevinu i da su se prilagale male žàre s ručicama, pa se i u tome vidi sličnost izmegju Prozora i Jezerina.

[1]) Popis ark., str. 150 i d. i tabla XXXII.

[2]) Mitth. d. anthrop. Ges., sv. XIV., str. (95 i d.) i tabla VIII.; sv. XV., str. (103); sv. XVII., str. (59); sv. XVIII., str. 232 onda sv. XIX., str. 133 i 144.

S obzirom na doba nalazimo u Meklu i Gurini pretežito rimske nahogjaje, a uz njih i takve iz halštatske i la-tenske perijode; u Wallitschendorfu, Idriji pri Bače i Nassenfussu samo nahogjaje iz la-tenske perijode, i to u prvom mjestu tik do rimskih grobova, u oba druga mjesta nasuprot u okolini nekropola iz halštatske perijode. Iz Sv. Mihajla ima nahogjaja iz kasnijeg halštatskog doba i iz la-tenske perijode, dok nahogjaji iz Prozora i Jezerina u glavnom potječu iz la-tenskog doba, ali u jednu ruku zajedno s tipima iz starijeg halštatskog, u drugu ruku s tipima iz rimskog doba.

Ako ta pojedina mjesta isporedimo u pogledu nahogjaja i priloga izmegju sebe, onda vidimo, da u Meklu nije nagjeno nikakog oružja, u Gurini samo ponešto, dok ga je nasuprot u Idriji pri Bače, Sv. Mihajlu, Wallitschendorfu i Nassenfussu prilično bilo.

Prozor i Jezerine opet u tome pokazuju veliku sličnost, što je u obje te nekropole oružje samo rijetko kad nagjeno, i što dugih, pràvih, galskih mačeva nikako nije bilo.

S obzirom na najkarakterističniji nakit fibule valja navesti, da su halštatske fibule, i to većinom novije certoške, nagjene u Meklu, Gurini, Sv. Mihajlu, Prozoru i na Jezerinama, dok ih u Idriji pri Bače, Wallitschendorfu i Nassenfussu nikako nije bilo.

Od la-tenskih fibula nije onih iz ranijeg doba nikako bilo: u Gurini, Idriji pri Bače, Sv. Mihajlu, Wallitschendorfu i Nassenfussu, te po tome može biti, da je keltska kultura u Korušku, Kranjsku i Primorje kasnije uljegla, nego s jedne strane u južnu Tirolsku, a s druge istočno u Hrvatsku i u Bosnu, gdje je kako u Meklu, tako i u Prozoru i na Jezerinama fibuli iz srednjeg la-tenskog doba prethodila fibula iz starijeg la-tenskog doba s prosto uzvrnutim krajem.

Rimskih fibula, i to kako provincijalnih, tako i pravih rimskih nagjeno je u Meklu, Gurini, na Jezerinama, a valjda i u Prozoru.

Biće ovdje na mjestu, da istaknemo veliku važnost fibula, nagjenih na Jezerinama, za izučavanje razvitka fibule od njenih halštatskih tipova pa sve do rimske provincijalne fibule. Jer ako stanemo razmatrati ovoj raspravi dodane slike, to ćemo vidjeti, da u starijih halštatskih fibula najprije na nožici ima malešan trn — *tabla V., slika 2.* — iz kojeg se je valjda kasnije razvilo puce certoške fibule. Iz tog se puceta s jedne strane uzdiže kratak, uspravan nastavak — *tabla VI., slika 8.* — u drugu ruku opet je nožici kraj na oblik špirale uzvrnut — *tabla VI., slika 9.* — te ja u oba ta oblika vidim preteče ranije la-tenske fibule.

Noška ranije la-tenske fibule isprva izlazi samo kao uzvinuta plojka — *tabla VI., slike 11. i 12.* — poslije se zaokruži, uzdiže se sve više

prama stremenci, te je nariješena manjim ili većim pucetom ili jabučicom — *tabla VII., slika 1.*

U fibule — *tabla VII., slika 9.* — nožica je još o sebi, ali je sa stremenkom spojena karičicom od broncanog tenećeta, što se svakako može smatrati prijelazom k fibuli iz srednjeg la-tenskog doba, kojoj je nožica pričvršćena za stremenku.

Fibule iz kasnijeg la-tenskog doba napokon sa svojom čitavom plojkom u nožici i malom jabučicom na njoj — *tabla XI., slika 9.*, onda *tabla XII., slike 5., 7. i 8.* — u jednu, onda s kratkom plojkom, uriješenom stremenkom i otvorenim listom za prihvatanje jezičca, u drugu ruku približuju se obliku ranije rimske provincijalne fibule — *tabla XV., slike 4. i 5.*

Srebrni nakit, naročito množina lančića od srebrne žice zajednički su objema nekropolama na Jezerinama i u Prozoru, dok za slične srebrne nahogjaje nijesam saznao ni iz koje druge od gore spomenutih nekropola.

Od staklenog nakita nagjeno je u Nassenfussu i na Jezerinama staklenih narukvica, u Gurini prstenja, onda napokon glatkih ili emaljiranih zrna u Gurini, Sv. Mihajlu, Prozoru i na Jezerinama.

Udara u oči, što u nahodištima iz la-tenskog doba u Meklu, Idriji pri Bače, Wallitschendorfu i Nassenfussu nikako nije nagjeno jantara, u Sv. Mihajlu samo jedno jedincato zrno, a u Gurini ga je nagjeno tek nekoliko neznatnih fragmenata, dok je u obje nekropole kod Prozora i na Jezerinama naročito nagjena množina jantara.

To je tim čudnije, gdje inače kranjska grobišta nikako nijesu oskudna jantarom. Čini se po tome, da je trgovački put za jantar, koji je ipak po svoj prilici samo sa sjevera dolazio, u la-tenskoj perijodi pomaknut dalje na istok.

Preostaje mi najposlije još, da nekoliko riječi progovorim o vremenu postanja i o trajanju nekropole na Jezerinama.

Novca, i to ni rimskog ni varvarskog, po kome bi se najbolje moglo odrediti vrijeme nekropoli, nije nagjen ni jedan komad.

Kameni s natpisima, koji su nagjeni na Jezerinama i u blizom Golubiću, te svi pripadaju rimskom vremenu, daju nam samo nekoliko varvarskih imena, od kojih su Tritus, Ursus i Vendeo[1]) ilirska, dok mi se ime Andes[2]), na koje se više puta nailazi, čini keltičko, ali time nam nije mnogo pomoženo, pošto lako može biti, da je ovdje — na megji provincije Ilirije prama provinciji Galiji cisalpinskoj — ilirski svijet bio izmiješan s keltskim elementima.

Upućeni smo dakle jedino na nahogjaje iz grobova, kojim se dakako doba samo od prilike može odrediti.

[1]) Altitalische Forschungen (staro-italska istraživanja) od dra. Karla Paulia, III. sv., Lipiska 1891., str. 341, onda 363 do 365.

[2]) Sr.: Altceltischer Sprachschatz (Staro-keltičko jezično blago) od Alfreda Holdera, Lipiska 1891., str. 146.

Ako sad na oko uzmemo nahogjaje iz halštatske perijode, naći ćemo uz nešto malo tipa starijeg doba certošku fibulu kao glavnu, te po tome možemo naše grobište računati oko 400 godina prije Isusa. Kelti su prvi put u Iliriju provalili prije polovice četvrtog kršćanskog vijeka[1]), pa je ta kob bez sumnje stigla i bihaćki kraj. Time bi se dalo razjasniti, što je broj nahogjaja iz halštatske perijode relativno tako malen, pošto je ilirsku kulturu već u prijašnje doba potisla la-tenska.

S obzirom na svršetak nekropole na Jezerinama ima samo dva nahogjaja, koji nam daju neke podatke.

To je rezana plojka na prstenu — *tabla XIX., slike 11. a i b* — koja se po mjerodavnom sudu gospodina direktora **Fridrika Kennera** mora računati najkasnije u II. vijek po Isusu. Drugi, ali manje pouzdan podatak daje nam rimska broncana fibula — *tabla XV., slika 1.* — koja po svoj prilici takogjer pada u II. vijek po Isusu.

Svakako s toga ne ćemo mnogo pogriješiti, ako postanje te nekropole stavimo na početak četvrtoga vijeka pr. Isusa, a svršetak u drugi kršćanski vijek.

Dr. Truhelka stavio je doduše postanje jezerinske nekropole u prvi vijek prije Isusa, osnivajući to svoje mnijenje jedino na tamo nagjene rimske natpise[2]). Ali po svemu, što sam već rekao, ne može sada biti nikakove dvojbe, da je rečeno mnijenje dra. Truhelke sasvijem pogriješno.

Ne ću nadalje ispitivati, da li naša nekropola pripada ukrštanom iliričko-keltičkom narodu, Japudima, kako to Ljubić[3]) nastoji da utvrdi za blizi Prozor, ili kako dr. Hoernes misli[4]) ilirskome plemenu Liburna, nego mi je dosta toliko konštatovati, da je u okolici oko Jezerina ilirsku halštatsku kulturu zamijenila keltička la-tenska kultura, koju je opet potisla svjetska kultura Rimljana.

Konačno mislim još, da s pravom mogu naglasiti, da je pretraživanjem Jezerina nov kamen dometnut sakupljenom već materijalu, od koga će se jednoć uzidati zgrada poznavanja kulturnih prilika naših krajeva za la-tenske perijode, pa se tim povoljnim uspjehom obilato nalazim naplaćen za veliki trud, što mi ga je valjalo uložiti u udešavanje i rukovogjenje prekopavanja, čišćenje i konserviranje nahogjaja, kao i u rekonštruiranje mnogih ilovastih posuda.

---

[1]) Die Römerherrschaft in Illyrien (Rimsko gospodstvo u Iliriji) od S. Žippela, Lipiska 1877, str. 31.
[2]) Glasnik 1893., str. 114.
[3]) Vjestnik 1885., str. 1 i d.
[4]) Bosnische Post 1893., broj 84.

SPISAK SLIKA.

Slike u tekstu.

T a b l e.

Slike br.		Groba br.	Strana
	TABLA I.		
	Nacrt situacije cijele nekropole	—	—
	TABLA II.		
	Svi prijedmeti od željeza.		
1	Mač	400	411
2	—	237	279
3	Sjekač	288	379
4	—	400	411
5	Fragmenat od noža	317	386
6	—	378	403
7	Klinci	razl	576
8	Noževi	62	87
9		464	427
10		492	435
11		383	404
12		50	83
13		243	280
	TABLA III.		
	Prijedmeti od željeza.		
1	Sprave	400	411
2	Mamuze	503	437
3	—	466	428
4	Halka	234	278
5	Fragmenat narukvice	51	84
6	— fibule	234	278
7	Fragmenat fibule ovijen broncanom žicom	348	393
8	Fragmenat fibule	211	271
9	—	31	77
10	Fibuli sličan nakit	438	421
11	Fragmenat	518	441
12	Fragmenat fibule s nataknutom broncanom karičicom	271	372
13	Fragmenat fibule	348	393
14	Fragmenat valjda od jedne fibule	495	435
15	Narukvica	381	404
16	—	387	406
	Prijedmeti od bronca.		
17	Šivaća igla	384	405
18	—	521	442
19	—	278	375
20	— savijena	374	401
21	Pincete	211	272
22		294	381
23		195	268
24	Pincete	225	276
25		500	437
26		422	417
	TABLA IV.		
	Svi prijedmeti od bronca.		
1	Pinceta s koricama	171	262
2	— —	514	440
3	—	244	281
4	—	90	240
5	—	393	408
6	Halštatska fibula	213	272
7	Halštatska fibula s nataknutim jantarevim zrnom	133	252
8	Halštatska fibula s dva nataknuta broncana kolutića	368	400
9	Halštatska fibula s buli sličnim privjeskom	83	238
10	Halštatska fibula	213	273
11	—	133	252
	TABLA V.		
	Svi prijedmeti od bronca.		
1	Halštatska fibula s govegjom i ovnovom glavom i s jantarevim zrnom	145	255
2	Fragmenat halštatske fibule	475	430
3	— —	353	395
4	— — s privješene dvije špirale i jednom kolutastom plojkom	31	77
5	Halštatska fibula	388	406
	TABLA VI.		
	Svi prijedmeti od bronca.		
1	Certoške fibule	121	248
2		372	401
3		407	413
4		180	264
5		95	240
6		482	432
7		382	404
8		269	371
9	Halštatska fibula iz kasnijeg doba	38	79
10	Fibula iz ranijeg la-tenskog doba	116	246
11	Fibula iz ranijeg la-tenskog doba s privješene dvije broncane karičice i jednom gmizom	391	406
12	Fibula iz ranijeg la-tenskog doba	83	238
13	Fibula iz ranijeg la-tenskog doba	429	418
	TABLA VII.		
	Svi prijedmeti od bronca.		
1	Fibula iz ranijeg la-tenskog doba	126	250
2	Fibula iz ranijeg la-tenskog doba s privješenom karikom	88	239
3	Fibule iz ranijeg la-tenskog doba	426	418
4		434	420
5		414	415
6		521	442
7		161	259
8		396	410
9		257	284
10	Fibula iz srednjeg la-tensogk doba	247	282
11	Fibula iz srednjeg la-tenskog doba	403	412
12	Fibula iz srednjeg la-tenskog doba s privješenom karičicom	350	394
13	Fibule iz srednjeg la-tenskog doba	511	439
14		513	440
15		320	386
16	Fibula iz srednjeg la-tenskog doba s dvije privješene karičice	208	271
17	Fibula iz srednjeg la-tenskog doba	361	398
	TABLA VIII.		
	Svi prijedmeti od bronca.		
1	Fibule iz srednjeg la-tenskog doba	511	440
2		347	393
3		275	373
4		444	423
5		491	434
6	Fibula iz srednjeg la-tenskog doba s dva dugmeta od jantara	325	388
7	Fibule iz srednjeg la-tenskog doba	228	276
8		456	425
9		279	377
10	Fibula iz srednjeg la-tenskog doba s bijelim uloškom od paste	264	370
11	Fibula iz srednjeg la-tenskog doba	361	398
12	Fibula iz srednjeg la-tenskog doba s bijelim uloškom od paste	393	408
13	Fibula iz srednjeg la-tenskog doba s bijelim uloškom od paste	384	405
14	Fibule iz srednjeg la-tenskog doba	516	441
15		279	377
16		278	375
17	Fibula iz ranijeg la-tenskog doba s tragovima od krvavog emalja	393	407
	TABLA IX.		
	Svi prijedmeti od bronca.		
1	Fibule iz srednjeg la-tenskog doba	331	389
2		519	442
3		450	424
4		364	399
5		341	392
6		352	395
7		401	411
8		468	428
9		256	284
10		284	379
11	Fibula iz srednjeg la-tenskog doba s privješene dvije špiralne karičice	325	388
12	Fibula iz srednjeg la-tenskog doba	393	408
13	Fibula sa dvije špirale s nataknutim jantarevim zrnom	241	280
14	Fibula sa dvije špirale s nataknuta dva jantareva zrna	465	428
15	Fibula sa dvije špirale s nataknuta tri jantareva zrna	410	413
16	Fibula sa dvije špirale s nataknuta tri jantareva zrna	526	443
	TABLA X.		
	Svi prijedmeti od bronca.		
1	Fibula sa dvije špirale s tri nataknuta jantareva zrna i velikim privjeskom od lančića	278	374
2	Fibula sa dvije špirale s nataknutim jantarevim zrnom	278	374
3	Fibula sa dvije špirale s nataknutih osam jantarevih zrna	449	424

Slike br.		Groba br.	Strana
4	Fibula sa dvije špirale s nataknuta tri jantareva zrna	333	390
5	Fibula sa dvije špirale s nataknutih pet jantarevih zrna	490	434
6	Fibula sa dvije špirale s nataknuta tri jantareva zrna	403	412
7	Fibula sa dvije špirale s nataknuta tri jantareva zrna	393	408
8	Fibula sa dvije špirale s nataknuta tri jantareva zrna i s tri privješene broncane karičice	325	388
9	Fibula sa dvije špirale s nataknutim jantarevim zrnom	VI	64
10	Gornji dio privjeska za lančiće	230	277
	TABLA XI.		
	Svi prijedmeti od bronca.		
1	Fibula sa dvije špirale s pet nataknutih jantarevih zrna	515	440
2	Fibula sa dvije špirale s osam nataknutih jantarevih zrna i s lančićnim privjeskom .	349	394
3	Fibula sa dvije špirale sa sedam nataknutih jantarevih zrna	517	441
4	Fibula sa dvije špirale s pet nataknutih jantarevih zrna	359	397
5	Fibula sa dvije špirale sa šest nataknutih jantarevih zrna	446	423
6	Gornji dio privjeska za lančiće	393	408
7	Privjesak od žice s privješenim ljudskim glavama .	264	370
8	La-tenska fibula srednjeg doba	393	408
9	La-tenska fibula kasnijeg doba	278	375
	TABLA XII.		
	Svi prijedmeti od bronca.		
1	Fibula sa dvije špirale s nataknutih šest jantarevih zrna i s lančićnim privjeskom	434	420
2	Fibula sa dvije špirale s pet nataknutih jantarevih zrna	483	432
3	Fibula sa dvije špirale s nataknuta četiri jantareva zrna i četiri emaljirane modre gmize	420	416

Slike br.		Groba br.	Strana
4	Fibula sa dvije špirale s nataknutih šest jantarevih zrna i jednim privješenim broncanim plojkastim kolutom	239	279
5	La-tenske fibule iz kasnijeg doba	385	405
6		VIII	65
7		237	279
8		50	84
9	Barokna la-tenska fibula . .	504	438
10	Fibula neodregjenog doba. .	509	439
	TABLA XIII.		
	Svi prijedmeti od bronca.		
1	Fibuli sličan nakit s privješenim karičicama	118	247
2	Fibuli sličan nakit	162	260
3	Fibuli sličan nakit s privješenim karičicama	118	247
4	Fibuli sličan nakit	416	415
5	Fibuli sličan nakit s privješenim karičicama i lančićima	344	392
6	Fibuli sličan nakit s privješenim špiralnim kolutom .	358	396
7	Fibuli sličan nakit s privješenom naočarastom špiralom	203	270
8	Fibuli sličan nakit	499	436
9	— —	44	81
10	— — s privješenom karikom i plojkastim kolutićem	217	274
	TABLA XIV.		
	Svi prijedmeti od bronca.		
1	Fibuli slični nakiti	134	252
2		390	406
3		265	370
4	Rimske fibule	45	82
5		46	82
6		I	63
7		VII	64
8	Rimska fibula s privješene tri narukvice	V	64
9	Rimska fibula	I	63
10	— s privješenom narukvicom	IV	64
11	Rimske fibule	278	375
12		324	387
13		47	82

Slike br.		Groba br.	Strana
	TABLA XV.		
	Svi prijedmeti od bronca.		
1	Rimska fibula s privješenom narukvicom i sa dvije špiralne karike	279	377
2	Rimska fibula	23	75
3	— s nastavljenim listićem od kositera ili srebra	49	83
4	Rimske fibule	23	75
5		17	74
6		58	86
7 *a* i *b*	Rimska fibula sa šarnijerom	279	377
8	Bočke	6	70
9		41	80
10		471	429
11		231	277
12		109	244
13		141	254
14		171	262
15		195 *a*	268
16		244	281
17		211	272
18		421	416
19		323	387
20	Dvostruka bočka	451	424
	TABLA XVI.		
	Svi prijedmeti od bronca.		
1 *a* i *b*	Naočaraste toke	264	370
2	—	414	415
3	Naočarasta špirala	257	284
4	Ogrlica	5	70
5*a,b,c,d*	Ogrlica, četiri članka	27	76
6	Lančić od jedne ogrlice . . .	63	87
7	— — — . . .	77	92
	TABLA XVII.		
	Svi prijedmeti od bronca.		
1	Naočarasta špirala	5	70
2	Naušnjak s nataknuta četiri jantareva zrna	103	243
3	Naušnjak	250	283
4	Naušnjak s nataknutim jednim jantarevim zrnom	103	243
5	Naušnjak s nataknuta tri jantareva zrna.	264	370
6	Naušnjak s nataknutim jednim jantarevim zrnom	343	392
7	Naušnjak	107	244
8	Naušnjak s nataknutim jednim jantarevim zrnom	505	438

Slike br.		Groba br.	Strana
9	Narukvica (?)	8	71
10	Narukvica na pola šuplja . .	28	76
11	Narukvica	47	82
12	Narukvica (?)	8	72
13	Narukvice	razl.	576
14		393	408
15		502	437
	TABLA XVIII.		
	Svi prijedmeti od bronca.		
1	Narukvice	498	436
2		349	394
3		278	375
4		219	274
5	Špiralne narukvice	335	390
6		77	92
7		275	373
8		257	284
9		268	371
10		430	418
11		343	392
12		337	391
	TABLA XIX.		
	Svi prijedmeti od bronca.		
1	Špiralne narukvice	424	417
2		425	417
3		412	414
4	Prstenovi	268	371
5		238	279
6		8	72
7		278	375
8		266	370
9		521	442
10	Prsten s udubinom za plojku, koje sada nema	279	377
11*a*	Prsten s rezanom plojkom od stakla ili od paste . .	369	400
11*b*	Plojka iz prstena slika 11. dva i pô puta uvećana. .	369	400
12	Fragmenat nakitne karike .	370	401
13	Nakitne karike	244	281
14		350	394
15		434	420
16		421	416
17		184	265
18	Glatke halke	316	386
19		260	369
20		88	239
21	Grivna od noge	8	71

TABLA XX.

Svi prijedmeti od bronca.

Slike br.		Groba br.	Strana
1	Glatke halke	118	247
2		247	282
3		225	276
4		83	238
5	Ovalna halka, valjda karika jedne ogrlice	29	76
6	Karika s nastavkom, valjda od lančića sa zaponca	463	427
7	Kolutić sa toke	173	263
8	— plojke	90	240
9	— toke	34*a*	78
10	— plojke	274	373
11	— —	255	283
12	Kolutić sa toke s nataknutom karičicom	189	266
13	Kolutić sa toke	164	260
14	Kolutići sa tokâ, valjda od privjeska za lančiće	297	382
15		478	431
16		267	371
17		271	372
18		237	279
19	Toka	487	433
20	—	433	419
21	Teneće od zaponca	152	257
22	— —	208	271
23	— — s podobom nekog vojnika	36*b*	78

TABLA XXI.

Svi prijedmeti od bronca.

Slike br.		Groba br.	Strana
1	Tenećeta sa zaponaca	137	253
2		476	430
3		232	277
4		235	278
5		250	283
6		274	373
7		378	403
8		379	403
9		415	415
10		504	438
11	Zaponci	36*b*	79
12		171	262
13		195	268
14 *a* i *b*		285	379
15		295	381
16		326	388
17		170	261

TABLA XXII.

Svi prijedmeti od bronca.

Slike br.		Groba br.	Strana
1	Okovice	36*b*	79
2		36*b*	79
3		36*b*	79
4		36*b*	79
5		55	85
6		171	262
7		195*a*	268
8		245	281
9		137	253
10		195	268
11		88	239
12		88	239
13	Plojke od okovicâ	244	281
14		244	281
15		214	273
16		214	273
17		38	79
18		76	91
19		138	253
20		374	402
21	Dugme	211	272
22	—	120	248
23	Krstolika dugmeta	211	272
24		36*b*	79
25		201	269

TABLA XXIII.

Svi prijedmeti od bronca.

Slike br.		Groba br.	Strana
1	Krstolika dugmeta	208	271
2 *a* i *b*	Dvostruko krstoliko dugme	476	430
3	Dugmeta	217	274
4		416	415
5		295	381
6		233	278
7		23	75
8		374	402
9		518	441
10		57	86
11	Privjesci	133	252
12		226	276
13		226	276
14		478	431
15		160	259
16		111	245
17		39	80
18		330	389
19	Tenećeta od privjesaka	281	378
20	Privjesak, valjda za čišćenje glave	393	408

Slike br.		Groba br.	Strana
21	Privjesci	189	266
22		210	271
23		83	238
24	Kuka od zaponca	433	420
25	Privjesak	226	276
26	—	213	273
27	Nakit	213	273
28	Privjesak	457	426
29	—	43	81
30	Nakit	457	426
31	Špiralne cjevčice	524	443
32		88	239
33		198	268
34		350	394
35	Brnjica	502	437
36	—	370	401
37	Lončić	238	279
38	—	350	395

TABLA XXIV.

Svi prijedmeti od srebra.

Slike br.		Groba br.	Strana
1	Narukvica	98	241
2	Dugme	102	242
3	Prsten	X	66
4	Lančić s karičicama	278	375
5	— — i privjescima	322	387
6	Prsten	278	375
7	Privjesak, valjda od naušnjaka	278	375
8	Lančić s karičicama i jednim jantarevim zrnom	278	376
9	Karičica sa tri lančića	278	375
10	Nakitno teneće s ljudskom glavom	278	376
11	Nakitno teneće s ljudskom podobom	379	403
12	Nakitno teneće	razl.	576
13	Privjesci	278	376
14		278	376
15		278	376
16	Teneće od nakita s ljudskom glavom	336	391
17	Fragmenti male toke	359	397

TABLA XXV.

Prijedmeti od srebra.

Slike br.		Groba br.	Strana
1	La-tenska fibula srednjeg doba	278	374
2	— —	278	374
3	Fragmenat fibule	X	66
4	—	X	66
5	Zrna	278	376
6	Zrno	2	69
7	—	razl.	577
8	Fragmenat fibule	X	66
9	Kolutić s privješenim valjčićem iz crvene paste (?)	278	376

Prijedmeti od kositra (?).

Slike br.		Groba br.	Strana
10	Kolutić od nekog nakita	359	397
11	Mala toka	511	440
12	Privjesak	407	413

Prijedmeti od bronca.

Slike br.		Groba br.	Strana
13	Zrna	42	81
14		42	81
15		281	378

Prijedmeti od jantara.

Slike br.		Groba br.	Strana
16	Male toke	102	243
17		95	241
18		161	259
19	Zrna	razl.	577
20		308	384
21		136	253
22		520	442

TABLA XXVI.

Svi prijedmeti od jantara.

Slike br.		Groba br.	Strana
1	Fragmenat nekog zrna	51	84
2	Zrno	VI	64
3	Dva zrna nataknuta na željeznoj žici	147	256
4	Zrno s broncanom karičicom	XI	66
5	Zrna	68	89
6		359	397
7		467	428
8		7	71
9		431	419
10		230	277
11		145	256
12		382	404
13		518	441
14		144	255
15		267	371
16		175	263
17		282	378

TABLA XXVII.

Svi prijedmeti od jantara.

Slike br.		Groba br.	Strana
1	Gjerdani	118	247
2		394	409
3		63	87

Slike br.		Groba br.	Strana
4	Zrna	189	266
5		razl.	577
6		518	441
7		129	251
8		191	267
9		518	441
10		467	428
11		515	441
12		431	419
13		144	255
14		80	92
15		238	279
16		103	243
17		515	441
18		133	252
19		133	252
20		133	252

TABLA XXVIII.

Svi prijedmeti od jantara.

Slike br.		Groba br.	Strana
1	Gjerdani	325	388
2		278	376
3		393	408
4		384	405

TABLA XXIX.

Svi prijedmeti od stakla.

Slike br.		Groba br.	Strana
1	Gjerdan	279	377
2	—	77	92
3	Broncani lančići s upletenim gmizama	120	248
4		461	427
5	Emaljirane gmize	63	87
6	Emaljirana gmiza	266	371
7	Emaljirane gmize	278	376
8	Emaljirana gmiza	68	89
9	— —	97	241
10	Modra kapljica	144	255
11	Emaljirane gmize	281	378
12	Gjerdan	325	388
13	—	393	409
14	Gmize	98	241
15	Gjerdan	434	420
16	Gmize	64	88
17	Emaljirana gmiza	9	72
18	Gjerdan	76	91
19	Emaljirana gmiza	233	278

TABLA XXX.

Svi prijedmeti od stakla.

Slike br.		Groba br.	Strana
1	Gjerdan	65	88
2	Isprutana gmiza	303	383
3	Gjerdan	278	376
4	Gjerdan	278	376
5	Gmiza	80	92
6	—	393	409
7	Gjerdani	278	376
8		278	376
9		64	88
10		278	376
11	Gmiza	332	390
12	Gmize	267	371

TABLA XXXI.

Prijedmeti od stakla.

Slike br.		Groba br.	Strana
1	Narukvica	razl.	577
2	Fragmenat narukvice	484	433
3	Fragmenat dna neke posudice	21	75
4	Gmize	393	409
5	Gjerdani	130	251
6		511	440
7		278	376

Prijedmeti od kosti.

Slike br.		Groba br.	Strana
8	Gmize	281	378
9	Broncana bočka s nataknutom gmizom	279	377
10	Plojka	370	401

Prijedmet od paste.

Slike br.		Groba br.	Strana
11	Zrno	21	75

Prijedmet od kosti.

Slike br.		Groba br.	Strana
12	Zrna	369	400

Prijedmeti od paste.

Slike br.		Groba br.	Strana
13	Plojka od jedne fibule	279	377
14	Zrna	278	376
15	Gjerdan od valjčića	2	69

TABLA XXXII.

Prijedmet od jelenovog roga.

Slike br.		Groba br.	Strana
1	Držak	503	437

Prijedmeti od kosti.

Slike br.		Groba br.	Strana
2	Šupalj cilindar	256	284
3	Veprov zub, probušen	135	252
4	Medvegji —	14	73
5	Svinjski (?) —	471	429
6	Veprov —	495	435
7	Vučji —	433	420
8	Konjski zub	402	412
9	Lisičji zub, probušen	352	395

Prijedmet od kamena.

Slike br.		Groba br.	Strana
10	Cilindričan fragmenat	332	390

Prijedmeti od ilovače.

Slike br.		Groba br.	Strana
11	Pršljen	394	409
12	—	506	438

Prijedmet od kamena.

Slike br.		Groba br.	Strana
13	Plojka	367	399

Prijedmet od kosti.

Slike br.		Groba br.	Strana
14	Korica od noža	42	81

TABLA XXXIII.

Svi prijedmeti od ilovače.

Slike br.		Groba br.	Strana
1	Žàra s paljevinom	118	247
2	Mali vrč sa dvije ručice	174	263
3	— sa jednom ručicom	185	265
4	Žàra s paljevinom	169	261

TABLA XXXIV.

Svi prijedmeti od ilovače.

Slike br.		Groba br.	Strana
1	Žàre s paljevinom	164	260
2		166	261
3		165	260

TABLA XXXV.

Svi prijedmeti od ilovače.

Slike br.		Groba br.	Strana
1	Zdjela s ručicama	48	82
2	Zdjela	62	87
3	—	24	75
4	Žàre s ručicama, u kojih je bila paljevina	479	431
5		33	77
6		200	269

TABLA XXXVI.

Svi prijedmeti od ilovače.

Slike br.		Groba br.	Strana
1 *a* i *b*	Zdjela, koja je pripadala žàri br. 2.	12	72
2	Žàra s ručicama, u kojoj je bila paljevina	12	72
3	Žàra s paljevinom	422	416
4	— —	352	395

TABLA XXXVII.

Svi prijedmeti od ilovače.

Slike br.		Groba br.	Strana
1	Žàra s paljevinom	487	433
2	Zdjela	290	380
3	Žàre s paljevinom	411	414
4		113	245
5		91	240
6		71	90

TABLA XXXVIII.

Svi prijedmeti od ilovače.

Slike br.		Groba br.	Strana
1	Žàre s paljevinom	386	405
2		10	72
3		199	269
4		275	373
5	Žàra s paljevinom s dvije ručice	428	418
6	Žàra s paljevinom	314	385
7	—	472	429

TABLA XXXIX.

Svi prijedmeti od ilovače.

Slike br.		Groba br.	Strana
1	Žàre s paljevinom	47	82
2		362	398
3		62	87
4		384	404
5		17	74
6		493	435
7		289	380

TABLA XL.

Svi prijedmeti od ilovače.

Slike br.		Groba br.	Strana
1	Žàre s paljevinom	276	373
2		327	389
3		348	393
4		408	413
5		359	397
6		356	396

TABLA XLI.

Svi prijedmeti od ilovače.

Slike br.		Groba br.	Strana
1	Žàre s paljevinom	222	275
2		369	400
3		122	249
4	Žàra sa dvije odlomljene ručice	478	431
5	Žàre s paljevinom	419	416
6		331	389
7		263	369
8		248	282

TABLA XLII.

Prijedmet od ilovače.

Slike br.		Groba br.	Strana
1	Žàra s paljevinom s dvije zdjele	277	373

Prijedmet od kamena.

Slike br.		Groba br.	Strana
2	Kamena žàra s poklopcem, u njoj ilovasta žàra	240	280

Slike br.		Groba br.	Strana
	Prijedmet od ilovače.		
3	Žara s paljevinom sa zdjelom umjesto poklopca	49	83
	TABLA XLIII.		
	Svi prijedmeti od ilovače.		
1	Žara s paljevinom sa šiljastim dnom	393	407
2	Žara s paljevinom	387	405
3	Mali vrčevi sa dvije ručice .	365	399
4		189	266
5		442	422
6		463	427
7	Žara s paljevinom	105	243
	TABLA XLIV.		
	Svi prijedmeti od ilovače.		
1	Mali vrčevi sa dvije ručice .	172	262
2		505	438
3		272	372
4		486	433
5		53	85
6		155	258
7		233	277
8		67	88
9		268	371
10		59	86
11		422	417
12		167	261
	TABLA XLV.		
	Svi prijedmeti od ilovače.		
1	Mali vrč sa dvije ručice . .	114	246
2	— — . .	319	386
3	Mali vrč sa dvije ručice za paljevinu	35	78
4	Mali vrč sa dvije ručice . .	152	257
5	Mali vrč sa dvije ručice . .	309	384
6	Mali vrč s jednom ručicom	326	388
7	— —	213	272
8	— sa dvije ručice . .	205	270
9	— s jednom ručicom	235	278
10	— sa dvije ručice . .	150	256
	TABLA XLVI.		
	Svi prijedmeti od ilovače.		
1	Pehar s ručicom	121 *b*	249
2	Zdjelica s ručicom	187	266
3	Pehar s ručicom	174	263
4	Zdjelica s ručicom	354	395
5	— —	397	410

Slike br.		Groba br.	Strana
6	Zdjelica s ručicom	96	241
7	— —	511	439
8	Pehar	16	74
9	—	377	403
10	Lončić	506	438
11	Zdjelica	479	432
12	Pehar	151	257
13	Zdjelica s ručicom	245	281
14	Kupica —	VIII	65
15	Pehar —	47	82
16	Mali vrčevi s jednom ručicom	140	253
17		61	86
18		220	274
19		460	426
	TABLA XLVII.		
	Svi prijedmeti od ilovače.		
1	Vaza sa dvije ručice	razl. *C*	576
2	Pehar —	376	402
3	Pehar s natpisom	X	65
4	Vrč s ručicom	339	391
5	Vaza sa dvije ručice	razl. *b*	575
6	Pehar —	razl. *a*	575
	TABLA XLVIII.		
	Svi prijedmeti od ilovače.		
1	Ornamentirana hrbina . . .	—	589
2	— —	—	589
3	Hrbina olićena	—	589
4	Okrajak ornamentiran . . .	—	589
5	— s probušenim kljuncem	—	589
6	Okrajak ornamentiran	—	589
7	Hrbina s nastavkom	—	589
8	— —	—	589
	TABLA XLIX.		
	Svi prijedmeti od ilovače.		
1	Hrbine s ornamentiranim nastavkom	—	588
2		—	588
3		—	588
4	Hrbina s olićenom ručicom	309	384
5	Ornamentirana hrbina od ručicâ	—	589
6	Ručica	—	589
7	—	—	589
8	Okrajak s ručicom	—	589
9	Ručice ornamentirane	—	589
10		—	589
11		—	589

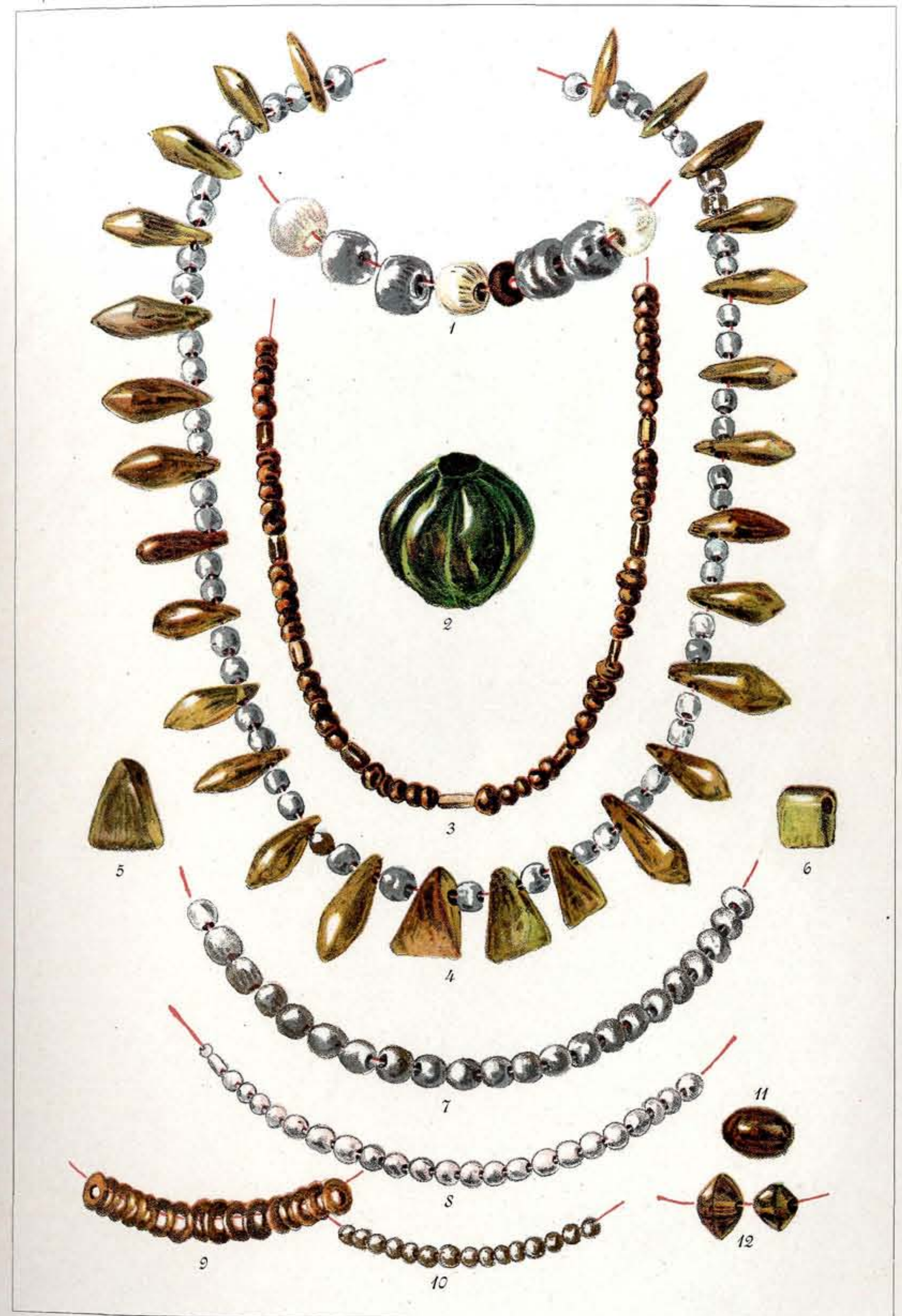
Slike br.		Groba br.	Strana
	TABLA L.		
	Svi prijedmeti od ilovače.		
1	Hrbina ornamentirana	93	240
2	— s gukom	—	589
3	Hrbina s ornamentom ispod ručice	—	589
4	Hrbina od dna, rimska . . .	—	591
5	— — . . .	—	591
6	Stalak od pehara, rimski . .	—	591

Slike br.		Groba br.	Strana
7	Hrbina od dna, rimska . . .	—	591
8	— — — . . .	—	591
9	— od okrajka, rimska	—	591
10	— od ručice, rimska . .	—	591
11	— od okrajka, ornamentirana i olićena, rimska	—	591
12	Hrbina od okrajka, rimska .	—	591
13	Govegja glava, rimska . . .	361	398
14	Hrbina od okrajka, rimska .	—	591

$^1/_1$ nar. vel.

Tabla XXX.

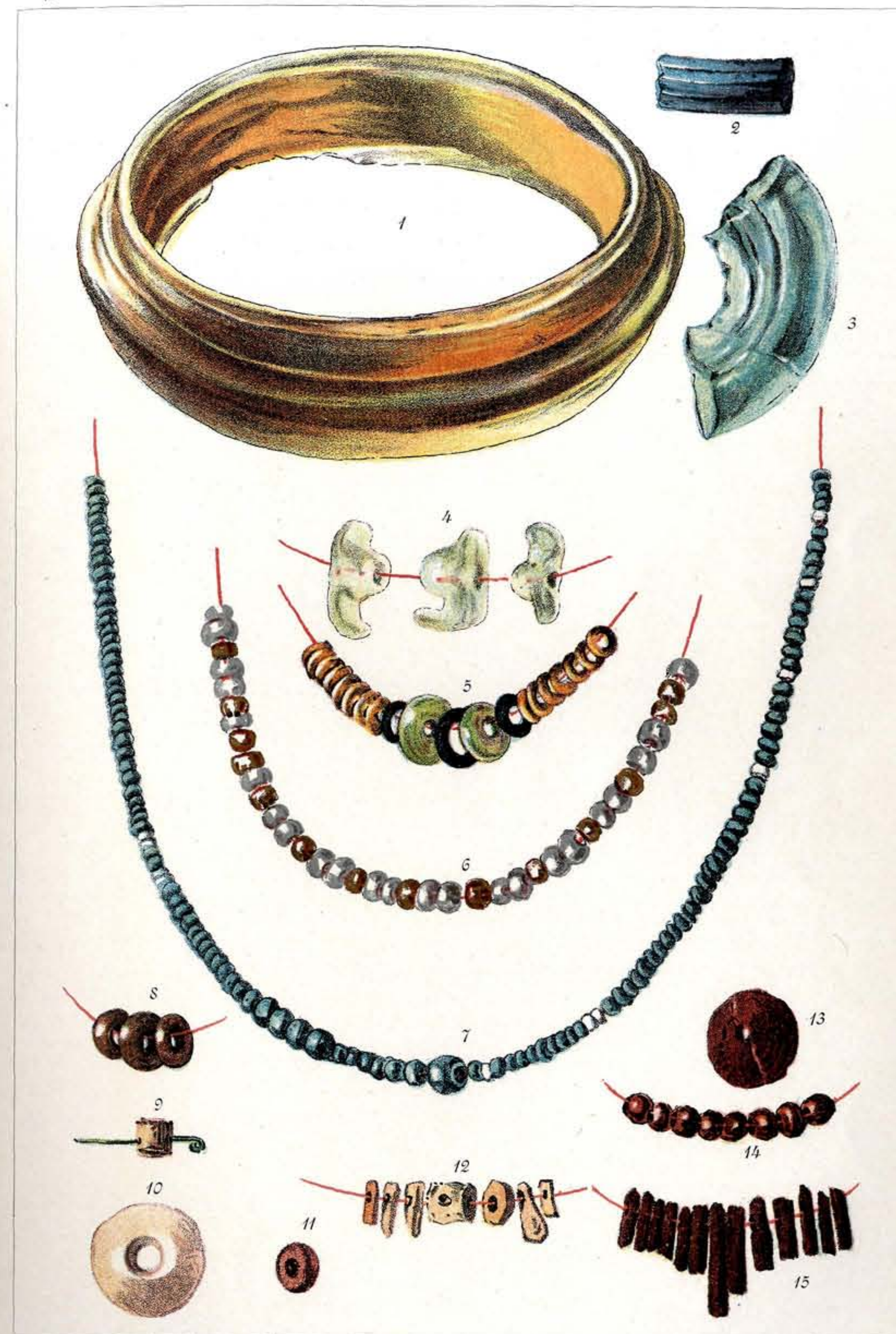
Uz članak „Nekropola na Jezerinama u Pritoci kod Bišća".

$^{1}/_{1}$ nar. vel.

Tabla XXXI.

Uz članak „Nekropola na Jezerinama u Pritoci kod Bišća“.

ISPRAVCI.

Na *strani*

45 kod slike *11.* čitaj mjerilo: 1/1562 mjesto 1/6250.
45 od zdola 5. redak čitaj: *145 m* mjesto 670 *m.*
45 od zdola 5. redak čitaj: 37 *m* mjesto 170 *m.*
49 u opasci ima se pridodati: str. 129 i d.
61 ozgo 2. redak čitaj: 51 *m* mjesto 190 *m.*
61 ozgo 2. redak čitaj: 30 *m* mjesto 120 *m.*
80 od zdola 4. redak čitaj: *XV.* mjesto *XIV.*
82 ozgo 17. redak čitaj: *XXXIX.* mjesto *XXXI.*
239 od zdola 7. redak čitaj: jedna od većih i na *tabli XXII., slika 12.* jedna od manjih mjesto: jedna od manjih.
257 od zdola 11. i 12. redak ima se: *tabla XLV., slika 4.* ispustiti.
257 od zdola 7. redak izvoli iza riječi stalkom umetnuti: — *tabla XLV., slika 4.*
262 od zdola 12. redak čitaj: *XXII., slika 6.* mjesto *XXII.*
268 od zdola 1. redak čitaj: *XXIII., slika 33.* mjesto *XXIII.*
371 ozgo 13. redak čitaj: *slika 12.* mjesto *slika 2.*
371 od zdola 15. redak čitaj iza riječi grla: — *Tabla XLIV., slika 9.*
377 od zdola 8. redak čitaj: *XXIX.* mjesto *XXXI.*
401 od zdola 1. redak čitaj: *slika 20.* mjesto *slika 29.*
406 od zdola 7. redak čitaj: *XIV.* mjesto *XVI.*
420 ozgo 5. redak čitaj: *XXXII.* mjesto *XXII.*
437 ozgo 15. redak čitaj: *slika 15.* mjesto *slika 14.*
438 ozgo 16. redak čitaj: *XVII.* mjesto *VII.*
594 u opasci čitaj: str. 230 mjesto slika 230.
597 ozgo 16. redak čitaj: *slike 1.* i *2.* mjesto *slike 1.* do *3.*
597 zadnji redak čitaj: *slika 15.* mjesto *slike 15.* i *17.*
598 od zdola 12. redak čitaj: *slika 9. a* i *b* mjesto *slike a* i *b.*
601 ozgo 10. redak čitaj: *slike 1., 2.* i *6.* mjesto *slike 1.* do *3.* i *6.*
605 ozgo 3. redak čitaj: *slika 4.* mjesto *slika 5.*
608 ozgo 4. redak čitaj: *tabla XXII.* mjesto *tabla XX.*
608 zadnji redak čitaj: *slika 19.* mjesto *slika 9.*
609 ozgo 13. redak čitaj: *slike 37.* i *38.* mjesto *slike 27.* i *28.*
610 u zadnjoj opasci čitaj: 229 mjesto (229).
610 u zadnjoj opasci čitaj: tabla III. mjesto tabla VI.
611 od zdola 18. redak čitaj: *tabla XXVII.* mjesto *tabla XVII.*
615 u drugoj opasci čitaj: Gurina — mjesto Gurina:

Оцјене о дјелима: „Научне вијести из Босне и Херцеговине“ и „Римски путеви у Босни и Херцеговини“.

Овдје настављамо у задњем броју отпочето приопћивање листова од различитих знаменитих лица, којима су у своје вријеме спремљена дјела: „Научне вијести из Босне и Херцеговине“ и „Римски путеви у Босни и Херцеговини“.

Проф. Феличе Барнабеј (Barnabei), директор народног музеја у Риму пише: Веома сам радосно примио презнаменито дјело под насловом: „Wissenschaftliche Mittheilungen aus Bosnien und der Hercegovina“, I. св., у коме је говор о археолошком материјалу, изложеном и уређеном у сарајевском музеју, па желим, да буде примљена моја исприка, што тако касно извршујем угодну дужност, да изречем своју благодарност. Та књига, која ми је касно приспјела због погрјешне адресе, била ми је од велике користи, јер се многе ствари, које су ондје расправљене, налазе међу нашим збиркама са фалерског територија, којим су оригинали у антикварним збиркама римског народног музеја у вили Ђулији. Не пропуштам ту згоду, а да одличној управи не изречем осјећаје моје дубоке благодарности и мога поштовања. *(„Ho molto gradito l' importantissimo libro intitolato:* ‚Wissenschaftliche Mittheilungen aus Bosnien und der Hercegovina, I. Band‘, *in cui si tratta del materiale archeologico esposto od ordinato nel Museo di Serajevo; e desidero sieno accolte le mie scuse se con tanto ritardo compio il grato dovere di esprimere i miei ringraziamenti. Questo libro, che mi è giunto con ritardo per errato inderizzo, mi è stato sommamente utile, perchè molte delle cose quive trattate trovano riscontro nelle nostre scoperte del territorio falisco, che diedoro origine alle raccolte antiquarie del Museo Nazionale romano a Villa Giulia. Colgo l' opportunità per esprimere a cotesto Eccellentissimo Ministero i sensi della mia gratitudine profonda e della mia osservanza.“)*

Грофица Уваров (Uwaroff) у Москви: Најусрдније благодарим министарству за припослан ми екземплар издане по босанско-херцеговачком музеју публикације „Wissenschaftliche Mittheilungen aus Bosnien und der Hercegovina“, I. св., која ми је ових дана приспјела. *(„Ich bedanke mich herzlich beim Ministerium für das Exemplar der vom bosnisch-hercegovinischen Landesmuseum herausgegebenen Publication* ‚Wissenschaftliche Mittheilungen aus Bosnien und der Hercegovina, I. Bd.‘, *das ich dieser Tage bekommen habe.“)*

И. Х. Кросби (Crosby), библиотекар колеџа у Етону: Наредио ми је декан етонски, да Вам изразим његову благодарност за лијепо

и знаменито дјело о археолошкој историји Босне и Херцеговине, које је од Вас примио. Тај је свезак похрањен у археолошкој секцији катедралне библиотеке, којој је то презанимљив прирастак. Веома ћемо бити захвални, ако будемо усрећени и пошиљком даљих свезака. Част ми је и т. д. („*I am desired by the Dean of Eton to express his gratitude for the handsome and remarkable volume which he has received from you on the Archaelogical History of Bosnia and Herzegovina. The volume has been placed in the Archaelogical section of our Cathedral Library, to which it is an addition of the very greatest interest. We shall be most grateful, if we may be favoured with any further volumes of the series. I have the honour to remain, Sir, your most obedient servant.*“)

Јован Ранке (Ranke), професор у Монакову пише у „Извјештају њемачког археолошког друштва“ (Correspondenz der deutschen archäologischen Gessellschaft): Ко зна, колика замашна питања ваља да се ријеше за прахисторију испитивањем јужних подунавских земаља, тај ће се заједно с нама веселити, што је заједничко министарство за босанске и херцеговачке послове у Бечу отпочело, да објављује из тог презнаменитог подручја изворни материјал. То је дјело: „Wissenschaftliche Mittheilungen aus Bosnien und der Hercegovina“, издано босанско-херцеговачким земаљским музејем у Сарајеву, а уређено по дру. Хернесу. Први свезак. Са 30 табла и 700 слика у тексту. Лексикон 8°. Геролда син. Беч 1893. Нарочито оба прва дијела изврсно опремљеног свеска: с расправама из археологије, повијести и етнографије много вриједе за наше нарочите потребе. Ми земљи и заједничком министарству само можемо да честитамо на такоме дјелу, којим су науци учинили велику услугу, као и на великом броју ваљано спремљених снага, које се у појединим одјелењима истичу као аутори. („*Wer es weiss, welch wichtige Fragen durch die Untersuchung der Süd-Donauländer für die Urgeschichte zu lösen sind, wird es mit uns mit Freude begrüssen, dass das Gemeinsame Ministerium in Angelegenheiten Bosniens und der Hercegovina in Wien begonnen hat, aus diesem so überaus wichtigen Gebiete das Quellenmaterial zu veröffentlichen. Es sind die:* ‚Wissenschaftlichen Mittheilungen aus Bosnien und der Hercegovina, herausgegeben vom bosnisch-hercegovinischen Landesmuseum in Sarajevo. Redigirt von Dr. Hörnes. Erster Band. Mit 30 Tafeln und 700 Abbildungen im Text. Lexikon-8°. Gerold's Sohn. Wien 1893‘. *Namentlich die beiden ersten Theile des vortrefflich ausgestatteten Bandes: mit Abhandlungen zur Archäologie, Geschichte und Volkskunde sind für unsere speciellen Bedürfnisse bedeutsam. Wir können dem Lande und dem gemeinsamen Ministerium nur Glück wünschen zu dem Werke, mit welchem sie der Wissenschaft einen wichtigen Dienst erwiesen haben, sowie zu der grossen Zahl vortrefflich geschulter Kräfte, welche als Autoren der einzelnen Abschnitte auftreten.*“) Опширна оцјена у „Archiv für Anthropologie“ припређена.

Naučno ispitivanje u Dalmaciji.

Priopćio

dr. **Moriz Faber.**

Zimi 1888.—1889. išao sam uz pripomoć visokog c. i kr. ministarstva u Dalmaciju u tu naročitu svrhu, da razgledam Farlatijevu ostavštinu u kućnoj biblioteci grofova Fanfogna-Garagnina, pa da upotrijebim tamošnji historijski materijal, i što ga u opće nagjem u bibliotekama i arhivima Fanfogna i drugdje po Dalmaciji, naročito u koliko se odnosi na Bosnu i Hercegovinu.

Što se ponajprije tiče prve tačke, tako zvanih Farlatijevih spisa, priklopio sam kodeksu, koji sam označio pismenom *A.* jedno pismo Coletija, literarnog baštinika Farlatijevog od 17. novembra 1776., tadašnjemu (predzadnjem) nadbiskupu spljetskom, grofu Garagninu, gdje on te kodekse grofu prikazuje s tom primjedbom, da ih je našao, kad je prigodice pregledao Farlatijevu ostavštinu. Od rečenog nadbiskupa prešla je ta ostavština na njegovu nećakinju, zadnju potomku grofovskog plemena Garagnina, koja se udala za grofa Fanfognu u Zadru. Kad je ona god. 1873. umrla, prešla je, kako cijela ostavština Garagnina, tako i cijela biblioteka na sadašnje grofove Fanfogna-Garagnine.

Farlatijevi kodeksi mogli bi se podijeliti na dvije hrpe:

A. 1. „Spalatensia, Sibenicensia, Aemonensia, Arbensia, Chatarensia, Jadrensia, Corcyrensia, Melitensia, Nonensia, Ragusina et Hungarica VII.“

Ovdje su ponajviše notarijalno ovjerovljeni prijepisi, rijetko originali povelja svake ruke, što ih je dotični prepisač poslao Riceputiju, ali bez ikakvog reda, u svemu dakle spisi, koji su piscu djela „Illyricum Sacrum“ služili kao izvor.

B. Kodeksi:

2. „Bosnensia, Delmitana et Cninensia VI.“

3. „Salonitana ac Spalatensia sacra X.“

4. „Traguriensia ecclesiastica et civilia.“

5. „Pharansia et Sibenicensia III.“
6. „Acta nonnullorum Sanctorum in Dalmatia V.“
7. „Salonitana ac Spalatensia varia VIII.“
8. „Episcopi Maccarschenses et Nonenses.“
9. „Spalatensia IX.“
10. } „Georgius I.“ (nadbiskup spljetski).
11. }

U ovim je kodeksima malim dijelom izvorni materijal, ali o svijem u naslovima naznačenim materijama ima fragmentarnih pokušaja, da im se u glavnim crtama prikaže povijest, historičkih priloga na talijanskom jeziku, u svijem kodeksima od iste ruke, a onda pri okrajku naknadne bilješke naglim pismom, istovjetnim s gornjim, i onda u dodatku uz svijeh devet kodeksa bilješke, citati izvora uz pojedina fakta i godine, takogjer od iste ruke, izmiješano na latinskom i talijanskom jeziku.

Dvanesti, Farlatijev ili Coletijev kodeks, koji nas direktno ne zanima, bavi se isusovačkim pitanjem prošlog vijeka i o tome donosi nekoliko pisanih i štampanih rasprava.

Sa svijem odvojeno od rečenih rukopisa (odnosno štampanih komada) ima u Fanfogninoj biblioteci pod papirnim koricama bez natpisa svakojakih pisama, megju njima i original s. XIV. ili XV. (pošljednji se tiče trogirske mjesne povijesti); za tijem i jedna mala knjižica (rukopis) u kvartu: „Diverse notizie dello stato della Christianità ne' Regni della Bosna, di Servia e di Bulgaria. Raccolte da me Matteo Gondola, in occasione della mia Ambasceria alla Porta per l' l' Ecc^ma Republica di Ragusa, anno....“ (godine nema). Po ovom zadnjem spisu, u kome se prepoznaje razgovijetni, pravilni tip Coletijeve ruke, pripadaće i ova mala kolekcija velikoj zbirci Farlatija.

Ako je sada ova zbirka u istinu ona, kojom se Farlati služio pišući svoj Illyricum Sacrum, ko je onda pisac gore spomenutih priloga, i u kojem odnošaju stoje u opće ovi spisi prema Farlatijevoj golemoj radnji?

U tom pogledu možemo nadovezati na uvod sveske I. Illir. Sacr.: Pod kraj XVII. vijeka bio je jedan mletački Isusovac P. Philippo Riceputi u bečkom bogoslovskom fakultetu na naukama. Baš u ovo vrijeme otvorilo se u bečkom dvoru po velikim dogagjajima na istoku veliko polje njegovoj djelatnosti na političkom, a s tijem u svezi i na religijoznom polju na balkanskom poluostrvu. U isto vrijeme izvojevali su Mleci sretno neke vojne u Dalmaciji na kopnu, a na moru u grčkom Arhipelagu.

Svi ti dogagjaji, koji su i papu (Inocenta XI.) veoma zanimali, probudili su u mladom o. Filipu misao, da u interesu katoličke crkve u balkanskim zemljama na talijanskom jeziku napiše veliko historičko djelo,

koje bi obuhvatalo gragjansku i crkvenu povijest područja starog rimskog Ilirika, dakle u bitnosti južnih Slavena. Revni Isusovac poduhvati se u brzo raznih pripravnih radnja i uz razne preporuke proputova nekoliko puta svu mletačku Dalmaciju. Papi se ta zamisao veoma svidjela. On pozva Riceputija u Rim, te mu stavi na raspolaganje kurijalne arkive, biblioteke vatikana i propagande. Ali pošto o. Filip nije mogao da podnese grozničavo podneblje rimsko, preseli se s privolom papinom poslije dvije godine od prilike, u Padovu. Biće da je i signoriji bilo drago, da se to djelo piše u Padovi, pod njezinom narodnom i u drugu ruku strogo katoličkom egidom. U Padovi i ostade sjedište redakcije osnovanog velikog djela, koje je trebalo da izagje u Mlecima, dakle i pod mletačkom cenzurom u štampariji Riceputijevoj (S. Moisè).

Materijal je Riceputiju uz njegovo revno sabiranje tako narastao, kako se nije nadao. On umrije, a još ne bješe naštampan ni jedan tabak. S dozvolom i pod egidom Mletaka, nastavi djelo dojakošnji pomoćnik Riceputijev zadnjih godina, P. Daniele Farlati iz reda Isusovaca. Neobičnoj revnosti toga muža valja nam zahvaliti, što je svijet ugledao poznati Illiricum Sacrum. Nego jedva što je preuzeo redakciju, bilo mu je jasno, da se po dojakošnjoj osnovi ne može nastaviti. Zadatak bude stegnut jedino na religijoznu stranu, t. j. na ilirsku crkvenu povijest. Djelo je bilo namijenjeno svemu katoličkom svijetu, pa ga za to valjade napisati na latinski jezik. Što se tiče kritične strane toga djela, to niti su Riceputi ni Farlati bili dorasli svome zadatku. Još više nego u Riceputija, ističe se u Farlatija pretjerani način pisanja uz opširno i suhoparno prikazivanje i neprestano ponavljanje, te njihovi spisi ni u kom pravcu ne dostigoše klasičko djelo Lucija Trogiranina, koji je prigodom svog općenja s Bolandistama prošao najbolju kritičku školu onog vremena. Samo golema prilježnost Riceputija i Farlatija u sabiranju dala je djelu Illiricum Sacrum za budućnost njegovu vrijednost. Farlati je izdao šest debelih svezaka u foliju, pa ipak djelo ne mogaše da dovrši. Našljednik mu bude Coleti, takogjer iz reda Isusovaca, koji je izdao 7. svezak, te se, kako se čini, poduhvatio, da cijelo djelo preradi (isp. niže), ali nije ništa dao na svijet, jer je i njega u tome smrt zatekla.

Rukopis Coletijev poznat je iz gore citiranog pisma nadbiskupu Garagninu. Ističu se u njemu zamašne, čvrste, pravilne crte.

Drugo jedno, sitno i maleno, mjestimice jedva čitljivo pismo nalazi se samo rijetko, i to samo u korekturama i popunama, i samo na jednom mjestu zapisana je njim opsežnija bilješka. Sad u kodeksu *A.* uz jednu kopiju od povelje Ill. Sacr., svez. V., str. 247, Sp. 1., lijevo, gore uz okrajak i ispod teksta ima primjedaba od te ruke, koje se na jednakom mjestu doslovce ponavljaju i u štampi l. c. Može se dakle uzeti, da je to Farlatijeva ruka.

Treća ruka, koja se raspoznaje i pri korekturama, i od koje potječu poznati prilozi, mora dakle da je Riceputijeva. Više je puta Riceputi sam prepisivao i to velikim čitljivim pismom. Poslovni su fragmenti pisani sitnim hitrim rukopisom, koji se karakter još više ističe u dodacima, primjedbama sa strane, citatima i t. d. Ali uza svaki od tijeh dodataka ima još vazda pridodan ili pred njih stavljen čitav bujno izmiješani niz svakojakih bilježaka i citata. Ovi su po gotovo tek samo nabačeni i jedva se mogu čitati, tako da se prvobitni karakter čistopisa u kopijama jedva opet može raspoznati.

Upitni su dakle prilozi po Riceputiju osnovani kostur, na kome je ovaj htio da gradi veliko svoje djelo. Oni su zasnovani na temelju puno manje zalihe izvora i literarnog znanja, nego što je to pri Farlatijevom izdanju, i malo ima u njima, što sadržajem odmiče od djela Illyricum Sacrum, a i to su naročito samo godišnji brojevi, koje je Farlati ispravio. Ti prilozi dopiru kroz i kroz do početka, a ne do svršetka prošloga vijeka, nov dokaz za to, da ih je Riceputi napisao.

Što se tiče drugih spisa pripojenih zbirci, to se po njima može razabrati, kako je Riceputi prikupljao svoj materijal.

Otpočeo je Riceputi putovanjem, na koje je pošao obilato snabdjeven pismenim preporukama. Svagdje on kupi suradnike i kopiste. Većinom su to svećenici, njih četiri do pet u jednom mjestu. Rijetko je kada sam kopirao. Te su kopije odmah u samom mjestu notarijalno ovjerovljene. Manje ima originala. Kopiste rade svoj posao na taj način, da jedan odmah od jedan put pošalje oveću partiju, pa pošto, kako je rečeno, u jednom mjestu ima više kopista, to mnogo puta dolazi više puta isto. Daleko pretežniji je dio štampan, ali bude li koji put štogod, što nije štampano, onda ne valja zaboraviti, da je to sumnjiv prijepis, kome „original“ sam često potječe iz treće ili četvrte ruke. Da za vjernost kopije dobije koliko toliko jamstva, čini se, da se Riceputi postarao, da od jednog te istog komada dobije više kopija.

Čini se, da je Farlati upotrijebio cijelu zbirku. Istina naigje se na jedan ili drugi komad, koji nije izdan, ali to se može protumačiti malenom njegovom vrijednošću. Više udara u oči, kad se jedna mala veoma zanimljiva spljetska privatna isprava, s. XIII., nahodi u originalu u kodeksu *A.*, ali je nema na dotičnom mjestu u Illyr. Sacr., svez. III., dok je sa svijem analogan komad, gotovo iz istog vremena štampan u Illyr. Sacr. Može biti, da je Riceputi taj komad naknadno ušio.

Da progovorim o kodeksima samim u njihovoj današnjoj podobi, oni su svi uvezani u bijeloj ljepenci, u glavnom su poredani po biskupijama, ali u tome obimu bez ikakva reda. Pošljedica je, da spisi nijesu skroz

foliirani ili paginirani, dok su opsežniji komadi većinom foliirani i paginirani. O citatu iz kojeg kodeksa ne može dakle biti govora. Čini se, da ih je tako već svezao Riceputi, jer se u naslovima kodeksa, koji su na hrptu, prednjim koricama ili na njihovom prvom listu (većinom različiti izmegju sebe), poznaje Riceputijev rukopis. Ali je i to moguće, da su kasnije vezani, ili da su razmetnuti, pa iznova vezani, jer ima više starijih a različitih naslova, koji su precrtani.

Ovi kodeksi čine samo maleni dio velike zbirke. Veoma velik elenk ima u gimnazijskoj knjižnici u Zadru, ali ga referenat nije mogao vidjeti, jer je bio uzajmljen. I za trogirsku familiju De Nutrizio vele, da ima Farlatijeve ostavine, ali se nije moglo dobiti pristupa.

Što se pak tiče kodeksa *B.* 2. obilježen je na hrptu rukom Riceputijevom riječima: „Bosnensia, Delmitana et Cninensia VI.“, a na naslovnom listu stoji takogjer: „Bosnensia sacra et prophana“.

I ovdje su zajedno svezani različiti veliki i mali komadi nejednakog formata. Početak čini jedan tabak malog formata. Na ovom ima najprije ovaj biskupski katalog iz Bosne (Riceputi):

Episcopi Bosinenses, qui quondam Coecovacenses, nunc et Diaconenses dicti.

1. Vladislaus primus episcopus Bosinensis florebat an. 1141.
2. Micouanus sedebat anno 1150.
3. Radagastus sedebat anno 1191.
4. B. Joannes Teutonicus Magister Generalis ord. Predicatorum florebat anno 1238.
5. Annus florebat anno 1245.
6. Joannes Friburgensis florebat anno 1253.
7. Andreas Vngarus florebat anno 1280.
8. Benedictus Vngarus florebat anno 1309.
9. Petrus Vngarus florebat anno 1314.
10. Peregrinus e Saxonia florebat anno 1346.
11. Petrus II. Bosnensis florebat anno 1350.—1367.
12. Georgius sedebat anno 1383.
13. Jo. Tomaęus ord. Min. florebat circa annum 1402.
14. Antonius Bogilouich } ord. S. Francisci episcopi simul Bosnenses
15. Stephanus Radouich } 1434.
16. Antonius Polus de Mattheis florebat anno 1473.
17. Donatus à Turri sedebat anno 1516.
18. Michael Queserius sedebat anno 1519.

19. Georgius Palionęus sedebat anno 1526.
20. Daniel Vocalius sedebat anno 1555.
21. Nicolaus Vgronouich Administrator Bosnensis anno 1565.
22. Franciscus ord. S. Francisci sedebat 1588.
23. Joannes Semeca florebat anno 1590. ord. Prędicatorum.
24. Franciscus Ballich ord. S. Francisci sedebat 1610.
25. N. N. consecratus Spalathi anno 1626.
26. Jo. Tomeo Marnavichius electus 1631.
27. Paulus Possilouich ord. S. Francisci electus 1642.
28. Jo. Hieronymus de S. Petronilla sedebat anno 1644. ord. S. Francisci.
29. Marianus Marauich sedebat anno 1645.
30. Nicolaus Plumbeus ord. S. Francisci sedebat anno 1670.
31. . . . Bernauich ord. S. Francisci obiit. 1703.
32. Georgius Patacich . . .
33. . . . Bacich . . .

Na zadnjoj strani stoji od iste ruke:

Bosina.

ca. 1306. Resignante Guiccardo fit Adm. Benedictus Suaciensy.
1308. Benedicto facto Archiepiscopo Rag. fit Episcopus Petrus.
1312. Mladinus Banus Bosinę.
1313. Franciscus Canonicus Bosinensis.
1320. Sarraium.
1327. Domenicani in Bosina. Franciscani.
1324. Banus Bosinę Stephanus.
1338. Predicatio in Bosina.
1315. Petrus Episcopus Bosinensis fit sub an. 1338.
1334. Mandatum Episcopi Bosinensis.
1334. Laurentius de Canon. Bosn. fit Episcopus Bos. per ob. Episcopi Petri. Ser.

Sada slijedi jedan svezak označen sa: f. 181—182. Ovdje ima vijestî iz bosanske povijesti iz godine 1222.—1476. s dotičnim citatima. Tako:

Za godinu 1222. o poslanstvu locensis antistes-a kao apostolskog legata po Honoriju III. i t. d. bez citata.

Primjedbe uz 1233. o „Bosinae Conuersio“ s citatom: Sigismundus Ferrarius de rebus Hungariae Provinciae Sacri ordinis Praedicatorum dio 3., knj. 4., str. 464. Isto tako za 1460. L. c. str. 496.

Card. Jo. Stoic: — Refert Joan. Plodius legisse se apud nonnullos authores eundem Joannem cuiusdem ecclesie Patriarcham fuisse str. 432, dio 3., knj. 1.

B. Jo. de Dominici. Nadbiskup dubrovački po Grguru XII. učinjen kardinalom i kao legat poslan kralju Sigismundu „ut apparet ex litteris ab ipso Cardinale Budae datis anno 3. Pont. eiusdem Gregorii, hoc est anno Christi 1409. Deinde C. V. Sigismundum Feovarium“, str. 399, l. c.

Uz (XXXII. MM. fratri Dominicani) stoji primjedba Maljoheja za god. 1250., da su fr. Pavla Hungara „pagani“ spalili kao mučenika. Antonius Senensis izvješćuje u kronici od 1240.—1250. da su Turci u Bosni i Dalmaciji utopili 32 fratra.

O ostalim mučenicima izvješćuje Leander. Poslanstvo nadbiskupa od Kaloseje (Calosea) po zapovjedi papinoj na suzbijanje heretika u Bosni i Dalmaciji. On nije ništa opravio, te je provinciju predao Dominikancima 1222. Sigismundus Ferrarius, str. 65, dio 1., knj. 1., (B. Gregorius Spalat. Vngriarum Antistes effectus). Uvagjanje propovjedničkog reda u Dalmaciju 1217. po fratru Gregoriju, Dalmatincu, drugu sv. Domanika, koji je najprije u Spljetu ili Solunu te godine pod auspicijama nadbiskupa Syrina Hungara spljetskoga osnovao konvente poslije Maluonda i Plodija. On podijeli provinciju. Godine 1476. odvojena zbog množine konvenata dalmatinska provincija od ugarske, str. 67, dio 1., knj. 3.

O florentinskom kardinalu Beatus Joannes Dominici, nadbiskupu dubrovačkom. Životopisne bilješke po Ferraru, l. c., str. 156—213.

Naposlije slijede različite bilješke iz godina 1238.—1310., ali u svijema nema ništa novo. Papinski listovi i Ferrari glavni su izvori.

Sada slijedi tabak i na njemu velikim pismom, valjda od Riceputijeve ruke, nacrt iz bosanske povijesti. Na otražnjoj strani praznog lista, koji prijašnjem odgovara, nalazi se:

Finis regni Bozinensis, obseruanda diuersitatis annorum ratio: Stephani regis excoriati calamitas: Matthias Vngariae rex Bozinam recipit et Muchametem fama sola fugat. Couazda ex Jo. Leunc. Pand. Hist. Turc.

Na prvoj strani stoji desno gore pri kraju, Hist. Byz., To. XXI., p. 340. Pošljednji je broj precrtan, isto tako 2:6, a istom je 3:123 ostavljen.

Sad slijedi sitnim, gotovo nečitljivim pismom: „Copia estratta dagli Annali della Provincia di Bosna Argentina, gore desno od ruke Riceputijeve: „Episcopi Bosinensis ex Ord. diui Francisci 148“. Prikazuju se anali prvih 8 biskupa bosanskih.

Isti ovi „anali“ gotovo se doslovce ponavljaju u spisima fra Luke Vladimirovića, koji su u kodeksu. Biće da je to isti komad, ali s nešto promijenjenom redakcijom.

Folije 230 i 231, koje sada slijede, dospjele su ovamo pometnjom uvezača, a pravo bi im mjesto bilo na kraju fragmetarne povijesti bosanske biskupije, fol. 186—229, koja sada slijedi. Ta je radnja dakako isto takova,

kao i ostali prilozi. Nema ondje ništa, što već ne bi bilo puno bolje i tačnije obragjeno u Ill. Sacr., kod Iv. Lucija i suviše i u Giardina Serafica (Viridarium Seraficum), kojom se knjigom Riceputi najradije služi. Najviše ako vrijedi napomenuti, da je više istaknuto postanje bosanske biskupije iz stare crkve kreševske (Cressevo) nego u Farlatija, te se bosanska dijeceza upravo naziva kreševskom biskupijom.

To, što je gore rečeno, vrijedi jednakim načinom i za povijest biskupije kninske u Delminiumu (duvanjske, Duvno, Dumno).

U kodeksu 9. ima uložena mala knjižica u osmini, s. XVIII.:

„A Laude di Dio M. D. Li alli 12 febbjs a Novegrade.

Qui de sotto scriueremo le consuetudini che son state del Paese di Croatia comminciando a Trino fino a Nona, le quali consuetudini hanno amministrato i Noni, Ani et Proani et noi dopo di loro. Et. . . .“. Na kraju stoji:

„Joannes de Morea traduxit. Gio. Maria Benvenuti Cance Pretorio ha fatto copiare dal volume dei Processi Civili dell' Illmo s^e Antonio Klavagier fu Conte in Zara a. c. 143“.

To djelce biće da je po odredbi mletačkih vlasti pribrano južnoslavensko običajno pravo, kako se razvilo u Dalmaciji. Trina biće valjda arbanaška rječica toga imena, a ne možda Drina, zapadna megjašica. Prva čini južnu megju mletačkom utjecaju. U koliko je tu zbilja napisano drevno slavensko pravo, to mora da pokaže kritika. Na žalost je to i po jeziku zanimljivo djelce u tome vidu tek kopija prijevoda.

Što se tiče biblioteke obitelji Fanfogna-Garagnin, to u njoj ima osim opće poznatih djela o južnoslavenskoj, ugarskoj i mletačkoj povijesti u istinu zanimljivih komada. Samo je na žalost cijela biblioteka u najvećem neredu, pa je tijem prijegled veoma otegoćen. Ima doduše sasma po današnjem načinu napisan katalog iz početka ili sredine stoljeća, ali je sa svijem nepotpun, pa mnogo koješta što je u njemu zapisano, ne može se više naći.

Od rukopisa na prvom su mjestu staroslavenski rukopis sv. Grgura i divotni kodeks Tome spljetskog. U potonjem osim toga ima Mica Madius Historia de Barbazanis i tako zvana Tabula Acutheis. Za Tomu ima taj kodeks samo još subsidijarnu vrijednost, otkako je nagjen mnogo stariji spljetski kodeks. Velika mu se vrijednost još može pripisati u pravcu umjetničko-historičkom zbog svojih veoma zanimljivih minijatura i inicijala u gotskom slogu. Spominje ga Eitelberger u svom djelu: „Die Kunstdenkmäler Dalmaziens“. Pisan je za cara Sigismunda.

Izmegju štampanih stvari najdragocjenija su oba štampana komada, s. XV., Coriolanus Cepio i Epistolae S. Cypriani (potonji iz posve separirane duhovne biblioteke više puta spomenutog nadbiskupa grofa Garagnina).

Vrijedi još da se napomene rijetka knjiga Bommana Gianantonia: Storia civile ed ecclesiastica della Dalmazia, Croazia e Bosna. Sv. 2. Mleci 1775. U dva primjerka.

U Spljetu pošlo je izvjestitelju za rukom, te je dobrotom tamošnjeg prvostolnog kapitulara i arkivara, gospodina Devića, mogao — na žalost samo kratko vrijeme — da zaviri u ono doba neuregjeni kapitularni arkiv.

U njemu ima veoma znamenitih komada:

I. Prije svega valja napomenuti nada sve dragocjen evangelijar. Po pismu biće da potječe iz svršetka VII. ili početka VIII. vijeka. Pošto samo osnovanje metropolije solunske i spljetske pada u zadnja dva do tri decenija VII. vijeka, to je on pisan pod jednim od prvih nadbiskupa spljetskih. Možda ga je već ponio prvi nadbiskup Ivan Ravenjanin iz Italije. I po svojoj je svrsi zanimljiv, pošto je to bilo ono evangjelje, na koje su sufragani svome metropolitu zaklinjali vjernost. Takve su zakletve zapisane na više mjesta uz potpise dotičnih sufragana, ali sve mahom s. XI., pod nadbiskupom Lovrincem. Sufragani Prodanus od Nove i t. d. svi su dosta poznati.

II. Osobito je takogjer znamenit na žalost nepotpuni rukopis Tome spljetskog. Po pismu biće da pada u XIII. vijek, te je, ako ne autograf piščev (1200.—1268.), a ono svakako iz prve ruke od ovoga crpljen. Na svaki bi ga način trebalo uzeti za osnovu novom izdanju toga pisca[1]).

Na povratku iz Dalmacije navratio se izvjestitelj i u Mletke, da eventualno pribere materijala za povijest o postanju djela Illyricum Sacrum od Farlatija.

Megju tijem nagjeno je samo:

A. U kralj. državnom arkivu:

I. Uz sv. III.:

1. Aprobacij od Inquisitore generale del sacro Officio di Venezia (ispunjena blanketa) od 13. aprila 1763., br. 1022.
2. Isto od Publico Revisore od 27. augusta 1763.

II. Uz sv. VI.:

1. Inquis. gener. approb. etc. od 20. novembra 1777., br. 1183.
2. Od Publico Revisore, 7. decembra 1777.
3. Od Priora della Università de' Libraj e Stampatori, 10. decembra 1777.

B. U Markovoj biblioteci nepotpun eksemplar Illyrica Sacra, koji je za to zanimljiv, što ima u njemu mnogo veoma znamenitih dodataka i korektura od Coletijeve ruke, te djelo u tom obliku više nije dospjelo u štampu.

---

[1]) Kako doznajemo, objelodaniće taj kodeks kanonik g. Rački u Zagrebu.

Грађа за флору лишаја у Босни и Херцеговини.

Припопћио

др. **Александар Цалбрукнер.**

Откако је изашла моја расправа „Prodromus einer Flechtenflora Bosniens und der Hercegovina“ (Annalen des k. k. naturhist. Hofmuseums in Wien, св. V., 1890., стр. 20—48[1]) примио сам у новије доба више макар већином само помањих збирака лишаја из Босне и Херцеговине, да их одредим. Ја ћу овдје да набројим врсте, које су ми стигле у тим збиркама и назначићу уз то, што у литератури има о флори лишаја у нашем подручју и тиме предајем грађу за флору лишаја у Босни и Херцеговини јавности.

Ове колекције, што слиједе, темељ су овоме прилогу.

1. Већ сам у своме „продрому“ истакао путовање и ревно сабирање покојног лихенолога Х. Лојке у Босни и Херцеговини. Али онда ми је при руци било само оно мало његових биљежака из његове збирке, које су објелодањене страном већ у литератури (Nylander: Addenda nova ad Lichenographiam europaeam. Cont. XLII. in flora 1885., стр. 129—136), страном у ексикатима (Lojka: Lichenotheca universalis). Али данас могу да све врсте, које је Лојка сабрао, уврстам у списак што слиједи, пошто је данас Лојкина збирка у ботаничког одјељења ц. кр. природописног дворског музеја у Бечу. Све врсте те збирке нашао сам махом коректно детерминиране, али по коме су одређене, не могох поуздано утврдити, него мислим, да их је одредио госп. др. В. Нилaндер у Паризу, који је описао и нове врсте Лојкине збирке.

2. Лишаји, што их је госп. кустос др. Г. пл. Бек прикупио на трећем свом путу у Босну. Госп. кустос Бек извјешћује о том свом путу у аналима ц. кр. природописног двор. музеја у Бечу (св. VIII.,

---

[1]) Због краткоће цитирају овдје даље мјесто цијелог наслова само: „A. Zahlbr., Prodr.“.

1893., Биљешке, стр. 65—66). Томе бих ја извјештају само додао, да се поход Маторца (1939 *m*) из Фојнице код Кисељака показао особито издашан. Старе предалпинске шуме те горе не само да у опће обилују криптограмима, него у њима има мноштво, па и доста ријеткијех и занимљивијех лишаја. Ја бих оне испитиваче, који хоће да у Босни лишаје траже, нарочито на ово мјесто упутио.

3. Даљу једну збирку лишаја добио сам од госп. о. Ер. Брандиса из околице травничке. У своме приносу флори травничкој (исп. ниже) наводи о. Брандис и више лишаја, које му је одредио госп. Хора. У збирци мени посланој било је и више врста, које су на оном мјесту већ наведене; ја их у моме списку биљежим знаком усклика.

4. Госп. М. Шварц, гостионичар у Фојници код Кисељака сабира по наруџби госп. кустоса пл. Бека за ботаничко одјелење ц. кр. природописног дворског музеја у Бечу биљке у околини свога обиталишта. Што је у његовој збирци било лишаја — већином с грмља и лишћа — уврстио сам у мој списак.

5. Неколико лишаја добио сам од госп. К. Малија мл., које је он присабрао код Дôње Тузле.

Списку о флори лишаја Босне и Херцеговине (исп.: A. Zahlbr., Prodr., стр. 22) ваља додати:

Brandys E.: Botanische Beiträge zur Flora von Travnik (Jahresheft des naturwiss. Vereines des Trencsiner Comitates, 1890/91, стр. 49—78).

Хофман Ф.: Прилог за познавање босанске флоре (Oesterr. botan. Zeitschrift, XXXII., 1882., стр. 259).

Nylander W.: Addenda nova ad lichenographiam europaeam. Cont. XLVII. (Flora 1887., стр. 129—136).

Овим се прилогом број за Босну и Херцеговину познатих лишаја повисује за 11, а број врста за 73, за ово подручје је дакле познат 71 род са 288 врста. По мени је у томе прилогу ново описан *Rhizocarpum geographicum* n. op. и *Lobaria pillmonacea* (Хфмн.) Nyl. var., *isidiosa* и var.

Коначно нека ми је допуштено, да на овом мјесту госп. кустосу пл. Беку, о. Е. Брандису и К. Малију изречем своју најусрднију благодарност, што су ми добростиво препустили своје збирке.

Разр. I. **Archilichenes** Th. Fries.

Famil. Usneaceae.

Usnea Ach.

Usnea barbata var. *florida* (L.) Fries. — A. Zahlbr., Prodr., стр. 22. — Босна: око Травника (P. Brandis).

— var. **hirta** E. Fries, Lichgr. Europ. 1831., стр. 18. *Lichen hirtus* Linné, Flor. Suec. 1745., бр. 989. Flora apud Brandis у Jahreshefte, Trencsin 1891. (Флора око Брасела и Годишњак, Тренчин 1891.), стр. 78. — Босна: код Травника (P. Brandis).

— var. *dasypoga* (Ach.) Fries. — A. Zahlbr., Prodr., стр. 23. — Босна код Травника (P. Brandis).

Usnea articulata[1]) Hoffm., Deutschl. Flora, II. Theil f. d. Jahr 1795. (Флора Њемачке, II. дио, 1795.), стр. 133; Körb., Syst. Lich. Germ., стр. 4. *Lichen articulatus* Linné, Spec. Plant. 1753., стр. 1156. — Херцеговина: по буквама на Борашници код Коњица (Lojka).

— **ceratina** Ach., Lichgr. Univ. 1810., стр. 619 α; Kbr., Syst. Lich. Germ. 1855., стр. 4. *Usnea barbata* var. *ceratina* Schaer., Spicil, X., 1840., стр. 505; Nyl., Synops. I., стр. 268. — Босна: У једног облика округласте, блиједолике гомилице на крају више мање глатких огранака; код Фојнице (M. Schwartz).

— **plicata** Hoffm., Deutschl. Flora 1795., стр. 132; Ach., L. U. 1810., стр. 132; Nyl. у Flora 1875., стр. 103. *Lichen plicatus* Linné, Flora Suec. 1745., бр. 984. — Босна: око Фојнице (M. Schwartz).

Alectoria Th. Fries.

Alectoria sarmentosa Ach., L. U. 1810., стр. 595. Stzbgr. in Ann. k. k. naturhist. Hofmus. in Wien (Сједн. извј. у аналима ц. кр. природопис. дворског музеја у Бечу), св. VII., 1892., стр. 123. *Lichen sarmentosus* Ach. у Vet. Akad. Handl. 1795., стр. 212. — Херцеговина: по буквама на Борошници (Lojka).

— **implexa** var. **cana** Nyl. apud Norrlin. Stzbgr. in Ann. k. k. naturhist. Hofmus. in Wien, св. VII., 1892., стр. 131. *Alectoria jubata* var. *cana* Ach., Lichgr. Univ. 1810., стр. 593. — Босна: на буквама код Фојнице (l. M. Schwartz).

Alectoria prolixa (Ach.) Nyl., cfr. Stzbgr. in Ann. k. k. naturhist. Hofmus. in Wien, св. VII., 1892., стр. 127. *Alectoria jubata* var. *prolixa* Ach. — A. Zahlbr., Prodr., стр. 23. — Босна: Фојница код Кисељака (M. Schwartz); Херцеговина: по буквама на Прењ-Бјелашници (Lojka).

Evernia Ach.

Evernia prunastri (L.) Ach. — A. Zahlbr., Prodr., стр. 23. — Босна: код Травника (P. Brandis); Херцеговина: по буквама на Борашници код Коњица (Lojka).

---

[1]) Крупније штампане врсте, односно одлике нове су за ово подручје.

Evernia divaricata Ach., Lichgr. Univ. 1810., стр. 441, табла X., слика 244.; Nyl., Synops. I., стр. 285; Th. Fries, Lichgr. Scand., I., стр. 30. *Lichen divaricatus* Linné, Syst. Nat., 1767., стр 713. — Херцеговина: по буквама на Борашници код Коњица (Lojka).

Ramalina Ach.

Ramalina calicaris E. Fries, Suec., стр. 72; Nyl. у Bull. Soc. Linn. de Normandie 2. издање, св. IV., 1870., стр. 33. *Lichen calicaris* Linné, Flor. Suec. — Херцеговина: по буквама на Прењ-Бјелашници (Lojka).

Physcia venusta Nyl., Synops. I., стр. 421. *Parmelia venusta* Ach., Mitth. 1803., стр. 211, табла VIII., слика 5. — Херцеговина: по буквама на Прењ-Бјелашници (Lojka).

Ramalina farinacea Ach., Lichgr. Univ. 1810., стр. 606; Nyl., Ramalin., 1870., стр. 34. Stzbgr. in Jahresber. der naturf. Ges. Graubündens (Сједн. извј. у годишњаку природоп. друштва у Граубиндену), ново издање, XXXIV., 1891., стр. 92. *Lichen farinaceus* Linné, Flor. Suec. 1745., стр. 957. — Босна: у необично дугим ексемпларима (Thalus, 12—15 *cm* дуг), на буквама код Фојнице (M. Schwartz).

— **fraxinea** Ach., Lichgr. Univ. 1810., стр. 602. *Ramalina calicaris α. fraxinea* (L.) Fries. — A. Zahlbr., Prodr., стр. 23. — Босна: на буквама код Фојнице (M. Schwartz); Херцеговина: по буквама на Борашници код Коњица (Lojka).

— var. **calicariformis** Nyl., Ramal. 1870., стр. 38. Stzbgr. in Jahresb. der naturf. Ges. Graubündens, ново издање, XXXIV., 1891., стр. 92. — Босна: по буквама код Фојнице (M. Schwartz).

Ramalina populina Wainio у Medd. Soc. pro fauna et flora fennica, XIV., 1888., стр. 21. *Lichen populinus* Ebrh., Pl. Crypt. Dec., XXVIII., бр. 276., (1793.). *Ramalina calicaris β. festigiata* (Pers.) Fries. A. Zahlbr., Prodr., стр. 23. — Босна: код Травника (P. Brandis); по буквама код Фојнице. (M. Schwartz).

Ramalina pollinaria Ach., Lichgr. Univ. 1810., стр. 608. *Lichen pollinarius* Westr. у Vet. Akad. Handl., XVI., 1794., стр. 56. — Херцеговина: по буквама на Борашници код Коњица (Lojka).

— **dilacerata** Hoffm., Herb. viv. 1825., стр. 451; Wainio у Medd. Soc. pro fauna et flora fenn., XIV., 1888., стр. 14 et 21. *Ramalina minuscula* Nyl., Recogn. Ramal., 1870., стр. 66. Stzbgr. Europ. Ram., 1891., стр. 116. — Херцеговина: по јеловој кори на Борашници код Коњица (Lojka).

Fam. Cladoniacei.

Cladonia.

Cladonia rangiformis Hoffm., Deutschl. Flor., II., 1796., стр. 114; Wainio, Monogr. Cladon., I., 1887., стр. 357. ubi syn. — Босна: код Травника (P. Brandis).

— **carneola** Fries, Lichgr. Europ. 1831., стр. 233 (α); Nyl. Scand. 1861., стр. 54; Klr., Syst. Lich. Germ. 1855., стр. 25. *Anonyce carneola* Fries, Sched. critic. 1824., стр. 23. — Босна: код Травника (P. Brandis).

Cladonia fimbriata Fries, Lichgr. Europ. 1831., стр. 222. *Lichen fimbriatus* Linné, Spec. Plant. 1753., стр. 1152. — Босна: у понικви на Влашићу код Травника (P. Brandis).

— **ochrochlora** Flk., Comm. Clad. 1828., стр. 75; Kbr., Synt. Lich Germ. 1855., стр. 24. *Cladonia corunta* var. *ochrochlora* Nyl., Synops., I. 1860., стр. 198. — Херцеговина: по старим јеловим пањевима на Борашници код Коњица (Lojka).

Cladonia pyxidata β. Pocillum Fr. — A. Zahlbr., Prodr., стр. 24. — Босна: о маховима у Круновом долу на источној страни Влашића (P. Brandis).

Cladonia cariosa Sprngl., Syst. Veget., IV., 1827., стр. 272; Th. Fries, Lichgr. Scand., I., 1871., стр. 90. *Lichen cariosus* Ach., Prodr. 1798., стр. 198. — Босна: уз поштанску цесту код турбета западно од Травника (P. Brandis).

Cladonia furcata Schrad. — A. Zahlbr., Prodr., стр. 24.

Cladonia var. **racemosa** Flk., Clad. Comm. 1828., стр. 152; Wainio, Monogr. Clad., I., 1887., стр. 323. *Cladonia racemosa* Hffm., Deutschl. Flor., II., 1796., стр. 144. — Босна: на земљи и међу маховима код Фојнице (M. Schwartz).

— **endiviaefolia** Fries., Lichgr. Europ. 1831., стр. 212; Nyl. Synops., стр. 189; Körb. Par., стр. 9. *Lichen endiviaefolius* Dicks., Prypt. Britt., III., 1793., стр. 17. — Херцеговина: на доломитној земљи уврх коњичког гробља (Lojka).

Fam. Peltideacei.

Peltidea.

Peltidea venosa Ach., Meth. 1803., стр. 282. *Lichen venosus* Linné, Flor. Suec. 1745., бр. 1097. — Босна: на земљи у Круновом долу на источној страни Влашића и на заравнику Влашић-планине (P. Brandis).

Lobaria.

Lobaria pulmonacea (Hoffm.) Nyl. —A. Zahlbr., Prodr., стр. 24. — Босна: код Бањелуке (Hoffmann), Травник (P. Brandis); Херцеговина: по буквама на Прењ-Бјелашници. (Lojka).

Lobaria var. **papillaris** A. Zahlbr. *Sticta pulmonacea* var. *papillaris* Del., Hist. d. Lich. genre Sticta 1822., стр. 144, табла XVII., слика 63; Nyl., Synops., I., 1860., стр. 352. — Босна: по купини на обронцима брда јужно од Доње Тузле (K. Malý).

— var. **isidiosa** nov. var.

Thallus supra praesertim in parte marginali in costis dense isidiis cylindraceis thalo concoloribus vel furcescentibus obsitus. Differt a varietate priori isidiis cylindricis in costis sedestibus.

Босна: у предалпинској шуми Осјеченици код Петровца (Beck).

— **linita** Wainio у Act. Soc. pro fauna et flor. fennic., књ. VII., 1890., стр. 194, notal. *Sticta linita* Ach., Synops. 1814., стр. 234; Nyl., Synops., I., 1860., стр. 353. — Херцеговина: по буквама на Прењ-Бјелашници (Lojka).

— **amplissima** Th. Fries. — A. Zahlbr., Prodr., стр. 25. — Босна: по буквама на Грмеч-планини код Бишћа (1000 *m* од прилике) (Beck); Херцеговина: по кестеновим деблима код Иван-карауле (Lojka), по буквама на Борашници код Коњица и на Прењ-Бјелашници (Lojka).

Cetraria (Ach.) Th. Fries.

Cetraria islandica (L.) Ach. — A. Zahlbr., Prodr., стр. 25. — Босна: на Враници планини (M. Schwartz).

Cetraria islandica var. **crispa** Ach., Lichgr. Univ. 1810., стр. 513; Nyl., Synops., I., стр. 299; Th. Fries., Lichgr. Scand., I., стр. 98; Hepp, Flor. Europ., бр. 170. — Босна: међу маховином на Маторац-камену код Фојнице (M. Schwartz).

Cetraria glauca Ach. — A. Zahlbr., Prodr., стр. 25.

Cetraria glauca var. **fallax** Ach., Lichgr. Univ. 1810., стр. 509; Th. Fries, Lichgr. Scand., I., 1871., стр. 106. *Lichen fallax* Web., Spicil. Goth. 1778., стр. 245. *Cetraria fallax* Ach., Meth. 1803; Kbr., Syst. Lich. Germ. 1855., стр. 47. — Босна: с плодовима (Sporen 5·5 — 7 × 3·5μ) на старим буквама код Фојнице (M. Schwartz).

Parmelia (Ach.) D. Notrs.

Parmelia coperata (L.) Ach. — A. Zahlbr., Prodr., стр. 26. — Босна: код травничког града (P. Brandis) и на јуниперу код Тузле (Lojka).

Parmelia physodes Ach., Meth. 1803., стр. 250. *Lichen physodes* Linné, Spec. Plant. 1753., стр. 1144. — Херцеговина: на Борашници код Коњице (Lojka).

Parmelia saxatilis Fr., Lichgr. Europ. 1831., стр. 61; Nyl., Scand. 1861., стр. 99. *Lichen saxatilis* Linné, Spec. Plant. 1753., стр. 1142. *Imtricaria saxatilis* Körb., Syst. Lich. Germ. 1855., стр. 72. — Босна: код Травника (P. Brandis); на деблима код Фојнице (M. Schwartz).

Parmelia furfuracea (L.) Ach. — A. Zahlbr., Prodr., стр. 25. Босна: плодоносан на деблима код Фојнице (M. Schwartz), на Јахорини планини (Fiala).

— *fuliginosa* Nyl. у Flora 1868., стр. 346, 1869., стр. 289 и 1878., стр. 247. *Parmelia olivacea* var. *fuliginosa* Fr. — A. Zahlbr., Prodr., стр. 26. — Босна: код Травника (P. Brandis).

— *subaurifera* Nyl. у Flora 1873., стр. 22. *Parmelia olivacea* var. *fuliginosa* f. *subaurifera* Fries. — A. Zahlbr., Prodr., стр. 26. — Босна: по мјестима јужно од Доње Тузле (A. Malý jun.).

Physcia (Fr.) Th. Fries.

Physcia ciliaris (L.) D. C. — A. Zahlbr., Prodr., стр. 26. — Босна: код Травника (P. Brandis); Херцеговина: по буквама на Борашници (Lojka).

Physcia speciosa Nyl., Prodr. 1857., стр. 307, Synops., I., 1860., стр. 416, Th. Fries, Lichgr. Scand., I., 1871., стр. 134. *Lichen speciosus* Wulf. у Jacqu. Collect., III., 1798., стр. 119, таб. VII. *Parmelia speciosa* Ach., Meth. 1803., стр. 198; Körb., Syst. Lich. Germ. 1855., стр. 89. — Херцеговина: на храстовим деблима на Прењ-Бјелашници (Lojka).

Physcia pulverulenta (Schreb.) Nyl. — A. Zahlbr., Prodr., стр. 26. — Херцеговина: по буквама на Борашници (Lojka).

— *obscura* (Fries) Nyl. — Zahlbr., Prodr., стр. 27. — Босна: код Травника (P. Brandis).

Physcia stellaris var. *aipolia* (Ach.) Nyl. — A. Zahlbr., Prodr., стр. 26. — Босна: код Травника (P. Brandis).

— var. *tenella* (Scop.) Nyl. *Physcia stellaris* β. *adscendes* f. *tenella* Th. Fr. — A. Zahlbr., Prodr., стр. 206. — Босна: код Травника (P. Brandis).

Physcia dimidiata Nyl. apud Huc. Add. 1886., стр. 52. *Parmelie dimidiale* Ach., L., 272. *Physcia albinea* var. *dimidiale* Nyl. у Flora 1872., стр. 426. — Босна: код Травника (P. Brandis).

— **tribacia** Nyl. у Flora 1874., стр. 307 и 1881., стр. 537. *Lecanora tribacia* Ach., L. U. 1810., стр. 415. — Босна: на пјешчаним хридовима врандучког града (Lojka).

— **astroidea** Nyl., Synops., I., 1860., стр. 426. *Parmelia astroidea* Clement., Essaio 1807., стр. 302; E. Fries, Lichgr. Europ. 1831., стр. 81. *Parmelia Clementiana* Turn. у Trans. Linn. Soc. London, св. IX., стр. 146, табла XIII., слика 1. — Херцеговина: на глогу иза гробља коњичког (Lojka).

Physcia caesia (Hoffm.) Nyl. — A. Zahlbr., Prodr., стр. 26. — Босна: код Травника (P. Brandis).

Xanthoria Stzbgr.

Xanthoria parietina (L.) Th. Fr. — A. Zahlbr., Prodr., стр. 27. — Босна: код Травника (P. Brandis!), на врбовим деблима код Тузле (Lojka).

Xanthoria concolor Th. Fries, Lichgr. Scand., I., 1871., стр. 147. *Lichen concolor* Dicks., Crypt. Britt., III., (1793.), стр. 18. *Lecanora laciniosa* Nyl. у Flora 1881., стр. 444. *Parmelia parietina e laciniosa* Duf. apud Fries, Lichgr. Europ. 1831., стр. 73. *Candelaria concolore* Hora у Jahresb. Ver. Trencsin, 1891., стр. 78. — Босна: код Травника (P. Brandis); Херцеговина: по буквама на Бјелашници (Lojka).

Fam. Lecanoracei.

Caloplaca Th. Fries.

Sect. Gasparrinia Th. Fries.

Caloplaca elegans (Link) Th. Fries. — A. Zahlbr., Prodr., стр. 27. — Босна: на вапненастој пећини код Травника (P. Brandis).

— *callopisma* (Ach.) Th. Fries. — A. Zahlbr., Prodr., стр. 27. — Херцеговина: на доломиту у млинском потоку код Коњица (Lojka).

— *Heppiana* (Müll., Arg.). — A. Zahlbr., Prodr., стр. 27. — Херцеговина: на доломиту иза гробља у Коњицу (Lojka).

— *cirrochroa* (Ach.) Th. Fries. — A. Zahlbr., Prodr., стр. 28. — Босна: често на вапненастим хридовима око Травника, али понајвише стерилан (P. Brandis).

Sect. Eucaloplaca Th. Fries.

Caloplaca Agardhiana (Mass.) Flagey. — A. Zahlbr., Prodr., стр. 22. — Босна: на вапненастим хридовима код Врандука (Lojka).

Caloplaca cerina (Ehrh.) Th. Fries. — A. Zahlbr., Prodr., стр. 28. — Херцеговина: по кркавини (rhamnus) на Борашници (Lojka).

Caloplaca haematites Th. Fries, Lichgr. Scand. I., 1871., стр. 175. *Lecanora haematites* Chanb. in St. Amand, Flor. Agen., 1821., стр. 492. *Parmelia cerina γ. haematites* Fr., Lichgr. Europ., 1831., стр. 169. *Callopisma haematites* Kbr., Par. 1865., стр. 64. — Босна: на боровици код Тузле (Lojka).

Caloplaca pyracea (Ach.) Th. Fries. — A. Zahlbr., Prodr., стр. 29. — Босна: код Травника (P. Brandis).

— *erythrocarpia* (Ach.) Th. Fries. — A. Zahlbr., Prodr., стр. 29. — Херцеговина: на вапненастим хридовима врх Коњица (Lojka).

— *vitellina* (Ehrh.) Th. Fries. — A. Zahlbr., Prodr., стр. 29. — Херцеговина: на старом хриду (polyporus) на Прењ-Бјелашници (Lojka).

Rinodina Stzbgr.

Rinodina ocellata Th. Fries, Lichgr. Scand. II., 1874., стр. 204. *Lichen ocellatus* Ach., Prodr., 1798., стр. 61. *Lecanora ocellata* Nyl. у Flora 1872., стр. 428. *Mischoblastia lecanorina* Mass., Ricerch. 1852., стр. 41, слика 70. — Херцеговина: на доломиту врх коњичког гробља (Lojka).

— **Zwackhiana** Kbr., Syst. Lich. Germ. 1855., стр. 126. *Lecanora Zwackhiana* Krphbr. у Flora 1854., стр. 145.; Nyl. у Flora 1881., стр. 530. — Херцеговина: на доломитним хридовима у млинском потоку код Коњица (Lojka).

— **budensis** A. Zahlbr. *Lecanora budensis* Nyl. у Flora 1881., стр. 529. — Херцеговина: на доломиту врх коњичког гробља (Lojka).

Ниландер да на о. О. ову диагнозу о тој врсти:

„Thallus olivaceus, tenuis, inaequalis, areolato-diffractus, crassit circiter 0·2 mm, ambitu non effiguratus; apothecia badiofusca (letit. 0·5 mm vel minore), margine thallino integro cincto, demum convexula margine thallino excluso; sposae 8-nae dilute obscuratae, oblongae, 1-septatae, 14 — 22 × 4 — 6 μ, epithecium fuscescens e clavis paraphynum gracilescentium. Jodo gelatine hymenialis coerulescens, dein fulvescens. — Est species facie accedens ad R. Zwackhianam (Krphbr.), a qua distinguitur jam sposis oblongis (in R. Zwackhiana sunt ellipsoideae, 14 — 15 × 8 — 10 μ). Sterigmata 2- 3- articulata, articulis non turgidis, spermatia bacilliformia 3·5 × 0·5 — 0·6 μ.“

Тај је лишај Лојка најприје нашао код Будимпеште у Угарској.

Lecanora Th. Fries.

Sect. Placodium Th. Fries.

Lecanora lentigera Ach., L. U. 1810., стр. 423; Th. Fries, Lichgr. Scand. I., 1871., стр. 220. *Lichen lentigerus* Web., Spicil. 1778., стр. 192. *Psonoma lentigerum* Kbr., Syst. Lich. Germ. 1855., стр. 119. *Squamaria lentigera* Nyl., Scand. 1861., стр. 130. — Херцеговина: на земљи ниже Коњица (Lojka).

Lecanora crassa (Huds.) Ach. — A. Zahlbr., Prodr., стр. 30. — Херцеговина: на доломиту врх коњичког гробља (Lojka).

Sect. Eulecanora Th. Fries.

Lecanora pallescens Schaer. — A. Zahlbr., Prodr., стр. 31. — Босна: на купини код Тузле (Lojka); Херцеговина: по буквама на Прењ-Бјелашници (Lojka).

Lecanora tartarea Ach., L. U. 1810., стр. 409; Nyl., Scand. 1861., стр. 157; Th. Fries, Lichgr. Scand. I., 1871., стр. 233; *Lichen tartareus* Linné, Sp. Pl. 1753., стр. 1141. *Ochrolechia tartarea* Kbr., S. L. G., 1855., стр. 150. — Херцеговина: по буквама на Прењ-Бјелашници (Lojka).

— **atra** Ach., L. U. 1810., стр. 344; Kbr., Syst. Lych. Germ. 1855., стр. 139; Nyl. Scand. 1861., стр. 170; Th. Fries, Lichgr. Scand. I., 1871., стр. 237. *Lichen ater* Huds., Flor. Angl. 1778., стр. 530. — Босна: на боровици код Тузле (Lojka).

— **atrynea** Nyl. у Flora 1872., стр. 250. — *Lecanora subfusco ϑ. atynea* Ach., L. U. 1840., стр. 395; Nyl. Scand. 1861., стр. 161. — Босна: на шкрињевцу у предалпинским шумама на Маторцу код Фојнице (Beck).

— **subcarnea** Ach. у Vet. Ak. Handl. 1810., стр. 74; Lichgr. Univ. 1810., стр. 365; Arn. у Flora 1870., стр. 214; Nyl. у Flora 1873., стр. 69. *Lichen subcarneus* Ser. у Vet. Akad. Handl. 1791., стр. 126. *Parmelia sordida* b. *subcarnea* E. Fries, Lichgr. Eur. 1831., стр. 179. *Lecanora sordida β. subcarnea* Th. Fries, Lichgr. Arct. 1860., стр. 115; Nyl., Lich. Scand. 1861., стр. 159; Th. Fries, Lichgr. Scand. I., 1871., стр. 246; Exsicc.: Suzi Etnn., 19! — Босна: на шкрињевцу у предалпинским шумама на Маторцу код Фојнице (Beck).

Lecanora dispersa (Pers.) Flk. — A. Zahlbr., Prodr., стр. 32. — Босна: на вапненастим хридовима код Травника (P. Brandis).

Sect. Aspicilia Th. Fries.

Lecanora verrucosa Laur. teste Nyl., Lich. Scand. 1861., стр. 156; Th. Fries, Lichgr. Scand., I., 1871., стр. 273. *Urceolaria verrucosa* Ach., Lichgr. Univ. 1810., стр. 339. Exsicc.: Hepp, Fl. Eur., бр. 193! — Босна: на усахлим алпинским биљкама на Осјеченици код Петровца (Beck).

Lecanora calcarea var. *contorta* (Flk.) Th. Fries. — A. Zahlbr., Prodr., стр. 32. — Босна: на вапненастим хридовима код Врандука (Lojka); Херцеговина: на доломиту врх гробља коњичког (Lojka).

Lecanora pavimentans Nyl. у Flora 1874., стр. 310. — Херцеговина: на шкрињевцу у потоку код Иван-карауле (Lojka).

Понављам овдје Ниландерову диагнозу, која је до сада штампана само у „Флори“:

„Thallus albido-cinerascens vel pallido-cinerascens, laevigatus, sat tenuis (crassit. 0·5 mm vel tenuior), areolato-diffractus, determinatus; apothecia caesio-pruinosa, erinata, anguloso-difformia, plana (lat. 0·4 — 0·8 mm); sponae 8-nae, ellipsoideae, 22 — 27 × 14 — 21 μ, paraphyses gracilescentes. Jodo geletina hymenialis vinose fulvescens. Spermatia 6 — 7 × 0·7 μ.“

— **ceracea** Zwackh., Exsicc. бр. 940., A. (188). *Aspicilia ceracea* Arn. у Flora 1859., стр. 149 и 1884., стр. 409. *Aspicilia epulatica γ. ceracea* Kbr., Par. 1865., стр. 101. — Херцеговина: на вапненастим хридовима врх Коњице (Lojka)

Lecanora Prevastii (Fr.) Th. Fries. — A. Zahlbr., Prodr., стр. 33. — Херцеговина: на доломиту у млинском потоку код Коњица (Lojka).

Lecanora similis A. Zahlbr. *Pinacisca similis* Mass., Neagenea Lich. 1854., стр. 5; Kbr., Par. 1865., стр. 108. *Aspicilia similis* Anzi, Lich. Longob. бр. 80! *Lecanora carneopallens* Nyl. у Flora 1873., стр. 292 и 1874., стр. 318. — Херцеговина: на доломиту у долини иза Коњица (Lojka).

Lecanora Cantiana A. Zahlbr. *Manzonia Cantiana* Garov. у Mem. Soc. Ital. di Sc. nat. св. II., бр. 8. (1866.), стр. 4, табла I., слика 1., ubi etiam *synonyma*. *Lecanora coerulea* (Nyl.) — A. Zahlbr., Prodr., стр. 33. *Lecanora coerulea* f. *Cantiana* Nyl. apud Stzbgr., Lich. Helv. 1882., стр. 384. — Босна: на вапненастим хридовима на врху Осјеченице код Петровца (Beck).

Lecania Th. Fries.

Lecania cyrtella (Ach.) Th. Fries. — A. Zahlbr., Prodr., стр. 33. — Херцеговина: по кркавини (rhamnus) на Борашници (Lojka); на једном хриду (polyporu) на Прењ-Бјелашници (Lojka).

Lecania proteiformis Flagey, Fl. Lich. de Franche Comté II., 1882., стр. 311. *Biatorina proteiformis* Mass., Schedul. critic., књ. IV. (1856.), стр. 92; Exsicc. бр. 144! Kbr., Par. 1865., стр. 139. — Херцеговина: на шкриљевцу у потоку код Иван-карауле (Lojka).

Icmadophila Trevis.

Icmadophila ericetorum Wainio у Medd. Soc. pro fauna et flora fenica XIV., 1888., стр. 20. *Lichen ericetorum* Linné, Spec. Plant. 1753., стр. 1141. *Icmadophila aeruginosa* Trevis. — A. Zahlbr., Prodr., стр. 33. — Босна: на трулом древету у субалпинској шуми шкриљасте горе код Мачка (P. Brandis!), на трулом древету у субалпинским шумама Маторца код Фојнице (Beck).

Егерт рекламира у „Schedae ad floram exsiccatam Austro-Hungariam“, IV., 1886., стр. 99, име врсте *„ericetorum L.“* за *„Baeomyces roseus“*; али по ономе, што је Ваинио горе рекао, не може више бити сумње, да је Лине под својим *Lichen ericetorum* мислио горњу биљку и да јој специес ваља биљежити по Лине-у.

Diploschistes Norm., Conatus redact. gener. 1853., стр. 232. — A. Zahlbr. у Hedwigia 1892., стр. 34. *Urceolaria* Ach. (1798.) од Молина (1782.).

Diploschistes scruposus Norm. у Magaz. Naturvidensk., VII., 1853., стр. 232 cfr. — — A. Zahlbr. у Hedwigia, XXXI., 1892., str. 34. *Urceolaria scruposa* Ach. — A. Zahlbr., Prodr., стр. 34. — Босна: по иловастом шкриљевцу на Виленици јужно од Травника (Beck), на пјешењаку код Врандука (Lojka). *Urceolaria scruposa* var. *albissima* Ach., Meth. 1803., стр. 147; Th. Fries, Lichgr. Scand. I., 1871., стр. 303. *Urceolaria gypsacea* Ach., Lichgr. Univ. 1810., стр. 338, табла VI., слика 2. — Босна: на шкриљевцу у уском долу града Травника (P. Brandis).

Pertusaria D. C.

Pertusaria communis D. C. — A. Zahlbr., Prodr., стр. 34. — Херцеговина: по буквама на Прењ-Бјелашници (Lojka).

Pertusaria lactea Nyl. у Flora 1881., стр. 539; Arn. у Flora 1884., стр. 421. — Босна: на тињевачким шкриљастим хридовима у предјелу субалпинских шума на Маторцу код Фојнице (Beck).

Varicellaria Nyl.

Varicellaria rhodocarpa Th. Fries, Lich. Scand. exsicc. бр. 73. (1865.), Lichgr. Scand. I., 1871., стр. 323. *Pertusaria rhodocarpa* Kbr., Syst. Lich. Germ. 1855., стр. 384. — Херцеговина: по јеловој кори на Борашници код Коњица (Lojka).

Famil. Lecideacei Th. Fries.

Sphyridium Fltw.

Sphyridium byssoides Th. Fries, Lich. Arctoi 1860., стр. 177; Körb., Par. 1865., стр. 246. *Lichen byssoides* Linné, Mantissa I., 1767., стр. 133. *Baeomyces rufus* Wnbg., Lapp., ——., стр. 449; Nyl., Scand. стр. 48. *Sphyridium fungiforma* Körb., Syst. Lich. Germ. 1855., стр. 273. — Босна: по камењу у предалпинским шумама на Маторцу код Фојнице (Beck).

Baeomyces (Pers.) Fries.

Baeomyces roseus Pers. у Ust. Ann. 1794., стр. 19; Körb., S. L. G. 1855., стр. 274; Nyl., Lich. Scand. 1861., стр. 48; Th. Fries, Lichgr. Scand. II., 1874., стр. 329. — A. Zahlbr. у Hedwigia 1892., стр. 35. — Босна: на голој земљи јужно од Доње Тузле (I. K. Malý).

Toninia Th. Fries.

Toninia aromatica (Sm.) Mass. — A. Zahlbr., Prodr., стр. 35. — Херцеговина: на доломитним хридовима врх коњичког гробља (Lojka).

Toninia syncomista Th. Fries, Lichgr. Scand. 1874., стр. 395. *Lecidea sabuletorum β. syncomista* Flk. у Berl. Mag. 1803., стр. 310. — Херцеговина: по земљи на Прењ-планини (Lojka).

Toninia candida (Web.) Th. Fries. — A. Zahlbr. Prodr., стр. 35. — Херцеговина: на доломиту врх коњичког гробља (Lojka).

Bacidia Th. Fries.

Bacidia rubella α. **luteola** Th. Fries, Lichgr. Scand. II., 1874, стр. 345. *Lichen luteolus* Schrad., Spicil. 1794., стр. 85. *Lecidea luteola* Ach., Meth. 1803., стр. 60; Nyl., Scand. 1861., стр. 209. — Херцеговина: по буквама на Прењ-Бјелашници (Lojka).

— *albescens* Zwckh. — A. Zahlbr., Prodr., стр. 35. — Херцеговина: на неком старом хриду (polyporu) на Прењ-Бјелашници (Lojka).

Bacidia (в. **Scoliciosporum**) **umbrina β. turgida** Fries, Lichgr. Scand. II., 1874., стр. 365. *Scoliciosporum turgidum* Klr., Par. 1865., стр. 241. *Scoliciosporum*

umbrinum f. *turgidum* Arn. у Flora 1871., стр. 51. *Lecidea pelidniza* Nyl. у Flora 1874., стр. 318. — Босна: по пјешчењаку на Кривој Глави код Новог (Beck).

Bilimbia D. Notrs.

Bilimbia hypnophila (Ach.) Th. Fries. — A. Zahlbr., Prodr., стр. 36. — Босна: на маховини код Травника (P. Brandis).

Blastenia Th. Fries.

Blastenia ochracea (Shaer.) Knllh. — A. Zahlbr., Prodr., стр. 36. — Херцеговина: на доломиту у млинском потоку код Коњица (Lojka), по вапну на Прењ-планини (Lojka).

Blastenia diphyodes A. Zahlbr. *Lecanora diphyodes* Nyl. у Flora 1872., стр. 353. — Херцеговина: на шкриљевцу у потоку код Иван-карауле (Lojka).

Biatorella Th. Fries.

Biatorella pruinosa (Sm.) Mudd. — A. Zahlbr., Prodr., стр. 36. — Босна: на пјешчењаку код Тузле (Lojka); Херцеговина: на доломитним хридовима поврх коњичког гробља (Lojka).

Lecidea Th. Fries.

Sect. Prosa Th. Fries.

Lecidea lurida (Sw.) Ach. — A. Zahlbr., Prodr., стр. 37. — Босна: на вапненастој земљи у ускоj долини испод града Травника (P. Brandis); Херцеговина: на доломиту испод Коњица (Lojka).

Lecidea decipiens (Ehrh.) Ach. — A. Zahlbr., Prodr., стр. 37. — Херцеговина: по вапну на Прењ-планини (Lojka).

Sect. Biatora Th. Fries.

Lecidea rupestris Ach.

— var. *incrustans* Schaer. — A. Zahlbr., Prodr., стр. 37. — Босна: на вапненастим хридовима Осјеченице код Петровца (Beck).

— var. *calva* Ach. — A. Zahlbr., Prodr., стр. 37. — Босна: на вапненастим хридовима на врху Осјеченице (Beck), на вапненастим хридовима код Врандука (Lojka).

— var. *incrustans* (D. C.) Schaer. — A. Zahlbr., Prodr., стр. 37. — Херцеговина: на вапненастим хридовима на Прењ-планини (Lojka).

— *coarctata* Nyl. — A. Zahlbr., Prodr., стр. 37. — Босна: на пјешчењаку на Лисини код Варцар-Вакуфа (Beck).

Lecidea coarctata var. **elaciste** Nyl., Prodr. 1857., стр. 112; Th. Fries, Lich. Arct. 1860., стр. 190. и Lichgr. Scand. II., 1874., стр. 447. *Parmelia elacista* Ach., Mitth. 1803., стр. 159, табла IV., слика 4. — Босна: на пјешчењаку код Лисине близу Варцар-Вакуфа (Beck).

Lecidea immersa Kbr. — A. Zahlbr., Prodr., стр. 37. — Босна: по вапненастим хридовима на врху Осјеченице код Петровца око 1900*m* (Beck).

Lecidea Berengeriana Th. Fries, Lichr. Scand. II., 1874., стр. 433. *Biatora Berengeriana* Mass., Ric. sull' ant. 1852., стр. 128, слика 254. — Херцеговина: по вапненастој земљи на Прењ-планини (Lojka).

— **vernalis** Ach. Mith., стр. 68 (α); Th. Fries, Lichgr., Scand. II., 1874., стр. 427. *Lichen vernalis* Linné, Syst. Nat. III., 1768., стр. 234. — Херцеговина: сврх махова по јеловој кори на Борашници (Lojka).

Sect. Eulecidea Th. Fries.

Lecidea enteroleuca (Ach.), Nyl. — A. Zahlbr., Prodr., стр. 38. — Босна: по камењу на Кривој Глави код Новог (Beck).

Lecidea parasema var. **latypea** Nyl., Lich. Scand. 1861., стр. 217. *Lecidea latypea* Ach., Mith. Suppl. 1803., стр. 10. *Lecidea clacochroma a. latypea* Th. Fries, Lichgr. Scand. II., 1874., стр. 543. Exsicc., Hepp. Fl. Eur., бр. 133! — Босна: по иловастом шкириљевцу на Виленици јужно од Травника (Beck), на пјешчењаку код Врандука (Lojka).

Catillaria Th. Fries.

Catillaria Ehrhartiana Th. Fries, Lichgr. Scand. II., 1874., стр. 570. *Lichen Ehrhartianus* Ach., Prodr. 1794., стр. 73; *Bioctosa Ehrhartiana* Körb., Syst., Lich. Germ. 1855., стр. 205. — Херцеговина: по јеловој кори на Борашници код Коњица (Lojka).

Catillaria globulosa (Flk.) Th. Fries. — A. Zahlbr., Prodr., стр. 39. — Босна: на буковом древету у предалпинским шумама Маторца код Фојнице (Beck).

Catillaria Laureri Hepp. у Arn. Exsicc., бр. 353 (1867); Th. Fries., Lichgr. Scand. (1874), стр. 582. Херцеговина: по буквама на Борашници код Коњица (Lojka).

Buellia Th. Fries.

Sect. Catolechia Th. Fries, Lichgr. Scand. I., 1874, стр. 586.

Buellia canescens D. Notrs. у Giorn. Bot. Ital., годиште II., дио 1, св. 1, 1846., стр. 197. *Lichen canescens* Dicks., Pl. Crypt. I., 1785., стр. 20. *Lecidea canescens* Ach., Mitth. 1803., стр. 84. *Diploicia canescens* Körb., S. L. G. 1855., стр. 174. — Босна: по пјешчењаку на врандучком граду (Lojka).

— **epigeaea** Tuckm., Gener. Lich. 1872., стр. 185; Th. Fries, Lichgr. Scand. 1874., стр. 587. *Lichen epigaeus* Pers. у Usteri Annal. VII., 1794., стр. 25. *Catolechia epigaea* Th. Fries, Gener. heterolich. 1861., стр. 80; Hora apud Brandis у Jahresb. naturwiss. Ver. Trencsin XIII.—XIV. (1891.), стр. 78. — Босна: на вапненастој земљи код Травника (P. Brandis).

Sect. Enbuellia Kbr., Syst. Lich. Germ. 1855., стр. 225.

Buellia parasema var. *disciformis* (Fr.) Th. Fries. — A. Zahlbr., Prodr., стр. 39. — Херцеговина: по буквама и по боровима на Борашници код Коњица (Lojka).

Buellia lygaeodes Körb. у Verh. zool.-bot. Ges., Беч, свезак XVII., 1867., стр. 705, по мени у Prodr., стр. 39, погрјешно као *„Buellia lygaea“* цитиран. име врсте ваља исправити горњим начином.

Rhizocarpon Th. Fries.

Sect. Catocarpon Arn. у Flora 1871., стр. 147.

Rhizocarpon chionophilum Th. Fries, Lichgr. Scand. II., 1874., стр. 612. *Rhizocarpon geographicum* δ. *alpicolum* Kbr., S. L. G. 1855., стр. 263 non *Lecidea atro-virens* β. *alpicola* Wahlbg., Flora Lappon. 1812., стр. 474. — Босна: На пјешчењаку гребена Враницe планине према Тикви (око 1800—1900 *m*) (l. Beck). Тај лишај покрива овдје у друштву са „Rhizocarpon geographicum D. C.“ у великој множини пањеве, што уколо леже, па из далека излазе са свијем жуто.

— **concretum** A. Zahlbr., *Catillaria concreta* Kbr., Syst. Lich. Germ. 1855., стр. 232 и Par. 1865., стр. 194. *Catocarpus concretus* Arn. у Flora 1871., стр. 148 и 1884., стр. 591; Flora apud Brandis у Jahresheft naturw. Ver. Trencsin 1890./91, стр. 78. — Босна: код Травника (P. Brandis).

Sect. Eurhizocarpon Stzbgr.

Rhizocarpon geographicum D. C. — A Zahlbr., Prodr., стр. 39. — Босна: на гребену Вранице планине у f. *contiguum* Kbr. (Beck), на иловастом шкриљевцу на Виленици јужно од Травника (Beck), на Лисини код Варцар-Вакуфа (Beck); Херцеговина: на серпентинском шкриљевцу над Коњицем (Lojka).

Rhizocarpon viridiatrum Kbr., Syst. Lich. Germ. 1855., стр. 262. *Lecidea viridiatra* Flk. l. Flotow у Litt. ad Kbr. (cfr. l. s. c.). — Босна: на пјешчењаку код Врандука (Beck).

Rhizocarpon distinctum Th. Fries. — A. Zahlbr., Prodr., стр. 39. — Босна: на иловастом шкриљевцу на Виленици јужно од Травника (Beck).

Rhizocarpon bosniacum A. Zahlbr., nov. op.

Thalus tenuis, tartareus ochraceo-cinerascens, tenuiter areolato-diffractus, areolis contiguis parvis, planis, hypothallo indistincto; hyphae non amylaceae. Apothecia parva, circa 0·5 in diam., adpressa, nigra saepe cinereo-suffusa, primum concaviuscula dein plana vel leviter convexiuscula, margine proprio tenui obtuso demum fere evanescente. Sponae in ascis obovoideis 8-nae, hyalinae, demum murali-divisae ellipsoideae vel ellipsoideo-oblongae, 21—24 × 9—11 μ obtusiusculae. Pycnoconidia non visa.

Austa reagentiis solutis non tingitur. Areolae thalli polygonae, plerumque 0·5 mm in diam., versus ambitum minores. Gonidia globosa, adulta 7—8 μ in diam. Excipulum carboraceum. Hypothecium fuscum v. fusco-nigrum. Paraphyses gelatinoso-anglotinatae, tenues, ramosae, apice olivaceo-foligineae, NO_5 conmutantur. Hymenium 38—42 μ altum, I. primum violascit, dein intense coerulescit. Asci 33—35 × 11—12 μ. Sponae normaliter horizontaliter 4—5-septatae et longitudinaliter 1-, parius 2-septatae, solum emortuae dilutae olivaceo-fuscae.

Species e stirpe **Rh. obscurati** *Th. Fries, Lichgr. Scand. 1874., p. 628, thallo ochraceo-cinerascente, areolato-diffracto, contiguo areolis planis et apotheciis parvis bene distinguenda.*

Bosnia: ad saxa schistosa in sylva subalpina montis Matorac prope Fojnica, alt. c. 1600 m (Beck).

Rhizocarpon calcareum var. *Weisii* Th. Fr. — A. Zahlbr., Prodr., стр. 39. — Босна: по вапненастим хридовима на врху Осјеченице код Петровца, око 1900 *m*

(Beck); Херцеговина: по вапненастим хридовима на Прењ-планини (Lojka).

Rhizocarpon calcareum var. **excentricum**. — *Lecidea petraea* β. *excentrica* Ach., Mith. 1803., стр. 37. *Lecidea excentrica* Nyl., Lich. Scand. 1861., стр. 234. — Босна: по пјешчењаку код Врандука (Lojka).

— **postumum** Th. Fries, Lichgr. Scand. II., 1874., стр. 634. *Lecidea postuma* Nyl. у Flora 1868., стр. 345. — Херцеговина: по серпентинском шкриљевцу врх Коњица (Lojka).

Xylographa Fries Flor. Scand. 1835., стр. 344.

Xylographa spilomatica Th. Fries, Lichgr. Scand. II., 1874., стр. 639. Rehm., у Ralhorst. Kryptg. Fl., св. I., 3. дио, снопић 30., 1888., стр. 154. *Agyrium spilomaticum* Anzi, Symb. 1864., стр. 20; Exsicc. Anzi, Lich. Langob. бр. 385! — Босна: на трулом јеловом дрвету у субалпинским шумама Маторца код Фојнице (Beck).

Fam. Caliciei.

Calicium D. Notrs.

Calicium parietinum Ach. у Vet. Akad. Handl. 1816., стр. 260, табла VIII., слика 1.; Nyl., Synops. I., стр. 158. — Босна: на трулим омориковим пањевима у субалпинској шуми Маторца код Фојнице (Beck).

— **salicinum** Pers. у Ust. U. Ann. d. Bot. I., St. 1794., стр. 20., табла III., слика 3. — *Calicium trachelinum* Ach.; Meth. 1803., стр. 91; Nyl., Synops. I., стр. 154; Exsicc. Hepp., Fl. Eur. 160. 763! — Босна: на старим јеловим пањевима у субалпинским шумама Маторца код Фојнице (Beck).

Chaenotheca Th. Fries.

Chaenotheca phaeocephala Th. Fries, Lich. Arct. 1860., стр. 251. *Lichen phaeocephalus* Turn. у Act. Soc. Linn. VIII., 1807., стр. 260, табла VI., слика 1. *Calicium phaeocephalum* Turn. и Bow., Lich. Britt. 1809(?) str. 145; Nyl., Synops. I., стр. 147. *Cyphelium phaecephalum* Körb., Syst. Lich. Germ. 1855., str. 317. — Босна: на јелама у предалпинској шуми Маторца код Фојнице (Beck).

Coniocybe Ach.

Coniocybe pallida Fr. — A. Zahlbr., Prodr., стр. 40. — Херцеговина: по буквама на Прењу и Бјелашници (Lojka).

Fam. Endocarpei Blbg. и Forss.

Dermatocarpon miniatum (L.) Th. Fr. — A. Zahlbr., Prodr., стр. 40. — Босна: на вапненастим хридовима код Травника (P. Brandis).

— var. *complicatum* (Sar.) Th. Fries. — A. Zahlbr., Prodr., стр. 41. — Херцеговина: по вапненастим хридовима на Прењу и Бјелашници (Lojka).

Dermatocarpon complicatum var. **papillosum** Müll., Arg. у Bull. Soc. Murithicum X., 1881., стр. 58. *Endocarpon miniatum* f. *papillosum* Anzi Catal. 1860., стр. 102. — Босна: по стрмим бронцима Влашић-планине међу Травником и Буковицом (P. Brandis).

Dermatocarpon monstrosum (Ach.). A. Zahlbr., Prodr., стр. 41. — Босна: на вапненастим хридовима развалине Сокôца код Бишћа (Beck); Херцеговина: на доломиту врх коњичког гробља (Lojka).

Polyblastia Lönnr.

Polyblastia deminuta Arn. у Flora 1861., стр. 264. и 1885., стр. 152; Hora apud Brandis у Jahresber. naturwiss. Ver. Trencsin 1891., стр. 78. — Босна: на вапненастим хридовима код Травника (P. Brandis).

Verrucaria Mass.

Verrucaria latebrosa Kbr., Syst. Lich. Germ. 1855., стр. 349; Par. 1865., стр. 377. — Херцеговина: на шкриљевцу у потоку код Иван-карауле (Lojka).

Verrucaria purpurascens var. *Hoffmanni* Kbr. — A. Zahlbr., Prodr., стр. 41. — Босна: на вапненастим хридовима развалине Сокôца код Бишћа (Beck); Херцеговина: на вапненастим хридовима на Прењ-планини (Lojka).

— *rupestris* Schrad. — A. Zahlbr., Prodr., стр. 42. — Босна: на вапненастим хридовима код Врандука (Lojka).

Verrucaria muralis Ach., Meth. 1803., стр. 115; Nyl., Lich. Scand. 1861., стр. 275. — Босна: на вапненастом шкриљевцу код Врандука (Lojka у Zwackh., Lich. exsicc. бр. 994).

Разр. II. Sclerolichenes Th. Fries.

Fam. Gyalectacei Blbg. и Forss.

Gyalecta Th. Fries.

Gyalecta exanthemica (Sm.) Fr. — A. Zahlbr., Prodr., стр. 43. — Босна: на вапненастим хридовима код Врандука (Lojka); Херцеговина: на вапненастим хридовима на Прењу и Бјелашници (Lojka).

— *protuberans* (Ach.) Anzi. — A. Zahlbr., Prodr., стр. 43. — Босна: на вапненцу у Лисини код Варцар-Вакуфа (Beck).

— *cupularis* (Ehrh.) Fr. — A. Zahlbr., Prodr., стр. 43. — Босна: на вапненастој седри на Хуму код Јајца (Beck) и на вапненцу Лисине код Варцар-Вакуфа (Beck); Херцеговина: на доломиту врх коњичког гробља (Lojka).

Jonaspis Th. Fries.

Jonaspis melanocarpa (Krphbr.) Arn. — A. Zahlbr., Prodr., стр. 43. — Босна: на вапненастим хридовима код Травника. (P. Brandis).

Thelotrema Mass. Ric. 1852., стр. 142.

Thelotrema lepadinum Ach., Lichgr. Univ. 1810., стр. 312., табла VI., слика 1.; Kbr., Syst. Lich. Germ. 1855., стр. 330. — Босна: на старим јелама и буквама у предалпинској шуми Осјеченици код Петровца око 1200 *m* (Beck).

Fam. Grapteidacei Blbg. и Forss.

Lecanactis Kbr., Syst. Lich. Germ. 1855., стр. 257.

Lecanactis premnea Tuckm., Synops., N. Am. Lich. II., 1888., стр. 114. *Lecidea premnea* Ach., L. U. 1810., стр. 173; Nyl., Scand. 1861., стр. 241. *Pragmopora* (?) *premnea* Kbr., Par. 1865., стр. 280; Exicc. Hepp., Fl. Eur. бр. 514! — Босна: на хридовима пјешчењака код Врандука (Lojka).

— **abietina** Körb., Syst. Lich. Germ. 1855., стр. 276; Par. 1865., стр. 247. *Lecidea abietina* Ach., L. U. 1810., стр. 188; Nyl., Scand. 1861., стр. 241. Exicc. Hepp., Fl. Eur. бр. 767! — Босна: на кори веома старих букава у предалпинској шуми Осјеченици код Петровца (Beck).

Opegrapha Norm.

Opegrapha vulgata Ach., Prodr. 1798., стр. 21; Nyl., Lich. Scand. 1861., стр. 255, и у Flora 1869., стр. 297. — Херцеговина: по буквама на Прењ-Бјелашници. (Lojka).

Fam. Pyrenulacei Th. Fr.

Segestria (Fr.).

Segestria chlorotica var. **macularis.** *Verrucaria macularis* Walbr., Comp. Fl. Garm. дио I., 1831., стр. 301; Schaer., Enum. 1850., стр. 213. *Sagedia macularis* Kbr., Syst. Lich. Germ. 1855., стр. 363; Exsicc. Anzi. Langob. 244! — Босна: на Шиши-планини код Кључа око 700 *m* (Beck).

— **faginea** A. Zahlbr. у Verh. zool.-bot. Ges. Беч., 1891., стр. 782. *Sagedia faginea* Schaer., Enum. 1850., стр. 208. *Segestrella illinata* Kbr., 1865., стр. 325. — Херцеговина: при дну старих букава на Борашници код Коњица (Lojka).

Pyrenula (Ach.).

Pyrenula nitida Ach., Synops. 1814., стр. 125; Kbr., S. L. G. 1855., стр. 359; Hepp., Fl. Eur. 467! *Sphaeria nitida* Weig., Observ. 1772., стр. 45, табла II., слика 14. *Verrucaria nitida* Schrad. у Journ. für die Bot., 1. комад 1801. (Göttingen 1802.), стр. 79. — Босна: по буквама на Кривој Глави сјеверно од Новог (Beck), на буквама код Тузле (Lojka), на старим буквама у предалпинској шуми Осјеченици код Петровца (Beck); Херцеговина: по буквама на Борашници код Коњица (Lojka).

— **glabrata** Mass., Ricerch. sull'autor. 1852., стр. 162. *Verrucaria glabrata* Ach., Synops. 1814., стр. 91. Exsicc. Hepp., Fl. Eur. 227! — Босна: по буквама на Кривој Глави сјеверно од Новог (Beck).

Microthelia (Kbr.)

Microthelia micula Kbr., Syst. Lich. Germ. 1855., стр. 373. *Verrucaria micula* Fw. у Litt. ad Kbr. (cfr. l. s. c.). Exsicc. Hepp., Fl. Eur. бр. 108! — Босна: на кори Acer opulifolium-а на Јаворици у Грмеч-планини (Beck).

Разр. III. Phycolichenes Th. Fries.

Fam. Peltigeracei. Th. Fries.

Nephromium Nyl.

Nephromium laevigatum (Ach.) Nyl. — A. Zahlbr., Prodr., стр. 45. — Босна: око Травника (P. Brandis).

— *tomentosum* Nyl. — A. Zahlbr., стр. 45. — Босна: по маховином обраслим пањевима у Круновом-долу на источној страни Влашића око 1000 *m* до 1300 *m* (P. Brandis), на буквама у шуми према Алпи Горчевици код Травника (P. Brandis!).

Nephromium tomentosus var. **helveticum** Nyl. у Mém. Soc. d. sc. nat. de Cherbourg V., 1857., стр. 101; Synops. I., 1860., стр. 319.

Nephroma helvetica Ach., L. U. 1810., стр. 523. *Nephromium helveticum* Nyl. у Flora 1865., стр. 428. — Херцеговина: по буквама на Прењ-Бјелашници (Lojka).

Peltigera Nyl.

Peltigera canina (L.) Hoffm. — A. Zahlbr., Prodr., стр. 45. — Босна: код Травника (P. Brandis!), на врандучком граду код Врандука (Lojka).

Peltigera canina f. ulorrhiza Hepp., Fl. Europ. бр. 575. (1860.); Arn. у Flora 1884., стр. 234. Босна: међу маховином код Фојнице (M. Schwartz).

— **rufescens** Hoffm., Deutschl. Flora II. (1795.), стр. 107; Nyl., Synops. I., 1860., стр. 324. *Lichen caninus β. rufescens* Weiss, Cryptog. Fl. Götting. 1770., стр. 79. Босна: око Травника (P. Brandis!), код Бањелуке (Hoffmann).

Peltigera polydactyla (Neck.) Hoffm. — A. Zahlbr., Prodr., стр. 45. — Босна: код Травника (P. Brandis!), код Фојнице (M. Schwartz).

— *horizontalis* (L.) Hoffm. — A. Zahlbr., Prodr., стр. 45. — Босна: међу маховином код Фојнице (M. Schwartz).

Fam. Stictacei Th. Fries.

Sticta (Schreb.).

Sticta scrobiculata Ach., Lichgr. Univ. 1810., стр. 453; Nyl., Synops. I., стр. 353. *Lichen scrobiculatus* Scop., Fl. Carneol., стр. 384. — Херцеговина: на Прењ-Бјелашници (Lojka).

Fam. Pannariacei Th. Fries.

Pannaria (Del.).

Pannaria plumbea Del. — A. Zahlbr., Prodr., str. 46. — Херцеговина: по кестеновим деблима код Иван-карауле (Lojka), по буквама на Бјелашници (Lojka).

Pannaria rubiginosa Del. у Dict. Class. XIII, Kbr., S. L. G. 1855., стр. 105; Nyl., Synops. II., стр. 29. *Lichen rubiginosus* Thurbg., Prodr., Cap. стр. 176; Exsicc. Hepp., Fl. Eur. бр. 606! — Херцеговина: по буквама на Прењ-Бјелашници (Lojka).

Parmeliella Müll. Arg.

Parmeliella triptophylla Müll., Arg. у Mém. de la Soc. Phys. et Hist. mat. de Genève, св. XVI., 1862., стр. 36. *Tannataria triptophylla* Stzbgr. у Jahresb. St. Gallischer naturwiss. Ges. 1880./81., стр. 336. *Pannaria triptophylla* Mass. — A. Zahlbr., Prodr., стр. 46. — Херцеговина: на Прењ-Бјелашници (Lojka).

Lecothecium Trevis.

Lecothecium corallinoides Trevis. — A. Zahlbr., Prodr., стр. 46. — Босна: на пјешчењаку код Тузле (Lojka).

Fam. Collemacei Th. Fries.

Pterygium Nyl.

Pterygium centrifugum Nyl. у Bull. Soc. Bot. France, св. I., 1854., стр. 328; Sinops. I., стр. 92, табла II., слика 11.—15. — Босна: на вапненастом хриду код Врандука (Lojka).

Collema (Hoffm.)

Sect. I. Eucollema.

Collema callopismum Mass., Miscell. lichen. 1856., стр. 23; Nyl., Synops. I., стр. 113., табла III., слика 6. — Херцеговина: на доломитним хридовима врх гробља код Коњица (Lojka).

— **melaenum** Ach., Lichgr. Univ. 1810., стр. 636; Nyl., Synops. стр. 108. — Босна: на вапненастим хридовима код Травника (P. Brandis); Херцеговина: на доломиту код Коњица (Lojka).

Sect. II. Synechoblastus (Trevis).

Collema nigrescens Ach. — A. Zahlbr., Prodr., стр. 47. — Херцеговина: по буквама на Прењ-Бјелашници (Lojka).

— *placcidum* Ach., Synops. 1814., стр. 322; Nyl., Synops. I., стр. 107. *Synechoblastus placcidus* Kbr., Syst. Lich. Germ. 1855., стр. 413., Flora apud Brandis у Jahresb. naturw. Verein. Trencsin. XIII.—XIV., 1891., стр. 78. — Босна: око Травника плодоносна (P. Brandis).

Leptogium (Fr.)

Leptogium saturninum Nyl., Synops. I., 1860., стр. 127 и Flora 1860., стр. 545. *Lichen saturninus* Dicks., Pl. Crypt. Britt. II., стр. 21, табла VI., слика 8.

Mallotium tomentosum Kbr., Syst. Lich. Germ. 1855., стр. 416. *Mallotium saturninum* Flora apud Brandis у Jahresheft. naturwiss. Ver. Trencsin 1890/91., стр. 78. — Босна: по старим деблима око Травника (P. Brandis); Херцеговина: по буквама на Бјелашници код Коњица (Lojka).

Разр. IV. Glocolichenes Th. Fries.

Fam. Omphalariei Forss.

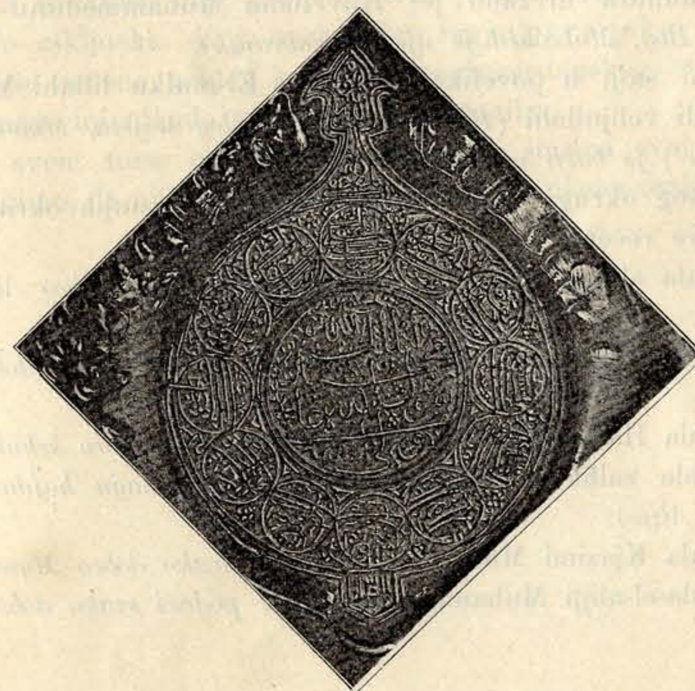
Anema nummularium Nyl. у Flora 1879., стр. 354; Forss., Gloeblich. 1885., стр. 93. *Collema nummularium* Duf. у Herb. — Херцеговина: на доломиту врх гробља коњичког (Lojka).

Stari drveni muhur.

Priopćio

vladin savjetnik **Kosta Hörmann.**

U čestitog i opće štovanog hodže Murata Bašića iz Jakira u glamočkom kotaru nalazi se vrlo stari u drvo urezani muhur (pečat), koji je, kako hodža pripovijeda, prije više vijekova došao u ruke jednog

od njegovih pregja, te od onda prelazio od koljena na koljeno, dok ga je najposlije hodža Murat naslijedio od svog oca.

Bašići su ovaj muhur vazda držali u velikoj časti zbog pobožnih izreka na njemu zapisanih, a muhamedovci uvijek bi uzimali otiske s ovog

muhura, da ih upotrijebe kao neku vrst hamajlije. I dan danas dolaze pobožni muhamedovci Murat-hodži, da im daruje ovake otiske, kojima pripisuju u raznim prigodama ljudskog života neku vrhunaravnu snagu.

Obitelj Bašića jedna je od najstarijih u kotaru glamočkom i vazda su pojedini muški članovi njeni slovili kao veliki junaci, te je njihovo ime zabilježila i narodna pjesma sve do današnjega dana. U muhamedovskom groblju kod Jakira vigja se na grobu jednog Bašića kameniti nišan[1]) neobične visine i debljine, a narod pripovijeda, da je taj pokojnik nekoč bio na glasu junak, ali se iz života njegovog sada više ništa pouzdanog ne zna.

Nastojanjem gospodina Pere Todorovića, kotarskog upravitelja u Glamoču, dobavljen je ovaj muhur u zemaljski muzej, gdje se je načinio snimak, a po ovome ovdje priložena slika ($^1/_2$ prirodne veličine). Drvo, iz kojeg je muhur načinjen, neka je vrsta tisovine, koja u ovim zemljama ne raste.

I ako je muhur kroz 368 godina služio na to, da se s njega uzimlju otisci, to se je ipak dosta dobro sačuvao, te nam je moguće, da proučimo skoro sve na njemu zapisane pobožne izreke.

Navrh muhura urezano je: Huvellahu Muhammedunil Mustafa (što znači: *On je Bog, Muhamed je njegov izabranik).*

U sredini stoji u povelikom okrugu: El-mulku lillahi Muhammedun resul-ullahi Ali velijullahi *(Bog je vlasnik cijelog svijeta, Muhamed je božji poslanik, Alija*[2]) *je božji ugodnik).*

Okolo ovog okruga poredano je dvanaest pomanjih okruga, u kojima su urezane ove rečenice:

Ve-salli ala alijjnil murteda *(Bože! podari svako dobro Aliji, od kojeg si zadovoljen);*

Ve-salli alel Husejnil mugjteba *(Bože! podari svako dobro odličnom Huseinu*[3]);

Ve-salli ala Hasani-šehidi *(Bože! podari svako dobro šehidu Hasanu*[4]);

Ve-salli ala zulfikari[5]) hajdari *(Bože! podari snagu hajdarovom maču,* ili *maču lava Alije);*

Ve-salli ala Kjazimi Musa *(Bože! podari svako dobro Musa Kjazimu*[6]);

Ve-salli ala-el-alijji Muhammedin *(Bože! podari svako dobro uzvišenom Muhamedu);*

---

[1]) Nišan = nadgrobni spomenik.

[2]) Alija bijaše jedan od četvorice savjetnika proroka Muhameda (ovi su savjetnici po redu: Bećir, Osman, Omer i Alija).

[3]) Husein, sin Alijin od njegove žene, koja bijaše kći proroka Muhameda.

[4]) Hasan, drugi sin Alijin, a nećak proroka.

[5]) „Zulfikar“ ime mača Alijina.

[6]) Musa Kjazim bijaše jedan od prvaka uz proroka Muhameda.

Ve-salli ala-el-alijji Ali *(Bože! podari svako dobro uzvišenom Aliji);*

Ve-salli ala Muhammedini-l mehdijji *(Bože! podari svako dobro Muhamedu, koji ide dobrim putem);*

Ve-salli ala hajdari-l gazi *(Bože! podari svako dobro gaziji hajdaru,* t. j. *pobjediocu lavu Aliji).*

Ostala tri mala okruga ne mogu se pročitati, jer su pojedina pismena oštećena.

Na dnu muhura urezan je datum ٩٣٢ to jest godina 932. po hidžretu, koja odgovara 1525. godini poslije Isusa. Muhur je dakle načinjen jedva 58 godina poslije propasti bosanskog kraljevstva (god. 1463.) i upravo u ono vrijeme, kada bijaše u životu glasoviti Gazi Husref-beg, koji je kao valija bosanski mnogo učinio te je u brzo procvjetalo Sarajevo, prije njega tek osnovano, i čija se najglavnija zadužbina „begova džamija“ svojom veličinom i ljepotom ističe izmegju svih gragjevina 16. vijeka u Bosni i Hercegovini.

Nema sumnje, da muhur hodže Bašića nije domaća bosanska ragja, već da je ovamo donesen sa strane. Na to nas upućuje ne samo drvo, iz kojeg je muhur izdjelan, nego i izreke u njemu sadržane. Osobita slava, koja se u tim izrekama daje „Aliji“, utemeljitelju islamske šljedbe „šiita“ dovodi nas do zaključka, da je ovaj muhur ragja **perzijska**, jer je upravo Persija središte rečene sekte, koja kod muhamedanskog stanovništva u Bosni i Hercegovini nikada nije imala privrženika.

No pri svem tome ima ovaj muhur kao starina svoju vrijednost i zbog toga držimo, da nijesmo pogriješili, što smo o njemu ovdje progovorili.

Римске ископине у Витини.

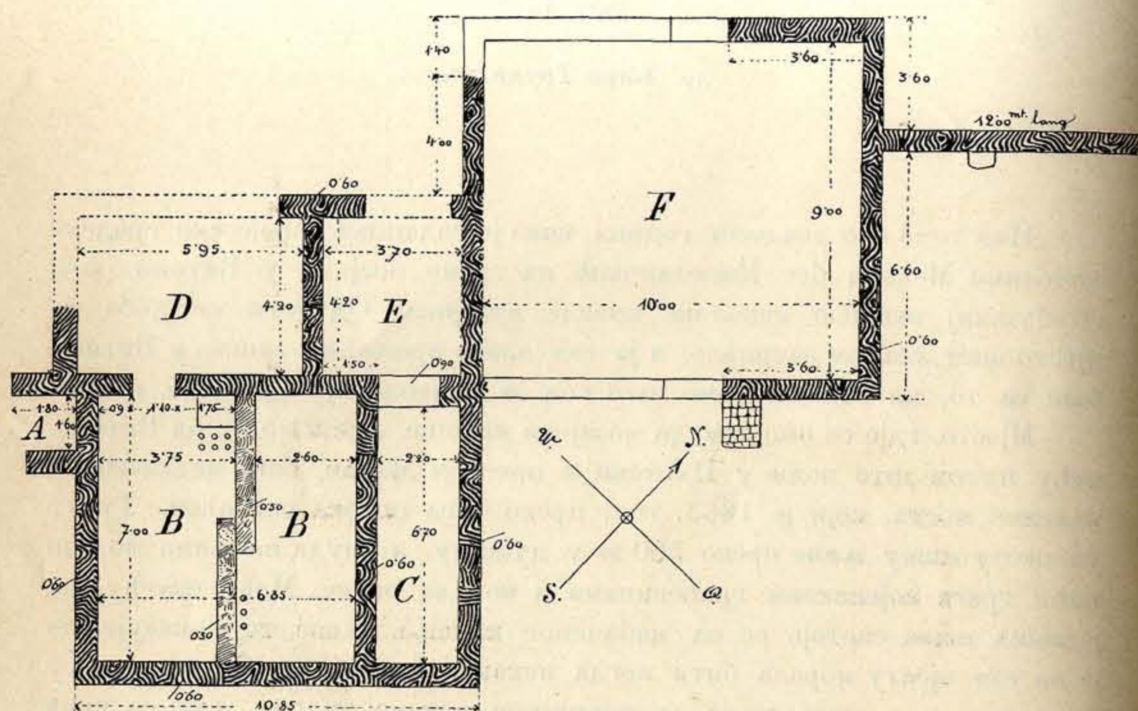
Приопћио

др. Ћиро Трухелка.

Има томе око двадесет година, како је садашњи сарајевски градски начелник Мехмед бег Капетановић на своме посједу у Витини (кот. Љубушки) ископао неколике комаде мозајика. Од тога се доба то мјесто опет земљом затрпало, а ја сам овога прољећа отишао у Витину баш за то, не бих ли тамо што год за археологију вриједно нашао.

Мјесто, гдје се оно комади мозајика нађоше, лежи 1·5 *km* од Витине, међу путом што води у Имотско и потоком Младе, баш недалеко од каменог моста, који је 1863. год. преко тога потока саграђен. Ту се уз цесту нижу њиве преко 500 *m* у дужину, а свуда на њима можеш наћи трага којекаквим грађевинама и комада опеке. Међе између појединих њива састоје се од набаченог камења, а све то доказује, да је на том мјесту морала бити негда некаква насеобина. Будући да су ту сада њиве, нестало је са површине дакако зидова, али се ипак опажају трагови негдашњој насеобини. Тај се траг шири и преко потока Младе, а најјачи је на гробљу села Вељаци, које се спустило око црквице св. Илије, а баш на потоку Младе. Ту на први мах побудише моју пажњу комади споменика C. I. L., III., бр. 8496. и 8504., па некакви надгробни камен, без икаквога натписа, који се над црквеним вратима као горњи праг налази. И ако је око те црквице било највише трагова негдашњој насеобини, не могох помислити да се ту копањем даље претражује, јер би тијем морали прекопати цијело гробље. Пођем дакле да претражим њиву Ивана Тамбура, с лијеве стране потока Младе, недалеко од онога мјеста, на коме су се они поменути комади мозајика нашли. Темељни зидови уздржали су се само на неким мјестима, од набоја једва 50—60 *cm* високо, а гдје-гдје им се једва траг разабира. На многим опет мјестима нестало је зида са свијем, тако да сам састављајући тлоцрт те зграде, често пута могао само нагађати, којим се смјером зид уздизао.

Цијела та зграда грађена је на четири угла, а имаде четири одаје. Главни улаз бијаше с јужне стране, гдје се уздижу два зида до 1·80 *m*. То бијаше за цијело вестибул *A*. Одатле се улазило у дворану 7·0 *m* дугачку, а 6·85 *m* широку. Под (набој) те дворане почива на упопријеченом зиду и на ступчићима, сазиданијем од самих малених

Слика 1.

округластих опека. Те ступчиће нађосмо на два мјеста са свијем сачуване; дочим су у ближњој одаји и ти ступчићи и под порушени.

Тај дио бијаше т. зв. хипокаустум, гдје се зими ложило, те је топлина одавде у горње одаје прелазила.

Уз ову дворану стојаше спрам истока одугачка дворана *C*, а на сјеверној страни бијаше једна повећа *D* и једна помања соба *E*. У три одаје бијаше набој проткан комадићима опека (pavimentum testaceum), а само у малој одаји *E*, нашло се останака сасвијем једноставна, од бијелих и сивих комада сложена мозајика. Исти је то мозајик, од кога је неколике комаде и начелник Капетановић прије 20 год. нашао, али је сада, на жалост, са свијем истрошен.

Уз ову зграду простирало се на сјевероистоку пространо двориште *F*, велико 9 × 10 *m*.

У овој се згради нашло:

a) бронцана медаља из доба Германикова (Cohen, I., 138, бр. 4.) кована год. 18. послије Христа;

b) бронцани новац (мангура) из доба Фаустине (Coh., II., 600, бр. 206.);

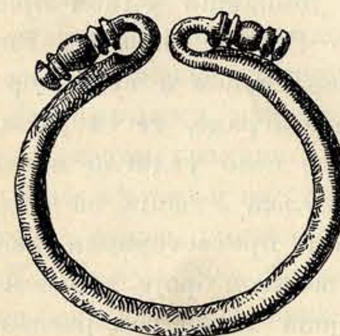
c) сребрни новац Септимија Севера, кован год. 200. послије Христа (Coh., III., 266, бр. 280.);

d) мали бронцани новац Валенса (Coh., VI., 420, бр. 72.), и још три бронцана новца, на којима се напис истр'о, али биће да један иде у доба Веспасијаново, други у Гордијаново, а трећи у Валенсово.

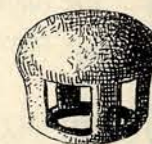
Ту се нашао и бронцани комад пафте, што га показује *слика 2.* и дугме од бронца *слика 3.*

Највреднији комад, што се ту нашао, уломак је обиљеговане опеке, *слика 4.* На њој стоји: LEG·IĪII·Ī···, а то за цијело значи: legio IV. Flavia (Felix).

Оваковијех опека са биљегом које легије ријетко се у овијем земљама налази. До сада се зна само за биљег VIII. и XIIII. легије.

Слика 2.

Слика 3.

Слика 4.

Да су се те двије биљеге нашле, није ни чудо, јер су нађене на мјестима, гдје су чете обију ових легија некоћ стајале.

Тијем теже можемо да схватимо, како је биљега IIII. легије у Херцеговину дошла. Чете IV. легије бијаху, колико се може из новца и натписа разабрати, у Горњој Мезији (superior). Тако се особито око Биограда и Смедерева нашло много натписа, у којима се којекакви активни званичници те легије помињу. Префектура те легије бијаше у граду Сингидунум (C. I. L., III., стр. 265.), па се ту и нашло много опека са биљегом ове легије. (C. I. L., III., бр. 6326. и 8276.). И на натписима из Далмације налазимо имена војника ове легије, додуше ријеђе (тако C. I. L., 2004., 2021.); па то већ нијесу активни војнички званичници, него ветерани, који су у Салони живјели, те по томе не можемо никако закључивати, да је та легија када у Далмацији стојала.

Да су се опеке из Мезије довозиле, не можемо већ ради даљине узети, а поред тога знамо, да су Римљани у Далмацију опеку довозили из Италије, а можда се и у самој Далмацији доста продуцирало, да је није ни требало увозити.

Како су опеке са биљегом III. легије у Витину доспјеле, можемо дакле само да нагађамо. Тако се то могло догодити кад је IV. легија полазила к својим четама у Горњу Мезију. Марљивим испитивањем ријешиће се ваљда и то питање.

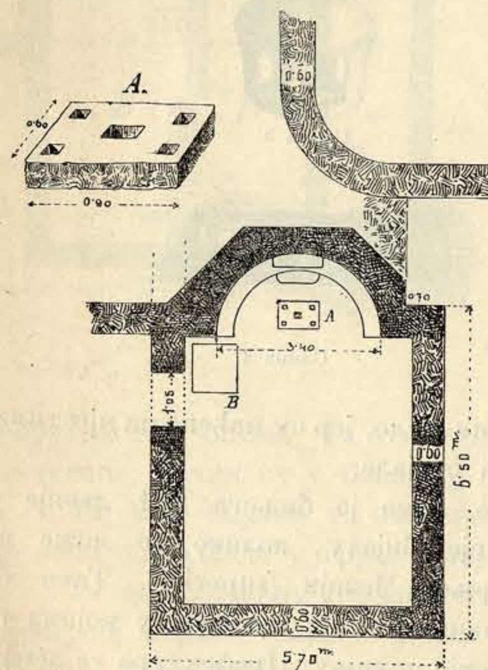
Госп. надцестар Винко Мер у Љубушком предао ми је сребрну драхму из Драча (Durrachium). На лицу стоји натпис:

ΚΤΗΤΟσ

на наличју: ΔΥΡ|α|ΜΥΝ|ΤΑ

(Испореди Мионет, св. III., 338, 188; Екхел, I., 100, 41). За ту драхму рече ми, да је такође из Витине.

Дошавши једном приликом у село Бораси, 4 *km* од Витине на сјевер, нађем и ту подор некакве омање зграде, те га раскопам. — То се село уздигло на подножју брежуљка Утвице, на коме такођер бијаше прехисторичка насеобина[1]). По великом броју добро израђеног цријепа могао сам распознати, да је то римска грађевина, а по главнијем облицима, да је кршћ. црквица из ранијег доба, *слика 5.* Дуга је 8·20 *m*, а широка 5·70 *m*. Како се чини, бијаше та црквица сасвијем проста грађевина, а имађаше доста велику апсиду. Гдје је олтар стојао, нашао сам одугачку плочу *A* од миљевине. На пет мјеста те плоче бијаше горња страна мало издубена, гдје су ваљда ноге олтарскога стола стајале. Такова нога бијаше ваљда и ступчић, што сам га тамо нашао, а показује нам га *слика 6.*[2]).

Слика 5.

[1]) У средњем вијеку бијаше ту и некаква стражарница, а подор јој се још види.

[2]) Олтаре, на овај начин грађене нашао сам до сада у Зеници и Варошлуку.

Око свега зида апсиде бијаше као клупа од камена узидана. Уз апсиду у лијевоме углу стоји овелик отесан камен *B*, то бијаше ваљда амбона. Улаз бијаше са сјеверне стране уз олтар. Погледамо ли, какав је био кров конструјисан, па под, учињен на начин, што га Римљани зваху „opus testaceum“, одмах виђамо, да је римска грађевина. Ови су крајеви по томе врло рано примили хришћанску вјеру.

* * *

Док сам у љубушком котару боравио, нашао сам више римскијех рушевина, а овдје ћу споменути тек оне, за које се још није знало.

У Утвици на земљишту Мије Бораса и М. Солда нашао сам опеке и којекаквих рушевина.

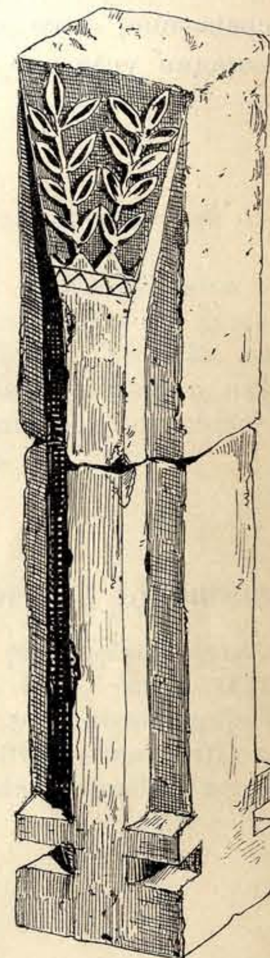
У Жупници (Црквина) код Клобука набасао сам на подор, гдје сам на брзу руку могао да опазим зидове некакве зграде (10 × 25 *m*), који су нешто мало из земље провиривали.

У Дриновцима, између Тихаљине и Ружића, налази се римска градина.

У Ружићима, на њиви кнеза Микулића, недалеко од цркве, римски подор.

У Клобуку, 2 *km* бријегу истога имена на запад, на земљишту сељанина Чутука нађох, поред других пријемета, у некој гуштари, подор римске зграде, а шири се до 200 m^2. Ту сам могао тачно да разаберем, гдје су зидови стајали.

На обљижњим њивама нашао сам још и старијих новаца, тако:

Слика 6.

a) малени бронцани новац из доба Галијенова;

b) малени бронцани новац из доба Клаудија II. Готика. (Cohen, V., стр. 87, бр. 46.);

c) бронцани новац Carus. На лицу стоји:

IMP. CARVS P F AVG

на наличју: PAX EXERCIT I-PXXI.

(Cohen, V., 324, бр. 61.).

У Оџацима испод извора Пробој нашао сам опеке и трага зидовима. Људи тамо казују, да при орању чешће нађу старијих новаца.

У Гољевићима виђјех римски подор.

У Башиним њивама (опћ. Тихаљина), 2 *km* на исток од средовјечне градине Мукошград, нашао сам рушевине једне веће и једне мање грађевине; леже једна до друге. У обадвије вире зидови изнад 1 *m*, а западни угао оне мање грађевине уздиже се дапаче још 2·5 *m*.

Dva odlomka rimske opeke.

Nedavno priložena su zbirci rimskih opeka u zemaljskom muzeju dva odlomka.

Ma da se vrijednost tim odlomcima isprva činila veoma neznatna — gdjekoji bi im se posjetnik muzeja porugljivo nasmješio — opet oni mnogo vrijede za razjašnjenje rimske prošlosti u našim zemljama. To neka nas opomene, da i na najsitnije ostanke iz drevne prošlosti obratimo našu pažnju, jer što se jednome učini da je male vrijednosti, može drugome u njegovom ispitačkom nastojanju biti od velike pomoći.

I.

Cigleni biljeg legije IIII. Flavia Felix iz Vitine kod Ljubuškog.

Ulomci žmurnjaka, pijeskom i zrncima bjelutka promiješana ilovača, sivo pečeni, gore, desno i dolje prelomljeni; visina 0·25, širina 0·16, debljina pri žljebiću 0·07, inače 0·035; iznutra na onoj strani, gdje je žlijeb izdignut, u pravokutnoj udubini (štit, visina 0·019, širina 0·07) na odskok ispisana slova, visoka 0·013; nagjeni u jednoj rimskoj zgradi kod Vitine [1]).

LEG ❦ IIII ❦

Izmegju one tri legije, kojih se to može ticati, a to su: *legia IIII. Macedonica, IIII. Scythica* i *IIII. Flavia Felix*, valja nam se, kako mislim, po ostancima slova odlučiti za pošljednju. Da li je na biljegu bio i pridjevak *F(elix)*, ne može se na cigli razabrati:

leg(io) IIII. F(lavia) [? F(elix)].

Po toj opeci prvi put doznajemo posve pouzdano, da je ta inače u Singidunum-Biogradu smještena legija makar po veksilaciji neko vrijeme bila zastupana u dalmatinskoj vojsci. Gj. Wolff u svojoj je izvrsnoj raspravi: „Die römischen Ziegeleien von Nied bei Höchst a. M. und ihre Stempel“

---

[1]) Isp.: Ć. Truhelka, u ovom svesku, gdje ima dobar otisak tog biljega.

(Rimske ciglane kod Nieda blizu Höchsta n. M. i njihovi biljezi[1]), str. 325, s punim pravom opet istakao, kako nije slobodno iz toga, što se nagju cigle kog vojničkog odjeljenja, odmah izvoditi zaključak, da je to odjeljenje ondje bilo u posadi, pošto je, kako je utvrgjeno, jedno odjeljenje i drugima dodavalo gragjevni materijal. Tu primjedbu naročito nama u Illyriku, osobito pri odregjivanju podunavskih posada, ne valja iz vida puštati, gdje se opeka lako razašilje; tu će nama možda onako kao i u Niedu kod Höchsta na Majni, valjati da tražimo centralno mjesto za vojničku fabrikaciju cigle, otkuda se je cigla razašiljala drugim posadama uz pograničnu rijeku[2]). Za našu opeku megjutim ne može se pravo sumnjati, da je na samu mjestu pečena po jednom odjeljenju četvrte legije, jer po velikoj daljini i skupom prijevozu ne može se isto tako ni pomisliti, da bi rečena legija iz Biograda šiljala ciglu jednom vojničkom odjeljenju u Vitini, dakle u jedno mjesto skoro pri obali Jadranskog mora, ili da se je obratno za nju u Vitini pekla cigla i šiljala u Biograd.

Po dojakošnjim vjestima o *legiji IIII. Flaviji* ne može se razabrati, da je ta regimenta i u našoj pokrajini bila zastupana. Nagjena su doduše u Dalmaciji četiri natpisa od vojnika, koji su njoj pripadali, ali dva: C. I. L. III., 2864. (Nedinum) i 2029. (Salonae) potječu od ljudi, koji su prije jednoć, pri početku svoje karijere, služili u toj regimenti, i C. I. L. III., 2004, spominje jednoga *vet(eranus) leg(ionis) IIII. F(laviae) F(elicis)*.

Ali veterani nijesu se, dobivši otpust, morali naseliti blizu svog odjeljenja. Samo nadgrobni natpis C. III., 2021. (Salonae): *M. Eutunius Victor Aequitinae Tertiae coniugi et L. Mario Fortunato fratri mil. leg. IIII. F. f. H. s. s.* s naznakom vojnika te legije, koji je u službi umr'o, natuca nešto u tome pravcu; ali tu bi se moglo prigovoriti, da je toga vojnika u glavnom gradu Dalmacije stigla smrt, kad je ondje bio na dopustu. Sada, pošto po našoj cigli znamo, da je četvrta legija dala jedan kontingenat u dalmatinsku vojsku, možemo donekle pouzdano tvrditi, da joj je Fortunatus pripadao.

Na žalost ni na cigli ni u natpisu nema ništa, po čemu bi se tačno moglo odrediti vrijeme. Terminus post quem je ustrojenje legije po Vespazijanu namjesto raspuštene *legije IIII. Macedonicae*. Pošto na natpisu oba muža imaju sva tri imena, pa pošto megju ta tri porodična imena nikako nijesu zastupane carske gentilicije, koje se u kasnije vrijeme tako često nalaze, to se može uzeti, da natpis pripada starijem vremenu careva (od prilike do Antonina). — I povoda tome pojačanju dalmatinske vojske ne možemo doznati.

Ja uzimam, da nije cijela četvrta legija bila u Dalmaciji, nego samo jedan odjel, jer od onda, od kako je *legio XI. Claudia pia fidelis* otišla u Germaniju Superior god. 70. po Hr., nikad više nije bila čitava legija u Dalmaciji[3]).

[1]) Archiv für Frankfurts Geschichte u. Kunst (Arhiv za povijest i umjetnost Frankfurta), IV. sv., 1893.

[2]) Znameniti prilog za riješenje toga pitanja mogao je dati F. Kanitz, da je u svojim: Römische Studien in Serbien (Rimske študije u Srbiji. — Spomenice akademije znanosti u Beču, 1892.) tačnije pobilježio biljege, nagjene u srpskim podunavskim mjestima.

[3]) Isp.: naročito Mommsen, C. I. L. III., str. 280.

Što to na cigli nije zabilježeno, nije nikakvo čudo[1]).

Za garnizonsko mjesto tog odjeljenja ne može po onome, što znamo o ljubuškom kotaru, biti sumnje; od prilike pôdrugi sat od Vitine, gdje je nagjena ta cigla, nalazi se kod Humca Bigeste[2]), mjesto, gdje je u rimsko doba vazda bila posada, a odovud je podignuta zgrada u Vitini.

II.

Cigleni biljeg legije XIV. gemina Martia victrix iz Velike Kladuše u kotaru cazinskom.

Odlomci, uokolo polupani, straga jako odbijeni, s pijeskom pomješana ilovača, visina 0·16, širina 0·11, debljina 0·023, u jednom duguljastom pravokutnom, 0·076 širokom štitu, kome dônji okrajak nije izražen, na odskok ispisana pismena, visoka 0·02; nagjeni u Velikoj Kladuši na lijevoj obali Kladušnice na razvalinama nazvanim Crkvina, usred druge rimske opeke[3]).

\ LXIIIIC |

Na toj cigli nema počasnih pridjevaka *Martia victrix*, što ih je ta legija stekla u Britaniji. Mommsen, C. I. L. III., str. 582, drži, da su takovi jednostavni biljezi stariji, nego oni, na kojem je potpuno ime. Wolff po mome sudu ima pravo, kad u rečenoj knjizi, str. 267, na to podsjećava, da to, što nema pridjevaka, nije kriterij za odregjivanje vremena.

l(egio) XIIII g(emina).

Ta je cigla isto tako poučna kao i ona prvašnja, jer po njoj vidimo, da je jedna četa 14. legije neko vrijeme bila u Bosni. Pošto, koliko do sada znamo, u Velikoj Kladuši ili u njenoj okolici nije bila smještena druga četa, to su vojnici 14. legije u Kladuši gradili opeke za svoje gragjevine.

Pošto Kladuša leži blizu megje izmegju Panonije i Dalmacije, kako se ova dojako zamišlja, to nastaje pitanje, da li je to mjesto u ovoj ili onoj provinciji. Kako je odskora potvrdilo ispitivanje A. pl. Domaszewskoga[4]) o megjama izmegju Dalmacije i Gornje Mesije, vrijede takovi vojnički natpisi mnogo za rješavanje takih pitanja. U Dalmaciji je legija doduše bila god. 68., ali samo kratko vrijeme, poslao ju je ovamo Nero iz Britanije zbog rata protiv Arbanasa, ali odmah poslije smrti toga cara prešla je u Italiju, a pod Vitelijem vratila se je opet u Englezku[5]).

[1]) Isp.: N. pr. biljege legije VIII. Augustae u Asseriji i na Humcu, C. I. L. III., 10.181 i 2.

[2]) Isp.: Patsch u ovom Glasniku. Godina 1892. (IV.), str. 169. Mittheilungen aus Bosnien u. der Hercegovina, I., str. 332.

[3]) Objavljena s faksimilom, po V. Radimskomu u ovom „Glasniku“. Godina V., str. 492, sl. 27.

[4]) Archeologisch-epigraphische Mittheilungen (Arheološko-epigrafski izvještaj), XIII., str. 129 i d.; isp.: pl. Hirschfeld, C. I. L. III., str. 1474.

[5]) Tacitus hist., 2., 11., 32., 43., 54., 66., 86.; isp.: Mommsen, C. I. L. III., str. 280.

Jedva se može misliti, da je ta legija za svog kratkog boravka, ili za pravo prolaza, gradila. Onda od dalmatinskih natpisa, koji je spominju, nijedan ne dokazuje, da je poslije još jedan put došla u Dalmaciju[1]).

Nasuprot pripadala je od početka drugog vijeka[2]) više stoljeća vojsci Panonije Superior, gdje je i na jugu provincije, n. pr. u Sisciji — ostavila množinu natpisa na kamenju i opekama.

Pa pošto se i s drugih razloga[3]) mora uzeti, da je od prilike blizu onog mjesta, gdje je rečena opeka nagjena, tekla megja izmegju Panonije i Dalmacije, to možemo postaviti tezu, da je cigla 14. legije dospjela u Veliku Kladušu, jer je to mjesto još bilo u području vrhovnog zapovjednika Panonije Superior, kome je rečena legija bila podregjena.

Ako je to istina, onda smo bar na jednom mjestu pobliže odredili megju izmegju Panonije i Dalmacije. Kako nam je slabo još poznata duga megja izmegju Dalmacije i Panonije, pokazuje dugačka megjašna linija na Kiepertovom zemljovidu, IV. u C. I. L. III.

Moraćemo dakle megju pomaknuti barem u širinu Velike Kladuše dalje na jug. Do sada je ad fines postavljena izmegju Gline (jugozapadno od Siscije) i Topuskog, sjeveroistočno od Kladuše[4]).

Pri kraju bih htio, da se još jednoć vratim na cigleni biljeg *legia VIII Augusta,* što sam ga priopćio u Archeologisch-epigraphische Mittheilungen, XVI., str. 88. Identičan je s onim, što je objelodanjen u C. I. L. III., 6435. i 10.181., te ne potječe, kako mi je rečeno god. 1891. iz Županjca, nego, kako je pravo naznačeno u C. I. L. III., od Gradnića kod Humca. O tome mjestu isp.: M. Hoernes, Arch. epigr. Mittheilungen, IV., str. 40, i moje opaske u Glasniku, godina IV., str. 169: Mittheilungen aus Bosnien und der Hercegovina, I., str. 332.

Ovdje priopćujem natpis po jednoj fotografiji, da se može isporediti s drugim novima, koji se možda nagju.

Kako važno može da bude isporegjivanje biljega, pokazao je Gj. Wolff.

leg. VIII Aug.

Sarajevo, 10. novembra 1893.

Dr. **Karlo Patsch.**

---

[1]) C. I. L. III., 2066. naziva jednog veterana, 2915. potječe od jednog porodičnog groba; 1780., 1911., 2015., 8431., 8435., 10.050. spominju podčastnike (beneficiarii consularis i jednog commentariensis consularis), koji su namjesniku dalmatinskom dodijeljeni bili iz Panonije Superior; isp.: Mommsen, C. I. L. III., str. 283. Ballif-Patsch: Römerstrassen etc., I., str. 57 i d.; 2029 i 2034. postavljeni su centurionima, koji su prije jednoć služili kod 14. legije, ali u Solunu umrli kao kapetani leg. II. Traiana, odnosno leg. XI. Claudia. Slično valja i za vir clarissimus u natpisu 2830.

[2]) Tačno se vrijeme dolaska legije iz Germanije Superior u Panoniju neda odrediti, stalno je, da je na kraju prvog vijeka u Germaniji Superior, a pod Hadrijanom u Panoniji bila. Isp.: Mommsen, C. I. L. III., str. 482, 550; J. W. Kubitschek i S. Frankfurter, Führer durch Carnuntum (Putokaz kroz Carnuntum), str. 17; Gj. Wolff, str. 333.

[3]) Mommsen, C. I. L. III., str. 496.

[4]) Isp.: Kiepertov zemljovid i Mommsenovo razlaganje u C. I. L. III., str. 496.

Нова врста биља нађена у Босни.

Приопћио

музејски пристав **Фрањо Фиала.**

Приликом ботаничке екскурзије, учињене 1892. на Клек-планину, високу 1790*m*, која чини горски чвор на међи сарајевског и фочанског котара, нашао сам у морској висини од 1650*m* нову врсту вероникe (мишјакиње), која ми је у очи ударила необичним својим обликом. Испрва сам мислио, да је то само нека локална форма веронике *Teucrium L.* Потање испитивање, при коме су ми г. др. Гинтер, пл. Бек у Бечу и нарочито др. И. Веленовски у Прагу најнесебичнијим начином помогли, показало је, да је то нов облик, ако не нова врста. Петељка је у наше биљке тања и нижа него у *V. Teucrium* и у *V. crinite Kit.* Длачице су сличне онима у *V. crinite;* цвијетни је гроздић рјеђи него у речене врсте, као што и кратке цвјетне петељке и цијанасто модре, зашиљене вршике цвјетне крошње имаду другојачије обиљежје. Лишће се веома разликује од оног у *V. crinite,* која у том погледу није много другојачија него *V. Teucrium.* Зупци су на увијеном окрајку лишћа веома густо поредани, много су дужи него у *V. crinite,* а на врху су тубасти. У *V. crinite* лишће је готово двојином онолико, при темељу кусасто, или на широко јајолико у трокуту насађено, зашиљено или тубасто, или пак правилно према врху сужено и није широко заокружено, лисни зупци ријетко су када двоструки, вазда су краћи, мање их је на броју и више су зашиљени. Нова је биљка ниже описана као *Veronica crinita forma bosniaca* ауторова, јер му не достаје зрела плода, који свакако треба испитати, да се одреди, је ли то нова врста биља.

Veronica crinita Kit. F. (форма) **V. bosniaca F. Fiala.**

Perennis, tota molliter densiuscule pilosa, caulibus e basi prostrata erectis foliosis simplicibus, foliis summis oblongo linearibus, iis infra racemos oblongo lanceolatis basi ovata vel fere obtenuata renilibus obtusis, mediis oblongo

ellipticis, basiapiceque late rotundatis inferioribus ellipticis brevissime pedicellatis omnibus profunde dense duplicato dentatis, dentibus obtusissimis, margine revoluto, racemis folia longe superantibus densifloris, bracteis tenuiter pedicellatis, calycis glabri vel parce birtuli laconiis tenuiter linearibus valde inaequalibus, corollae magnae cyaneae lacinis ovatis obtusis vel acutiusculis calycem superantibus.

Species ad affinitatem V. Teucrii L. praecipueque V. crinitae Kit. spectans, sed ab utraque valde discedens notis constantibus.

Caulis est gracilior et humilior ac in speciebus memoratis, indumentum V. crinitae, racemus laxior ac in hac specie posteriore, ubi etiam pedicelli breviores et corollae coeruleae laciniae acutae praestant.

Color nostrae speciei novae pulcherrime cyaneus. Calix similis ei V. crinitae itemque capsula quoad superficies fructi non maturi discernenda est.

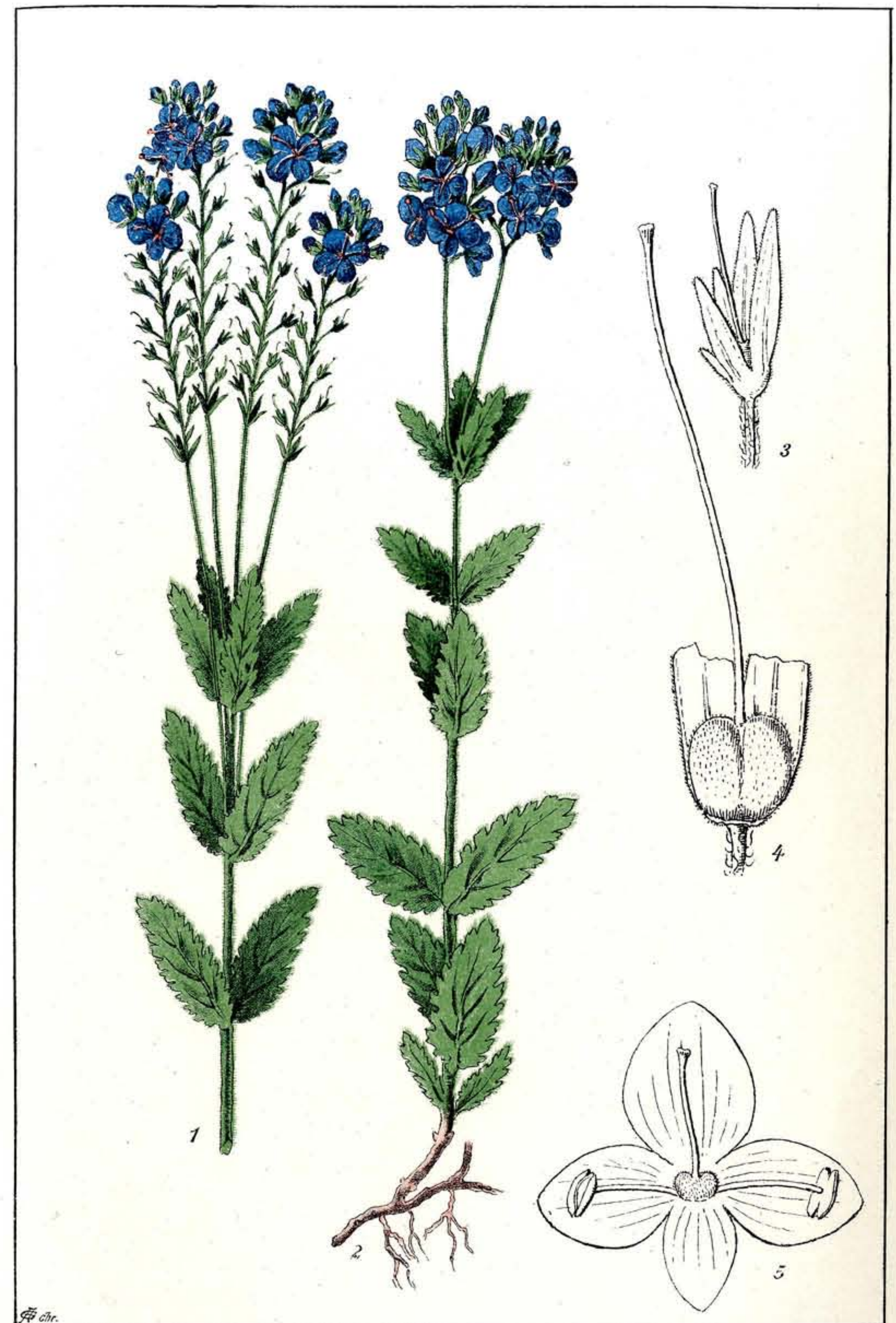
Primo intuitu insignia sunt folia speciei nostrae, quibus eximie aberrat a V. crinita, cuius folia von valde differunt a V. Teucrio. Dentes densi margine revoluto sunt multo longiores apice obtusissimo. Folia V. crinitae sunt saltem duplo maiora e basi truncata vel late ovata sessili triangulari ovatis acutis vel obtusis sed semper antice attenuatis nec late rotundatis, dentibus raro duplicatis, brevioribus paucioribus acutioribusque.

Habitat in calcareis montis „Klek planina". Flor. Junio.

Приложена табела приказује у *слици 2.* стручак наше биљке у цвату, у *слици 1.* гранчицу са дјеломице прецвалим гроздићем, у *слици 3.* чашку, у *слици 4.* плод, у *слици 5.* цвијет; *слике 3.* до *5.* знатно су повећане.

Гласник земаљског музеја у Босни и Херцеговини. 1893. V. 4.

Табла. Уз чланак „Нова врста биља нађена у Босни".

Veronica crinita Kit. F. V. *bosniaca* F. Fiala.

Iskopine u dolini Lašve 1893.

I.

U v o d.

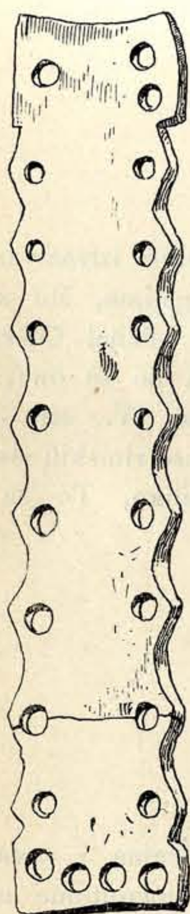
Prije nego li počmemo pisati o najnovijim arheološkim iztraživanjima u lašvanskoj dolini, spomenuću nješto o onijem nahogjajima, što su se nedavno našli u raznijem podorima oko Zenice. Gosp. oficijal Czerny u Zenici prati arheološke pojave osobitom pažnjom, a na po se one, koje se tiču zeničke bazilike, što sam je opisao u Glasniku, IV., str. 340 i dalje. Pa mi je tako i nedavno za zem. muzej poslao više rimskih starina, što su nagjene u polju nedaleko od pomenute bazilike. To su ovi prijedmeti:

a) broncani novac iz dobe Galijenove, *slika 1.;*
b) mali broncani novac iz dobe Konstantina II.;
c) oblo zrno od ilovače, *slika 2.;*
d) broncana rimska provincijska fibula;
e) broncani ušnjak (iz dobe slovjenske);
f) prosti željezni ključ, *slika 4.;*
g) broncani instrumenat nalik dlijetu, *slika 5.;*
h) duguljasta pločica od kosti, sa strane urešena rupicama i rovašima. Čini se, da je taj komad bio sap onome pomenutome instrumentu. *Slika 6.*

Od ovijeh prijedmeta još je važniji fazlički natpis iz doline potoka Bile, što ga je o. Hoffer 1893. u Glasniku 2. objavio. Tu se pominje dekurion municipija BIST. Taj nas natpis potkrepljuje u mišljenju, da se pod municipijem BIS, što ga na zeničkim spomenicima počešće nalazimo, ima razumijevati samo BISTVA, te potkrepljuje mnijenje dra. Patscha, koji nazire na jednom zeničkom fragmentu ime municipija u istom pravopisu. (Wissenschaftliche Mittheilungen aus Bosnien u. d. Hercegovina, I., str. 278.) Ime toga mjesta nalazimo na dva načina pisano, ali mi se čini, da je BISVA ravenskoga kosmografa baš ono isto, što je u Tabuli Peut. ozna-

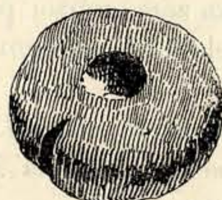
čeno sa BISTVE, te da je to u kosmografa ravenskoga ditografija, kakove u njega više puta nalazimo.

Taj znameniti natpis iz Fazlića, koji leži na Lašvinoj pritočici Biloj dokazuje nam i to, da se je vlast municipija BISTVE (Zenica) sterala u najmanju ruku oko Dônje Lašve, te su tu arheološka potraživanja i nastavljena. Najprije je otkopana rimska zgrada kod Maloga Mošunja, gdje

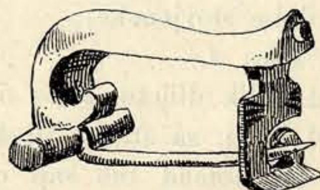

Slika 6.

Slika 1.

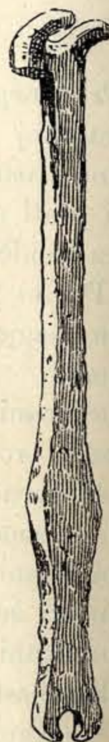

Slika 2.

Slika 3.

Slika 5.

Slika 4.

Slike 1.—6. Prijedmeti iz ruševina zeničkih.

se je već prije nekoliko krnjastijeh natpisa našlo. Kad se taj posao svršio, pokušavali smo pretraživati, nedaleko od Putičeva, nedavno otkrivena nalazišta rimskih starina, na koja naigjoše kad se onuda željeznica gradila, a najposlije otkopasmo u gornjoj lašvanskoj dolini kod Varošluka zidine kršćanske bazilike ranijega doba.

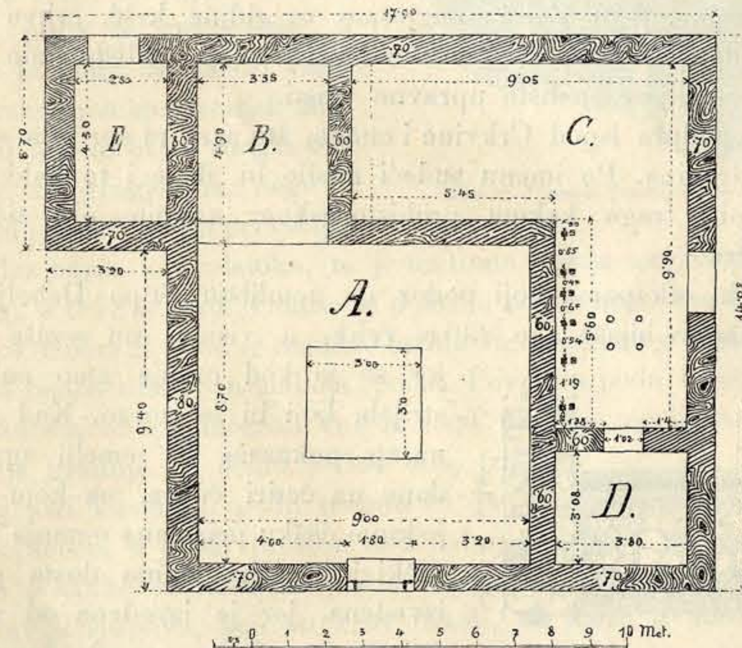
Iz toga, što se je u kratko vrijeme naišlo na zidine triju kršćanskijeh bazilika ranijega doba — Zenici, Varošluku i Vitini — jasno slijedi, da

se je u Bosni i Hercegovini dosta rano raširilo kršćanstvo. A budući da uz crkvene zidine nalazimo obično i zidina rimskih privatnih zgrada, to je očito, da se je u tijem krajevima italskom kulturom uporedo širilo i kršćanstvo.

Kod otkapanja starina, što ih amo dalje pominjem, bijaše mi pratilac dr. Karlo Patsch, koji mi je u tome poslu lijepo pomogao, rad čega mu od srca hvala. On se je latio i posla, da pročita i opiše natpise što smo ih tu našli, te upućujem na njegov članak.

Mali Mošunj.

Ruševine u M. Mošunju zapremaju dosta velik prostor, a razdijeljene su u tri hrpe. Prvi je komad na desnoj obali Lašve prema ušću Bile na njivi Stipe Debeljaka. To je duguljast brježuljak, koji se spram potoka niz strme strane ruši. S juga vodi staza od hana Divjaka u Veliki Mošunj,

Slika 7. Osnova rimske sgrade u M. Mošunju.

a od Divjaka od prilike 1 *km* stoje kraj tog puta uz kuću Stipe Debeljaka uporedo dva podora, a jedno 100 koračaja odavde na zapad treći. Sva tri potječu od rimskih zgrada; a sa dva tijeh podora odneseno je dosta materijala u Vitez, kad se je tamo crkva zidala.

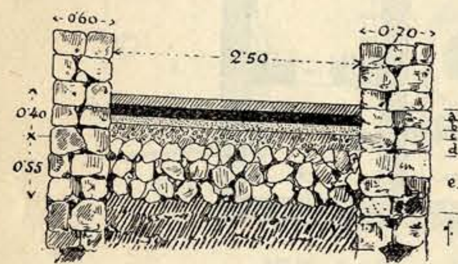
Drugo podorište leži na njivama M. Mošunja, 1 *km* nad ušćem Bile. Desna se strana te nizine povećava oširokom uvalom, koju natapa vrelo

Fale. Sve su njive dosta gusto pokrivene komadima opeke, pa kad smo počeli otkapati, vidjesmo, da su se po cijelom tom prostoru isprepleli zidovi, a nad njima je jedva 30 *cm* visoka zemlja. Čini se, da tu bijaše središte rimske naseobine. Tu i u susjednoj Crkvini našlo se je više ulomaka natpisa i bakrenih novaca, što sam ih u zbirci preč. o. Hoffera vidio.

Kako još žetva ne bješe započela, mogao sam da otkopam samo nešto malo, a to bijaše zgrada od jedno 400 m^2 iznutra nabita nabojem. Čini se, da je to bila nekakva zgrada za gospodarstvo odregjena. Naboj leži na čitavoj naslagi crijepa. Odavde na jug uzdiže se humak, a na njegovome vršku vide se takogjer tragovi zidovima. Odavde je u gimnazij travnički odvezeno više komada glavica romanskijeh stupova, o kojima će gosp. o. Hoffer izvijestiti. Ovakav sam komad našao i u zidu kuće Nike Gudelja. Nema sumnje da je to podor negdašnje kršć. crkve, kako to i samo ime humka — Crkvina — pokazuje. Na tome humku nalazi se doduše i rimskih opeka, ali jedino iz toga ne možemo izvoditi, da je tu prije bila rimska zgrada, jer su se za gradnju crkve te cigle mogle uzeti sa podora što ležaše na podnožju Crkvine. I u Zenici nagjosmo uz zidine kršć. crkve rimskijeh podora, pa odatle vidimo, da su crkvene vlasti svoje sjedište rado odabirale tamo, gdje već bijaše sjedište upravne vlasti.

Izmegju podora ispod Crkvine i onoga, što sam ga sprijeda spomenuo, ima humak Gradina. Po imenu sudeći mislio bi, da je i to kaki podor, ali ne nagjoh niti traga kakom prehistorijskom nasapu, niti zidovima iz kasnijega doba.

Pogjoh da otkopamo koji podor na zemljištu Stipe Debeljaka. Prvi što ga otkopasmo bijaše oko 230 *m* velik, a visina mu sezaše do 1·8 *m*, jer se je kod oranja amo nabacivao i strijeb, koji bi se izorao. Kad smo digli nasap, pokazaše se temelji zgrade sazidane na četiri ćoška, uz koju bijaše na jednom ćošku prizidana omanja izba. Tehnički je ta gragjevina dosta primitivno izvedena, jer je izvedena od materijala, što ga je najbliža priroda davala.

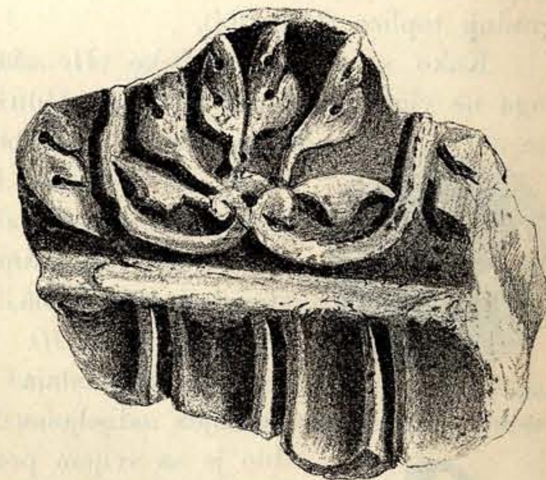

Slika 8. Konstrukcija naboja u sobi *E* u Malom Mošunju: *a)* sloj žućkasta, *b)* crvenkasta, *c)* siva, *d)* krupna betona; *e)* krupna kaldrma; *f)* ilovača.

Zidovi, 70—80 *cm* debeli, koji su na gdjekojim mjestima 1 *m* iznad naboja, načinjeni su od ovećeg kamenja sabrana u koritu Lašve, a taj je kamen samo s jedne strane zaličen. Cijela gragjevina načinjena je na strmini, koja se spram sjevera spušta, tako da je s te strane temelj mnogo dublje osnovan. Na cijelom tome prostoru ima lijepo načinjen naboj, *slika 8.*, a sastoji iznajprije od 55 *cm* visoko naslaganog kamena, a na njemu tek naboj kreča, koji

je opet ispremiješan krupnijim, a gore sitnijim šljunkom. Gore se opažaju tragovi žutoj boji, koja prelazi u raznijem nuancama sve do crveno-žute, pa se čini, da se je taj naboj češće popravljao. Maz je sa zidova najvećim dijelom otpao, pa se je samo na jednome mjestu našlo traga, gdje je zid bio obojen, nagjen je naime komad bijeloga podzigja sa crvenijem potezima.

Našla su se i dva mala komada sa tektoničkijem ornamentima. Jedno je prosjek korniža (Karnies) sa podzigja od lapora, a drugo lijepa Syma (podstrješnica), *slika 9.*, uriješena vrlo lijepim palmetama i echinusom. Kad bi ta dva komada mogla biti dovoljnim povodom, da se po njima zaključuje o gornjem dijelu zgrade, onda bi se otuda morala rekonštruirati zgrada posve pravilna sloga; ali su oba komada nagjena odviše osamljena, pa se ne bi ni dalo razjasniti, kako su mogli nestati ostali članovi uresa na kornižu i pri temelju.

Slika 9. Ulomak podstrješnice iz M. Mošunja.

Sam oblik te gragjevine, u glavnome je malo neobičan; kako nema nikakovijeh spoljašnijeh znakova, čini se, da bi to mogla biti prije privatna gragjevina, nego li javna. U toj zgradi bijaše pet odaja. Glavni ulaz bijaše s jugoistoka, te je na tome mjestu nagjen prag od lapora 1·8 *m* dug, a 0·78 *m* širok. Odatle se dolazilo u prostran, 9 *m* dug, a malo ne toliko širok trijem *A*. Pod je naokolo betonovan, dočijem u sredini, u prostoru od 3 *m* ne bijaše nikakova naboja (poda). Površina poda bijaše tu za 25 *cm* niža i jednostavno popločena. Već iz toga možemo naslućivati, kakova je bila gornja gradnja, te čemu je bio onaj trijem.

Onaj niži komad u podu mogao bi da bude impluvij, jer je jednostavno popločen, a ostali prostor nad nabojem bijaše za cijelo natkriven. To bijaše svakako najznamenitiji dio rimske kuće: atrij, pa ako i nema oko impluvija stupova, koji su krov držali, ne može to da naše mišljenje pobije, jer su i stupovi i krov mogli biti od drva, te su s vremenom istruhnuli. Do ovoga trijema bijaše s lijeva manja odaja *B*, dugačka 4·55 *m*, a široka 4·30 *m*. Spram atrija bijaše sa svijem otvorena, te ga je od njega dijelio samo 20 *cm* visok zid, kao njeka vrsta praga. To bijaše valjda tablinum. Ako nam se u toj gradnji i ne pokazuje obični tip italske kuće, to je ta gragjevina tijem zanimljivija, što u njoj vigjamo glavne elemente rimske kuće, a ako im je rasporegjaj neobičan, naziraćemo u tom dojam

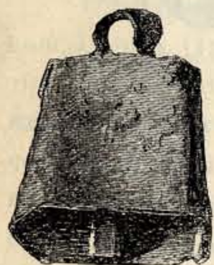
provincijske gradnje. Ostale su odaje sa svijem za se. Na sjeveroistočnoj strani bijaše drugi ulaz, kroz koji se ulazaše u prostran trijem *C*, koji se steraše oko atrija u formi luka. U tome trijemu bijahu vrata, kroz koja se je ulazilo u usku odaju *D*. Svrha tim odajama teško će se moći odrediti, jer uz najveću pažnju nije se ništa našlo, odakle bismo mogli zaključiti, čemu su služile. U objema prostorijama bijaše (naljeven) naboj podjednako visok. Kod otkapanja opazila se je jedino u naboju one manje odaje dosta debela naslaga pepela, a u trijemu *C* nagjosmo uz južni zid pet pari stupčića, načinjenih od četvoraste opeke, kakovijeh nalazimo obično u gradnji toplica (kupatila).

Kako se je pećne opeke (Heizziegel) tek nešto malo našlo, a pored toga ne vigja se, da su se stupovi duž cijeloga prostora uzdizali, niti ima traga, da je taj naboj na stupčićima počivao, ne možemo uzeti, da bi to bio hipokaustum. Sva je prilika, da su ti stupčići držali kakovu klupu, koja se je uza zid pružala. Pred tom klupom bijaše na sred trijema usagjeno u naboj četiri obla, gore išupljena crijepa, kake nam prikazuje *slika 10.*

Slika 10. Crijep uzidan u naboju sobe *C* u M. Mošunju.

I peta odaja u jugozapadnome uglu bijaše od ostalijeh odijeljena, 2·50×4·30*m* velika. Ugao te odaje bio je sa svijem porušen, jer se je odavde najviše materijala odvezlo, kad se je gradila crkva u Vitezu. Kako mi ljudi tamo pripovijedahu, odvezlo se je odavde lijepih kamenih dovratnika, koji su se kod gradnje one crkve u istu svrhu upotrebili. Zato sam u tlocrtu na onom mjestu i naznačio ulaz u odaju.

Slika 11. Zvonce iz ruševina u M. Mošunju.

Pored natpisa, na kome se spominje njeki T. Fla*(vius)* Aproni*(us)* i *[A]*ur*(elia)* Apronia, te njekoga manjega ulomka, našlo se je tu komada od stakla, posugja od ilovače, nekoliko željeznih čavala, zvonce, *slika 11.*, od željeznog tenećeta i ovi novci:

1. Julia Mamaea, † 235. poslije H.:
   A.: IVLIA MAMAEA AVGVSTA i lik na desno;
   R.: IVNO AVGVSTAE SC. Lik Junone, koja sjedi i drži nekakav cvijet i dijete u povojima. Novac je od bronca. Cohen, izd. IV., str. 82, br. 48.
2. Gallienus (oko 253.—268. poslije H.):
   A.: *[GALL]*IENVS AV*(G)*. Lik sa zupčastom krunom;
   R.: *[ORIEN]*S AVG. Bog sunca stoji uzdignute desnice, a u ljevici mu bič. Novac je od bronca. Cohen, IV., str. 398, br. 372.

3. Diocletianus (284.—305. poslije H.):
   A.: DIOCLETIANUS AVG. Lik sa lovorom;
   R.: VICTORIA SARMAT. Četiri vojnika žrtvuju pred gradskijem vratima. Novac je od srebra. Cohen, V., str. 385, br. 84.
4. Maximianus (305.—311. poslije H.):
   A.: IMP C GAL VAL MAXIMIANVS i lik;
   R.: GENIO IMPERATORIS P F AVG. Lik genija, koji drži pateru i rog fortune. Novac je od bronca. Cohen, V., str. 605, br. 78.
5. Licinius Pater (307.—323. poslije H.):
   A.: IMP LIC. LICINIVS P. F AVG i lik;
   R.: IOVI CONSERVATORI. Novac je od bronca, vrlo lijepo patinovan. Cohen, VI., str. 61, br. 81.
6. Julianus II. Philosophus (360.—363. poslije H.):
   A.: D. N. IVLIANVS NOB C. i lik;
   R.: *[FEL TEMP]*REPARATIO. Novac je od bronca. Cohen, VI., str. 366, br. 61.

Pored toga našlo se je još pet broncanijeh novaca, ali jer su izlizani, neda im se doba tačno odrediti; no svakako su iz istoga doba, kao i ovi, što smo ih sprijeda spomenuli.

Iz onijeh šest navedenijeh novaca vidimo, da je na tome mjestu živjela rimska naseobina u drugoj poli III. i do u drugu polu IV. vijeka. Tamošnji seljani nagju češće kod oranja, osobito na njivama koje su blizu podora M. Mošunja, po koju mjedenicu, te ih nose u travnički samostan. Tamo sam vidio lijepu hrpu takovijeh novaca, a megju njima bijaše Julia Mamaea najstarija, a Crispus najmlagji. Najviše (11) ih bijaše iz doba Maximianova; a najbolje sačuvana jedna iz doba Florianova. Cohen, V., str. 213, br. 24.

Pored toga našli su se komadi reliefa, na kome se vigja nekakov čovjek sa vrvcom, valjda uzdama, u ruci. Taj relief bijaše sa svijem razbijen, te smo pojedine komade morali tražiti. Čini se, kao da je oko njega bio sa svijem prost okvir, jer smo takovih komada našli na istom mjestu (odaja *E)* gdje i relief.

I ona dva natpisa, što sam ih objavio u Glasniku, II., str. 188., a sada se nalaze u Travniku, nagjena su u Divjaku, dakle sa svijem blizu našem nalazištu, o kome sprijeda govorasmo.

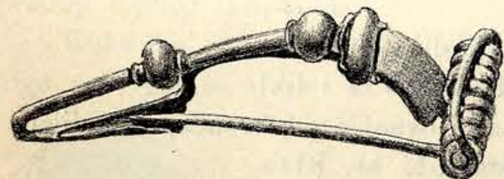
Pretražujući najbližu okolicu podora m.-mošunjskoga nagjosmo još slijedeće rimske starine:

U kući Ante Ančića iz M. Mošunja desni ugao timpana nekoga nadgrobnog lapornog stupa, komad nadgrobnoga natpisa, na komu se spominje

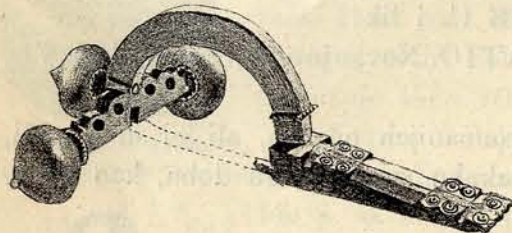
neki Crescentij, a u kući Nike Gudelja komad relieḟa, na kome se s desne strane razabire čovječji lik, dočim je sredina i lijeva strana tako oštećena, da je teško razabrati pravi oblik.

Putičevo.

Iz M. Mošunja pogjem s drom. Patschom u Putičevo, gdje su kod gradnje željeznice radnici naišli na čitavu naslagu kojekakovijeh prijedmeta iz rimskoga doba. No kako su tu radnici baš noću radili, dosta se je kasno opazilo kakovi su to prijedmeti. Dok je o tom glas u Sarajevo stigao, bijaše ona naslaga već sa svijem prekopana, te se je moglo još samo konstatovati, da je bila 1·5 *m* pod zemljom, da je mogla biti debela 10—30 *cm*, te da je bila puna ugljena i troske. To je mjesto na lijevoj obali Lašve, na nekom strmom obronku do 500 koračaja više dolačke stanice.

Slika 12. Fibula iz Putičeva.

Slika 13. Fibula iz Putičeva.

I ako se je za taj nahogjaj ovdje saznalo tek onda, kad je već sav prekopan bio, ipak je naš zem. muzej dobio najveći dio prijedmeta, što su se tamo iskopali, dočim je manji dio zapao katoličkom seminaru u Travniku.

Slika 14. Narukvica od bronca iz Putičeva.

Naš muzej dobio je:

1. Broncani novac Maximianov, Coh., V., str. 461, br. 164.
2. Broncani novac Constantina I., Coh., VI., str. 146, br. 369.
3. Mali broncani novac Constantina I. Naličje istrto.
4. Broncanu fibulu sa luka, kašnjeg la-tènskog tipa sa dvije bobice na zavinutom kraju zaponca. *Slika 12.*
5. Veliku fibulu rimske provincijalne forme sa glavicama na prečki. *Slika 13.*
6. Grivnu od broncanog tenećeta sa jednostavno utisnutijem ornamentima lista. *Slika 14.*
7. Dônji dio rimske fibule.
8. Veliki željezni nož sa drškom, *d* = 33 *cm*, *š* = 4·3 *cm*. — *Tabla I., slika 1.*

9. Mali željezni nož sa drškom, *d* = 21 *cm*, *š* = 3 *cm*. — *Tabla I., slika 2.*
10. Željezni nož, *d* = 28 *cm*, *š* = 4 *cm*.
11. Željezni nož, *d* = 24 *cm*, *š* = 3 *cm*.
12. Fragmenat željeznog noža, *d* = 15 *cm*, *š* = 3 *cm*.
13. Fragmenat željeznog noža, *d* = 12 *cm*, *š* = 2 *cm*.
14. Željezna prečka, *d* = 12·5 *cm*, *š* = 3·7 *cm*.
15. Veliku željeznu sjekiru, *d* = 20·5 *cm*, širina oštrice 5·3 *cm*. — *Tabla I., slika 8.*

Slika 15. Predmet od bakra.

Slika 16. Žara iz Putičeva.

Slika 17. Posudica iz Putičeva.

Slika 18. Posudica od bijele zemlje iz Putičeva.

16. Malu željeznu sjekiru, *d* = 13·5 *cm*, širina oštrice 3·5 *cm*. — *Tabla I., slika 9.*
17. Rt sulice, *d* = 14 *cm*, na dônjem dijelu sa dvije rupice. — *Tabla I., slika 5.*
18. Željezne škare za striganje ovaca, prekinute, *d* = 27 *cm*. — *Tabla I., slika 3.*
19. Omanje škare za striganje ovaca, *d* = 17·5 *cm*.
20. Fragmente škarâ za striganje ovaca.
21. Željezni ključ, *d* = 7·3 *cm*. — *Tabla I., slika 10.*
22. Željezni ključ, *d* = 7·5 *cm*. — *Tabla I., slika 11.*
23. Rt od strjelice, *d* = 10 *cm*.

Glasnik zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini. 1893. V. 4.

Tabla I. Uz članak „Iskopine u dolini Lašve 1893".

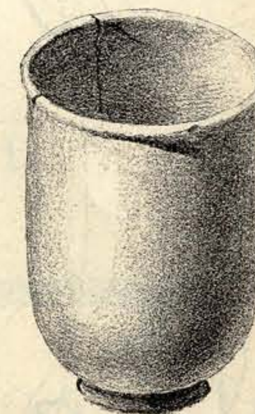
24. Prismatički bakreni instrumenat, u sredini od željeza, $d=10$ *cm*. *Slika 15.*

25. Žàru od svjetlije ilovače sa širokim ždrijelom, visoku 22·5 *cm*, gore okrajak previjen. Vide se na njoj tragovi slikarije; na bijeloj osnovi mrke šare. *Slika 16.* pokazuje nam rekonstrukciju ornamentalnog motiva.

26. Komad veoma široke, 22 *cm* visoke žàre s drškom, od svjetlije ilovače, crveno obojene.

27. Malu posudu 7·3 *cm* visoku, od svjetlije ilovače sa jednostavno, na glavnoj smegjoj boji izragjenijem ornamentom. *Slika 17.*

Slika 19. Vrč od crvene zemlje iz Putičeva.

Slika 20. Čaša od bijele zemlje iz Putičeva.

28. Malu zdjelicu bez drška, od bijele ilovače, 7 *cm* visoku. *Slika 18.*

29. Mali vrč od svjetlije ilovače sa odbijenom ručicom, crveno obojen. *Slika 19.*

30. Čaša od bijele ilovače. *Slika 20.*

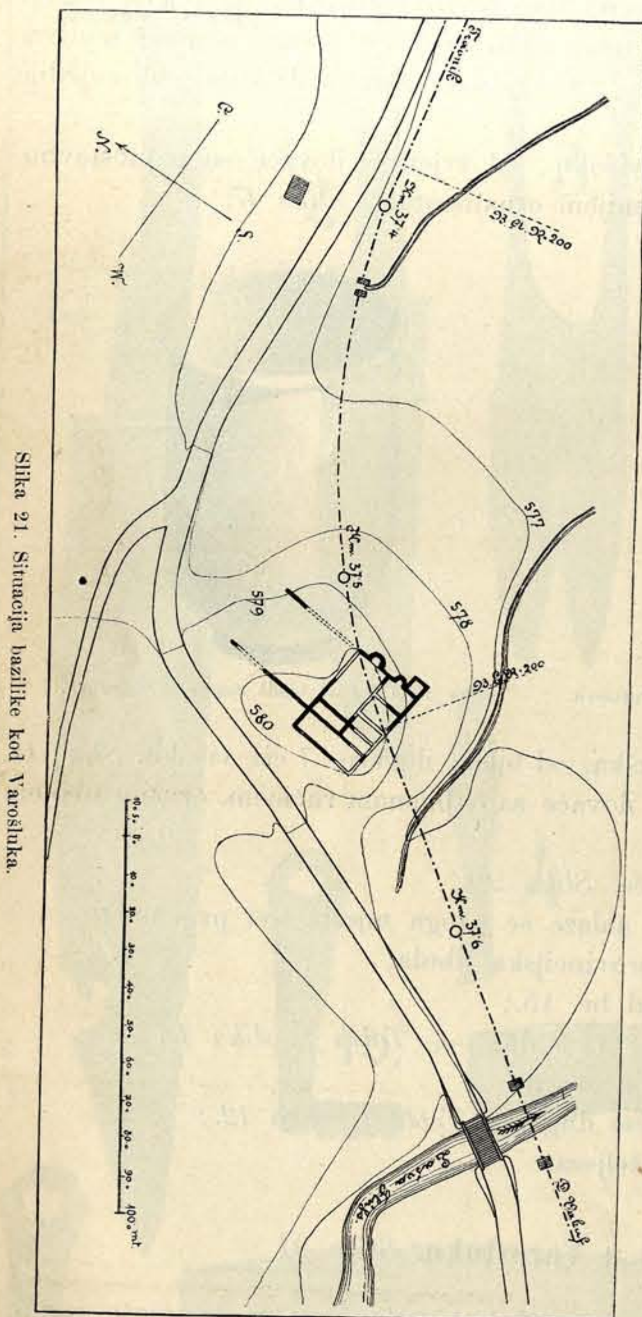
U travničkom seminaru nalaze se s toga mjesta ovi prijedmeti:

a) mala broncana rimska provincijska fibula;
b) sjekira, pendant onoj pod br. 15.;
c) jednostavni rt strijelice, 8·3 *cm* dug. — *Tabla I., slika 4.;*
d) ulomak škara za striganje ovaca;
e) željezni malj (čekić) 10 *cm* dug. — *Tabla I., slika 12.;*
f) tri neizragjena komada željeza.

Bazilika u Varošluku. *Slika 21.*

Kada se je gradila željeznica od Lašve do Komara, naigjoše radnici na rimski podor, ali ovaj mogasmo ipak istražiti prije nego li su to mjesto radnici prekopali. Za kratko vrijeme mogasmo razabrati glavne forme te gragjevine, a da smo s tijem poslom bili brzo gotovi, najveća je zasluga

gosp. nadinžinjera Višate, koji me je vrlo ljubezno u svačem pomogao, na čemu mu od srca hvala. Taj se podor nalazi nedaleko od onoga mjesta, gdje se cesta iz Turbeta razilazi u Bugojno i Karaulu. Zemljište, što se uz tu tačku prostire ispremiješano je tuj i tamo podorima, te ga narod zove Varošluk. Već samo to ime pokazuje, da je tu negda bila naseobina. Jedno deset minuta odavde na sjeveroistok nagjena je i ona rimska narikaljka iz Runića, što ju je dr. Hoernes objavio.

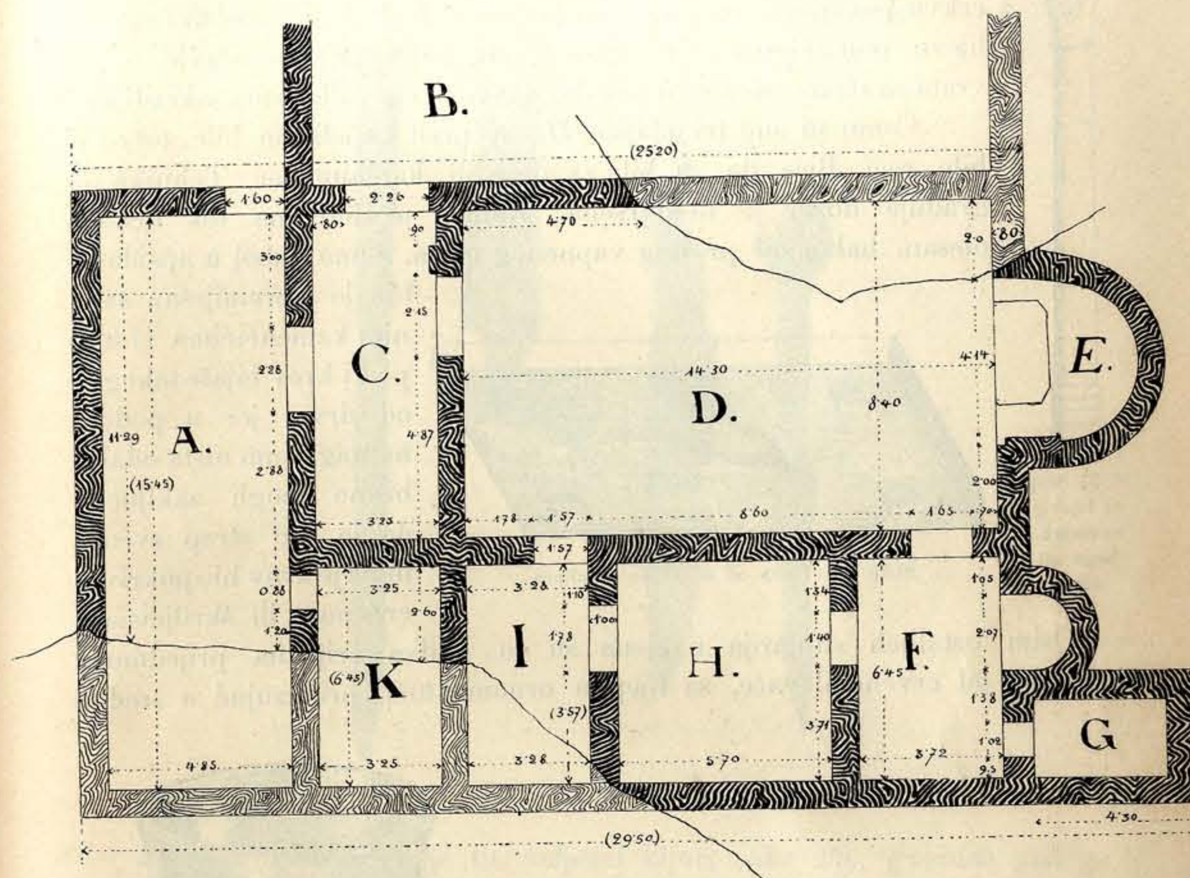

Slika 21. Situacija bazilike kod Varošluka.

Podor, što ga najprije otkopasmo, leži jedno 1100 *m* nad željezničkom stanicom Turbe. Dok sam onamo dospio, razrušili su već željeznički radnici na dvije strane po komad spoljašnjega zida, radeći tamo na prosjeku za prugu. Prestavši odmah s poslom, otkopasmo taj podor i mogasmo tačno odrediti glavne forme gradnje. Kako priloženi tlocrt pokazuje, bijaše ta zgrada blizu 30*m* duga, a 16·65 *m* široka. *Slika 22.*

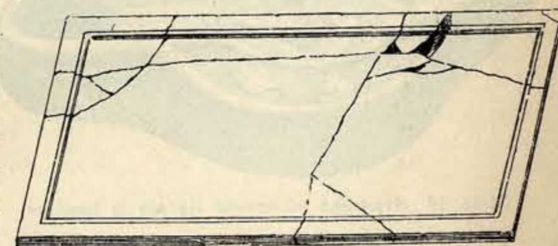
Na prvi se mah razabire, i ako je osnova zgrade nješto komplikovana, da je kršć. bazilika ranijega doba. Za nas je tijem vrijednija, što naliči u neku ruku zeničkoj bazilici. — Ta bazilika imagjaše dva predvorja: sa zapada bijaše jedno, koje zapremaše svu širinu zgrade, a sa sjevera drugi, prostrani dvor *B.* Trag ogradi ovoga dvora mogasmo još u duljini od 25 *m* opaziti, a odavle dalje čini se, da se je nanizao red zgrada, koje još za sada nijesu otkopane.

Tu je crkvu dijelio poprječni zid u dva dijela; u sjevernoj poli nalazaše se sama crkva *D*, i odio za katehumene (nartex) *C.* Crkva imagjaše

Slika 22. Osnova bazilike kod Varošluka.

jednu lagju, koja bijaše 14·3 *m* duga, a 8·4 *m* široka, te se čini, da nije bilo nikakovijeh umjetničkijeh ukrasa. Tek u prostranoj, 10 *cm* višoj apsidi nagjosmo u naboju izdubeno mjesto, gdje je stajalo podzigje oltara. Oltar, *slike 23.* do *25.*, nijesmo tuj našli, nego na polju s južne strane. Oblik mu je baš kao kršć. trapeza najstarijega doba: na četiri stupčića metnuta ploča. I stupčići i pačetvorasta ploča bijahu od bijeloga, lijepo izglagjenoga mramora. Na ploči se opaža i profilovan okvir, a na stupčićima jednostavno isklesane glavice. Stupčići stajahu na običnom podzigju od lapora, koje je na četiri mjesta izdubeno, te su ondje stupčići stali.

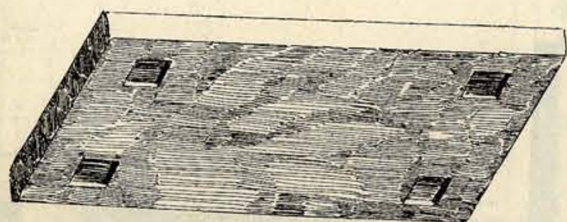
Slika 23. Mramorna ploča sa oltara.

Osim podzigja, sve drugo bijaše razbito, te smo istom iza raznijeh pokušaja mogli konstruisat oltar, kako nam ga priložene *slike 23.* do *25.* pokazuju.

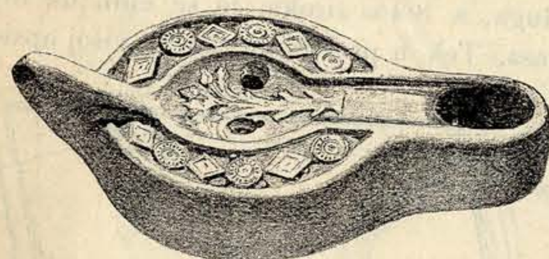
Sl. 24. Stup od bijelog mramora. Noga od oltara.

Drugi dio bazilike sastojaše od više prostorija: tu bijaše uz glavnu crkvu ponajprije malena uska kapelica *F*, kojoj je apsida nešto na lijevo pomaknuta. To bijaše valjda baptisterij, a odavle se na vrata sa strane ulazaše u nekaku odaju, što je valjda bila sakristija *G*. Čemu su one tri odajice *H*—*K* pred kapelicom bile, teško bi bilo reći. Biće da su bile za žene ili katehumene. Tehnika te gradnje dosta je nesavršena. Kamen u zidovima tek nekako otesan, naboj od prostog vapnenog maza. Samo naboj u apsidama bio je ispremiješan šarenim kamenčićima. Gornji pod i krov bijaše takogjer od drva; jer u podoru ne nagjosmo ništa odakle bismo mogli zaključiti, da je bio strop sveden ili da je krov bio pokriven crijepom ili škriljevcem.

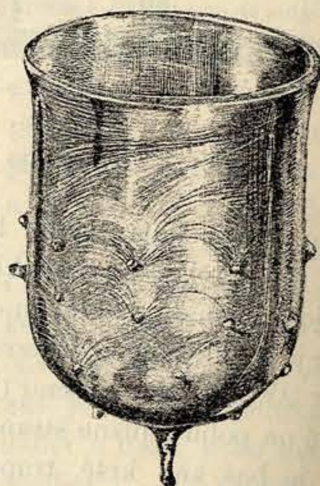

Slika 25. Ploča od miljevine sa oltara.

— Osim ostalijeh sitnjarija nagjena su tu i dva vrijedna prijedmeta: Svjetiljka od crvene ilovače, sa lijepim ornamentom, prikazujuć u sredini

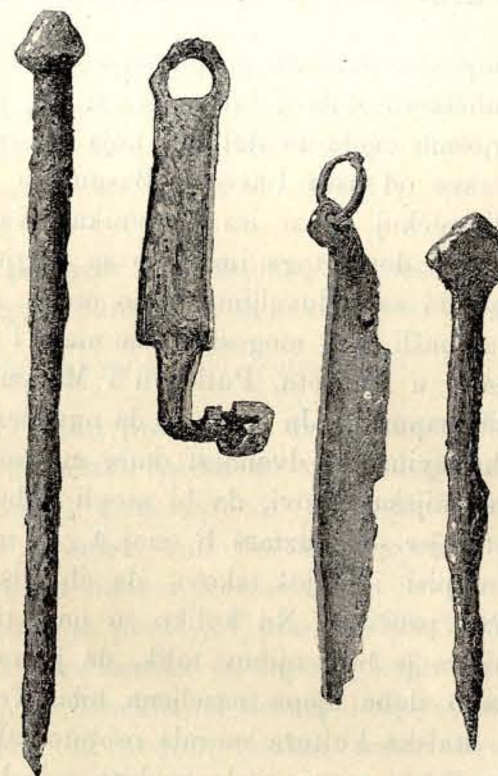
Slika 26. Svjetiljka od crvene ilovače iz bazilike.

Slika 27. Čaša za ulje sa kandila iz bazilike.

drvo, a unaokolo stilistički motiv, *slika 26.*, te jajolika staklena čaša, *slika 27.*, u kojoj stajaše u svjetiljci ulje. Ta čaša bijaše od ozdô uriješena kao bobicama. Sudeći po prvoj svjetiljci, koja se je u tome obliku samo u kršćanskim crkvama ranijeg doba nalazila, gragjena je ta basilika u

IV. vijeku, a to pokazuju i ostali prijedmeti, što su ovdje nagjeni: a osobito komadi stakla od čisto rimskijeh posuda. Osim raznijeh željeznijeh klinaca,

Slika 28. Slika 29. Slika 30. Slika 31.

slika 28. i *31.*, našlo se je tu: željezni ključ, *slika 29.*, gvozdac maloga noža, *slika 30.* i gvozdac nekakva noža[1]).

Dr. Ćiro Truhelka.

---

[1]) Pored ovijeh prijedmeta dao mi je gosp. Valdecky i broncani novac iz doba Avgustova (Cohen, I., str. 72, br. 281.), što ga je nedaleko odavde u G. Turbetu našao.

II.

Rimski natpisi iz doline Lašve.

Prve polovice mjeseca oktobra proputovao sam sa kustosom zem. muzeja drom. Ć. Truhelkom dolinu Lašve, da u njoj potražim ostanke iz rimskoga doba. Progjosmo cijelu tu dolinu, koja se osobito ističe svojim prirodnim ljepotama, sve od ušća Lašve u Bosnu pa do Turbeta, prve postaje na novoj željezničkoj pruzi iza Travnika. Kako u našem zem. muzeju, hvala Bogu, već dosta toga ima, što se megju vrijednije starine ubraja, nijesmo trebali da se zadovoljimo samo onim, što bi u grobljima, manastirima i kućama našli, već mogosmo, da malo i u zemlju zavirimo. Što se je iskopina našlo u Turbetu, Putičevu i Malom Mošunju, o njima će izvjestiti moj čestiti saputnik. Ja ću ovdje da navedem samo one natpise, što sam ih u tijem krajevima za dvanaest dana mogao snimiti.

Ti natpisi doduše nijesu takovi, da bi mogli pobuditi osobiti interes u naučnjačkom svijetu, jer — izuzmeš li onaj 1., a možda i 13. — sve su sami nadgrobni natpisi i to još takovi, da ih više moraš nagagjati, nego li ih možeš tačno pročitati. Nu koliko su nam ti natpisi sadržinom svojom možda nejasni, to je broj njihov tolik, da jasno uvigjamo, kako je dolina Lašve u rimsko doba lijepo naseljena bila. To osobito vrijedi za Mali Mošunj, gdje je italska kultura morala osobito jaka biti. Kad bi se tu još više kopalo, našlo bi se za cijelo osobito vrijednih spomenika.

Vitez.

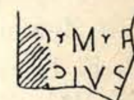
Natpisa priopćenih pod C. I. L. III., 8380., 8381. i 8382. nijesmo mogli naći; oni su se, kako mi gosp. prof. o. A. Hoffer u Travniku reče, izgubili[1]). U Vitezu ima za sada samo jedna starina, a to je dosta lijepo izragjeni relief nekakva jahača, za cijelo vrijedan, da se uvrsti u arheolog. zbirku našega muzeja. Ne spremi li se do skora, moglo bi ga nevrijeme ljuto oštetiti, jer leži na muhamedovskom groblju.

Mali Mošunj.

Za sve spomenike ne dâ se tačno odrediti mjesto, gdje su se nalazili. Spomenici br. 3. i 12. našli su se u nekoj rimskoj privatnoj kući, što smo je ja i dr. Truhelka na zemljištu nekoga Stipe Debeljaka otkopali.

[1]) O natpisu C. I. L. III., 8382. isporedi str. 705.

Na istom brežuljku, na kome je i kuća Debeljakova, našli su se — kako nam gosp. o. A. Hoffer reče — i spomenici br. 4. i 5. Kod spomenika br. 2. i 10. isporedi primjedbe, dodane njihovijem natpisima. Što se tiče ostalih spomenika (br. 1., 6., 7., 8., 9., 11., 13. i 14.) može se samo toliko reći, da potječu sa brijega Crkvine ili Crkvište.

Slika 32.

1. Komad žrtvenika od lapora, gornji dio djelomice sačuvan, s lijeva i dolje s desna krnjat; visok 0·38 *m*, širok 0·265 *m*, debeo 0·115 *m*; pismena su visoka do 0·063 *m*; nalazi se u travničkom gimnaziju. *Slika 32.*

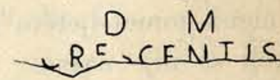
Taj je natpis priopćio u Glasniku, II., str. 189, br. V. dr. Ćiro Truhelka, te se njegovo tumačenje u nekoliko od moga razilazi.

J(ovi) o(ptimo) m(aximo) f(ulminatori) [Ul]pius . . . .

Kraticu *F* u 1. retku pročitao je dr. Truhelka fulminatori, valjda za to, jer se je u Zenici, dakle nedaleko od Malog Mošunja našao natpis: *J(ovi) o(ptimo) m(aximo) fulmina(tori).* (Isporedi: Glasnik, IV., str. 343, i Mittheilungen aus Bosnien und der Hercegovina, I., str. 276.) Mjesto fulminatori moglo bi da bude i *f(ulguratori).*

U 2. retku možda je pred *[Ul]*pius bio još kakav prenomen.

2. Dva odlomka spomenika od lapora, kojima su se raznoliki okviri sačuvali na gornjoj, a donekle na desnoj i lijevoj strani; visok je 0·28, širok 0·59; pismena su 0·055 visoka; nalazi se u Malom Mošunju u kući nekoga Ančića uzidan u zidu. Taj spomenik bijaše i u staroj kući uzidan, ali tako da se pismena nijesu vidjela. *Slika 33.* Nalazište mu je nepoznato.

Slika 33.

D(is) M(anibus) Crescentis . . . .

3. Dva odlomka spomenika od lapora, sa svijeh strana lijepo otesana, gornja strana nešto izglagjena; visok je 0·19, širok 0·49, debeo 0·13; pismena su visoka, i to u 1. retku 0·058, a u drugom 0·055; nalazi se u zem. muzeju. *Slika 34.*

To je nadgrobni spomenik, što ga je neka Aurelia Apronia valjda svome suprugu T. Flaviu Apriu podigla. Mogli bi ga ovako od prilike pročitati i dopuniti: *D(is) M(anibus)]. T. Fla(vio) Aprion[i marito pientissimo A]ur(elia) Apronia m[emoriam posuit].*

Slika 34.

Ime Aprio našlo se je na rimskim spomenicima ovijeh zemalja kao i u krajevima susjedne rimske provincije Mezije superior po više puta (C. I. L. III., 2257. Salonae, 3183. *b.* nepoznata nalazišta, 1653. Viminacium). Poznate su n. pr. rimske

lampe s tijem imenom APRIO (C. I. L. III., 6008_5) ili APRIO F (C. I. L. III., 1634_2, 6008_6). Osobito je karakteristično, da i na tome spomeniku imamo muško ime a uza nj plemensko ime Flavius. I u Zenici nagjen je spomenik, na kome se ističe ime nekoga T. Flavia T. F. Lucia (Glasnik, IV., str. 342, br. 1. i Mittheilungen aus Bosnien und der Hercegovina, I. str. 275, br. 1.) te nekoga viteza T. Flavia Senecae (Glasnik, IV., str. 343, br. 2., isp. str. 345, br. 9., resp. Mittheilungen i t. d., str. 276., br. 2., isp. str. 278, br. 9.). Iz toga bismo mogli zaključiti, da se je pojedinim licima ovijeh zemalja već za Flavijevaca (69.—96. poslije Hr.) podjeljivalo gragjansko pravo, kako su ga i praoci ovijeh navedenijeh lica zadobili.

Apronia stoji u našem spomeniku mjesto cognomena baš kao i na solunskom natpisu, C. I. L. III., 2599: *Vibiae Apronìae Maximus nepotiae suae p. b. m.*

4. Komad ploče od lapora, lijeva strana cijela; odozgo, s desna i odozdô otkrhnuta; 0·37 visoka, 0·475 široka, 0·045 debela; pismena nezgodna, 0·05 visoka, poprečni im potezi osobito maleni; nalazi se u travničkom gimnaziju. *Slika 35.*

Slika 35.

Taj je natpis objavio Ć. Truhelka u Glasniku, II., str. 188, br. 1., a čita ga nešto malo drugačije.

U retku 1. bila je za cijelo ligatura *AV*.

Biće da su taj spomenik podigli ožalošćeni roditelji svome čedu, koje im je prerana smrt ugrabila. Imena tome djetetu ne znamo, jer je ono bilo na gornjem dijelu spomenika, koji se nije našao.

.... *vixi]t [a]nn(os) XII. [? Septi]mius Bato e[t? Opia]va parentes ei[us] infelicissi[mi] feceru[nt].*

Kao plemensko ime uzeo sam *Septimius*, jer su barbari, zadobivši gragjansko pravo uzimali ponajviše plemensko ime svoga vladara. Inače bi se to moglo čitati i [Deci]mius, [Fir]mius, [Maxi]mius i t. d. Pravo ilirsko ime *Bato* našlo se je već na spomenicima ovoga kraja. Tako se spominje neki *Plator Batonis (filius)* na nekom spomeniku, što je nagjen u Trijuši, izmegju Zenice i Janjića (Glasnik, IV., str. 349; Mittheilungen, I., str. 282). Spram ove ilirske lične imenice muškoga roda, mislim, da će se nalaziti slična lična imenica ženskoga roda. Što se tiče riječi *Opiava*, isporedi C. I. L. III., 2900. iz Coriniuma. Moglo bi da bude možda i *[Ingen]ua.*

Slika 36

5. Komad vapnenca, s desne i s lijeve strane neoštećen, dočim je odozgo i odozdô krnjast; visok je 0·3, širok 0·5, debeo 0·2. Pismena u 2. retku visoka do 0·062, u 3. 0.065, u 4. 0·056; nalazi se u travničkom gimnaziju. *Slika 36.*

Taj je spomenik objavio dr. Truhelka u Glasniku, II., str. 188, br. II. Na licu toga spomenika ima različitih modernih ukrasa.

.... *Carul(a)e an(norum) LXXX. fecerun(t) filiae.*

Podigoše ga dakle kćerke svojoj staroj majci.

6. Komad vapnenca, sa svijuh strana krnjast; visok 0·115, širok 0·19, debeo 0·07; pismena visoka do 0·046; nalazi se u travničkom gimnaziju. *Slika 37.*

I taj je spomenik objavio dr. Truhelka u Glasniku, II., str. 188, br. III., a čita ga nešto malo drugačije.

Slika 37.

Mogao bi to da bude onaj isti natpis, što ga je i M. Hoernes megju natpisima iz Viteza objavio (C. I. L. III., 8382.):

P I A
N I V

Čini se, da je u 1. retku ime neke žene *[Janu]aria* ili *[Anch]aria, [Pin]aria, [V]aria;* a prema tome mogli bismo pismena u drugom retku čitati *[c]oniu[gi].*

7. Komad vapnenca, na dolnjem kraju malo sačuvan, s lijeva odozgor i s desna krnjast; visok 0·225, širok 0·215, debeo 0·13; pismena visoka u 2. retku 0·066; nalazi se u travničkom gimnaziju. *Slika 38.*

Objavio ga dr. Truhelka u Glasniku, II., str. 189, br. IV., a čita ga nešto malo drugačije.

Slika 38.

Onaj komadić u 1. retku mogao bi da bude hasta. Drugi redak mogao bi se da čita *[e]t Plo[tia]*, ili *Plo[tius]*, ili *Ploce*, ili *Plocamus* i t. d.

8. Komadić ploče od lapora; visok 0·085, širok 0·115, debeo 0·03; pismena nezgodna i visoka; nalazi se u travničkom gimnaziju. *Slika 39.*

Slika 39.

9. Komadić ploče od lapora; visok 0·145, širok 0·1, debeo 0·05; pismena nezgodna, do 0·04 visoka; nalazi se u travničkom gimnaziju. *Slika 40.*

Čini se, da je odozdô bio još jedan redak, te je to možda samo fragmenat pregjašnjega spomenika.

Slika 40.

10. Komadić ploče od lapora, s lijeva na rubu maleni dio sačuvan, te je, koliko se razabire, bez okvira; visok je 0·205, širok 0·175; pismena u 1. i 2. retku izbočena do 0·048, a u 3. do 0·052; nalazi se uzidan u kući Nike Gudelja u Malom Mošunju; gdje je nagjen, ne zna se. *Slika 41.*

Slika 41.

Kako se čini pred ovijem slovima ne bijaše ništa više, a ispod njih kao da je još jedan redak bio.

11. Komadić vapnenca, odasvuda krnjast; visok 0·125, širok 0·2, debeo 0·1; nalazi se u travničkom gimnaziju. *Slika 42.* Tačka u pismenu *o* načinjena je šiljkom šestara, kojim su ga obično pravili. Je li i u 2. retku bilo pismena, ne možemo znati.

Slika 42.

12. Komadić vapnenca, odasvuda krnjast; visok 0·11, širok 0·065, debeo 0·05; pismena visoka; nalazi se u zem. muzeju. *Slika 43.* U drugome retku onaj znak pred *N* čini se, da je nekakova interpunkcija.

Slika 43.

13. Komadić vapnenca, odasvuda krnjast; visok 0·225, širok 0·085, debeo 0·14; pismena visoka do 0·09; nalazi se u travničkom gimnaziju. *Slika 44.*

Slika 44.

14. Gornji komadić ploče od vapnenca, s lijeva, odozdô i s desna krnjast; visok 0·14, širok 0·095, debeo 0·048; pismena visoka do 0·06; nalazi se u travničkom gimnaziju. *Slika 45.*

Slika 45.

Poljanice.

15. Bosanski prijatelj, sv. IV. (1870.), na str. 109*f.* javlja, da je u Poljanicama, selu od prilike 3 sahata Travniku na sjeveroistok, nagjen spomenik s ovim natpisom:

Piisimae ac devotissimae coniugi vivens hoc posuit .... i dodaje „dalje se neda čitati“.

Gdje bi se taj spomenik sada nalazio, nijesam mogao da saznam.

Fazlići.

16. Ploča od lapora, visoka 1·0, široka 0·76, debela 0·21. Prostor, na kome je natpis, dugačak je 0·45, a širok 0·51. Nad njim se vidi s desna maleni komadić reliefa, na kome se razabiru noge nekakvoga čovjeka. Pismena su u 1. i 2. retku 0·046, u 3. 0·04, u 4. i 5. 0·038, u 6. 0·036 visoka; interpunkcije nepravilno pometane. Taj je spomenik nagjen na polju Bećira Aganovića, a sada se nalazi u travničkom gimnaziju. *Slika 46.*

D M
P·AEL·IVSTVS
·DC·M BIST·
ETAELPROCVLA·
CONIVX·VIVISIBI
POSVERVNT

Slika 46.

Faksimil toga natpisa objavio je u Glasniku, V., str. 321 o. A. Hoffer.

U 2. redu sigurno je DC, a ne ligatura, možda Ð. *D(is) M(anibus). P. Ael(ius) Justus, d(e)c(urio) m(unicipii) Bist(uae), et Ael(ia) Procula coniux vivi sibi posuerunt.*

To znači: Ovaj spomenik podigoše si još za života vijećnik grada Bistuae P. Aelije Justo i njegova supruga Aelija Procula.

Ovaj je spomenik bez sumnje najzanimljiviji od svijuh, na koje smo na tom putu naišli, jer nam daje veoma znamenitih vijesti o gradu Bistua. Taj spomenik ujedno potvrgjuje, da je moje mišljenje, izneseno u Glasniku, IV., str. 345, br. 8. (Mittheilungen aus Bosnien und der Hercegovina, I., str. 278, br. 8.) kako se fragmenat riječi IST, nagjen na mnogijem spomenicima, imade dopunit sa [B]ist(ua), bilo sa svijem ispravno. Nema sada više sumnje, da se pod tijem gradom Bistua misli današnja Zenica.

To se je ime do sada našlo na ovijem spomenicima:

1. *T. Fl(avio) T. F. Lucio dec. mun. Bis.* (Glasnik, IV., str. 342, br. 1.; Mittheilungen, I., str. 275, br 1.).

2 ..... *II. v[ir(o) munic(ipii) B]ist(uae) sacerd(oti)* ili *sacerd(otali) [?provi]nc(iae) De[l]ma[tiae]*... Glasnik, IV., str. 345, br. 8.; Mittheilungen, I., str. 278, br. 8.

3. Na ovom sada navedenom spomeniku: *P. Ael(ius) Justus d(ec) m. Bist.*

4. Po mome mišljenju mogao bi i spomenik sa slijedećim natpisom pripadati gradu Bistua: C. I. L. III., S. 8783.: *D. M. P. Ael(io) Rastoriano, eq(uo) p(ublico), decur(ioni), (duum)viro et q(uin)q(uennali) munic(ipii) [Bis]tuatium, dis[p(unctori) ci]vitat(is) Naron[ens(ium)], q(uestori) municip(iorum) Azina[tium]*[1]) *Splonistarum Ar[upin(orum)?] et Ael[i]ae Procili[anae?] defunct(ae) ann(orum) .... Albia Crisp[ina? coniugi] incompara[bili et fi]liae infelicissim[ae] et sibi.*

O. Hirschfeld veli: „Fortasse [Bu]tuatium [Bis]tuatium proposuit Bulić“. Gdje bi se Butua spominjala, znamo jedan jedini spomenik C. I. L. III., 6338.: *D. M. s. Q. Statio F[e]s[t]o, vixit ann. II., mens. II., d. XXII. Q Statius [Ep]era[s]tus fil.* Sada znamo, da je u Bistui rimska kultura lijepo napredovala, da su se sinovi toga grada na lijepe časti uspeli. Novi nam spomenik dokazuje, da je familija Aelia u Zenici nastavala, a osobito se često ističe ime Procula, te od njega izvedena imena: Flavia Procilla (Glasnik, IV., str. 342; Mittheilungen, I., str. 275), Aurel. Procula i Aurelia Procilla (Glasnik, str. 343, br. 5.; Mittheilungen, str. 276, br. 5.), Procula (Glasnik, str. 344, br. 6.; Mittheilungen, str. 277, br. 6.), pa Aelia Procula na ovom novom natpisu.

Kako nam spomenici 1., 3., 4. dokazuju, bijaše Bistua municipij. Iz tijeh spomenika upoznajemo i neke dostojanstvenike toga grada, tako: dva duumvira (br. 2. i 4.), od kojih je jedan dapače quinquennalis; tri decuriona (br. 1., 3. i 4.); a sva je prilika, da je i onaj, u Glasniku, IV., str. 343,

[1]) Isporedi: J. W. Kubitschek: Archäologisch-epigraphische Mittheilungen, XV., str. 109 ff.

br. 4., i u Mittheilungen, I., str. 276, spominjani „sacerdos urbis Romae“, bio svećenik municipijski.

Ako li je to istina, da je naime nepoznati taj svećenik zeničkoga municipija, bio svećenik grada Rima, to je time jasno dokazano, da se je u to doba na mjestu današnje Zenice uzdizala crkva rimskoga obreda.

Neki su dapače gragjani stare Zenice (Bistua) i izvan svoga grada imali po koju čast. Ako sam natpis pravo pročitao, bijaše jedan (br. 2. gore) predsjednik sabora dalmatinskog, drugi opet [Glasnik, IV., str. 343, br. 2.; Mittheilungen, I., str. 276, br. 2.: *T. Flavius Seneca v(ir) e(gregius)*] bijaše zvaničnik u cara; treći napokon (br. 4. gore) bijaše zvaničnik u četiri druge općine i rimski vitez.

Već smo na str. 704 pokazali, kako su mnogi stanovnici oko srednjega toka Bosne i Lašve već za Flavijevaca zadobili rimsko gragjansko pravo; a kako nam eto naš spomenik, pa natpis spomenika, što smo ga gore pod br. 4. iznijeli, potvrgjuje, brinuo se je i car P. Aelije Hadrijan 117.—138. poslije Hrista za to, da što veći broj ljudi zadobije rimsko gragjansko pravo. Po tome su za ovoga rimskoga vladara i spomenuti Justus i Rastorianus, ili što je vjerovatnije, da su već njihovi pradjedovi postali rimskim gragjanima. Nu i za Hadrijana nije svako, koji bi gradu Bistui spadao, taj privilegij zadobio: koliko se zna, moragjahu nekoji kao: Aurelii (Glasnik, IV., str. 342, br. 1., str. 343, br. 3., 5., str. 344, br. 7.; Mittheilungen, I., str. 275, br. 1., str. 276, br. 3., [čovjek i žena], br. 5., [čovjek i žena] str. 277, br. 7., [čovjek i žena]) na to čekati sve do Marca Aurela (161.—180.), dapače i do t. zv. constitutie Antonine, t. j. do god. 212.

Hoćemo li da odredimo megju, dokle je teritorij grada Bistue bar s jedne strane, sezao, dobro će nam u tome doći ovaj spomenik iz Fazlića. Po njemu možemo pouzdano uzeti, da je posjed gradskog vijećnika od Bistue ležao unutar gradskoga teritorija; po tom su Fazlići još potpadali pod vlast načeonika i vijećnika grada Bistue.

Na putu od Zenice do Fazlića još su sela: Stranjani, Pojska, Brajkovići i Postinje. Od Zenice do Fazlića ima od prilike 4 sahata.

Putičevo.

1. Natpis C. I. L. III., 8383. = 2765. (ispor. str. 1035), koji je sada u bečkom dvorskom muzeju, čini se, da je stajao jedno 300 koraka nad željezničkom prugom kod *km* 26·2. Iskopine na tome mjestu objaviće dr. Truhelka.

2. C. I. L. III., 8384. = 2766. ne mogosmo naći.

Runići.

C. I. L. III., 8385. našao sam na posjedu Ali efendije Osman-Agića, a sada se nalazi u travničkom gimnaziju. I taj je spomenik od vapnenca, 1·06 visok, 0·6 širok, 0·32 debeo; prostor, na kome je natpis, dug je 0·62, a širok 0·425. Pismena su gusto pometana, nejednake duljine (od 0·032 do 0·035) i obojena.

Biće pravo, kako ga je Hoernes pročitao. Tako se sigurno razbira u retku 5. ADQVE, PVERVM; u retku 6. RRAECLARA; u retku 7. nije valjda zapazio ligature PATRVOQVE.

Završujuć tu svoju radnju srdačno zahvaljujem gospodinu prof. o. Aleksandru Hofferu, tome vrijednome čuvaru starina iz doline lašvanske, koji mi je u mome naučnome poslu kroz ono 12 dana rado pomagao i za moja mi studija svoj, makar i mali, muzej otvorio.

Sarajevo, 29. oktobra 1893.

Dr. **Karlo Patsch.**

Нешто о Вјетреници пећини.

Приопћио

ц. и кр. натпоручник **Јосип Вавровић.**

С проматрањем живота у прехисторичког човјека тијесно је спојена помисао на становнике пећина, те нас радозналост води, да завиримо у сваку поједину пећину, не бисмо ли дознали каквих појединости о његову начину живљења и уздржавања и о главној његовој радњи, — вазда се надајући, да ћемо наићи на какав знак, који би нам дао посве јасних вијести о дилувијалном човјеку и о животињама оног древног доба.

Неке нам пећине додуше дају грађе за изучавање живота у прехисторичког човјека, друге нам се опет приказују као легла изумрлих животиња, опет за друге чини се, да ни у оно вријеме нијесу служиле за обитавање, те су то споменици, који само у геолошком или у геогностичком правцу могу да побуде интерес, те им вриједност пада више у подручје геологије, геогнозије и петрографије, него ли у подручје прехисторије.

У кршевитој Херцеговини нарочито има обиље пећина, таквих, које су служиле за обитавање, и таквих, које нас само с геогностичког становишта могу занимати, те их се већина спомиње у изврсном дјелу „Прехисторичка налазишта“ од Радимског.

Што ондје није напоменута ниже описана пећина, имаће свој узрок ваљда у томе, што је превише удаљена од пута, или што на први поглед слабо показује вриједности за прехисторију.

То је Вјетреница пећина у котару љубинском близу старог манастира Завале.

Њу је само једноћ, и то са свијем лапидарно споменуо некадашњи игуман реченог манастира, Христофор Михајловић, у овоме листу[1]).

---

[1]) Види: Гласник зем. музеја у Босни и Херцеговини, 1889., IV. св., стр. 18, и 1890., II. св., стр. 130.

Надовезујући на његово описивање мислим, да овдје приопћим некоје резултате свога испитивања по тој пећини.

Вјетреница пећина пукла је у стијени, која се на западној страни избочила у Попово поље.

Апсолутна висина улаза износи 295 *m*, а разлика спрам дна долине око 53 *m*. Она се повлачи у обронке клисуре, те се до око 80 *m* простире право на југ, а одатле се у различитим завојцима наставља у јужно-југозападном правцу; види *тлоцрт* на доданој *табли*.

Дуга је (до оног краја, до кога се још може допријети) 585 *m*. Висина јој је врло различита, мјестимице уздиже се попут храма, а онда се опет тако снизи, да се једва можеш провући.

Улаз у Вјетреницу тако је надстријешен хридастом плочом, да се испод ње мора ићи до три метра, док се приспије на улаз.

Већ око 4—5 *m* пред пећином осјећа се знатно нижа температура, која при улазу још ниже спане. Док сам 14. јуна у једнакој висини с пећином измјерио температуру од 24° R., — пао је термометар при улазу у пећину на 8° R.

Интензиван, бури сличан вјетар, који има да изједначи температуру, — духао је из пећине, и то толиком силом, да се само с напором могло продирати у уски, цијеви слични, око 5 *m* дуги улаз.

О томе, да запалиш бакљу, или да макар добро заклоњеном видјелицом овуда прођеш, не може бити говора, него, или ти севаља пипајући овуда провући, или — како сам касније ја удесио — да поуздан човјек оде напријед, па из проширене нутриње посвијетли.

Сада си код *тачке 1.* у *тлоцрту* доспио у просторију над тобом равну, која је састављена од слојева вапненца (као и цијела гора). Тле је у томе дијелу покривено наплављеним шљунком и земљом.

Кад наиме отпочне вријеме кише, онда с поља навре вода у овај дио пећине, те је тада неприступан, док остали дијелови остану сухи, изузевши ону воду, која накапа, па се у појединим издубљеним јамама као у језерцима прибере.

Ту своју тврдњу оснивам на томе, што сам у даљем простору наишао на стопе, гаришта и останке од хране, који су, како ми је познато, потјецали од лањске године.

Из тога простора доспије се кроз други улаз *(тачка 2.* у *тлоцрту)* у мањи простор, засут рушевином, који се ускоро свршава трећим пролазом. Тај пролаз — капија, *тачка 3.* у *тлоцрту*, — састављен је од сиге и сведен на облик тунела, право се може рећи, да је оцаклен загасито жутом сигом. Висина те „капије“ износи 2 *m* 40 *cm*, широка је при дну 1 *m* 60 *cm*, а у средини око 2 *m* 30 *cm*.

Када прођеш кроз капију, отвара ти се просторија, која се лагано уздиже до 3 *m*, а названа је Раскршће, *тачка K* у *тлоцрту*.

Овдје се пећина дијели, те јој се једна грана пружа право на запад 55 *m* дубоко у гору. Висина тога дијела варира између 2 *m* 40 *cm* и 2 *m* 20 *cm*, те се свршава равно на тлу положеним слојевима.

Та је страна управо најзанимљивија у свој пећини.

У тој просторији, названој „Млин“, занимљива је јека, и то код *5. тлоцрта* лијепо се разабира клепетање млина и чини ти се, као да у гори има млин. Код *6.*, истог *тлоцрта*, мислиш, да чујеш велики бубањ од какве глазбе, те су јаки ударци и доста брзи, — ја сам их набројио 130 у минути.

Када се код *тачке 7.* ближе примакнеш страни, онда ти се чини, као да чујеш, како жрвањ меље. То се мјесто и зове „Жрвањ“ а оно код *тачке 8.* „Мали бубањ“.

Гибање ваздуха не може се у овоме дијелу утврдити, те је овдје било обично боравиште за љетне жеге.

Овдје има гариштâ, гдје се кухало и пекло, мноштво останака од јела свједочи, да се то мјесто најрадије похађало.

Овдје нарочито отпочиње творба сиге. Док се строп у пећини састоји од лијепо сложеног вапненца, дôњи су дијелови странâ и под већином обложени сигом, која из блиставе бјелине лагано прелази у загасито-жуту маст, те је мјестимице покривена танким слојем глиба.

На много мјеста цијеле просторије наилази се на шуљеве, који су се у најновије доба одронили те отегоћују пролаз.

При *тачки 9.* нађе се први пут на воду, — то је тако звано „Мало језеро“; дуго је 15 *m*, а широко 8 *m*.

То није друго него накапана вода, која се прикупила на удубљеном и сигом обложеном тлу. Мјестимице провирује ртаста сига из воде, дубоке 15—20 *cm*, па све то приличи, као да је ко помакао више плитких јама једну до друге.

Сада кроз тијесан ходник, код *тачке A*, дођеш до тако званих „Чејрека“. То су сиве, плоснате сиге, које са стропа висе, па ти се уз нешто маште привиде као јагњећа плећа, објешена да се суше, од чега су и име добиле.

На том су мјесту, *тачка 10.*, још и два језера, која су, као и оно горе описано, постала од накапане воде у сигастим јамама.

Код *11.* стоји мала „Предикаоница“, попут проповједаонице узвишена сигаста просторија.

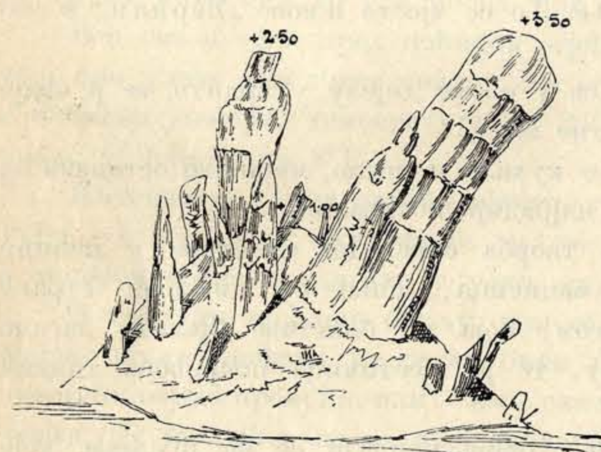
И под њом има језеро попут горњих.

Веома лијепе су сиге „Чирјаци“, види *слику 1.*

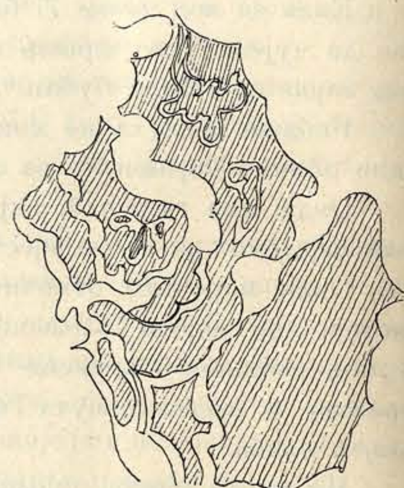
На брежуљку, око кога се са свијех страна ухватила сигаста кора, стоје големи сигасти ступови, окружени малим, лијепо на хрпе разређаним, — мени су се прије учинили као гроб, на коме су велики и мали турски нишани.

Сада се, код *тачке 12.* у *тлоцрту,* пећина сужава, а тле се стално успиње, те се опет проширује попут храма са сигама, које од најдивнијег бјелила прелазе у ружичасту и мрку шару код *тачке 13.*

У овоме дијелу пећине има код *тачке 15.* „Говорница“ или велика проповједаоница, — слабо сигом обложени шуљеви, који су се одронили са стропа.

Слика 1. „Чирјаци“ у Вјетреници пећини.

Слика 2. „Пјати“ у Вјетреници пећини.

„Пјати“, *слика 2.,* су здјелама подобне сиге, које запремају простор од 16 *m* дужине и 6 *m* ширине по прилици, све једна до друге. Окрајци им провирују из воде.

Исто је таква формација код *тачке 16.,* само дојако нема имена, те таких у опће одавле даље нема.

Код *тачке 17.* дуби од пода до стропа сигом оцаклен дебео и широк ступ, тако да му се по странама само мучно можеш провући. Уопће је почевши од „Пјата“ веома тешко даље се провлачити и нема у осталим дијеловима готово ништа занимљиво.

Код *тачака 18.* и *19.* опет су гомиле здјела и тањира, које су као и пријашњи пуни чисте воде, која се чини зеленкаста и често жућкаста.

Ту је већ веома тешко пролазити. Тијесни ходници, одроњено камење обложено сигом и клизавим глибом, сметају ти на сваком кораку.

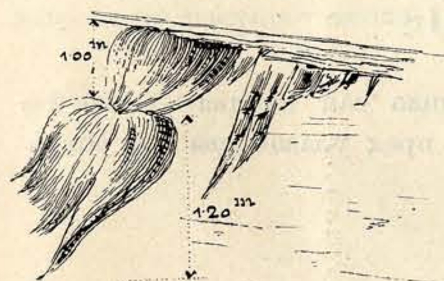
Код *тачке 20.* дијели се пећина, те се један, рогу сличан огранак, дуг око 20 *m,* узбрдице одваја према истоку.

Пећина бива све ужа, ма да се мјестимице размиче, али не творећи већих просторија, — те више приличи цијеви, и има код *тачака 21.* и *22.* језерасте, али незнатне сигасте удубине с накапаном водом.

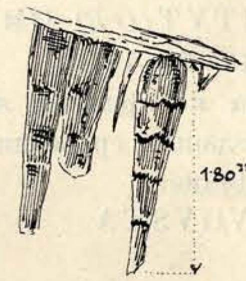
У простору код *тачке 23.,* не може се даље. Овдје се простор са свијем сужава, те је пун воде, тако да би се ваљало погурено, ваљда на више метара, провлачити кроза цијев пуну воде.

До те је тачке пећина, мјерећи у једном правцу, 585 *m* дуга, а мјерећи је по њеним завојцима, дуга је нешто преко 700 *m.*

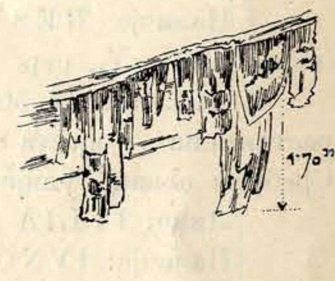
Тле је, како је већ речено, већином покривено танком сигом и обложено глибастим талогом, мјестимице, — ваљда гдје се у новије доба срушио строп, — лежи голо вапненасто камење.

Слика 3. „Срца“ у Вјетреници пећини.

Слика 4. „Сига“ у Вјетреници пећини.

Слика 5. „Сига“ у Вјетреници пећини.

Мотрећи строп, наилазиш на већини мјеста на лијепе сигасте подобе, како сам их у *сликама 3., 4.* и *5.* настојао приказати.

Остали дио стропа показује на тавање сврстано камење, које се спушта од истока према западу, па ти се на гдјекојем мјесту чини, да ће се сад срушити, па чим буде потрес, не ће без тога ни проћи. У другу руку и жива вода једнако мијења обличје те пећине.

Може се поуздано тврдити, да човјек у тој пећини није обитавао нити у палеолитичко, нити у хисторичко доба.

Што год је у најзгоднијим дијеловима покушано прекопавање, изнијело је вазда негативан резултат.

И колико би те истрошен рељеф (оружан коњаник приказан у простим цртежима) пред улазом и гаришта у нутрашњости могла завести на помисао, да је та пећина била насељена, — опет се поближим испитивањем увјериш, да први потјече из старословенског доба, а потоња да су са свијем нова гаришта и да потјечу од пастира и других полазника, који се овамо заклањају од љетне жеге.

Око простора пред улазом јасно се распознају стари зидани темељи, па се чини, да је цијели улаз био окружен неком зградом, — ваљда неким природатком манастира Завале.

Види се, да се до улаза у пећину долазило из дворишта те зграде. Многим прекопавањем нашли су се овуда ови новци:

На најгорњем мјесту, на тлу прије прерованом (то прекопавање биће да је било око 14 дана прије него што сам ја приспио, па је само горњи слој црнице био прокопан на 10 *cm* по прилици) лежао је откопан један дубровачки динар:

Лице: SALVS TVTA и подоба Исусова гдје благосиља.
Наличје: S. BLASIVS·RAGVSII 1666.

Од прилике 25 *cm* дубље нашао сам међу зидинама под рушевином бронзану медаљу:

Лице: IMP. AVRELIANVS·P. F. AVG.
Наличје: RESTITVT*(OR)* ORBIS

(исп. Cohen., V., стр. 146, бр. 167.).

У дубљини од 50 *cm* по прилици нашао сам на два — око 2 *m* растављена — мјеста негдашње грађевине пред улазом ова два новца: Сребрни новац Јулије Домне:

Лице: IVLIA AVGVSTA
Наличје: IVNO

(исп. Cohen., св. III., стр. 337, бр. 44.); и бронзани новац Константина II., који је врло излизан, те на писменима у наоколо често употријебљен натпис: „Gloria exercitus“.

Тик пред улазом нашао сам у дубљини од 20 *cm* по прилици мали бакрени спомен-новац, који на лицу има симболе распећа с натписом уоколо:

XPS · FAC̄ · EST · PRO · NOB · OBEDVSQ · AD

а на наличју снимање с крста с написом унаоколо:

MORS · MEA · VITA.

Од тијех пет новаца чини се, да су само бронзана медаља Аурелијанова и сребрни динар Јулије Домне дуже времена лежали под земљом.

Од керамичких рукотворина — осим смрвљених рбина од просто печене иловаче, по којима нити се може судити подоба посуде нити начин израдње — није се нашло баш ништа.

* *
*

Вјетреница би, кад би се више за њу знало, многе путнике привлачила, пошто баш у најприступачнијим дијеловима има најзанимљивије творбе.

Проширивање улаза рекао бих, да не би било од потребе, јер се кроз садашњи улаз није мучно провући. Уз то било би се бојати, да би се проширењем улаза промијенило садашње ламање свјетлости, које би или са свијем престало, или би се тако модифицирало, да би изгубило данашњу интензивност и занимљивост.

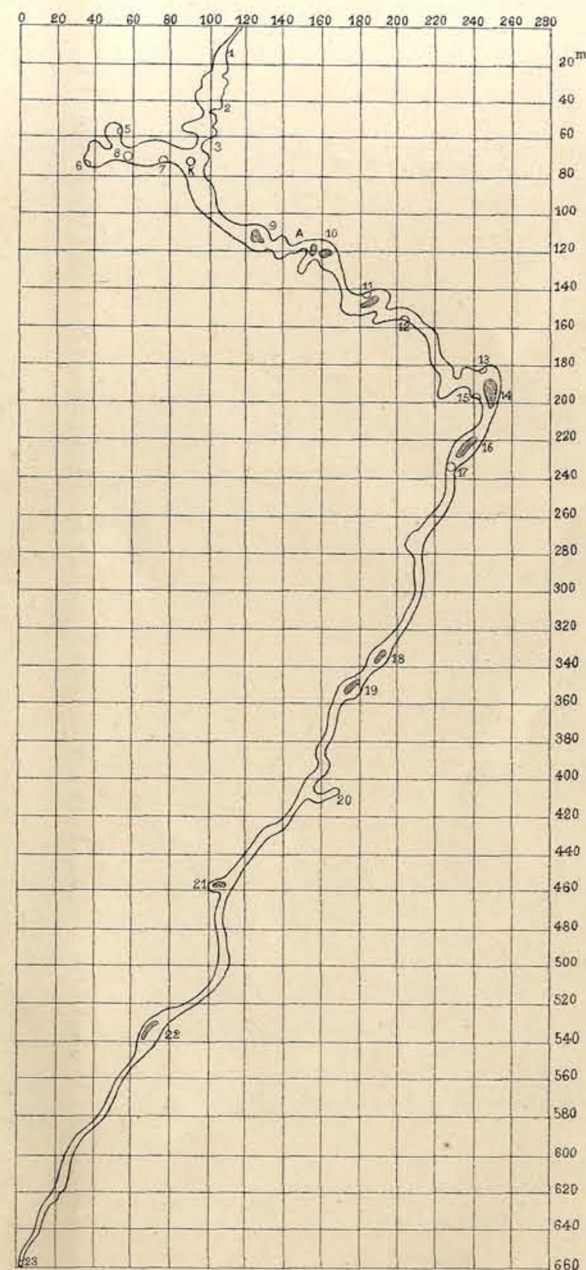
Улаз је и тако по завалском игуману толико проширен и тако удешен, да, макар и погнут, ласно можеш проћи кроза њ.

С обзиром на то, што је такођер занимљиви стари манастир једва око 400 корака удаљен од улаза и с обзиром на чудне сталактитне творбе, — храмовима сличне просторије, плитка сигаста језера с накапаном водом и на акустичне појаве, наваљивали би туристе и путници овамо, чим би се за Вјетреницу мало више знало.

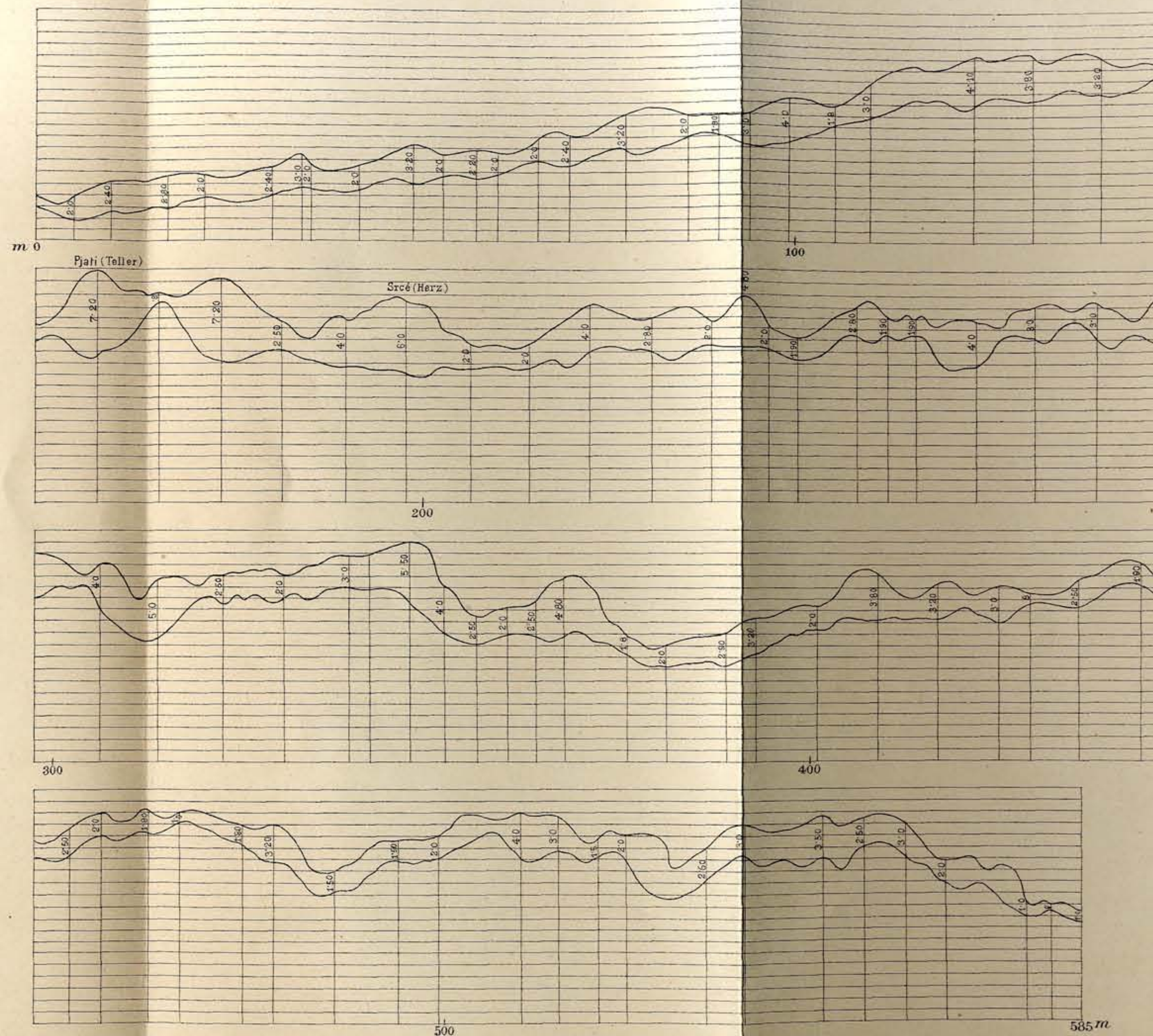
Што се тиче дужег боравка у пећини, то сам нашао, да такав баш у најзанимљивијем, т. ј. у првом дијелу, не само да није нездрав, него да је насупрот веома угодан.

Табла.

Тлоцрт пећине Вјетренице.

Профили пећине Вјетренице.

Uspjeh pretraživanja prehistoričkih gromila na Glasincu godine 1893.

Priopćio

muzejski pristav **Franjo Fiala.**

I. Uvod.

Kako lanjske, tako se i ove godine pri prekopavanju poglavito o tome nastojalo, da se u jednu ruku temeljito pretraže paralelne zone u pravcu od zapada k istoku, a u drugu da se dovrši pretraživanje u onim nekropolama, u kojim je već otpočelo.

S obzirom na to, što je humlje oko Ravnog Glasinca posve zaraslo, nije čudo, što se poslije višegodišnjeg ispitivanja svake godine opet našlo novih nekropola. Gromile u gustom šipragu, kojim ne prilazi nijedna staza, mučno je naći; često je sjekira do njih morala prokrčiti put. — I na obragjenim oranicama i livadama mučno ih je raspoznati, osobito niže, tako da te više puta sam slučaj navede na kaku hrpu gromila.

Upravo na dobro pretraženoj zapadnoj strani toga područja našle su se uz priliku na megji šume na Romaniji dvije hrpe gromila, jedna kod Vražića, a jedna na Sokolačkom polju. U južnom dijelu, već u poriječju Prače nagjene su i pretražene tri do sada nepoznate gradine i grobišta kod Ilijaka, Loznika i Miošića.

Čini se, da područje glasinačkih gromila i na jug prema Foči pruža trakove, kao što ih pruža prema istoku preko Rogatice do Semeć-planine. Ujedno se izvjestitelju čini veoma vjerojatno, da Glasinac predstavlja samo malen dio ilirske naseobine u zemlji, koja je obuhvatala svu srednju i južnu Bosnu i Hercegovinu.

Osim pretraživanja prije rečenih nekropola dovršene su još radnje u Potpećinama, Borovskom, Talinama, Čitlucima i Parizevićima-Ljubovinama, tako da broj raskopanih gromila iznosi 140.

Pisac je u ovom svom izvještaju o nahogjajima pridržao lanjski oblik dnevnika.

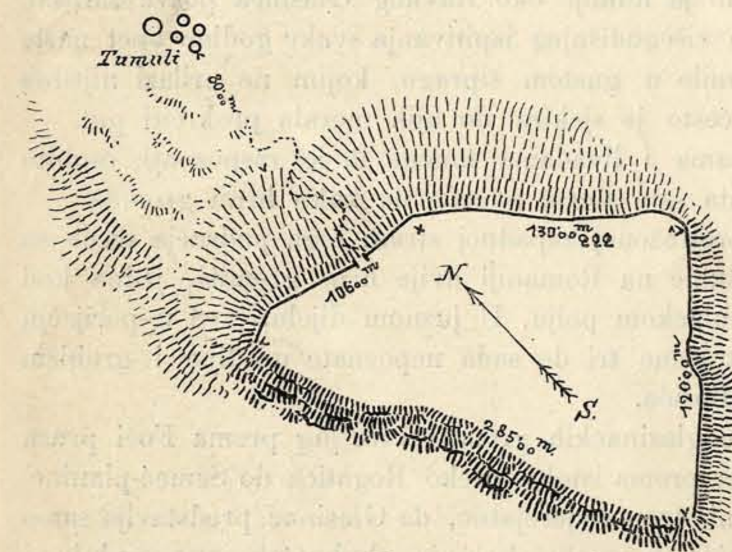
Odlučio je pri tome taj obzir, da za konačnu radnju o kulturnoj grupi na Glasincu, koja bi sve pribrala, što je o tome poznato, u jednu ruku treba više potankih izvještaja o pretraživanju, u kojima je popisano sve, što je opaženo pri raskopavanju pojedinih grobova; pri tome valja uzeti poman obzir na oblike grobova i sahranjivanja.

U slikama su dosele prikazani samo nepoznati dojako oblici ili taki tipovi, koji se od poznatih razlikuju; za jedne i za druge tačno je naznačena masa. Označivanje rukotvorina pridržano je onako, kako je u izvještaju o nahogjajima od god. 1892., samo je mjesto „špiralne fibule“ prihvaćen po dru. Hoernesu predloženi izraz „naočarasta fibula“. Potanje pretresanje onoga, što se je našlo i opazilo za ovogodišnjeg ispitivanja, slijedi na kraju ovog izvještaja.

II. Izvještaj o nahogjajima.

1. Ilijak.

Ovo nekropolsko područje, koje se prostire pet kilometara sjeveroistočno od Dônje Prače, ne pripada više samome Glasincu, ali je s njime tijesno spojeno po nekropolskim grupama u Jakšinom Dolu i Djedovićima. Gradina Ilijak smještena je sa zapada na okomitom gotovo kuku iznad hrpe kuća Konovićâ, u morskoj visini od 1033 *m*. Nasip, *slika 1.*, ima oblik trapezoida, pri osnovici otvorenog, dužina mu je 356 *m*, širina 3 *m*, a održana visina nasipa 1 *m*; 6 *m*, široki je ulaz na sjevernoj strani. Materijal nasipa čini kruto nabijena smjesa od zemlje, pruda i prikupljenog kamenja. Sudeći po ruševini, u koliko je ima, mora da je nasip prije bio viši od 2 *m*. Pokušanim prekopavanjem u nasipu našla se, osim množine rbina od posuda rukom gragjenih i životinjskih kosti, još i rbina od ukusne jedne grčke posude na oblik skifosa. Žitelji onoga kraja rekoše mi, da vododerine za velikih kiša kadšto s istočne strane splave željezna koplja i oštrice od noževa. Nekropola je ovako smještena oko gradine: Pri dnu sjevernog

Slika 1. Gradina „Ilijak“.

pristranka, od prilike 80 *m*, od njega ima jedna hrpa od 5 gromila (I.—V. izvještaja); razmak izmegju njih jedva da iznosi 1·5 *m*. Od prilike 130 koraka sjeveroistočno od tijeh grobova smješteno je u jednom pravcu 7 gromila (VI.—XII.). Pogješ li poljem od prilike 1 *km* u sjeverozapadnom pravcu, stići ćeš na glavici Rajino brdo do jedne guste hrpe od 13 gromila (XIII.—XXV.).

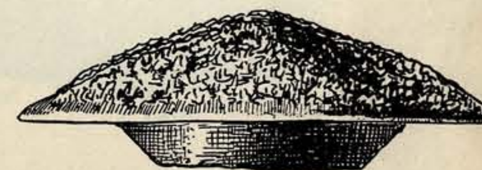
Pogled sa gradine, kao i sa svijeh onih mjesta, gdje su smješteni grobovi, veličanstven je. Sva ona divna gorska panorama juga i zapada, Trebević, Gola Jahorina, Klek i Hranjen, otvori ti se pred očima kao na dohvat, dok ti blage zelene doline u prednjem dijelu u opreci s gordom gorskom slikom daju ugodnu izmjenu. Zemlja je oko Ilijaka plodovita i veoma dobro obragjena. Nekropole su po livadama.

Gromila I.

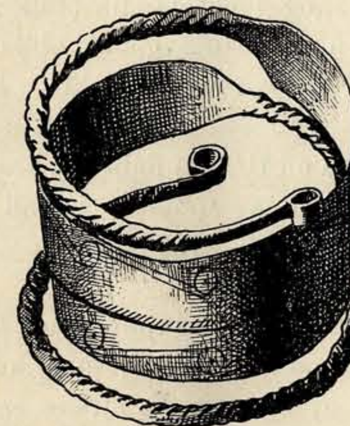
Premjer 8·5 *m*, visina 1 *m*; od lomljenog i prikupljenog kamena i zemlje, obrasla ledinom.

U jugozapadnom kvadrantu mrtvačka paljevina s ilovastim rbinama, polovica pršljena i željezna troska. U sjeveroistočnom kvadrantu ostanci cijelog ukopanog mrtvaca s ovim prilozima:

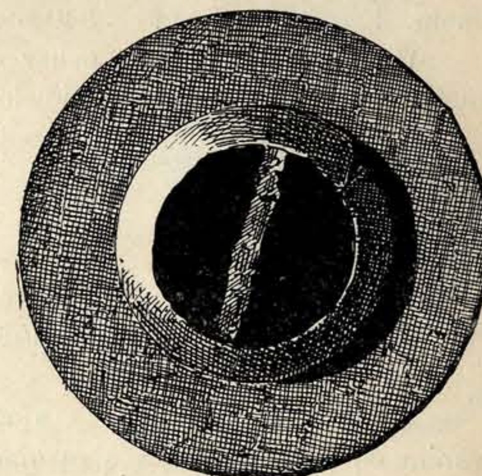
2 grivne od broncane žice u vidu špirale sa tri zavojka, *slika 2.* (1/1 naravne veličine), srednji je zavojak iskovan na oblik vrvce i ukrašen sa dva reda usavaćenih kolutića, koji su spojeni sa dvije usporedne, tangentirane crte. $V = 30\,mm$, $Pr = 45\,mm$.

Slika 3.

Slika 2.

Slika 4.

Zaponac od broncanog tenećeta, u srednjem polju krstolik ukras.

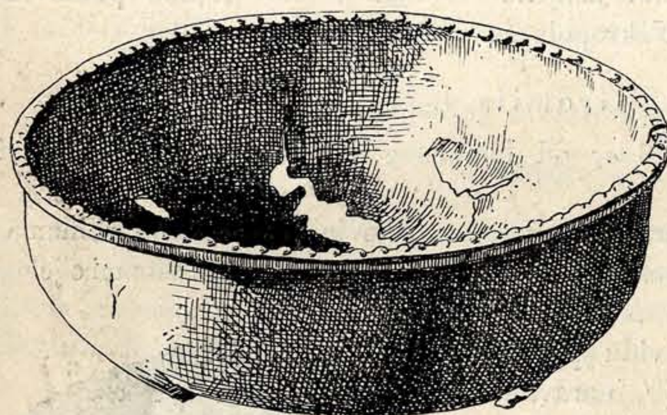
Broncani držak željeznog mača, *slike 3.* i *4.* (1/1 naravne veličine). $V = 30\,mm$, $Pr = 75\,mm$.

Od oštrice, koja je ovamo pripadala, našlo se samo nekoliko iveraka. Fragmenat šiljka od željeznog koplja.

Gromila II.

Premjer 15 *m*, visina 2 *m*; od lomljenog i prikupljenog kamena, obrasla borovicom.

$4^1/_2$ *m* od zapadnog okrajka ležahu na 0·7 *m* visokom kamenitom temelju ostanci od sjeverozapada prema jugoistoku položenog kostura s ovim rukotvorinama:

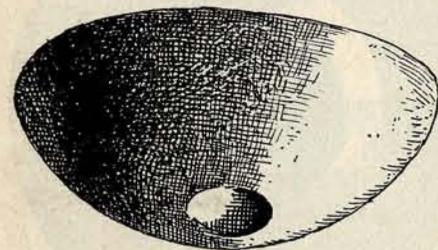
Slika 5.

Slika 6.

1 velika na odskok iskovana zdjela od broncanog tenećeta, s izvrnutim i malim na odskok iskovanim gukama nariješenim okrajkom i ispupčenim dnom. $V = 130$ *mm*, $Pr = 340$ *mm*, *slika 5.* ($^1/_4$ nar. vel.).

1 na odskok izragjen pehar od broncanog tenećeta, na oblik skifosa, ručice, od kojih se samo vidjelo, gdje su bile nasagjene, bile su od željeza. $V = 70$ *mm*, Pr pri zjalu $= 112$ *mm*, Pr pri dnu $= 42$ *mm*, *slika 6.* ($^1/_2$ nar. vel.).

Slika 7.

1 zdjelica od $1^1/_2$ *mm* debelog, broncanog tenećeta, dno ima ispupčen pupak (oblik grčke patere). $Pr = 160$ *mm*, $V = 53$ *mm*, *slika 7.* ($^1/_3$ nar. vel.).

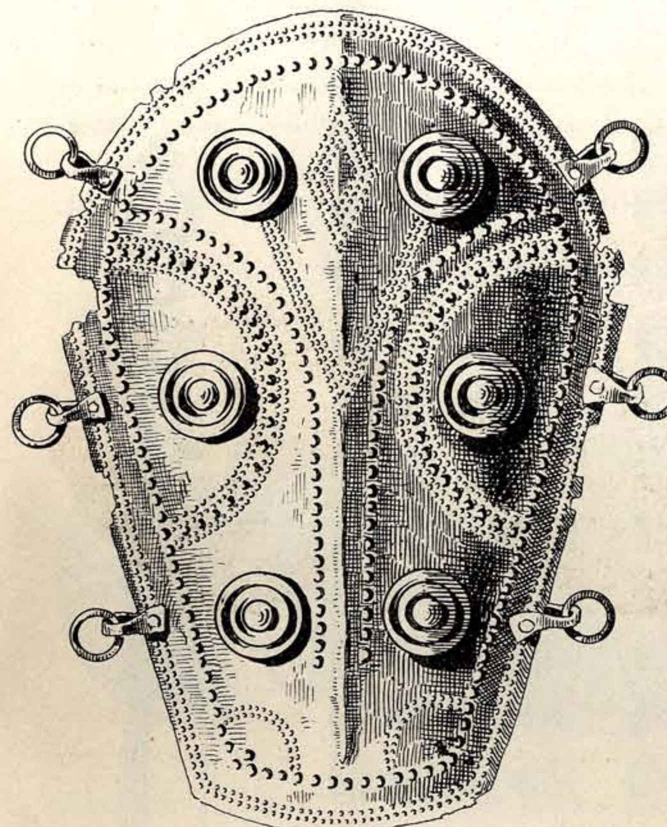
2 goljenice od broncanog tenećeta s izragjenim na odskok uresom, kombinovanim od guka i tačaka u raznim redovima; na obje su strane smještene po tri stremenke s kolutovima za provlačenje kajiša za pričvršćivanje. $D = 330$ *mm*, $Š = 250$ *mm*, *slike 8.* i *9.* ($^1/_3$ nar. vel.).

2 masivne grivne od ljevenog bronca, kojim krajevi zahvataju jedan preko drugog, savaćene.

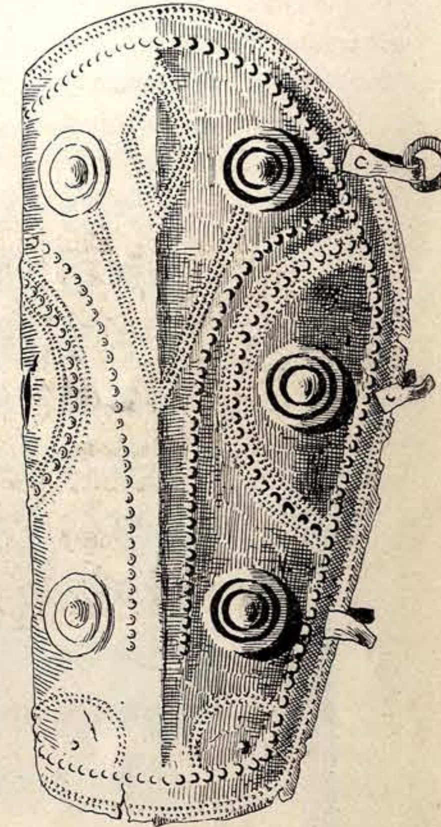
1 kolutast nakit od ljevenog bronca, *slika 10.* ($^1/_2$ nar. vel.).

1 broncana bočka, sa tokom na šiljku *slika 11.* ($^2/_3$ nar. vel.).

1 broncana toka, na ćenaru vijugasto izrezana i s nasavaćenom rozetom u sredini.

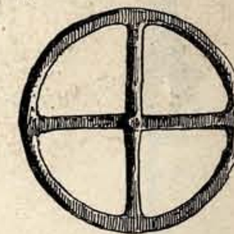

Slika 8.

Slika 9.

46 broncanih, dvostrukih, pupčastih dugmeta s prorezima i 4 jednostavna pupčasta dugmeta s prorezima. Od tih je dugmeta bez sumnje bio sastavljen oklop, od koga, *slika 12.* ($^1/_4$ nar. vel.), prikazuje vjerojatnu sliku.

Slika 10.

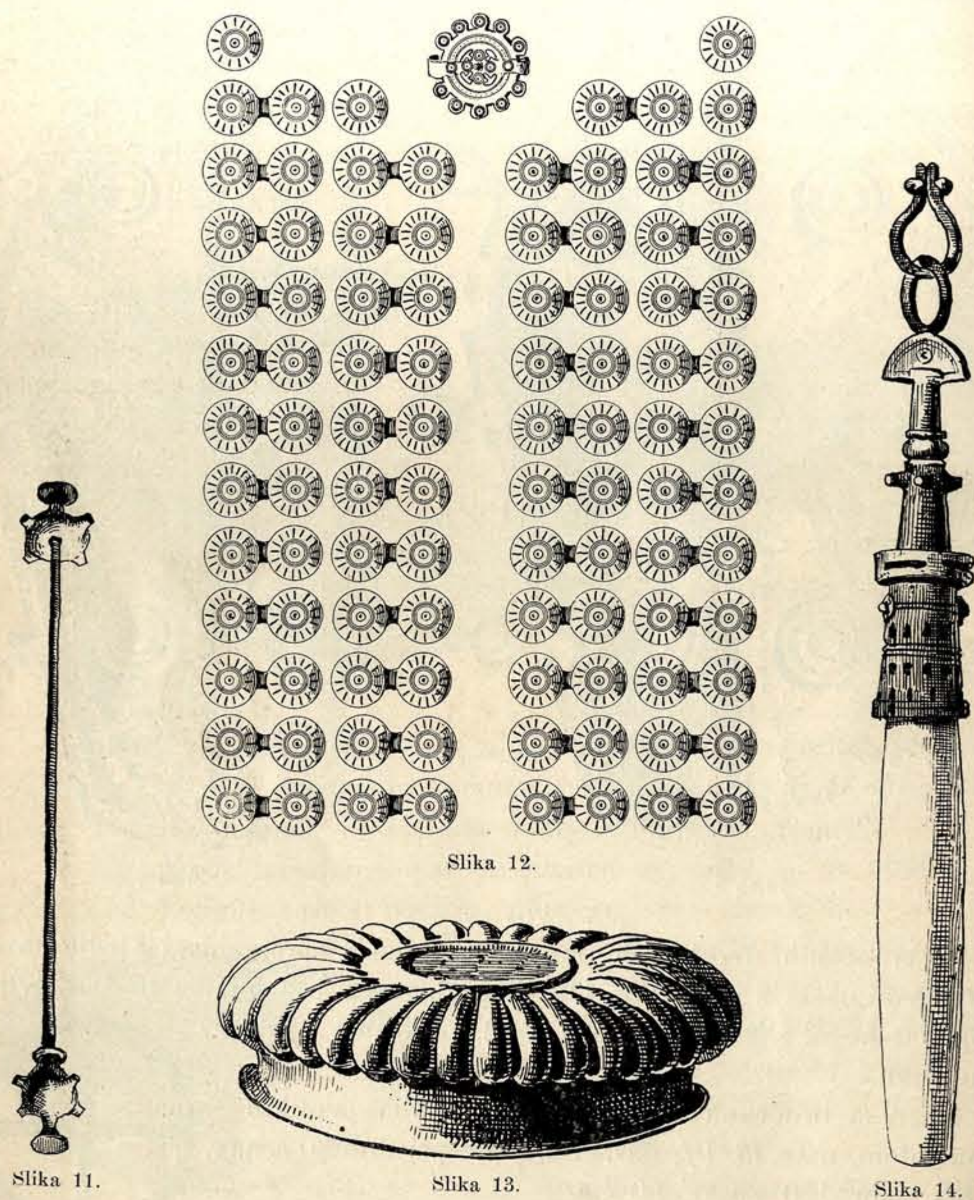
1 grčka broncana zdjelica s ispupčanim jajolikim ornamentom, *slika 13.* ($^1/_3$ nar. vel.). Pr pri dnu 80 *mm*, Pr pri zjalu 180 *mm*, V 60 *mm*.

Tom je zdjelicom baš kao i ono, što je lane blizu Čitluka nagjena, bila poklopljena glava lešine, jer su u masi zemlje, kojom je bila napunjena, nagjeni ostanci lubanje i zuba.

1 ogrlica od sitnih okruglih jantarevih zrna.

1 duguljast brus od bijelog krečnog lapora, nasagjen u broncani sap sa kolutićem, uz koji bi se objesio, *slika 14.* ($^1/_2$ nar. vel.). $D = 240$ *mm*.

Ulomci mača (od željeza izragjen tip broncanog doba), jabuka i korice od balčaka načinjene su od ljevenog bronca. Dvoreza oštrica s povorom duž sredine svršava se kratkim, uglastim šiljkom i pokazuje još tragove

Slika 11. Slika 12. Slika 13. Slika 14.

drvenih, nekom vrsti *tkanine* obavijenih korica. Glavica je nariješena sitnim usavaćenim kolobarima i crticama — *tabla I., slike 1.* i *1. a.* ($^1/_3$ nar. vel.).

2 željezna šiljka od kopalja, plojkom na oblik lovorovog lista, na kojoj je duž sredine povor.

Fragmenti željezne naočaraste špiralne fibule.

U materijalu, od koga je gromila nasuta, bila je množina rbina od ilovastih posuda.

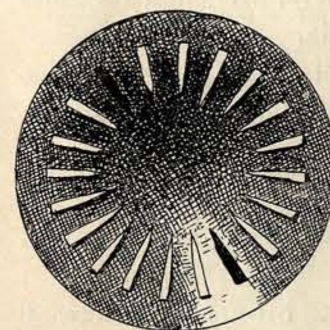
Rukotvorine su ovako bile položene na lešini i kraj nje:

Velika broncana zdjela, u kojoj je bio broncani skifos, stajala je desno lešini uz bok, na cjevanici, zaodjevenoj goljeničarkom, ležala je patera. Mač i brus ležahu na gnjatovima, dugmeta, bočke i jantareva zrna bila su nasuta po prsima. Na mjestu glave ležala je zdjela, kojom je glava bila poklopljena, desno od nje 2 kopljena šiljka, 2 grivne i kolutast broncani nakit.

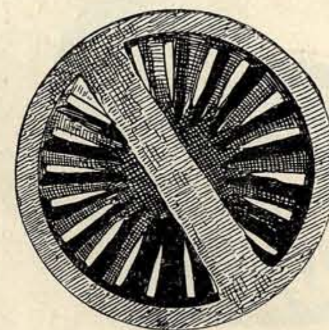
Po tome, što je taj grob bio tako ukrašen, može se suditi, da je tu bio sahranjen neki starješina ili plemenski glavar.

Gromila III.

Premjer 13·5 *m*, visina 1·5 *m*; od zemlje i lomljenog kamena, zarasla borovicom, na vrhu se slegla. U gromili devet od sjeveroistoka prema jugozapadu

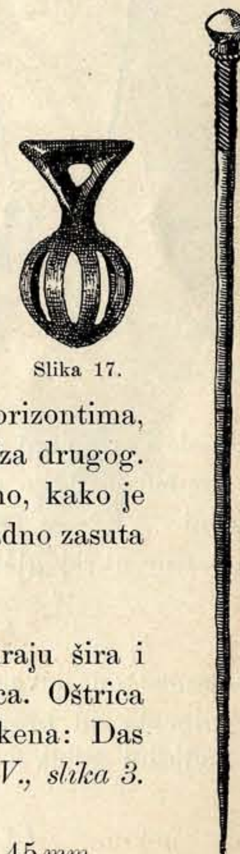

Slika 15.

Slika 16.

Slika 17.

Slika 18.

položenih cijelih lešina. Kosturi ležahu u raznim horizontima, znak, da nijesu na jedan put sahranjeni, nego jedan iza drugog. Na jednom mjestu u gromili vidjelo se u istinu jasno, kako je pri kasnijem sahranjivanju lešine načinjena jama naknadno zasuta tučanikom.

Prilozi uz lešinu I.

1 željezni mač, 52 *cm* dug, oštrica na dônjem kraju šira i u dugi šilj izvedena. Na željezu tragovi drvenih korica. Oštrica priliči oblikom onome komadu, što je naslikan u Sackena: Das Grabfeld von Hallstadt — *tabla VI., slika 5., tabla V., slika 3.* ($^1/_3$ nar. vel.).

1 šiljak željeznog koplja, dug 192 *mm*, a širok 45 *mm*.

Prilozi uz lešinu II.

1 počelica od broncanog tenećeta sa savaćenim uresom.

1 zaponac od ljevenog bronca, srednje polje savaćeno.

2 grivne na oblik korica od špirala, od broncanog tenećeta sa 7 zavojaka.
42 plosnata broncana dugmeta, s prorezima, *slika 15.* i *16.* (1/1 nar. vel.).
8 broncanih privjesaka na oblik šljive, s prorezima, *slika 17.* (1/1 nar. vel.).
2 fibule na obluk sa dvije petlje.
1 gjerdan od modrih gmiza i jantarevih zrna.
1 bočka od ljevenog bronca, s naresom na oblik vijka ispod glavice, *slika 18.* (2/3 nar. vel.).
160 sitnih broncanih dugmeta, 5 *mm* u premjeru.

Slika 19. Slika 20. Slika 21. Slika 22.

Prilozi uz lešinu III.

1 počelica od broncanog tenećeta s nasavaćenim linearnim ornamentom.
2 grivne od broncanog tenećeta, uvijenog na oblik špirale.
1 zaponac od bronca, s usavaćenom srednjom rozetom.
1 bočka od ljevenog bronca, *slika 19.* (2/3 nar. vel.). $D = 118\,mm$.
2 broncana jezičca od plohastih fibula, *slika 20.* (1/1 nar. vel.). $D = 93\,mm$.
1 malen broncani zaponac, *slika 21.* (1/1 nar. vel.). $D = 44\,mm$, $\check{S} = 27\,mm$.
1 lončić sa dvije ručice, *slika 22.* (1/2 nar. vel.). *Pr* pri zjalu $= 58\,mm$, a u trbušini $= 92\,mm$, $V = 57\,mm$, dno okruglo, ispupčeno. Ta je posudica stajala lešini ukraj glave.

Prilozi uz lešinu IV.

Zaponac od ljevenog bronca s nasavaćenim srednjim poljem.
1 pinceta od broncanog tenećeta, nasavaćena.
1 željezni šiljak od koplja.

Prilozi uz lešinu V. (dječija lešina).

2 broncane grivne (špirale sa dva zavojka).

Prilozi uz lešinu VI.

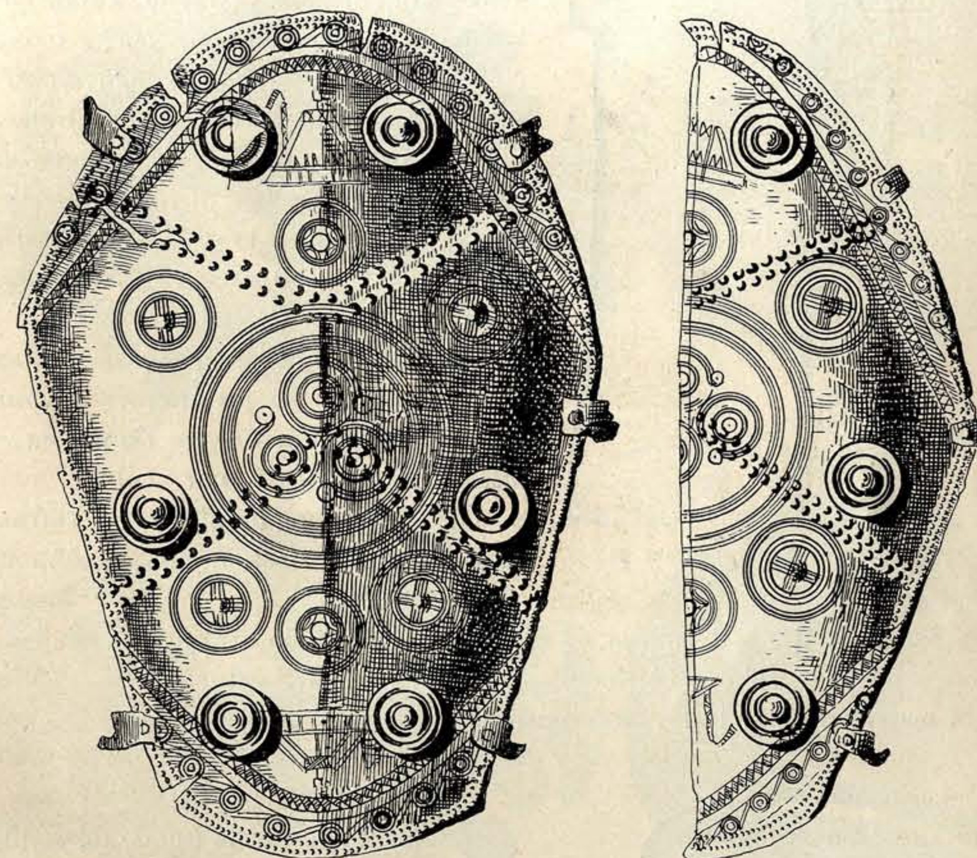
Okrugao zaponac od ljevenog bronca.

Prilozi uz lešinu VII.

Ilovast vrčić pri glavi lešine.

Prilozi uz lešinu VIII.

1 probušena kamenita plojka.
1 ulomak olovne bočke.
Fragmenti špiralne narukvice od srebrne žice.

Slika 23.

Prilozi uz lešinu IX.

1 počelica od broncanog tenećeta, nasavaćena.

2 masivne grivne od ljevenog bronca, s krajevima, koji zahvataju jedan preko drugog, nasavaćene.

1 broncano zrno.

1 broncani zaponac sa zaliscima i krstolikom, probijenom, nasavaćenom sredinom.

2 goljeničarke od broncanog tenećeta, na svakoj strani po 3 broncane halke za provlačenje kajiša, kojim su se pričvršćivale.

Dekoracija stranom je na odskok izragjena, stranom nasavaćena, pa ti se čini, kao da su te goljeničarke izragjene od tenećeta, koje je isprva bilo samo nasavaćeno i za drugu svrhu odregjeno. Nasavaćeni ukras sastoji stranom od koncentričkih kolobara, stranom od jednostavnih linearnih motiva; jedan jedini crtež, koji se kako na gornjem tako i na dônjem kraju svake goljeničarke ponavlja, kanda prikazuje štilizovanu lagju. $D = 340$ *mm*, $Š = 250$ *mm*, *slika 23.* ($^1/_3$ nar. vel.).

Slika 24.

Slika 25.

1 mač halštatskog tipa, jabučica, balčak i oštrica od željeza. $D = 580$ *mm*. Oštrica je dvoreza, duž sredine ima povor i svršava se kratkim trouglastim šiljkom. $D = 450$ *mm*, $Š = 37$ *mm* — *tabla I., slika 4.* ($^1/_3$ nar. vel.).

1 fragmenat sličnog željeznog mača, na oštrici vide se još tragovi drvenih korica, obavijenih nekom tkaninom — *tabla I., slika 6.* ($^1/_3$ nar. vel.).

1 željezni kelt (šuplji kelt[1]), 160 *mm* dug, s oštricom širokom 60 *mm*, *slika 24.* ($^1/_2$ nar. vel.).

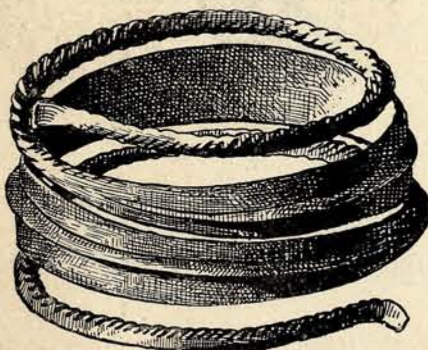
1 ravan kelt[2]) od željeza, s jezičcima na dvije strane, sa 165 *mm* dugom i 45 *mm* širokom oštricom, *slika 25.* ($^1/_2$ nar. vel.).

Mnoštvo rbina od ilovastih posuda.

Gromila IV.

Premjer 10 *m*, visina 0·9 *m*; od zemlje i prikupljenog kamena.

U sredini gromile jedna, pri jugozapadnom okrajku dvije nespaljene lešine.

Slika 26.

Prilozi uz lešinu I.

1 počelica od broncanog tenećeta, nasavaćena.

2 grivne od broncane žice, na oblik špirale sa tri zavojka; srednji zavojak

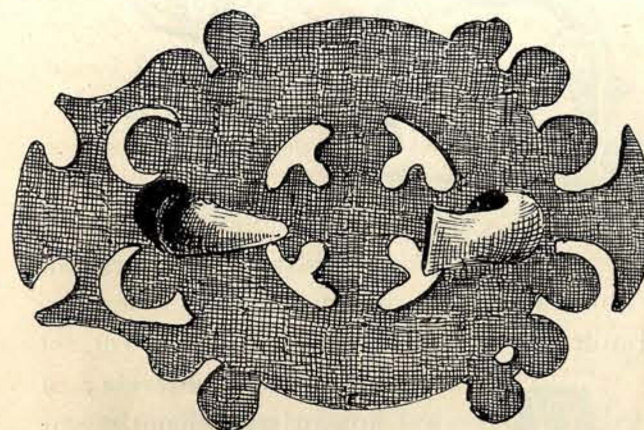
[1]) Štil broncanog doba.

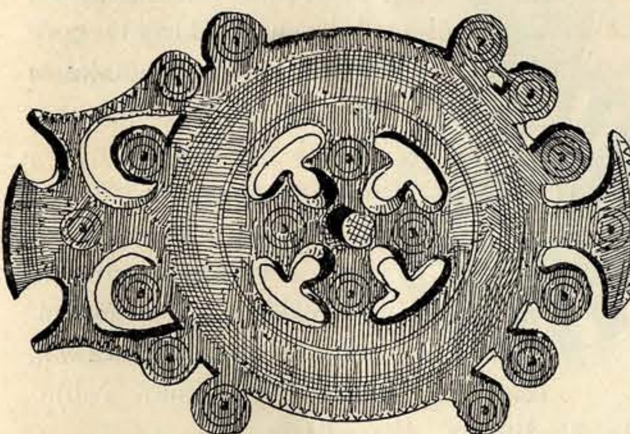
[2]) Sacken: „Das Grabfeld von Hallstadt" — tabla VII., slika 19.

iskovan na oblik vrvce, pojačan povorom po srijedi. $V = 40$ *mm*, $Pr = 45$ *mm*, *slika 26.* ($^1/_1$ nar. vel.).

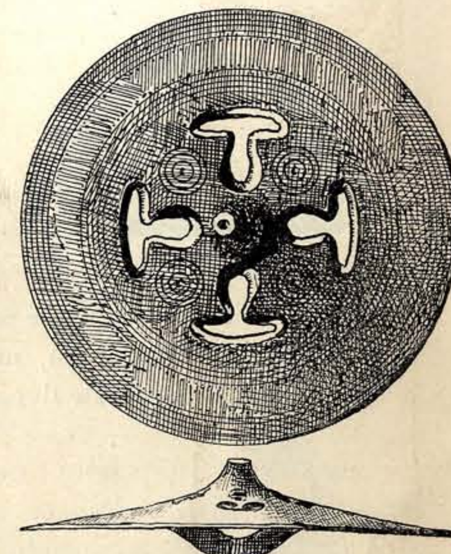
1 veliki zaponac od broncanog tenećeta, nasavaćen. $D = 88$ *mm*, $Š = 52$ *mm*, *slika 27.* ($^1/_1$ nar. vel.).

2 okrugla zaponca od ljevenog bronca, s nasavaćenom i probijenom srednjom rozetom.

Slika 27.

Slika 28.

15 okruglih dugmeta od ljevenog bronca, s probijenom, krstolikom srednjom rozetom, nasavaćeni koncentrički kolobari. Straga ima ušica. $Pr = 57$ *mm*, *slika 28.* ($^1/_1$ nar. vel.).

1 broncana fibula na obluk s jednom petljom i s uskom plosnatom nožicom, *slika 29. a.* ($^1/_1$ nar. vel.).

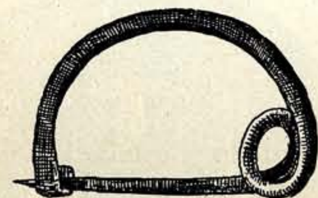
1 broncana fibula na obluk sa dvije petlje, *slika 29. b.* ($^1/_1$ nar. vel.).

3 naočaraste špiralne fibule od broncane žice, jezičac i petlja od nožice nastavci žice, *slika 30.* ($^1/_1$ nar. vel.).

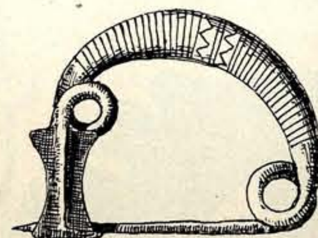
Prilozi uz lešinu II.

2 broncane grivne na oblik špirale sa 9 zavojaka.

1 okrugli zaponac od ljevenog bronca, s krstolikom, probijenom rozetom u sredini.

Slika 29. *a.*

Slika 29. *b.*

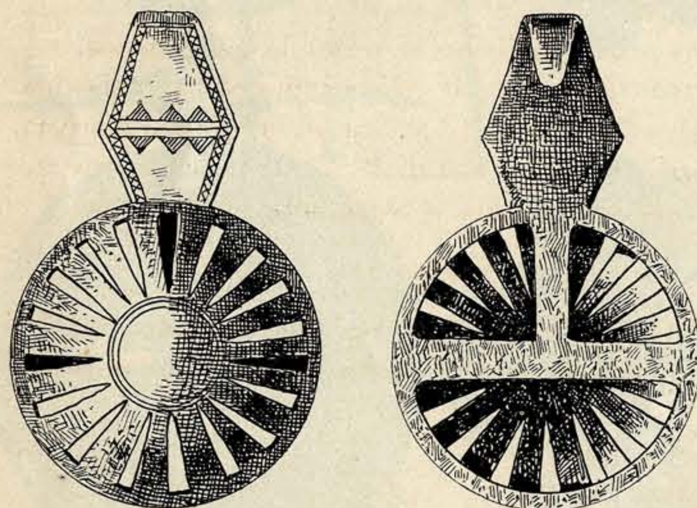

Slika 30.

1 ukosnica od broncane žice.

7 broncanih privjesaka, na oblik šljive, s prerezima.

4 broncana podloška dvostranih naočarastih fibula, t. j. osnovci od broncanog tenećeta, u koje su (izgubljene) naočaraste špirale s obje strane centralno bile usagjene, dok su se krajevi podložene plojke dočinjali u nožicu i u jezičac mehanizma fibulinog.

Slika 31.

18 plosnatih, broncanih, rasparanih dugmeta.

1 broncano dugme s kvakama od zaponca. *D* = 72 *mm*, *Pr* = 42 *mm*, *slika 31.* (1/1 nar. vel.).

60 sitnih broncanih dugmeta, s ušicama. *Pr* = 6 *mm*.

Gjerdan četverouglastih jantarevih zrna.

Prilozi uz lešinu III.

1 grivna od broncane žice (špirala sa četiri zavojka, dva unutrašnja zavojka iskovana na oblik vrvce). *V* = 39 *mm*, *Pr* = 45 *mm*.

1 grivna od broncanog tenećeta, uzvrnutih krajeva. *Pr* = 43 *mm*.

Fragmenat broncane fibule na obluk.

1 broncana šivaća igla.

1 ilovast lončić s jednom ručicom.

Gromila V.

Premjer 7 *m*, visina 1 *m*; od zemlje i prikupljenog kamena. Tri od sjeveroistoka prama jugozapadu položene nespaljene lešine, uz prvu malen probušen brus, uz drugu dva okrugla broncana zaponca s krstolikom rozetom u sredini i bočka od ljevenog bronca, uz treću željezna, 535 *mm* duga, dvoreza oštrica od mača — *tabla I., slika 2.* (1/3 nar. vel.).

Gromila VI.

Premjer 5·4 *m*, visina 0·4 *m*; od lomljenog kamena i zemlje.

Ostanci od tri čitava mrtvaca i mrtvačka paljevina.

Ukraj jedne lubanje nagjen je savijen, jednorez željezni nož, uz spaljene kosti srebrna karičica, rbine grčke ilovaste posude (skifos) i željezno iverje.

Gromila VII.

Premjer 5 *m*, visina 0·4 *m*; od lomljenog i prikupljenog kamena.

Ostanci od četiri čitava mrtvaca i u sredini mrtvačka paljevina. Uz mrtvačku paljevinu ove rukotvorine: 1 pinceta od broncanog tenećeta, fragmenti željezne naočaraste špiralne fibule, 2 krstolike broncane plohe od plohastih fibula, 2 željezna uvijena noža i jedan brus.

Gromila VIII.

Premjer 5 *m*, visina 0·4 *m*; od lomljenog i prikupljenog kamena.

U gromilama tri nespaljene, od zapada prema istoku položene lešine s ovim prilozima:

2 broncana krstolika dugmeta.

2 ukosnice od broncanog tenećeta.

1 fragmenat broncane počelice.

1 zaponac od ljevenog bronca, nasavaćen.

1 željezna naočarasta špiralna fibula.

Fragmenti od naočaraste špiralne fibule.

1 željezni šiljak od sulice s listom na oblik lovora.

1 fragmenat od noža.

Ilovaste rbine.

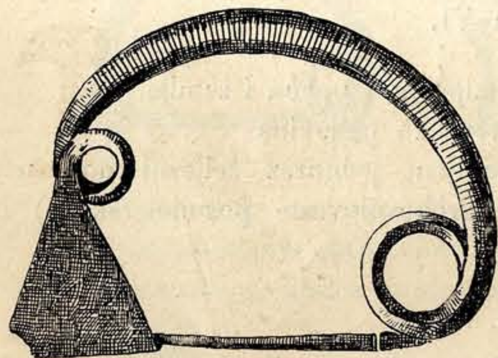
Gromila IX.

Premjer 5 *m*, visina 0·45 *m*; od lomljenog i prikupljenog kamena.

Mrtvačka paljevina s nešto ilovastih rbina.

Gromila X.

Premjer 7 *m*, visina 0·9 *m*; od lomljenog i prikupljenog kamena. Tri od zapada prema istoku orijentirane lešine. Od priloga iskopane su: 2 masivne, nasavaćene grivne od ljevenog bronca, 1 broncana fibula na obluk s jednom petljom, fragmenti broncane certoške fibule, špiralni zavojci od broncane žice, 1 fragmenat željeznog šiljka od sulice i rbine od ilovastog sugja.

Slika 32.

Gromila XI.

Premjer 7 *m*, visina 0·8 *m*; od lomljenog i prikupljenog kamena. Dvije od sjevera prema jugu položene lešine; uz prvu broncana fibula na obluk, sa dvije petlje i s trouglastom nožnom plojkom, *slika 32.* (1/1 nar. vel.), *D* = 63 *mm*, *Š* = 45 *mm*; uz drugu špiralni zavojci od broncane žice.

Gromila XII.

Premjer 8 *m*, visina 0·6 *m*; od lomljenog i prikupljenog kamena. Tri od zapada prema istoku orijentirane lešine s ovim prilozima:
1 tutulu slično broncano dugme, nasavaćeno.
Fragmenti broncane naočaraste špiralne fibule.
1 broncana šivaća igla.
2 cjevčice od broncanog tenećeta.
Zamotak od broncane špiralne žice.
1 izrezuckan parožak od jelena.
4 šarene gmize.
4 broncana kolutića od fibula.
2 željezna šiljka od kopalja.
1 brus i ilovaste rbine.

Gromila XIII.

Eliptične osi pri temelju 13 *m* i 10 *m*, visina 1 *m*; od zemlje, lomljenog i prikupljenog kamena. Na glavici dva sredovjeka nadgrobna kamena.

Četiri od zapada prema istoku orijentirane lešine, od kojih su dvije sahranjene kasnije, u srednjem vijeku. Prilozi svi nagjeni uz jednu lešinu, sahranjenu 2 *m* od sjevernog okrajka i sastojahu od ovih rukotvorina:

2 goljeničarke od bronc anog tenećeta, s tri halke za provlačenje kajiša sa svake strane. Dekoracija sastoji od ispupčenih guka i tačaka u nizovima. Na jednoj se goljeničarki jasno raspoznaje podoba jelena, vrlo primitivno izragjena, usavaćenim právim crtama. Goljeničarke su duge 334 *mm*, najveća im je širina 250 *mm*, *slike 33.* i *34.* (1/3 nar. vel. i 1/1 nar. vel.).

1 zdjelica od broncanog tenećeta, sa visoko ispupčenim, dugmetu sličnim pupkom na dnu. *Pr* = 155 *mm*, *V* = 32 *mm*.

1 brus od bijelog krečnog škriljevca, uložen u broncane korice. *D* = 260 *mm*, *slika 35.* (1/2 nar. vel.).

1 pinceta od broncanog tenećeta.

1 veliki broncani zaponac sa zaliscima naokolo.

3 broncana zrna.

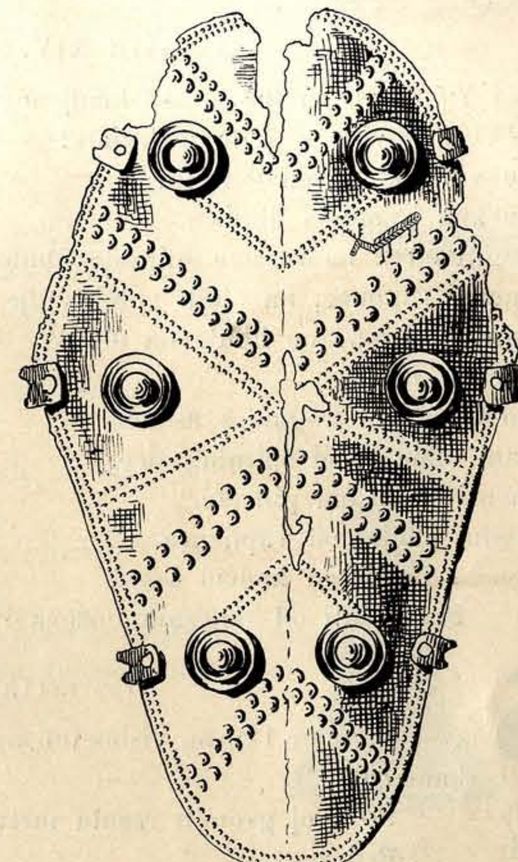
2 bočke od tanke broncane žice.

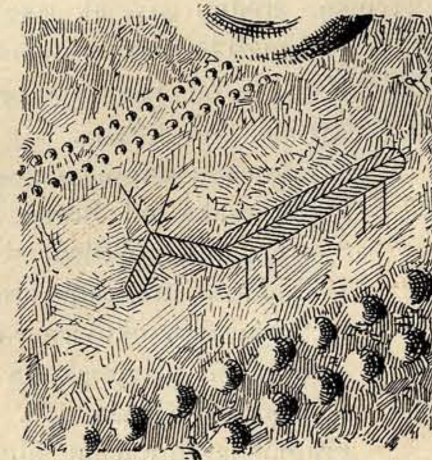
1 bočka.

2 željezne naočaraste špiralne fibule.

1 fragmenat željezne fibule na obluk.

1 željezni mač, 545 *mm* dug. Jabučica i balčak od željeza, oštrica 450 *mm*, s povorom duž sredine, a završuje se kratkim, trouglastim šiljkom — *tabla I., slika 5.* (1/3 nar. vel.).

Slika 33.

Slika 34.

Slika 35.

1 željezni šiljak od koplja, 415 *mm* dug i 48 *mm* širok, s jakim povorom duž sredine.

Više ulomaka od željeznih noževa i šiljaka od kopalja.
Ilovaste rbine.

Gromila XIV.

Premjer 7·5 *m*, visina 0·8 *m*; od lomljenog i prikupljenog kamena.
Mrtvačka paljevina s ovim prilozima:
1 narukvica od ljevenog bronca.
1 broncana kvrgasta fibula[1]).
Fragmenti od 2 naočaraste špiralne fibule od broncane žice.
1 broncani zaponac, na oblik polukruglje, s dva povora duž sredine.
1 fragmenat broncane fibule na obluk.
2 broncana zrna.
1 malo broncano dugme s ušicom.
Broncani omotak od špiralne žice.
Fragmenti broncane pincete.
Probušena plojka od vapnenca.
1 probušen komad kosti.
Fragmenti od željeznih noževa i kopljenih šiljaka.

Gromila XV.

Premjer 12·5 *m*, visina 0·6 *m*; od lomljenog i prikupljenog kamena.

Po svoj gromili rasuta mrtvačka paljevina.

Prilozi:

1 koričasta grivna od broncane žice (špirala sa tri zavojka, srednji zavojak iskovan na oblik vrvce).

1 okrugli broncani zaponac s krstolikom rozetom u sredini.

1 nakit od ljevenog bronca, *slika 36.* (¹/₁ nar. vel.). *D* = 70 *mm*, *Š* = 22 *mm*.

1 broncano dugme na oblik dvostrukog krsta.
5 privjesaka od bronca na oblik dvostruke bradvice.
8 broncanih kolutića od fibula.
1 valjkasto broncano zrno.
10 broncanih okovica sa pojasa na oblik šipka.
1 broncani privjesak na oblik šljive.
1 broncana šivaća igla.
Fragmenat broncane fibule na obluk.

Slika 36.

Slika 37.

[1]) Prema njemačkom Knotenfibel, koji je naziv dr. Hoernes predložio za fibule na obluk, s dugačkom nožicom i sa stremenkom raščlanjenom u same kvrge.

5 malih broncanih zrna.

5 šarenih zrna od emalja.

1 broncani trobridi šiljak od strelice, *slika 37.* (¹/₁ nar. vel.). *D* = 22 *mm*, *Š* = 10 *mm*.

1 željezni fragmenat od fibule na obluk. *D* = 80 *mm*, *Š* = 70 *mm*, *slika 38.* (¹/₂ nar. vel.).

1 željezni četverobridi, trnu slični šiljak od sulice, 180 *mm* dug, *slika 39.* (¹/₁ nar. vel.).

1 brus, *slika 40.* (¹/₁ nar. vel.).

2 fragmenta od brusa.

Fragmenti od kopljanih šiljaka i noževa.

Fragmenti od ilovastih lončića s ručicama.

1 ručica od broncane posude, koja je nagjena samo u troskastim fragmentima, *slika 41.* (¹/₁ nar. vel.).

8 komada jantara.

1 zrno od vapnenca.

Gromila XVI.

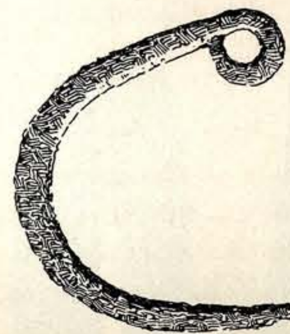
Premjer 8 *m*, visina 0·4 *m*; od lomljenog i prikupljenog kamena.

1 cijela lešina, od zapada prema istoku orijentirana, uz nju 460 *mm* dug, 40 *mm* širok kopljani šiljak, s jakim povorom duž sredine.

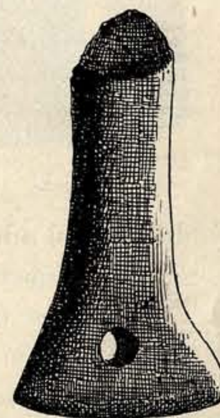
Gromila XVII.

Premjer 10 *m*, visina 1 *m*; od lomljenog i prikupljenog kamena.

Ostanci nespaljenih lešina sa 4 grivne na oblik špirale od broncane žice, 1 željezni zaponac, s jednim fragmentom od broncanog kopljanog šiljka, *slika 42.* (¹/₁ nar. vel.).

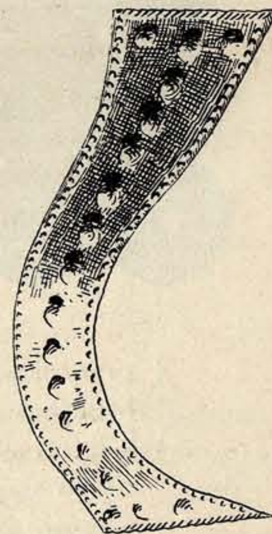
Slika 38.

Slika 40.

Slika 39.

Slika 41.

1 željezni tulac od koplja, 2 uvijene oštrice od željeznih noževa i ilovaste rbine.

Slika 42.

Gromila XVIII.

Premjer 7 *m*, visina 0·45 *m*; od lomljenog i prikupljenog kamena.

Dvije od zapada prema istoku položene, nespaljene lešine s nekoliko ostanaka od posuda.

Gromila XIX.

Premjer 10 *m*, visina 1 *m*; od zemlje, lomljenog i prikupljenog kamena.

Na vrh gromile dva sredovjeka nadgrobna kamena. Uz južni okrajak mrtvačka paljevina, uz koju su nagjene ove stvari:

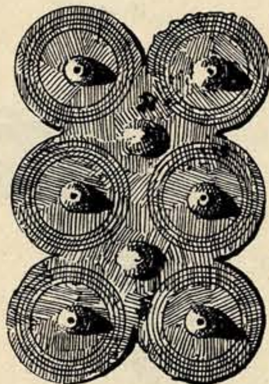
2 duge narukvice od broncane žice (na oblik podlaktnice, špirale sa 22 zavojka).

2 grivne od broncane žice (špirale sa 7 zavojaka).

4 grivne od ljevenog bronca, nasavaćene.

2 masivne grivne od ljevenog bronca, udebljani okrajci zahvataju jedan preko drugog.

1 počelica od broncanog tenećeta, nasavaćena.

Slika 43.

3 bočke od broncane žice.

2 okrugla masivna zaponca od bronca, nasavaćena.

80 okruglih broncanih dugmeta.

2 broncane plojke od plohastih fibula, *slika 43.* (1/1 nar. vel.).

2 broncane naočaraste špiralne fibule.

2 broncane fibule na obluk s dvije petlje.

2 fragmenta od broncanih fibula na obluk.

4 privjeska od bronca, na oblik šljive.

3 broncane karičice od fibula.

1 željezni šiljak od koplja s povorom duž sredine, 670 *mm* dug i 50 *mm* najveće širine, *slika 44.* (1/3 nar. vel.).

1 željezni šiljak od koplja s povorom duž sredine, 520 *mm* dužine i 50 *mm* najveće širine.

Slika 44.

1 željezni šiljak od koplja, 370 *mm* dug i 40 *mm* širok.

1 krivudast željezni sjekač.

1 brus i ilovaste rbine.

Gromila XX.

Premjer 10·5 *m*, visina 1 *m*; od lomljenog i prikupljenog kamena.

Pri južnom okrajku gromile mrtvačka paljevina s ovim prilozima:

2 masivne narukvice od ljevenog bronca s krajevima, koji zahvataju jedan preko drugog.

2 grivne od broncane žice u obliku špirale.

2 grivne od broncane žice, oblik korica, špirale u tri zavojka, srednji zavojak iskovan na oblik vrvce i nasavaćen.

1 broncana fibula na obluk sa dvije petlje.

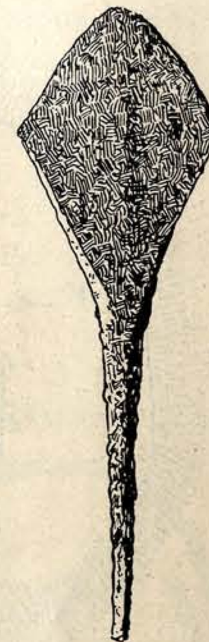
Fragmenti špiralne karičice od srebrne žice.

2 željezna šiljka od kopalja.

1 željezni krivudasti sjekač.

1 željezni strelični šiljak, rombičkog lista, 90 *mm* dug, 30 *mm* najveće širine u listu, *slika 45.* (1/1 nar. vel.).

1 brus.

Slika 45.

Gromila XXI.

Premjer 6 *m*, visina 0·5 *m*; od zemlje, lomljenog i prikupljenog kamena.

Ostanci sahranjenih lešina i ilovaste rbine.

Gromila XXII.

Premjer 11 *m*, visina 0·5 *m*; od zemlje, prikupljenog i lomljenog kamena.

Uz istočni okrajak mrtvačka paljevina, kraj koje su nagjeni ovi rukotvori:

Više rezanih i probušenih komada jantara.

Više zrna od jantara i emalja.

2 prstena od broncane žice na oblik špirale.

1 grivnica od broncanog tenećeta.

2 broncane fibule na obluk, s jednom petljom.

1 broncana fibula na obluk, sa dvije petlje.

1 broncana fibula na obluk, jednostrano ljevena, s jednom petljom.

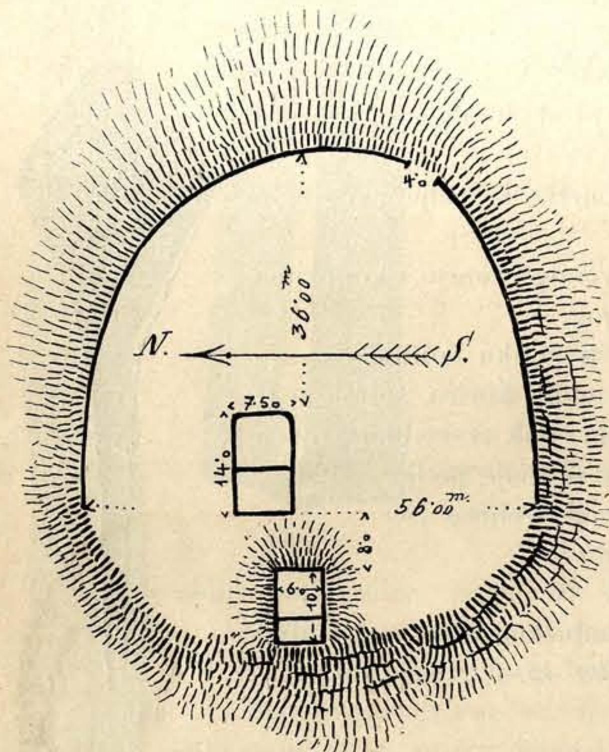
6 dugmeta od broncanog tenećeta, ispupčani i zarescima uriješeni.

2 fragmenta od broncanih lančića.

8 broncanih zrna.

1 broncano dugme na oblik dvostrukog krsta.

1 naočarasta špiralna fibula od broncane žice.
Fragmenti broncane naočaraste špiralne fibule.

Slika 46. *a.* Gradina „Loznik".

1 bačvasto broncano zrno.
Broncani omot od špiralne žice.
1 privjesak od broncane žice, koji sastoji od dvije špirale, pričvršćene za jednu karičicu.
1 brus.
Fragmenti željeznog noža i ilovaste rbine.

Gromila XXIII.

Premjer 8 *m*, visina 0·6 *m*; od zemlje i prikupljenog kamena.

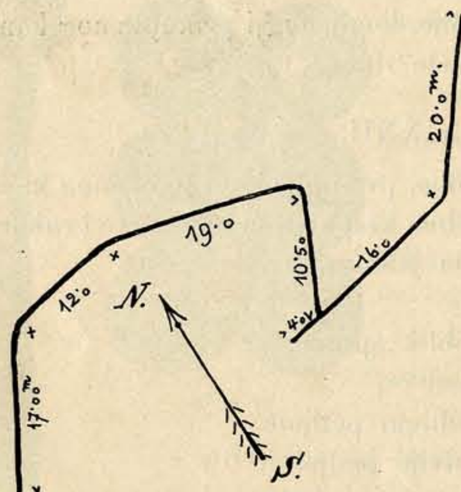
Osim nekoliko ostanaka nespaljenih kostiju nagjeno je samo jedno broncano zrno.

Gromila XXIV.

Premjer 12 *m*, visina 0·4 *m*; od zemlje i prikupljenog kamena. Prazna.

Gromila XXV.

Premjer 7 *m*, visina 0·8 *m*. Nešto životinjskih kostiju i ilovastih rbina.

Slika 46. *b.* Gradina „Miošići".

2. Loznik.

Gradina Loznik leži uz južni pristranak Romanije planine, oko 8 *km* sjeverno od Dônje Prače, posve blizu sela Obara i Podloznika, na glavici osamljenog, 1152 *m* visokog brda. Kako *slika 46. a.* pokazuje, nasip je polukružan. Dug je oko 200 *m*, širok $2^1/_2$ *m*, visok 1 *m*. Materijal je lomljeni kamen i zemlja. Četiri metra široki ulaz smješten je na jugoistočnoj strani nasipa. U nutrašnjosti nalaze se temelji dviju gragjevina na oblik kula, zidanih lijepom, koje po svoj prilici potječu iz srednjeg vijeka; slična je gradina već poznata na „Vitnju" kod Kule. Obronci brda i njive, koji mu se prostiru pri dnu, zasuti su rbinama od prehistoričkih ilovastih posuda, koje se u svojoj tehnici podudaraju s onima iz drugih gradina na Glasincu.

Drugu gradinu našao sam iznad Miošića, 2 *km* istočno od sela Podloznika, na morskoj visini od 1135 *m*. Ona je podignuta od golemih kamenica; visoka je 0·4 *m*, a široka 1—$1^1/_2$ *m*. Oblik njezine osnove pokazuje *slika 46. b.*

Oko Loznika nagjene su i raskopane samo tri gromile.

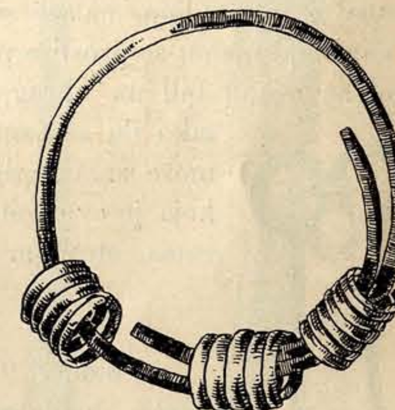
Gromila I.

Premjer 17 *m*, visina 2·4 *m*; od lomljenog i prikupljenog kamena, zarasla lijeskom.

Na brdu bili su ostanci od osam nespaljenih lešina, orijentiranih od sjeverozapada prema jugoistoku.

Iskopane su ove rukotvorine:

1 broncana plojka sa četiri zaliska od jedne plohaste fibule, 1 fragmenat broncane počelice, 1 željezna grivna, 1 halka od broncane žice, namotana špiralnim koricama, *slika 47.* ($^1/_1$ nar. vel.), 1 željezna karika od fibule, 1 grivna od nasukane broncane žice na oblik špirale i mnoštvo rbina od posuda.

Slika 47.

Gromila II.

Premjer 6 *m*, visina 0·5 *m*; od zemlje i nešto prikupljenog kamenja.

Kostiju nije nagjeno, nasuprot nagjena je jedna velika grčka broncana fibula (fibula na obluk s jednom petljom) i grivna od broncane žice, uvijene na oblik špirale; željezna karika od fibule i više ilovastih rbina.

Gromila III.

Premjer 10 *m*, visina 0·5 *m*; od zemlje i prikupljenog kamena, zarasla golemim hrastovima.

Osim nekoliko rbina od posuda prazna.

3. Miošići.

Gromila I.

Premjer 15 *m*, visina 1·2 *m;* od prikupljenog i lomljenog kamena. Tri nespaljene lešine, sahranjene u pravcu od zapada prema istoku, s nekoliko rbina od posuda i s jednom broncanom karikom od fibule.

Gromila II.

Premjer 16·5 *m*, visina 0·5 *m;* od lomljenog i prikupljenog kamenja. U južnom dijelu ostanci od tri nespaljene lešine bez svakog priloga.

4. Vražići.

Jedna je od najljepših gradina na Glasincu Puhovac, $2^1/_2$ *km* od Sokôca, na morskoj visini od 1074 *m*. Uz zapadne obronke brda, na kome je ta gradina, nalaze se pojedine male gromile, a kraj sela Gornjih Vražića, kojemu se prostire pri dnu mala jedna nekropola. Mnogi grobovi, koji su nekad bili na obragjenoj danas zemlji, poravnjeni su pri oranju, tako da se samo po nekim predmetima, uz priliku izoranim, može znati, gdje su nekoć bili. Nekropola od 11 grobova, koja je ove godine raskopana, prostire se stranom po oranicama, stranom po livadama.

Slika 48.

Gromila I.

Premjer 9 *m*, visina 0·7 *m;* od prikupljenog kamena i zemlje, ledinom zarasla.

U južnoj polovici mrtvačka paljevina s 1 srebrnom bočkom, *slika 48.* ($^1/_1$ nar. vel.), 1 šarenim emaljnim zrnom, 1 broncanom karikom od fibule, iverje od željeznih kopljanih šiljaka i ilovaste rbine.

Gromila II.

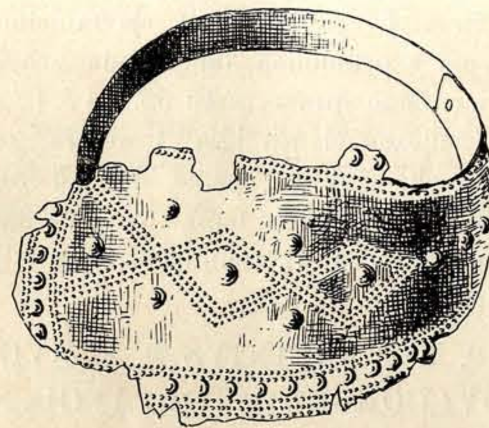
Premjer 6·5 *m*, visina 0·5 *m;* od prikupljenog kamena i zemlje, ledinom obrasla.

U sredini mrtvačka paljevina s 1 broncanim zrnom i fragmentima od željeznih kopljanih šiljaka.

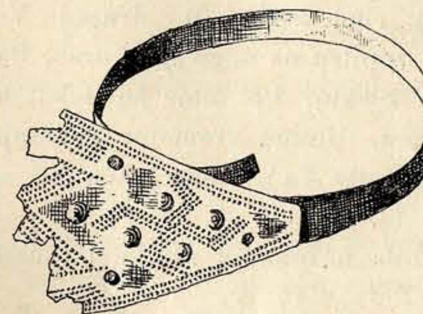
Gromila III.

Premjer 116 *m*, visina 0·6 *m;* od lomljenog i prikupljenog kamena, zarasla grmljem.

U gromili nagjeni su ostanci od četiri po prilici čitave sahranjene lešine i megju njima nasuta mrtvačka paljevina. Nagjeni su ovi predmeti: 1 velika broncana kvrgasta fibula, 1 broncana certoška fibula, 2 broncane fibule na obluk s jednom petljom, iskovane od jednog traka tenećeta, 2 broncane bočke, 3 trakolike grivne od broncanog tenećeta, s ispupčenim krstovima i rombičkim ornamentima, *slike 49.* i *50.* ($^1/_2$ nar. vel.)., 1 željezni

Slika 49.

Slika 50.

Slika 51.

Slika 52.

šiljak od sulice, *slika 51.* ($^1/_2$ nar. vel.), tulac je pod listom na obluk špirale uvijen, 1 željezne korice za šklocu, *slika 52.* ($^1/_1$ nar. vel.), 3 željezne oštrice od noževa, 1 željezni tulac od koplja, 4 šarena emaljna zrna i 1 zelena gmiza.

Gromila IV.

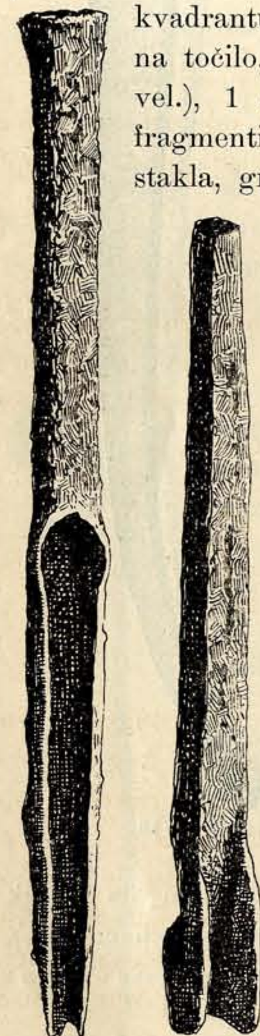
Eliptične osi, pri dnu 10·5 *m* i 9 *m*, visina 1·2 *m;* od lomljenog i prikupljenog kamena, zarasla lijeskom.

Pod gromilom rasuta mrtvačka paljevina, uz to: 2 broncane kvrgaste fibule, 1 broncana bočka, 3 broncane karike od fibule, 1 fragmenat trakolike grivne od broncanog tenećeta i 3 fragmenta željeznih noževa. U nasutom materijalu gromile bilo je mnogo rbina od posuda.

Gromila V.

Eliptične osi pri temelju 9 *m* i 7 *m*, visina 0·6 *m*; ledinom obrasla.

U južnom dijelu prema kraju ostanci sahranjene, nespaljene lešine sa špiralnim koricama od broncane žice. U sredini i u sjeveroistočnom kvadrantu mrtvačka paljevina s ostancima od posuda gragjenih na točilo, 2 željezne lopatici slične sprave, *slika 53. a.* i *b.* (1/1 nar. vel.), 1 željezna bočka, 1 željezna šivaća igla, 1 modra gmiza, fragmenti jedne grivne od mrke staklene paste, komad bijelog stakla, grumen tamjana, rimska broncana bapka izlizana natpisa i druga rimska bapka M. B. Licinija starijeg s ovom legendom:

Slika 53. *a.* Slika 53. *b.*

Lice: IMP. LIC. LICINIVS P. F. AVG.
Pismo: IOVI CONSERVATORI AVGG. NN.[1])

S lica vidi se lovorom ovjenčana, desno obrnuta carska glava; na pismu Jupiter obrnut na lijevo, držeći u jednoj ruci žezlo, u drugoj Viktoriju stojeću na globu; Jupitru uz noge sjedi orao. Bapka je kovana u Sisciji (Sisku). Po tome se doba, kada je ovaj mrtvac spaljen, prema vremenu vladanja Licinijeva (307.—323. po Is.), može računati najdalje do 307. god. po Is.

Gromila je bila nasuta od zemlje i tučanika.

Gromila VI.

Premjer 5 *m*, visina 0·7 *m*; od lomljenog i prikupljenog kamena. Osim nešto rbina od posuda, prazno.

Gromila VII.

Premjer 9 *m*, visina 1 *m*; od lomljenog i prikupljenog kamenja. U grobnici ostanci od tri nespaljene i jedne spaljene lešine. Iskopane su ove stvari: 1 broncana certoška fibula, 1 broncana fibula (Kahnfibel), 4 broncane karike od fibula, 1 naočarasti

[1]) Cohen, sv. VI., str. 66, br. 113.

broncani privjesak, 1 bačvasto broncano zrno, 11 gmiza od žute staklene paste i komad jantara.

Gromila VIII.

Premjer 9·5 *m*, visina 1 *m*; od lomljenog i prikupljenog kamenja; na vrhu dva, sanduku slična, sredovjeka nadgrobna kamena. Nagjeno je kako mrtvačke paljevine, tako i ostanaka od nespaljenih lešina. Od rukotvorina nagjen je samo ulomak trakolike grivne od broncanog tenećeta i mnoštvo rbina od posuda.

Gromila IX.

Premjer 10 *m*, visina 0·6 *m*; od lomljenog i prikupljenog kamena.

Osim mrtvačke paljevine još je nagjeno: 1 bočka od broncane žice, 2 broncane karičice od fibule, 1 ulomak broncane glavičaste fibule (Knopffibel) i namoti od špiralne žice.

Gromila X.

Premjer 10 *m*, visina 0·7 *m*; od lomljenog i prikupljenog kamenja. Mrtvačka paljevina uz: 1 broncanu čunoliku fibulu, 1 nakitni kolutić od broncane žice, 2 komada jantara, 1 emaljno zrno, ostanci željeznog šiljka od koplja, 1 broncani špiralni namot i ilovaste rbine.

Gromila XI.

Premjer 7 *m*, visina 1 *m*; od prikupljenog kamena. Prazna.

5. Sokolačko polje.

Sjeverozapadno od sela Sokôca prostire se oko 3 *km* dugo i 1 *km* široko Sokolačko polje, posuto niskim brežuljcima, koga narod zove „Poljak“. Mala nekropola, koja sastoji od devet gromila, leži u sjeveroistočnom kutu polja, nedaleko mjesta Odžaka Gornjeg, na močvarastoj livadi. Radi toga položaja održalo se ono, što je bilo u grobovima, vrlo slabo, i to kako kosti, tako i prilozi. Zemljane kiseline iz vode u temelju gotovo su sa svijem rastrošile kosti, a željezne su i broncane stvari tako korodirale, da su često nagjeni samo posve sićušni fragmenti.

Gromila I.

Premjer 13 *m*, visina 0·6 *m*; od zemlje i lomljenog kamena, ledinom obrasla. U gromili su rasuti ostanci nespaljenih kostiju, od priloga osim

mnoštva rbinâ nagjena je samo polovica broncane špiralne fibule i ostanci željeznih šiljaka od kopalja i noževa.

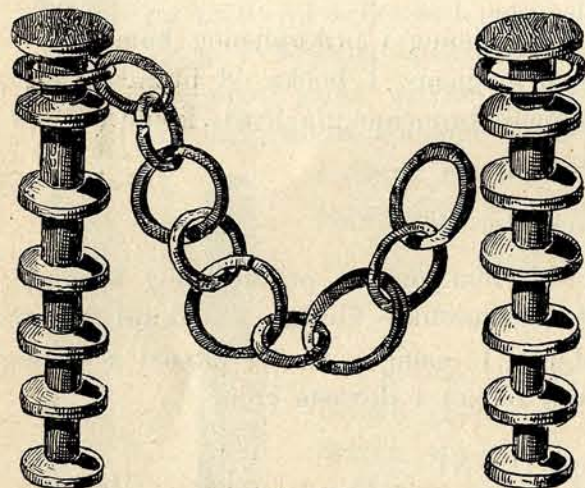
Gromila II.

Premjer 9 *m*, visina 0·7 *m*; od zemlje, prikupljenog i lomljenog kamena, ledinom obrasla.

U južnom dijelu gromile nagjene su na više mjesta partije mrtvačke paljevine, blizu kojih su iskopani ovi prilozi:

Broncana fibula na obluk s jednom petljom.

Broncana certoška fibula.

Slika 54.

Fragmenti naočaraste špiralne fibule od broncane žice.

Fragmenat broncane čunaste fibule.

Fragmenti dviju broncanih glavičastih fibula.

Fragmenat broncane fibule na obluk sa dvije petlje.

Fragmenat broncane plohaste fibule.

Fragmenat broncane kvrgaste fibule.

10 broncanih karika od fibula.

Srebrni nakitni kolutić, 10 *mm* unutrašnjeg premjera, s udebljanim krajevima na oblik dugmeta.

1 bočka od broncane žice.

9 naočarastih privjesaka od ljevenog bronca.

1 prsten od broncanog tenećeta, uvijen na oblik špirale.

2 broncana i 8 emaljnih zrna.

3 primitivno izrezana komada jantara.

2 privjeska od ljevenog bronca, *slika 54.* (1/1 nar. vel.).

1 ilovasto zrno.

1 probušen brus.

Razni fragmenti željeznih noževa.

Sudeći po broju nagjenih fibula, biće da spaljene kosti potječu od pet mrtvaca.

Gromila III.

Premjer 10 *m*, visina 0·6 *m*; napola od zemlje, napola od kamenja nasuta, ledinom obrasla.

Jedna gromila, na golom tlu, ostanci od tri nespaljene lešine, orijentirane od istoka k zapadu, s ovim rukotvorinama:

2 broncane fibule na obluk sa dvije petlje, s četverouglastim plojkama u nožicama, na dva mjesta okruglo probušenim.

2 naočaraste špiralne fibule od broncane žice.

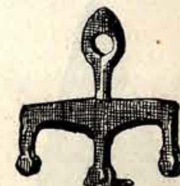
1 broncana fibula na šarnijere sa dvije petlje.

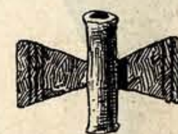
90 broncanih dugmeta s ušicama, okruglih.

3 broncana krstolika dugmeta.

3 broncana privjeska, *slika 55.* (1/1 nar. vel.).

Broncani privjesak, *slika 56.* (1/1 nar. vel.).

Slika 55.

Slika 56.

Lanac od broncane žice, dug 14 *cm*.

Dvostruka bočka od broncane žice, oblik ukosnice.

6 okruglih broncanih zrna.

4 bačvasta broncana zrna s rasporima.

6 broncanih privjesaka na oblik šljive.

Zrno od vapnenca.

4 koštana zrna.

4 sitna zrna od broncanog tenećeta.

Broncani špiralni namotak.

4 željezna šiljka od sulica i fragmenti od 2 željezna noža.

Gromila IV.

Premjer 11·5 *m*, visina 0·5 *m*; od zemlje i prikupljenog kamena, ledinom obrasla.

Po grobu rasute nespaljene kosti, po kojima se ne može odrediti položaj lešina. Od rukotvorina iskopani su ovi predmeti:

3 naočaraste špiralne fibule od broncane žice.

1 broncana čunasta fibula.

3 broncane kvrgaste fibule.

1 broncana glavičasta fibula.

2 broncane fibule na obluk sa dvije petlje, nožne su im plojke na jednom mjestu četverouglaste, na dva okruglo probušene.

3 fragmenta broncanih fibula na obluk.

1 broncana bočka.

Ulomak takve bočke.

1 broncana šivaća igla.

18 okruglih broncanih dugmeta.

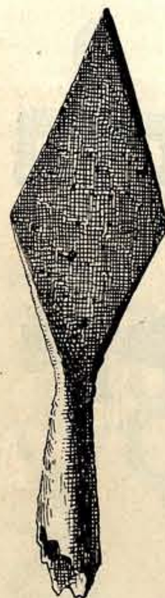
1 krstoliko broncano dugme.

8 broncanih karika od fibula.

1 zelena gmiza.

1 zrno od vapnenca.
15 broncanih zrna.
2 broncana privjeska na oblik šljive.
1 broncani privjesak na oblik poluge od kantara.
Fragmenat od broncane plohaste fibule.
1 brus.
1 željezni šiljak od sulice i 4 fragmenta od takih šiljaka.
1 željezni sjekač.
Više zamota od špiralne broncane žice.

Po nagjenim fibulama sudeći, potječu ostanci kosti od devet nespaljenih lešina.

Slika 57.

Gromila V.

Premjer 8 *m*, visina 0·4 *m*; od kamena i zemlje nasuta, ledinom obrasla.

Uz južni kraj nagjena je mrtvačka paljevina, u sredini ostanci sahranjene, nespaljene lešine. Željezni šiljak od strelice, rombičave plojke, *slika 57.* ($^1/_1$ nar. vel.), 1 broncana čunasta fibula, 4 komada jantara, 2 emaljna zrna i fragmenti od broncanih karika od fibula — to je sve, što je nagjeno.

Gromila VI.

Premjer 8 *m*, 0·5 *m* visoka; od zemlje i prikupljenog kamena, ledinom obrasla.

Spaljene i nespaljene kosti, rasute u gromili.
Od rukotvorina nagjeno je:
Broncana kvrgasta fibula.
5 broncanih karika od fibule.
3 cjevasta broncana zrna.
Broncani privjesak na oblik dvostruke bradve.
2 broncana privjeska na oblik naočara.
2 priprosto izrezana komada jantara.
Željezni šiljak od koplja i ilovaste rbine.

Slika 58.

Gromila VII.

Premjer 10 *m*, visina 0·5 *m*; od zemlje i prikupljenog kamena, ledinom obrasla.

Nasred gromile mrtvačka paljevina s ovim prilozima:
Fragmenat broncane ukosnice.
Broncana karičica od fibule.

Željezni okov, *slika 58.* ($^1/_1$ nar. vel.).
Nekoliko komada staljenog broncanog tenećeta i ilovaste rbine.

Gromila VIII.

Premjer 9·5 *m*, visina 0·6 *m*; od zemlje i prikupljenog kamena, ledinom obrasla.

Osim nešto nespaljenih kostiju nagjeni su još ostanci željeznih noževa i kopljanih šiljaka, jedno broncano zrno i ilovaste rbine.

Gromila IX.

Premjer 7 *m*, visina od 0·5 *m*; od lomljenog i prikupljenog kamena. Posve prazna.

6. Taline.

Većina gromilâ ove, jugoistočno od Sokôca nagjene nekropole pretražene su već prijašnjih godina. Ovogodišnje prekopavanje na tome mjestu steglo se na pretraživanje pet dosele netaknutih grobova izmegju Sokôca i zaseoka Rešetnice. Zemljište je sterilan pašnjak.

Gromila I.

Premjer 8·5 *m*, visina 0·5 *m*; od zemlje i lomljenog kamena, ledinom obrasla.

U južnom dijelu mrtvačka paljevina, pri samom sjevernom okrajku ostanci nespaljene lešine s ovim prilozima: 1 željezni kratki šiljak od sulice, 1 trakolika grivna od broncanog tenećeta, s ornamentom od tačaka u nizovima, izragjenim na odskok, 1 broncana kvrgasta fibula, 1 plohast željezni nakitni kolut, 1 broncano bačvasto zrno, 1 takvo okruglo zrno, 3 zrna od emalja i 1 komad jantara.

Gromila II.

Premjer 11 *m*, visina 1 *m*; od zemlje i kamena, ledinom obrasla. Po svoj gromili rasute nespaljene kosti, kojima se pravo ne može razabrati orijentiranje. Uz južni okrajak mrtvačka paljevina sa 2 broncane ljevene grivne (sa 1$^1/_2$ špiralnim zavojkom nasavaćene), 1 broncana rimska bapka iz Konštantinovog doba, 1 grivna od broncane žice, više ulomaka željeznih noževa i kopljanih šiljaka i 1 broncano zrno.

Gromila III.

Premjer 9·5 *m*, visina 0·5 *m*; od kamena i zemlje. Bilo je u njoj samo nekoliko rbina i kostiju od govečeta.

Gromila IV.

Eliptične osi pri temelju 11 *m* i 8 *m*, visina 0·6 *m*; od kamena i zemlje. Na više mjesta mrtvačka paljevina s ovim rukotvorinama; 2 broncane kvrgaste fibule, 1 lančić od broncane žice, 3 broncana privjeska na oblik šljive, 1 broncana ukosnica s glavicom na oblik ljestvica, 2 broncana bačvasta zrna, 1 ilovasti prešljen, 7 broncanih karika od fibula, 5 sitnih, okruglih broncanih dugmeta, 2 okrugla broncana zrna, 10 emaljnih zrna, 2 jantareva zrna i rbine od ilovastih posuda.

Gromila V.

Premjer 10 *m*, visina 0·6 *m*; od zemlje, lomljenog kamena i šljunka. Na sred groba ostanci od dva nespaljena mrtvaca. Nagjeno je: 2 željezna suličina šiljka, 1 željezni kopljani šiljak, 1 broncani šuplji krst, 2 glavičaste fibule od bronca, 1 ukosnica od broncane žice, 1 broncana naočarasta špiralna fibula, 5 broncanih karika od fibula, 1 broncana bočka, 3 broncana zrna (bikonička), 3 jantareva zrna, 9 staklenih i emaljnih gmiza, 2 probušena brusa i mnoštvo rbina.

7. Čitluci.

Do one lanjske godine raskopane hrpe grobova od 8 gromila, nagjeno je i raskopano u okolici čitlučkoj još 11 gromila. Gromile I.—IV. nalaze se na groblju izmegju Amorićâ i Čitlukâ i u najbližoj im okolini; gromile V.—XI. leže megju Hreljingradom i Čitlucima rasute po livadama.

Gromila I.

Premjer 9 *m*, visina 0·7 *m*; od zemlje i lomljenog kamena, ledinom obrasla, na vrhu sredovjeki nadgrobni kamen.

U gromili četiri od zapada k istoku orijentirane lešine, uz koje su nagjeni ovi prilozi:

3 željezna kopljana šiljka, 2 prâve željezne oštrice od noževa, 1 fragmenat željeznog širokog sjekača, 2 mala okrugla broncana dugmeta i bočka od broncane žice.

Gromila II.

Premjer 6 *m*, visina 0·6 *m*; od zemlje i lomljenog kamena, ledinom obrasla na vrhu dva sredovjeka nadgrobna kamena.

Osim posve rastrošenih kostiju nagjeni su samo sitni komadići broncane žice.

Gromila III.

Premjer 11 *m*, visina 0·6 *m*; od lomljenog i prikupljenog kamena i zemlje.

Uz istočni kraj četiri od sjeveroistoka k jugozapadu orijentirane nespaljene lešine; uz prvu nagjen je željezni kopljani šiljak srednje veličine, uz drugu ostanci željezne fibule na obluk, uz treću 2 naočaraste špiralne fibule, 2 broncane ljevene grivne (špirale sa $1^1/_2$ zavojka); zaponac od broncanog tenećeta s krstolikom rozetom u sredini, probušen brus i fragmenti od željeznih noževa i 20 zrna od broncanog tenećeta.

Uz četvrtu lešinu nije bilo priloga. Uz sam južni okrajak gromile nagjena je mrtvačka paljevina i fragmenti srebrenog špiralnog prstena od 20 zavojaka sa 25 *mm* nutarnjeg premjera.

Gromila IV.

Premjer 4 *m*, visina 0·5 *m*; od lomljenog i prikupljenog kamena.

Unutri ostanci od kostiju i ilovaste rbine.

Gromila V.

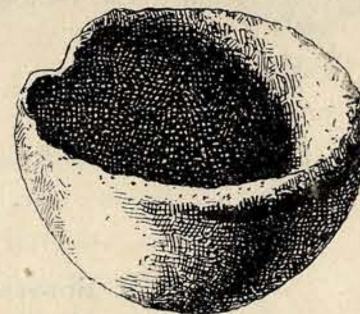
Premjer 9 *m*, visina 0·4 *m*; od lomljenog i prikupljenog kamena.

U gromili nije nagjeno nikakih kostiju, nego samo bočka od ljevenog bronca i jedna špirala od broncane žice.

Gromila VI.

Premjer 11 *m*, visina 0·4 *m*; od zemlje i lomljenog kamena, ledinom obrasla. U zapadnom dijelu groba nagjeno je šest od zapada k istoku orijentiranih nespaljenih lešina, bez ikakih priloga, i tri od sjeveroistoka k jugozapadu orijentirane, s ovim rukotvorinama:

Uz prvu, okrugao zaponac od broncanog tenećeta, 1 špirala od broncanog tenećeta i malo, 30 *mm* visoko i 40 *mm* široko, zakučeno dugmešce, *slika 59*. ($^1/_1$ nar. vel.), uz drugu, 2 broncana, na polak otvorena koluta s udebljanim kvrgastim krajevima, uz treću, rbina od ilovastog lončića.

Slika 59.

Slika 60.

Uz južni kraj nagjene su čestice mrtvačke paljevine s kratkim, bodežu sličnim nožem, *slika 60.* ($^1/_1$ nar. vel.), 1 fragmenat broncane rimske lučaste fibule i rbine od lončarskih, na kolu gragjenih posuda, bez sumnje kasniji rimski ukop.

Gromila VII.

Premjer 10*m*, visana 0·5*m*; od zemlje i prikupljenog kamena, ledinom obrasla.

U sredini mrtvačka paljevina s ovim rukotvorinama:

2 broncane fibule na obluk sa dvije petlje, 1 mala grivna od ljevenog bronca, kojoj krajevi zahvataju jedan preko drugog, 1 bikoničko broncano zrno, 19 emaljnih zrna, 1 ljušturica od kauri-pužića, 2 željezna streličina šiljka i 2 željezna kopljana šiljka, na oblik rogozova lista, s jakim povorom duž sredine, 40*cm* dugi i 2·7*cm* široki, *slika 61.* ($^1/_2$ nar. vel.).

Gromila VIII.

Premjer 10*m*, visina 0·5*m*; od lomljenog i prikupljenog kamena. U jugozapadnom kvadrantu mrtvačka paljevina s 3 broncane fibule na obluk sa dvije petlje i fragmentima grivne od broncanog tenećeta, u sredini nespaljena lešina sa željeznim suličinim šiljkom i željeznim kopljanim šiljkom, na oblik lovorovog lista.

Gromila IX.

Premjer 9·5*m*, visina 0·4*m*; od lomljenog i prikupljenog kamena. Osim nešto ilovastih rbina prazna.

Gromila X.

Premjer 5*m*, visina 0·4*m*; od lomljenog i prikupljenog kamena. Prazna.

Gromila XI.

Premjer 5*m*, visina 0·4*m*. Rbine od ilovastih posuda; inače prazna.

Slika 61.

8. Borovsko.

To mjesto leži u lancu brdeljaka, koji s istoka zatvara „Ravni Glasinac", tri kilometra sjeverno od Osmanovog hana, što je uz rogatičku cestu. Nekropola sastoji od veće hrpe

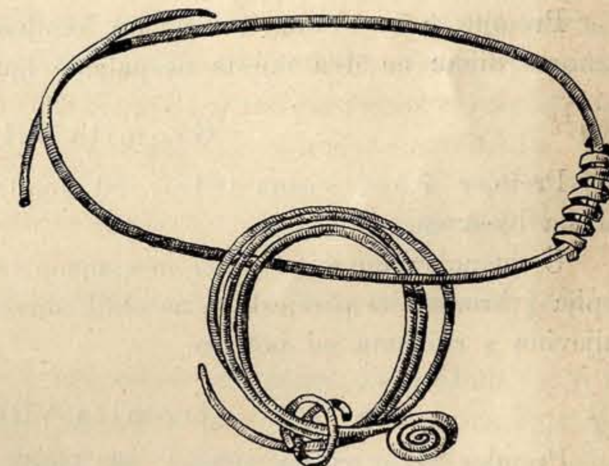
na pašnjaku i od množine gromila, pojedince rastresenih po šumi. Lane je za pokus raskopano šest gromila, pa je rezultat bio takav, da je nastavljeno pretraživanje nekropole.

Gromila I.

Premjer 8·5*m*, visina 0·6*m*; od lomljenog kamena i šljunka, ledinom obrasla. U gromili pet od sjevera k jugu orijentiranih, nespaljenih lešina. Uz prvu nagjena je broncana, torquisu slična ogrlica, *slika 62.* ($^1/_2$ nar. vel.) i slijepočnjak od broncane žice s previjenim na oblik kuke krajevima, uz drugu privjesak od broncane žice u vidu zamke od žice s privješenim špiralnim kolutićem, *slika 63.* ($^1/_1$ nar. vel.), uz treću petlja od broncane žice s ovijenom špiralom od broncane žice, *slika 64.* ($^1/_1$ nar. vel.), uz četvrtu i petu samo rbine od ilovastih posuda.

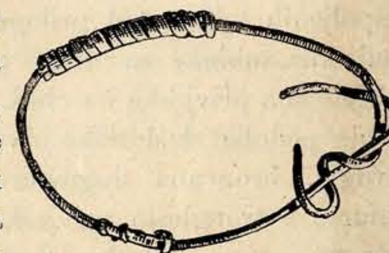
Slika 62.

Slika 63.

Gromila II.

Premjer 6·5*m*, visina 0·7*m*; od lomljenog i prikupljenog kamena. U južnoj polovici gromile tri od sjevera k jugu orijentirane nespaljene lešine; dvije od njih bijahu bez priloga, uz treću ležali su ovi predmeti: 1 torquis, ravan, od ljevenog bronca, 21 veliko pupčasto dugme od broncanog tenećeta, 2 narebrene, napolak otvorene grivne od broncanog tenećeta, 1 bočka od ljevenog bronca, fragmenti jednog privjeska od broncane špiralne žice i ilovaste rbine.

Slika 64.

Gromila III.

Premjer 6·5 *m*, visina 0·75 *m*; od zemlje i prikupljenog kamena, ledinom obrasla. U zapadnom dijelu drveni ugalj i nekoliko posve sprhnutih ljudskih kosti, u sredini 18 *cm* visoka loncu slična, rukom gragjena ilovasta posuda, željezan kolutić od fibule, probušen kamečak (privjesak) i ovčije kosti.

Gromila IV.

Premjer 5 *m*, visina 0·5 *m*; od lomljenog i prikupljenog kamena. U južnom dijelu fragmenti od dvije nespaljene lešine; od priloga: 1 torquis od ljevenog bronca, ulomci nekog nakita za glavu od broncane špiralne žice i 1 kolutić od uvijene broncane žice, kome krajevi zahvataju jedan preko drugog (naušnjak ili slijepočnjak).

Gromila V.

Premjer 3 *m*, visina 0·4 *m*; od prikupljenog kamena. Prazna.

Gromila VI.

Premjer 5·5 *m*, visina 0·5 *m*; od lomljenog i prikupljenog kamena. U južnome dijelu na dva mjesta nespaljene ljudske kosti i ilovaste rbine.

Gromila VII.

Premjer 7·5 *m*, visina 0·4 *m*; od lomljenog i prikupljenog kamena, zarasla lijeskom.

U južnoj polovici ostanci nespaljene lešine sa željeznim šiljkom od koplja i broncanim privjeskom na oblik šljive. U sjevernom dijelu mrtvačka paljevina s rbinama od posuda.

Gromila VIII.

Premjer 9 *m*, visina 0·8 *m*; od lomljenog i prikupljenog kamena, šumom zarasla.

Na tri mjesta mrtvačka paljevina, a na sedam mjesta ostanci od nespaljenih lešina. Od priloga nagjeni su ovi, rasuti po gromili: 2 broncane fibule na obluk, sa dvije petlje i sa četverouglastom nožnom plojkom, 2 broncana privjeska na oblik šljive, 1 broncano zrno, 2 broncana privjeska ptičije podobe, 1 sferičko dvostruko broncano dugme sa zaresci, 2 mala, okrugla, broncana dugmeta s ušicama, 9 rezanih, probušenih komada jantara, 2 trouglasta privjeska od broncanog tenećeta, ulomci ukosnice od broncane žice, špirala od broncane žice, ulomci broncanog privjeska, ilovaste rbine i iverje od željeznih noževih oštrica.

Gromila IX.

Premjer 8 *m*, 0·7 *m*; nagomilana od velikog lomljenog kamena, šumom zarasla.

Nespaljena lešina i ilovaste rbine.

Gromila X.

Premjer 9 *m*, visina 0·5 *m*; od lomljenog i prikupljenog kamena, šumom zarasla.

Tri od sjevera k jugu orijentirane, nespaljene lešine. Uz prvu nagjena je broncana fibula na obluk s jednom petljom, uz drugu broncana plohasta fibula, a uz treću probušen brus. U nasutom materijalu gromile nagjeno je mnoštvo ilovastih rbina.

Gromila XI.

Premjer 8 *m*, visina 0·5 *m*; od zemlje i lomljenog kamena, zarasla bukvom. U sjeveroistočnom kvadrantu gromile dvije od jugozapada k sjeveroistoku orijentirane nespaljene lešine. Nagjene su ove rukotvorine: 2 broncane fibule na obluk sa dvije petlje, 1 bačvasto broncano zrno, 1 broncana naočarasta špiralna fibula, 2 privjeska od bronca i broncana špiralna uzica.

Gromila XII.

Premjer 8 *m*, visina 1 *m*; od lomljenog i prikupljenog kamena, šumom zarasla.

U gromili tri od jugoistoka k sjeverozapadu orijentirane, nespaljene lešine.

Nagjeni su ovi predmeti: 1 broncani privjesak na podobu šljive, 7 komada jantara, 24 okrugla broncana dugmeta, 3 broncana zrna, 3 broncane karičice od fibula, 1 fragmenat od broncane šivaće igle, fragmenti broncane ukosnice, fragmenti željezne noževe oštrice, mnoštvo rbine od sugja.

Gromila XIII.

Premjer 7 *m*, visina 0·5 *m*; od lomljenog i prikupljenog kamena, šumom zarasla.

U sredini mrtvačka paljevina, u sjevernoj polovini broncano zrno i fragmenti naočaraste špiralne fibule od broncane žice.

Gromila XIV.

Premjer 8 *m*, visina 1 *m*; od lomljenog i prikupljenog kamena, šumom zarasla.

Četiri nespaljene, od jugozapada k sjeveroistoku orijentirane nespaljene lešine s mnoštvom rbina od sugja. Uz jednu lešinu moglo se konstatovati, da su ruke bile savijene pod glavu.

9. Potpećine.

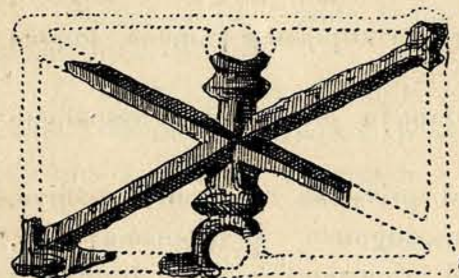
Pod ovim imenom nabrojićemo ovdje sve ove gromile, koje se nalaze u dolini, što se od prilike u duljini od 4 *km* prostire niže Graca i Kusača od Potpećina pa do Nezdravog bunara. Lanjske je godine ovdje već raskopano 25 gromila, tako da ovogodišnje radnje čine nastavak i svršetak pretraživanja u toj nekropoli. Gromile ili su razvrstane na male hrpe, ili su pak pojedince rasute stranom po škrilnom pašnjaku, stranom po borovoj šumi i pripadaju svekolike području obiju kusačkih gradina.

Gromila I.

Premjer 8 *m*, visina 1 *m;* od zemlje i prikupljenog kamena. Uz istočni okrajak mrtvačka paljevina, u sredini dvije nespaljene lešine, sa 3 pupčasta dugmeta od broncanog tenećeta, 1 prsten od broncane žice i ilovaste rbine.

Gromila II.

Premjer 10·5 *m*, širina 0·6 *m;* od zemlje i prikupljenog kamena. U jugozapadnom kvadrantu mrtvačka paljevina s ovim rukotvorinama: 1 trakolika grivna od broncanog tenećeta, 1 polukrugljasti broncani zaponac, 1 ukosnica od broncane žice, ulomak od takve ukosnice, 2 broncane čunolike fibule, 3 broncane glavičaste fibule, 2 broncane fibule na obluk sa dvije petlje i s četverouglastom dvostruko probušenom nožnom plojkom, 2 naočaraste špiralne fibule od broncane žice, 1 pinceta od broncanog tenećeta, 10 broncanih karičica od fibula, 14 sitnih okruglih broncanih dugmeta, 1 broncani privjesak na podobu šljive, 1 broncani privjesak, *slika 65.* ($^1/_1$ nar. veličine), 1 veliko broncano zrno, 5 jantarevih zrna, 1 gmiza od žutog stakla, špiralni namotak od broncane žice i ilovaste rbine.

Slika 65.

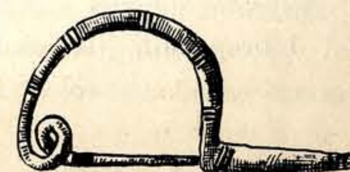
Pri samom zapadnom okrajku nagjeni su ostanci nespaljene lešine sa dva željezna sulična šiljka, jednim željeznim jezičcem i probušenim brusom.

Gromila III.

Premjer 6 *m*, visina 0·4 *m;* od lomljenog i prikupljenog kamena. Osim ilovastih rbina i iverja od nespaljenih kostiju nije ništa nagjeno.

Gromila IV.

Premjer 8 *m*, visina 0·6 *m;* od zemlje i kamena. Sasvim na kraju zapadne polovice mrtvačka paljevina. Od priloga iskopano je: 1 ukosnica od broncane žice, 1 broncana certoška fibula, 1 fragmenat grivne od broncanog tenećeta, 2 broncane fibule na obluk s jednom petljom i s produženom nožnom plojkom, *slika 66.* ($^1/_1$ nar. vel.), fragmenti od 3 broncane ukosnice, 1 mali probušeni brus, 44 šarene staklene i emaljne gmize.

Slika 66.

Gromila V.

Premjer 7 *m*, 0·6 *m;* od lomljenog i prikupljenog kamena. U sredini ostanci jedne nespaljene lešine, uz to jedan ilovast prešljen i ilovaste rbine.

Gromila VI.

Premjer 6 *m*, visina 0·5 *m;* od lomljenog i prikupljenog kamena. Nešto mrtvačke paljevine, inače prazna.

Gromila VII.

Eliptične osi pri temelju 15 *m* i 7 *m*, visina 0·7 *m;* od lomljenog i prikupljenog kamena. U sredini ostanci nespaljene lešine sa željeznim suličinim šiljkom. U nasutom materijalu gromile ilovaste rbine i jedan kameniti grumen za trvenje žita.

Gromila VIII.

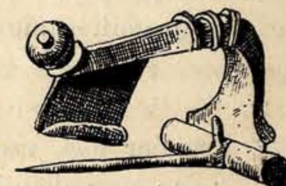
Eliptične osi pri temelju 7·5 *m* i 5·5 *m*, visina 1·1 *m;* od lomljenog kamena i tučanika.

Osim mrtvačke paljevine, rbina od sugja gragjenog na točilo i jednog komada stakla nije dalje ništa nagjeno.

Gromila IX.

Premjer 6·5 *m*, visina 1 *m;* od tučanika.

U sredini dvije nespaljene lešine, uz jednu od njih rimska broncana fibula s koljencem, *slika 67.* ($^1/_1$ nar. vel.).

Slika 67.

Gromila X.

Premjer 7 *m*, visina 0·6 *m;* od prikupljenog i lomljenog kamena. Nespaljene kosti i ilovaste posude.

Gromila XI.

Premjer 7 *m*, visina 0·7 *m;* od prikupljenog i lomljenog kamena.

U istočnoj polovici mrtvačka paljevina sa 2 željezna kopljana šiljka, 3 željezna suličina šiljka, 2 željezne sprave na oblik dlijeta, fragmenti od 3 broncanih glavičastih fibula i od 2 grivnâ od broncanog tenećeta.

Gromila XII.

Premjer 9·8 *m*, visina 0·7 *m;* od prikupljenog i lomljenog kamena, zarasla borovicom.

U sredini ostanci nespaljene lešine sa 2 jantareva zrna, 2 broncana zrna, 2 broncane karike od fibula, 1 broncanim okruglim zrnom i ulomcima jedne broncane naočaraste špiralne fibule.

Gromila XIII.

Premjer 9 *m*, visina 0·7 *m;* od lomljenog i prikupljenog kamena.

U sjeveroistočnom kvadrantu mrtvačka paljevina sa 2 željezna suličina šiljka, koji imaju povor duž sredine, fragmenti dviju grivnâ od broncanog tenećeta, 1 željezne uzengjije (?) i 1 ilovast prešljen. U sjeverozapadnom kvadrantu mrtvačka paljevina sa dvije broncane naočaraste špiralne fibule.

Gromila XIV.

Premjer 8 *m*, visina 0·5 *m;* od prikupljenog i lomljenog kamena.

U sredini ostanci nespaljene lešine, uz nju broncano krstoliko dugme, probušen brus, željezna oštrica od noža i ilovaste rbine.

Gromila XV.

Premjer 9 *m*, visina 0·5 *m;* od prikupljenog i lomljenog kamena.

U gromili samo fragmenat broncanog tenećeta.

Gromila XVI.

Premjer 6 *m*, visina 0·5 *m;* od lomljenog i prikupljenog kamena.

Nešto nespaljenih kostiju i ilovastih rbina.

Gromila XVII.

Premjer 7·5 *m*, visina 0·8 *m;* od lomljenog i prikupljenog kamena. U sredini cijele kosti.

Gromila XVIII.

Premjer 9·5 *m*, visina 0·6 *m;* od lomljenog i prikupljenog kamena, zarasla borovicom.

U sjevernoj polovici gromile na četiri mjesta mrtvačka paljevina. Nagjene su ove rukotvorine: 1 željezni suličin šiljak, 1 željezna bočka, 2 broncane karike sa fibule, 19 jantarevih zrna, 19 emaljnih zrna, 1 probušena plojka od vapnenca, trak od broncane špiralne žice, 2 komadića željezne troske i ornamentirane ilovaste rbine.

Gromila XIX.

Eliptične osi pri temelju 10·5 *m*, visina 0·5 *m;* od lomljenog i prikupljenog kamena, zarasla borovicom.

U sredini mrtvačka paljevina s broncanom certoškom fibulom, broncanom ukosnicom, s krstolikim dugmetom, halka od uvijene srebrne žice, *slika 68.* (1/1 nar. vel.) i ilovaste rbine.

Slika 68.

Gromila XX.

Premjer 7 *m*, visina 0·4 *m;* od lomljenog i prikupljenog kamena. U istočnoj polovici nespaljena lešina sa 6 emaljnih zrna, u zapadnom dijelu mrtvačka paljevina s nekoliko čestica bronca.

Gromila XXI.

Premjer 9 *m*, visina 0·7 *m;* od lomljenog i prikupljenog kamena. U gromili mrtvačka paljevina sa 2 trakolike grivne od broncanog tenećeta, s ornamentom od nanizanih u redovima tačaka, 1 velika ukosnica od broncane žice s krstolikom glavicom i ilovastim rbinama.

Gromila XXII.

Premjer 9 *m*, visina 0·5 *m;* od lomljenog i prikupljenog kamena. Mrtvačka paljevina s velikim željeznim kopljanim šiljkom, u toga je plojka na oblik lovorova lista, broncana glavičasta fibula, prsten od broncanog tenećeta, šareno emaljno zrno i ilovaste rbine.

Gromila XXIII.

Premjer 10·5 *m*, visina 1·5 *m;* od prikupljenog i lomljenog kamena.

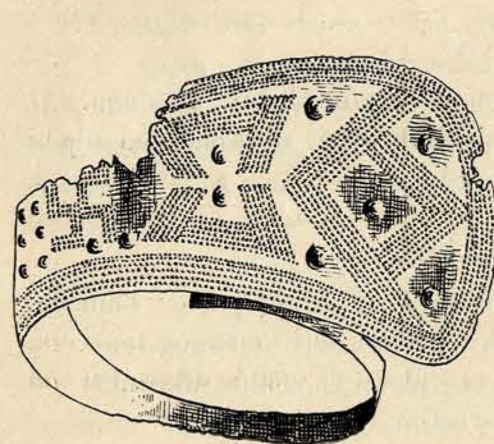
U istočnom dijelu gromile od sjevera k jugu orijentirana nespaljena lešina s ovim rukotvorinama: 2 broncana zrna, 1 ilovasto zrno,

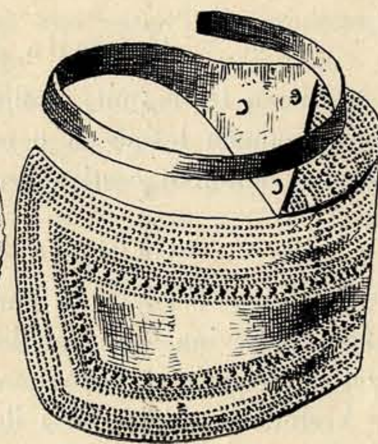
fragmenti broncane naočaraste špiralne fibule, 1 stremenka od broncane fibule, 1 glavica od broncane bočke, fragmenti od željeznih noževa i ilovastih rbina.

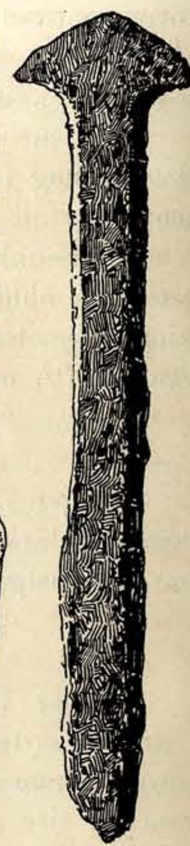
Gromila XXIV.

Premjer 10 *m*, visina 0·8 *m*; od lomljenog i prikupljenog kamena, zarasla borovicom.

U sjevernom dijelu gromile mrtvačka paljevina, u njoj napola spržena lubanja. Od priloga nagjeni su ovi predmeti: 10 broncanih kvržičastih fibula, 4 broncane glavičaste fibule, 2 broncane fibule na obluk sa dvostrukim petljama, 2 velike trakolike grivne od broncanog tenećeta s ornamentima izragjenim na odskok, *slika 69.* (1/2 nar. vel.), 2 isto takve manje, *slika 70.* (1/1 nar. vel.), 3 broncana prstena (trakolike špirale), 1 velika broncana plosnata halka, 10 broncanih karika od fibula, 1 jednostrano ljevena fibula na obluk,

Slika 69.

Slika 70.

Slika 71.

1 broncana špiralna žica, 1 željezna šivaća igla, 1 željezna noževa oštrica, 1 željezna sprava, *slika 71.* (1/1 nar. vel.) i 3 jantareva zrna.

Gromila XXV.

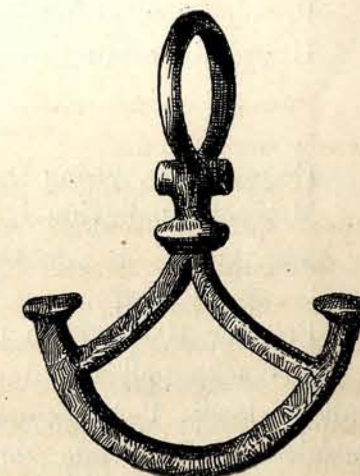
Premjer 9 *m*, visina 1·2 *m*; od lomljenog i prikupljenog kamena, zarasla borovicom.

Mrtvačka paljevina s fragmentima od željeznog kopljanog šiljka i ilovaste rbine.

Gromila XXVI.

Premjer 10 *m*, visina 0·9 *m*; od lomljenog i prikupljenog kamena, zarasla borovicom i mladim borićima.

U južnoj polovici gromile, mrtvačka paljevina, uz koju su nagjeni ovi prilozi: 2 velike masivne grivne od ljevenog bronca sa $1^1/_2$ zavojkom, 2 trakolike grivne od broncanog tenećeta s ornamentom od ispupčenih u redove nanizanih tačaka, 4 naočaraste špiralne fibule od broncane žice, 5 broncanih fibula na obluk sa dvije petlje, u kojih su četverouglaste nožne plojke dvostruko probušene, 2 broncane čunolike fibule, 1 broncana glavičasta fibula, 1 broncana kvrgasta fibula, 3 broncana privjeska na oblik posudicâ, 1 broncani privjesak na oblik tobolca, 1 broncani privjesak na podobu sidra, *slika 72.* (1/2 nar. vel.), 8 broncanih karičica od fibula, 2 okrugla broncana zrna, 1 fragmenat željeznog suličinog šiljka i mnoštvo ilovastih rbina.

Slika 72.

Gromila XXVII.

Premjer 9 *m*, visina 1 *m*; od lomljenog i prikupljenog kamena. U južnom dijelu mrtvačka paljevina s 1 šarenom gmizom, 1 broncanim privjeskom na podobu vaze i ilovastim rbinama.

Gromila XXVIII.

Premjer 3 *m*, visina 0·4 *m*; od lomljenog i prikupljenog kamena. Prazna.

Gromila XXIX.

Premjer 3·5 *m*, visina 0·4 *m*; od lomljenog i prikupljenog kamena. Osim željezne troske nije ništa nagjeno.

Gromila XXX.

Premjer 4 *m*, visina 0·4 *m*; od lomljenog i prikupljenog kamena. Unutri ilovaste rbine.

Gromila XXXI.

Premjer 10 *m*, visina 0·5 *m*; od lomljenog i prikupljenog kamena, zarasla borovicom i borom.

Pri južnom kraju ostanci nespaljene lešine sa 1 željeznim suličinim šiljkom i 1 ilovastim prešljenom.

Gromila XXXII.

Premjer 8 *m*, visina 0·7 *m;* od lomljenog i prikupljenog kamena. U gromili ostanci nespaljenih lešina i mnoštvo ilovastih rbina.

Gromila XXXIII.

Premjer 7 *m*, visina 0·4 *m;* od prikupljenog i lomljenog kamena. Mrtvačka paljevina i ilovaste rbine.

Gromila XXXIV.

Premjer 10 *m*, visina 0·9 *m;* od prikupljenog i lomljenog kamena. Mrtvačka paljevina i jedna nespaljena lešina u sredini. Od priloga uz spaljene kosti: 1 broncana fibula na obluk sa dvije petlje, 1 fragmenat ukosnice od broncane žice, 1 fragmenat naočaraste špiralne fibule od broncane žice i 1 željezni kopljani šiljak.

Gromila XXXV.

Premjer 9 *m*, visina 0·5 *m;* od prikupljenog i lomljenog kamena. Ostanci nespaljene lešine s 1 željeznom naočarastom špiralnom fibulom, 1 broncanim plosnatim kolutom i 1 broncanom bočkom.

Gromila XXXVI.

Premjer 9 *m*, visina 0·8 *m;* od prikupljenog i lomljenog kamena, zarasla borovicom.

U sredini mrtvačka paljevina i ilovaste rbine.

10. Pariževići-Ljubovine.

Gromila I.

Premjer 10 *m*, visina 0·5 *m;* od lomljenog i prikupljenog kamena. Osim nešto nespaljenih kostiju i ilovastih rbina prazna.

Gromila II.

Premjer 9 *m*, visina 0·75 *m;* od lomljenog i prikupljenog kamena. U južnom dijelu tri nespaljene, od sjeverozapada prema jugoistoku orijentirane lešine. Od rukotvorina nagjeno je samo 1 broncano dugme i ilovaste rbine.

U dalje 22 gromile, što su ovdje raskopane, i kojim se duljina mijenja od 3—6, a visina od 0·3—0·5 metara, slabo je što nagjeno. 10 gromila bile su sasvim prazne, u ostalih 12 nagjeni su samo ostanci od kostiju i ilovaste rbine.

III. Zaglavne primjedbe.

1. O načinu sahranjivanja.

Od gromila, što su ove godine raskopane, 140 ih na broju, bilo je 66 jedino s nespaljenim lešinama, 34 s mrtvačkom paljevinom, a 12 s jednim i drugim načinom sahranjivanja uporedo. Obično u svakoj nekropoli preteže jedan način sahranjivanja, tako su n. pr. u Ilijaku i Borovskom bile gotovo jedino nespaljene lešine, u Vražićima i Potpećinama opet bilo je običajno samo palenje lešina. U pogledu broja sahranjenih mrtvaca opazilo se i ove godine, da je pod pojedinim gromilama rijetko kad bio po jedan grob, a obično ih je bilo 2—12.

Izvjestitelju je udarilo u oči, što u takim prilikama, gdje je u jednoj gromili bilo više kostura, ovi većinom nijesu bili položeni na istoj ravnini, nego u raznim visinama, a to se ne bi dalo složiti s mnijenjem, da su sve te lešine u isto vrijeme sahranjene. Uz put primjećujemo, da je tu govor samo o takim gromilama, u kojim rukotvorine pripadaju jednoj te istoj perijodi. Naročito je pretraživanjem gromile III. u Ilijaku nad svaku sumnju utvrgjeno, da se za većinu gromila, u kojim je sahranjeno po više mrtvaca, mora uzeti, da su sahranjeni u različito vrijeme, samo se ovdje ne smije pomišljati na kasnije sahranjivanje iz drugih, mlagjih perijoda.

Take zadružne ràke nijesu drugo nego porodične grobnice, te su po svoj prilici većinom tako postale, da je nad prvom sahranjenom lešinom gromila nasuta do potpune svoje visine, te bi se za članove dotične porodice, koji bi kasnije umrli izrovale u gromili jame i ondje bi se sahranili.

Dalo bi se postanje tih zajedničkih grobova i drugojačije protumačiti. Ako zamislimo 2—3 male gromile, nasute vrlo blizu jedna do druge, onda bi se moglo dogoditi, da se time, što se odrone vrhovi, te gromile sastave u jednu; a moglo bi se i to uzeti, da ih je naročito ljudska ruka poravnila. U takim prilikama postaju grobne humke eliptičkog nepravilnog ili krivudastog obima.

Više toga, što se opazilo, navodi na ovo pošljednje mnijenje, naročito gdje je u nekih većih gromila konstatovan u obje polovice posve različit materijal.

Lanjske je godine u više gromila konstatovano kasnije sahranjivanje s rimskim rukotvorinama. Ali ove je godine raskopano više grobova u

podobi gromile, gdje su uz lešine nagjene jedino rimske rukotvorine. To su gromila V. kod Vražića i VIII. i IX. kod Potpećina. Mora se istaknuti, da takvi rimski tumuli ili tumuli iz rimskog doba nikad nemaju okrugao, već vazda eliptičan temelj, a po materijalu su vazda nasuti od zemlje i od tučanika.

Po jednom nagjenom novcu Licinija starijeg možemo od prilike odrediti grobu vrijeme; on ne može da je postao prije god. 307. posl. Is. Rimske rukotvorine, koje za cijelo potječu od kasnijeg sahranjivanja, nagjene su u Čitlucima kod groba VI. i u Talinama kod groba II. kasnije sahranjivanje iz srednjeg vijeka nagjeno je u Ilijaku, Čitlucima i Vražićima.

2. Rukotvorine.

Megju ovogodišnjim nahogjajima, kojih ima preko 1000 preteže bronac, željezo je nagjeno samo u oružja i u nekojih nakitnih predmeta. Srebrnih je stvari nagjeno pet komada, olovnih jedan. Iz bližega promatrajući nagjene skupine, dogje se do uvjerenja, da gotovo svaka nekropola ima svoje karakteristične tipove, pa da se i megju sahranjivanjem bez palenja i megju sahranjivanjem spaljenih lešina pokazuju razlike u spremi. Tako su za nekropolu kod Ilijaka veoma karakteristične koričave grivne od broncane špiralne žice, kojim su srednji zavojci na oblik traka iskovane, zatim gvozdeni mačevi i predmeti dobavljeni iz Grčke; u gromilama u Potpećinama opet nagjena je znatna množina trakolikih grivna od broncanog tenećeta, broncane kvrgaste fibule i željezna koplja; za gromile kod Vražića bile su broncane certoške fibule, za one u Borovskom broncane ogrlice i privjesci od broncane žice — tipični.

Da se mogu utvrditi neke izvjesne razlike izmegju grobova s paljevinom i grobova s lešinama, držaćemo se samo fibulâ i grivnâ ili narukvicâ. Grčka fibula, pešijerska fibula, željezna naočarasta špiralna fibula, nalaze se gotovo jedino uz kosture, kvrgasta i glavičasta, čunolika i certoška fibula samo uz mrtvačku paljevinu.

Broncane naočaraste špiralne fibule i fibule na obluk sa dvije petlje sa svojim varijantama nalaze se uz oba načina sahranjivanja. Velike narukvice od broncane žice na oblik špiralnih korica, nagjene su samo uz nespaljene lešine, trakolike grivne od broncanog tenećeta samo uz mrtvačku paljevinu. Masivnih narukvica i grivna od ljevenog bronca bude i uz jedan i uz drugi način sahranjivanja. Po dojakošnjim tipološkim podacima valja skeletne grobove smatrati starijim.

3. Grčke zdjelice na glavi.

Prigodom lanjskog prekopavanja grobova u Čitlucima nagjena je u gromili I.[1]) rečene nekropole na glavi jednog ondje sahranjenog kostura od broncanog tenećeta iskovana grčka zdjelica s jajolikim ispupčenim ornamentom, od ostalih rukotvorina bile su po lešini i uz nju dvije grčke broncane goljeničarke, jedan oklop od broncanih dugmeta, dvije željezne bojne bradve, jedan željezni mač, željezni kopljani šiljci i dr.

Da se zdjelica na glavi nosi, to se još nije vidjelo, pa se o tome stalo pretresati.

U tome nagjena je ove godine u gromili II. kod Ilijaka isto taka zdjelica na glavi jednoga kostura, koji se odlikovao osobitim prilozima, kao broncanim goljeničarkama, broncanim sugjem, željeznim mačem s broncanim balčakom i t. d.

U dva druga, takogjer broncanim goljeničarkama i željeznim mačevima opremljena kostura u ilijačkoj nekropoli, nije glava pokrivena, već je na njoj samo broncani vijenac. Kad razmotrimo i isporedimo čitlučke i ilijačke nahogjaje, nameće nam se zaključak, da su glavari za života takve zdjele nosili na glavi kao odličje, dakako varvarsko.

U drugu ruku može se takogjer misliti, da su takve broncane zdjele kao ritualni i sakralni prilozi lešinama metane na glavu.

4. Nasute gradine na Glasincu.

U jednoj bilješci uz izvještaj o prekopavanju na Glasincu 1892. god.[2]) nabacio je dr. M. Hoernes pitanje, da li nasute gradine ne će prije valjati smatrati ogragjenim selima, nego utvrgjenim utočištima.

Izvjestitelj se ove godine bavio pomnim ispitivanjem tih mjesta, pa je pri tome evo ovo opazio:

Megju nasutim gradinama na Glasincu mogu se razlikovati dvije kategorije. Jednoj pripadaju one, u kojim se može zasvjedočiti kulturni sloj, drugoj pak one, gdje nema nikakog traga kakoj naseobini. U prvu kategoriju za pr. valja računati gradine Hreljin-grad, Ilijak, Vitanj, Loznik, Bjelosaliće i Marinkov-grad, u drugu gradine kod Kusača, Senkovića, Mlagja, Pariževića, Buljukovine, Podgraca, Miošića i t. d.

---

[1]) Wissenschaftliche Mittheilungen aus Bosnien und der Hercegovina (Znanstvene objave iz Bosne i Hercegovine), sv. I., str. 168.

[2]) Wissenschaftliche Mittheilungen aus Bosnien und der Hercegovina (Znanstvene objave iz Bosne i Hercegovine), Beč 1893., I. sv., str. 135.

Potonje, gotovo sve na eksponovanim golim mjestima, većinom u znatnoj morskoj visini (1000 *m*), nemaju u nutarnjem, nasipom ogragjenom prostoru baš ništa osim golog kamenitog tla. Da je kiša baš sasvim splavila kulturni sloj, ne može se za to pomisliti, jer bi se bar u raspuklinama ili pri dnu obronaka sačuvali ostanci. Većina tih gradina može se, dakako spram oružja, kojim se u ono doba iz daleka udaralo, u tome smislu smatrati utvrdama. Bedemi doduše kadšto nijesu viši od metra, ali se može zamisliti, da su bili pojačani palisadama. Nego su mnogo češći bedemi, koji su visoki 1·5 *m* do 2 *m*, te im se nekadašnja visina po ruševini ispod njih može računati na 3—4 *m*. I više kompliciranih utvrda, kao dvostrukih i trostrukih spoljašnih nasipa, nasutih zaklona pred ulazima, mogao je izvjestitelj razabrati u više gradina, kao pri Hreljingradu, kod Bjelosalića, Parizevića i kod gradine Buljukovine.

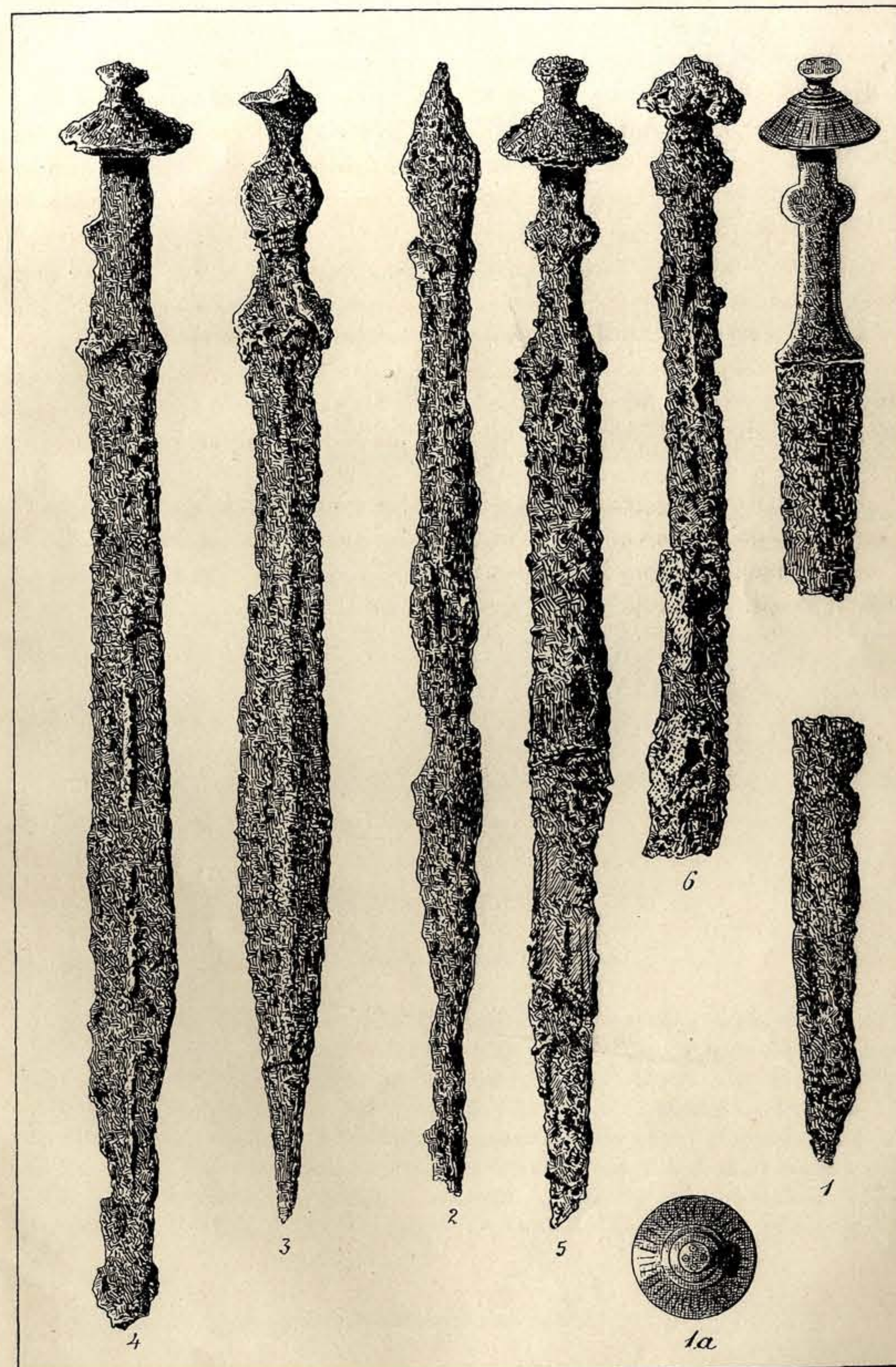
Ta opažanja dovode izvjestitelja do zaključka, da sva ona nasipima ogragjena mjesta, gdje ima kulturnih slojeva, prema nazoru dra M. Hoernesa valja smatrati selištima, dok su ostala valjda služila kao utvrde za utočište i obranu.

Po tome, što se u ogragjenim prostorijama nahode kućne sprave, ne može se kroz potonje gragjevine još tvrditi, da su duže vremena bile naseljene; jer takvi objekti mogu da potječu iz onake perijode, kad bi se narod s boljim svojim imetkom u njih zaklanjao od dušmanina.

Glasnik zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini. 1893. V. 4.

Tabla I.

Uz članak „Uspjeh pretraživanja prehistoričkih gromila na Glasincu god. 1893.“.

Različito. — Различито.

Алај-бегов греб[1]).

Припоћио управитељ народне основне школе **Петар Мирковић.**

Недалеко од Бишћа у селу Грмуши, на брду, које се зове „Гладно брдо", стоји један гроб (греб) и над њим камени биљег без натписа. У том хладном гробу леже кости некакога бега, по имену Алај-бега, па по том се и гроб зове „Алај-бегов гроб".

Како је наш народ или по подацима истине или по народном приповиједању, обукао у приповијетку многа брда и долине, куле, развалине, гробнице и гробове, тако је у рухо приповијетке обавио и овај гроб. Ево што народ вели:

Путујући неки везир по вилајету, дође у то мјесто и уконачи се ту. Његов један алај-бег од једне жене узме насилно квочку (кокош) и закоље је. Ова жена оде и тужи везиру: „Честити везиру, опрости ми, да ти се потужим. Твој алај-бег осиротио ми је девет сирота и заклао им матер, те сада имам код куће девет кукавица, девет сиротица, које за мајком пијућу и јадикују".

Везир без даљега питања дозове алај-бега и одмах га посијече. И тако за квочку, која је имала деветеро пилића, би погубљен човјек. А народ то привезује за тај гроб.

Trubaljke u prozorskom kotaru.

Priopćio **Sadik ef. Ugljen.**

U prošloj godini prigodom mog jednomjesečnog boravka u Jajcu, zabilježio sam jednu vrstu narodnog glumovanja, naime običaj „Čaraice", kojeg se tamošnji muslomani drže. Taj je članak izišao u „Glasniku zemaljskog muzeja" knjiga 3-ća, za god. 1893. I ovdje u prozorskom kotaru, u selu Dugama, gdje isključivo stanuju muslomani, — bezi Dugalići, potomci čuvenoga paše Dugalije, našao sam isti običaj „Čaraice", koji se sa „Didom" i „Curom" na čelu provagja upravo onako kao i kod muslomana u Jajcu. Jedina je razlika izmegju jajačkih i ovdašnjih „Čaraica", koju je svakako vrijedno istaknuti, što ovdašnje „Čaraice" hodaju od kuće do kuće i prose milostinju u oči

---

[1]) Православни зову „гроб", а мухамеданци зову „греб".

katoličkog, a ne pravoslavnog božića, i što će ovdašnje „Čaraice“ doći pred kuću katolika kao i pred kuću muslomana i od njega prositi milostinju. Još valja ovdje istaknuti, da ovdašnji katolici drže za uvredu taj posjet i tu prošnju.

„Čaraicama“ dosta je sličan običaj „Trubaljke“ u selu Kopčićim megju bezima Kopčićima.

U staroj župi Rami, dva sahata daleko od kasabe (varošice) Prozora, na lijevoj obali rijeke Rame — ima lijepo i mnogim prirodnim krasotama obdareno selo Kopčići. U njemu stanuju s malom iznimkom muslomani, bezi Kopčići, potomci onog slavnog bega Kopčića, koji je objahivao Duvno na svome konju „Šćitonji“. Toga bega Kopčića spominju često puta u narodu. Narod kad hoće nekom da rekne, kako je obilazio oko kakvog mjesta, spomene bega Kopčića u riječi: „Objahao kao Kopčić Duvno“. Od sela Kopčića dva-tri kilometra na sjeveroistočnoj strani nalazi se u selu Varvari turbe rečenog bega, gdje njegovi potomci i drugi dolaze i zijaret ga čine (hodočaste).

Selo Kopčići broji jedno 80 kuća i 460 stanovnika. Od ovih ima 120 žitelja katolika, a ostalo su muslomani bezi Kopčići, koji imadu jednu džamiju sa vrlo lijepom zidanom munarom. Na podnožju sela nalazi se jedna vrlo stara kuća. Pričaju bezi Kopčići, da je to bio ahar (konak) starog njihovog djeda, gdje je on primao na konak musafire (putnike) i tu ih ugošćivao. Kazaše mi, da je zid od zapadne strane konaka od onog vakta. I njegovi potomci nijesu zaboravili staroslavensku gostoljubivost, nego i danas čovjek siromah ili putnik može tu prenoćiti.

Pošto sam u kratko opisao selo Kopčiće, sad prelazim na običaj „Trubaljke“.

U oči malog i velikog Jurjev-dana, te općenite narodne svetkovine, sastane se po akšamu veći broj muslomana na jedno mjesto. Svaki nosi u ruci u oči malog Jurjev-dana trubaljku, oguljenu od vrbovine, koju je prije dan-dva napravio, a u oči velikog od ljeskovine. To se društvo sastoji većim dijelom od mlagjarije, a često se puta tu nagje i bradatih ljudi. Od svake kuće treba da bude u tom društvu, ako ne više, a ono barem po jedan član. Izmegju sebe proberu jednoga, koji će komandirati — biti vogja — cijelom društvu. U vogje treba da bude najveća trubaljka. S onog mjesta, na kojem su se sastali, krene vogja naprijed, a za njime ostala družina; — kad i kad idu jedan za drugim, a kad i kad opet u tušti. Vogja najprije zatrubi na svoju dugačku trubaljku, a onda i ostala družina — sve u jedan glas. Začudno je slušati tu — nazovimo — narodnu muziku. Huka njihovih trubaljaka razliježe se po čitavoj okolici dotičnog mjesta. Za njima ide opet jedna tušta sitne djece, koja svojim tankim glasom potcikuju. Na trubaljke, koliko sam doznao, ne pjevaju kakve pjesme, samo što možeš čuti razne glasove njihovih trubaljaka i sitni glas djetinji. Iz daleka bi rekao, da je to kakova umjetna muzika, jer su u nekih trubaljke duge i široke, a one daju krupan glas, a u nekih su uske i tanke, koje daju tanak glas. U društvu sudjeluje 80 do 100 osoba.

Vogja vazda ide na čelu društva. Valja im doći u svaku avliju (dvorište) muslomanske kuće i po nekoliko časaka se zabaviti trubeći. Čim dogju u koju kuću, izigje im kuće gazda i ostala čeljad, pa ih motre. Jesu li svršili posao u jednoj kući i mrve se zabavili, trubeći u dvorištu njezinom, polaze u drugu, treću i t. d. dok prohodaju cijelim selom. Ako se misli za kakvu babetinu u selu, da je sihirbazica[1]), onda treba, da društvo najprvo posjeti njezinu kuću i da pred njom trube; ako takove žene nema u selu, onda idu redom od kuće do kuće.

[1]) sihir ar. r. = čvaranje ili učin; sihirbazica = žena, koja čvara.

Kad su prohodali cijelim selom i pred svaku kuću došli i mrve zatrubili, onda se vrate opet onako svečano na svoje mjesto, odakle su pošli. Tu ti sad nastane znamenito djelo. Oko vogje okupi se cijelo društvo u okrug, držeći svoje trubaljke nahazurene (napremljene) za tučnju. Vogja najprvo zamahne svojom trubaljkom, koja se rastavi na toliko komada i gotovo svaki komadić shvati nekog od družine. Čim vogja to učini, to učine i ostali. Tu ti sad nastane velika tučnja. Rekao bi čovjek, gledajući iz daleka, da su se sastale dvije neprijateljske vojske. Stoji huka trubaljaka po glavama pojedinaca uz veliki gjumbuš (smijeh). Ne će se okaniti te tučnje, dok ne isprebijaju trubaljke, udarajući njima jedan drugoga po glavi i po ostalom tijelu. Jesu li isprebijali svoje trubaljke, onda se vraćaju svojim kućama s punim zadovoljstvom, što su svršili takvo djelo.

Još valja istaknuti, za što i u koju svrhu narod vrši taj običaj.

Narod vjeruje u to, da kad se ovrši taj običaj u oči oba Jurjev-dana, načinom gore opisanim, da će tim činom pokvariti posao svim onim babetinama, za koje se misli da čvaraju, da sihir čine. Svaki član društva ne boji se za cijelu godinu, do dojdućeg Jurjev-dana od sihirbazica, jer je uvjeren, da one njemu, njegovim ukućanima, kući i njegovom malu (imetku) ne mogu nahuditi.

Ovaj običaj postoji danas osim u selu Kopčićima samo još u selu Dugama megju tamošnjim bezima Dugalićima, ali se ondje ne drži onako svečano kao u Kopčićima. Taj se je običaj vršio i u kasabi (varošici) Prozoru, ali ga je već pred nekoliko vremena nestalo.

Не предаји ништа ђаволу!

Прибиљежено од Емина Имамовића у Бусовачи.

Лука Грђић-Бјелокосић.

Оно ти је био у некаквој вароши ту недавно некаки хоџа. Знао ти је, јади га његови не знали, и шта цар вечера. А запис кад би коме дао, мутлак би била помоћ. Једном се разболље жена кадије у томе мјесту, није да се разбољела од какве болести, него, учувај Боже, уљег'о у њу онамо он налет га било од нас хиљаду и један конак, па ти брате к'о кад ко поманита, ударила у лудило: што год би јој дали да једе, а она те под ноге божији нимет. Сиромах кадија мучио се свакако: записивао свуђе, гдје су му год казали: у хоџа, у попова, у фратара ама све бадава. Најпослије оде ономе хоџи, па му и он записа запис и рече му: „Узми овај запис па га метни у процијеп и хајде на ту и ту ћуприју, па све стој! Туда ће наљећи сви шејтани и пред њима њихов цар, па кад те опази, питаће те: ‚шта ћеш?‘ ама ти немој за живу главу проговорити но чекај док ти он сам узме запис. Када ти узме запис, па кад свега нестане хајде управ кући“. Кадија узме запис па у глухо доба те на оно мјесто, гдје му је хоџа наредио. Још он није ни стао, док — мајчин сине! — нагрну војска: ту су ти бубњи, ту свирале, ту коњици, ту топови и Бог те сам питао шта ту нема, а пред свијем цар вас у злату. Кад то види кадија, препаде се, ама шта би, нема куд тамо ни вамо, но стој, па чекај ту и тутило. У том дође до њега цар па га упита: „Шта ћеш ти ту, емперија?“ Таман он заустио да му одговори, док се сјети оне хоџине, па завеза, ни црне, ни бијеле. Цар га упита два три пута, па кад види да му не ће ништа одговорити,

узе му запис из процијепа па прочита. Кад прочита запис, окрену се војсци па ће: „Који је стао на пут жени овога човјека?“ — „Нијесам ја.“ — „Ни ја, ни ја,“ сви се изредаше. „Има ли вас гдје још који?“ — „Има један хром, није могао с нама.“ — „Брже га донесите!“ Није честито ни изговорио а хрома донесоше. „Е хромо, јеси ли ти стао на пут жени овога човјека?“ — „Јесам.“ — „А за што?“ — „Дође једна комшиница да јој зајми масла, а она ће јој: ‚Немам, секо, ђаво однио!‘ А ја оно масло, те као своје. Помислих, да ми је брашна и меда начинио бих халву, док ће она комшиница: ‚А би ли имала барем мало у филџану меда?‘ — ‚Ђаво однио, секо, ако имам и мало!‘ а ја узех и мед. У то дође једна просјакиња, да проси брашна, а она ће: ‚Немам ђавоље прашке, тамам данас послали у млин‘. Онда ја узех и брашно, а у ње украдох котао, па наставих халву под њезином стрехом. Тамам да провре, а она дође па ми се у котао помокри. С тога је опинух малко да ме добро запамти.“ — „Све си добро учинио,“ — одговори цар, — „само си зло учинио што си украо котао; с тога сада на вјешала!“ Што би рекао: два три, објесише га. Цар онда забиљежи нешто на запису и што би се човјек окренуо метну га у процијеп те свега нестаде. Већ и зора зарудје, а мој ти кадија кући. Жена се умирила и заспала, а пошто се пробуди, здрава читава.

Сјутри дан оде кадија од чуда на ћуприју, да види има ли шта да је остало, кад тамо нигдје ништа, но један миш мртав виси.

Prtenjaši.

Priopćio učitelj Ivan Zovko.

Čitav onaj predio počevši od Rame, te zahvativši Gornji Vakuf, pa onda skrenuvši napoprečac Fojnici, sačuvao je u živom današnjem jeziku uspomenu na nekakve „Prtenjaše“. Ko su i što su bili ti „Prtenjaši“ to će nam živa narodna riječ najmarkantnije označiti i razjasniti. Ogledajmo dakle to! Kad ko baš toliko ne voli meso, a i drugih teških mrsnih jela, nego najvoli vegetativna jela, te se potrefi na kakvoj slavi ili veselju kod svog znanca i prijatelja, to će mu ovaj poslije velikog i upravo dosadnog nutkanja, da jede mesa — prigovoriti: Vala si baš kô što su birvaktile bili „Prtenjaši“ — Ovakovog prigovora odnosno ukora i sâm sam bio jednoć particeps, te sam i nehotice pomislio: nema li ovo kakav kontakt s bogumilstvom, tijem metamorfoziranim donekle manihejstvom. Poznato je, da bi se stari Bošnjak i Hercegovac kao vatreni pataren ogriješio, kad se ne bi apstinirao od mesa. Valjalo mu je, ako hoće postati savršenijem, biti pravijem vegetarijancem. Napokon, da li se može ovo „Prtenjaši“ aplicirati kakogod na bogumilstvo, to dakako valja s nekom rezervom uzeti, dok nam dalja znanstvena istraživanja u ovome smjeru više istine i svjetla ne bace.

Дарови земаљском музеју у години 1893. — Darovi zemaljskom muzeju u godini 1893.

А. Археолошкој збирци.

Госп. Сигмунд Дајч, рударски мештар у Сињакову: једну велику халстатску фибулу од бронца из Ивањске код Бањелуке.

Госп. Јулије Граунер, геометар за евиденцију: римску писаљку (стилум), пет суличнијех ртова разнога доба, више комада жељезног оруђа, један келт од бронца, римску сјекиру од бронца, више римскијех новаца из околице бихаћке, те збирку предмета нађених у новој сојеници код Голубића.

Госп. Иван Гример, управитељ солане у Дôњој Тузли: велики сломљени чекић од змијевца из Креке близу угљевика.

Госп. Винко Хавелка у Билећу: различитих предмета од бронца из громила и градина, рт римске ловачке сулице и мали сребрени новац из билећке околице.

Госп. Фрањо Херда, одјелни мјерник у Лашви: бодеж, орнаментирану плочу од бронца, рт од сулице, нож са два ножића и сидро од жељеза. Све то нашло се је при грађи жељезнице из Лашве у Травник.

Госп. Хуго Једличка, мјерник у Бихаћу: римску опеку са биљегом: Leg. XIIII G., те комад с римске цијеви за гријање из Велике Кладуше.

Госп. Иван Келнер, грађевни савјетник у Сарајеву, и неимар госп.

Перл у Бутмиру: више каменијех предмета, 1 идол од иловаче са неолитских налазишта у Горњем Бутмиру.

Госп. Дујо Ковачевић, управитељ испоставе у Грахову: два келта од бронца и различите предмете нађене у прехисторичким и римским насеобинама у околини Грахова.

Госп. Фабијан Месић, оружнички стражмештар у Купрешу: мали сребрени новац из околице лијевањске.

Госп. др. Вјенцеслав Радимски, котарски предстојник у Жупањцу: римски свијећњак, велики римски врч од иловаче, двије римске опеке са биљегом, више уломака мозаика итд. све из Жупањца.

Госп. Геза пл. Сирмај, котарски предстојник у Цазину: један сребрни римски новац.

Госп. Иван Шолар, судбени пристав у Жупањцу: два прстена од бронца или жуте мједи, те неколико римскијех новаца из околице жупањачке.

Госп. Томо Братић, богослов у Фојници код Гацкога: новац од бронца из добе Фаустине, ср. и још некоје новце.

Госп. Филип Балиф, грађевни савјетник: неколико римскијех новаца.

Госп. Пржибик, шумарски управитељ у Бањојлуци: збирку старина прехисторичке и млађе добе из бањалучке околице.

Госп. Иван Милковић, оружнички стражмештар у Домановићу: 4 сребрена новца (1 из добе Антонија, 1 gens Memnia) и један новац од бронца из добе Константина.

Госп. Отмар Рајсер, музејални чувар: новаца и инијех предмета из пећине код Жупањца.

Госп. Малић бег Куленовић у Унцу: један млетачки сребрени новац.

Госп. Миле Рађе у Кулен-Вакуфу: новац Миципсе нумидскога од бронца.

Нашљедници покојнога начелника бањалучкога Бахти бега Беглеровића: једну тромбону, двије пушчице, једну сабљу и хanџар.

Госп. Јосип Халбман, шумарски пазитељ: једно кандиоце (луцерна) и два новца из Бусоваче.

Госп. Никола Р. Бикић, трговац у Скендер-Вакуфу: 1 златни новац Зена.

Госп. М. Лончаревић, порезни официјал у Бијељини: више римскијех новаца од бронца.

Госп. П. А. Хофер, професор гимназије у Травнику: више прехисторичкијех и римскијех предмета из травањске околице.

Госп. Вишата, надмјерник у Травнику: једне средовјечне негве и сулицу.

Госп. В. Мер, надцестар у Љубушком: сребрени новац Dyrrachium и пуце од бронца.

Госп. Никола Баришић, учитељ у Посушју: сулицу од бронца, 1 Phallus, 1 новац од бронца из добе Тиберија Клаудија Нерона.

Госп. Вртјел, столар у Сарајеву: 1 новац од бронца Фаустина јун.

Госп. др. Јустин Карлински, срески љекар у Високом: једну медаљу од бронца (Antonius Pius).

B. Mineraloškoj zbirci.

Gospogja Ana Grimmer, supruga upravitelja solane u Dônjoj Tuzli: krasan komad željeznoga cvijeta i željezne rudače iz Štajerske.

Ces. kr. rudarska uprava u Přibramu: veću zbirku ruda iz Přibrama.

Gosp. Ivan Grimmer, upravitelj solane u Dônjoj Tuzli: zbirku ruda iz Miesa u Českoj.

Gosp. Ivan Kellner, gragj. savjetnik u Sarajevu: cefalopode iz doba Liasa iz Gackog i različitih pomorskih tercijarnih okamina iz Podrinja izmegju Bijeljine i Zvornika, te zbirku sadrenijeh ledaca iz Sarajeva.

Gosp. M. Lončarević, porezni oficijal u Bijeljini: okaminu morskoga ježa.

Mineraloško-petrografski odijel c. i kr. dvorskoga muzeja u Beču: poveću zbirku ruda i gorskoga kamenja.

Gosp. Franjo Richter, rudarski upravitelj u Zenici: zbirku okamina i gorskoga kamenja iz okolice zeničke te kristalizovanoga vapnenoga glinenca iz Kreševa.

Gosp. Ferdinand Siegel, rudarski upravitelj u Vogošći: kristalizovanoga vapnenoga glinenca te više komada gorskoga kamenja iz Čevljanovića.

Gosp. Franjo Topić, upravitelj ispostave u Dônjem Uncu: nekoje vrste vlaknaste sedre iz Trubara.

C. Zoološkoj zbirci.

Gosp. Géza pl. Szirmay, kot. predstojnik: jelenje rogove iz Mutnice kod Tržaka.
Gosp. Adamović, kotarski upravitelj: jaje od sipa.
Gosp. A. Bošnjak, iz Metkovića: više ptica sa ušća Neretve.
Gosp. I. Broessler iz Prozora: nakazno tele.
Gosp. V. Havelka iz Bileća: više gmazovijeh i ptičijih jaja.
Gosp. Kamner, kapetan iz Konjica: starješinara.
Gosp. O. Kaut iz Babinpotoka kod Dônjeg Vakufa: više ptica i jaja.
Gosp. Ferd. pl. Persich, posebnik iz Konjica: dva jajeta od lešinara:
Gosp. Podlogar, povjerenik financijalne straže u Ljubuškom: ptica i gmazova.
Gosp. baron C. Schilling: više ptičijih i sisavačkijeh okosnica.
Gosp. R. Seehars, natporučnik u Mostaru: raznijeh ptica.
Gosp. Simenthal, sreski živinar u Metkoviću: posebnu vrst bijele čaplje.
Gosp. O. Werner iz Beča: lubanju dalmatinskoga šakala.

Na svima darovima izriče se ovijem najsrdačnija blagodarnost.

Zemaljska štamparija u Sarajevu. — Земаљска штампарија у Сарајеву.